

2023 / 2

İSTANBUL - BAŞAKŞEHİR
İLÇE MİLLÎ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ

SAHİBİ/Owner

Başakşehir İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü Adına
Ahmet Çoşkun

GENEL YAYIN YÖNETMENİ/General Publication Director

Deniz Demiryakan

EDİTÖR/Editor

Aslıhan Haznedaroğlu

YAYIN DANIŞMANI/Publication Advisor

Doç. Dr. Erdem Uçar

ALAN EDİTÖRLERİ/Editorial Board

Doç. Dr. Erol Sözen

Doç. Dr. Taner Atmaca

Doç. Dr. Ümit Özgür Demirci

Dr. Öğr. Üyesi Mithat Usta

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Ulu

EDİTÖR YARDIMCILARI/Assistants of Editor

Emel Kaya

Gönül Filiz

Hilal Okul

Kamer Kaya

Mustafa Türkmen

Naciye Akin

Neslihan Alturan

Tuğba Demiryakan

BİLİM VE YAYIN KURULU/Science and Editorial Board

Prof. Dr. Ali Can, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Alimcan İnayet, Ege Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Alparslan Açıkgöç, İstanbul İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Bahattin Acat, Kırkkale Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Bahri Aydın, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Bayram Baş, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Caner Kerimoğlu, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Cihangir Doğan, Marmara Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Ebubekir Ceylan, Ankara Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Ercan Karakoç, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Erkin Emet, Ankara Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Fethi Güngör, Yalova Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Giray Sayrun Derman, Marmara Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Hasan Akgündüz, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa, Türkiye ● Prof. Dr. İbrahim Erdoğan, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. İbrahim Özdemir, İstanbul Üsküdar Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. İlhan Genç, Düzce Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Kadir Canatan, Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Kadir Esmer, Marmara Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Kamil Veli Nerimanoglu, İstanbul Aydın Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Mehmet Aça, Marmara Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Mehmet Dursun Erdem, Uluslararası Balkan Üniversitesi, N. Macedonia ● Prof. Dr. Mehmet Engin Deniz, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Mehmet Fatih Köksal, İstanbul Kültür Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Mehmet Kutalmış, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Mehmet Nuri Gömleksiz, Fırat Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Mehmet Zeki Aydın, Selçuk Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Metin Tülü, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Mevlüde Canlıca, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Muhammed San, Aksaray Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Muharrem Kaya, Marmara Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Mukadder Boydak Ozan, Fırat Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Murat Başar, Uşak Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Murat Yıldız, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Mustafa Demirci, Selçuk Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Mustafa Gündüz, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Mustafa Güneş, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Mustafa Güntü, MEB Talip Terbiye Kurulu ● Prof. Dr. Nadihan Hasan, Ali Şir Nevai Dil ve Edebiyat Enstitüsü, Özbekistan ● Prof. Dr. Niyazi Kahveci, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Nuran Özlük, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Özcan Hıdır, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Ramazan Korkmaz, Maltepe Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Remzi Yıldırım, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Remziye Ceylan, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Ridvan Canım, Trakya Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Sefa Bulut, İstanbul İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Sefa Saygılı, İstanbul Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Süleyman Berk, Yalova Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Şafak Ural, İstanbul İstinye Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Vahit Türk, İstanbul Kültür Üniversitesi, Türkiye ● Prof. Dr. Yaşar Baş, Bingöl Üniversitesi, Türkiye ● Doç. Dr. Ali Çaksu, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye ● Doç. Dr. Alparslan Hamdi Kuzucuoğlu, Medeniyet Üniversitesi, Türkiye ● Doç. Dr. Ayhan Vergili, İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü, Türkiye ● Doç. Dr. Emek Üşenmez, İstanbul Üniversitesi, Türkiye ● Doç. Dr. Erdem Uçar, Friedrich-Schiller-Universität Jena, Germany ● Doç. Dr. Ferhat Ensar, Uludağ Üniversitesi, Türkiye ● Doç. Dr. Hatice Güneş, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Türkiye ● Doç. Dr. İbrahim Usta, Bingöl Üniversitesi, Türkiye ● Doç. Dr. Keşver Özden Köklü, Yıldız Teknik Üniversitesi ● Doç. Dr. M. Lütfü İlgar, İstanbul Biruni Üniversitesi, Türkiye ● Doç. Dr. Mustafa Altun, Sakarya Üniversitesi, Türkiye ● Doç. Dr. Ömer Avcı, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye ● Doç. Dr. Sema Noyan, Karabük Üniversitesi, Türkiye ● Doç. Dr. Sultan Bilge Keskinlikç Kar, İstanbul Kültür Üniversitesi, Türkiye ● Doç. Dr. Süleyman Doğan, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye ● Doç. Dr. Taner Atmaca, Düzce Üniversitesi, Türkiye ● Doç. Dr. Veysel Şahin, Fırat Üniversitesi, Türkiye ● Doç. Dr. Yusuf Azmun, Emekli Akademisyen, Türkiye ● Dr. Öğretim Üyesi Feridun Ay, Bandırma On Yedi Eylül Üniversitesi, Türkiye ● Dr. Öğretim Üyesi Göktan Ay, İstanbul Teknik Üniversitesi, Türkiye ● Dr. Öğretim Üyesi Hanefi Yazıcı, Bandırma On Yedi Eylül Üniversitesi, Türkiye ● Dr. Öğretim Üyesi Kamil Arif Kırıkç, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye ● Dr. Öğretim Üyesi Kayhan Şahan, İstanbul Kültür Üniversitesi, Türkiye ● Dr. Öğretim Üyesi Lütfullah Çelikten, İstanbul Avansaray Üniversitesi, Türkiye ● Dr. Öğretim Üyesi Mithat Usta, Düzce Üniversitesi, Türkiye ● Dr. Öğretim Üyesi Naim Doğru, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye ● Dr. Öğretim Üyesi Yücel Atila Şehirli, Trakya Üniversitesi, Türkiye ● Dr. Öğretim Üyesi, Ayşe Dilşad Yakut, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye ● Dr. Rüstem Aşimov, Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi, Kazakistan ● Dr. Metdursun Beytullah, Harvard University, USA

İLETİŞİM BİLGİLERİ/Correspondence Address

e-posta: baburdergi@gmail.com

web sayfası: <https://basaksehir.meb.gov.tr/>

Adres: Başak Mah. Ertuğrulgazi Cad. No 22/A Başakşehir/İstanbul

MİZANPAJ/Design by

Emre TEKİN

YAYIN TÜRÜ/Type of Publication

Ulusal Hakemli Süreli (Altı Aylık) Yayındır.

İçindekiler

Contents

- 1 **Friedrich Wilhelm Karl Müller'in Terekesindeki Altun Yaruq Sudur'un B 1 Yazmasına Ait Neşredilmemiş Parçalar** 1-33
Unedited Fragments of Manuscript B 1 of the Altun Yaruq Sudur from the Estate of Friedrich Wilhelm Karl Müller
ERDEM UÇAR
- 2 **Altun Yaruq Sudur'un St. Petersburg Yazması'ndaki Yapraklar ile Radlov-Malov Neşrindeki Sayfaların Tekabül Listesi (Deneme)** 35-63
A Concordance between the St. Petersburg Manuscript of Altun Yaruq Sudur and the Radlov-Malov Edition (an Attempt)
ERDEM UÇAR
- 3 **Bir Altaistik İrdeleme: Veysel'in Evrensel Şiirinde Halk Dili** 65-94
An Altaistic Examination: Folk Language in Veysel's Universal Poetry
MEHMET HAZAR
- 4 **Hide-bound Linguistics? Hungarian (< Lir Turkic) hitvány** 97-103
Saklı Dilbilim? Macarca (< Lir Türkçesi) hitvány
ALEXIS MANASTER-RAMER
- 5 **Türkçeyle İlişkileri Bağlamında Farsça Üzerine Notlar** 105-113
Notes on Persian in the Context of Relations with Turkish
YOUSSEF AZEMOUN
- 6 **Turkic *kön- "to flatten; to stretch, straighten horizontally"** 115-121
Türkçe *kön- 'düzleştirmek; yatay olarak uzatmak, düzeltmek'
ALEXIS MANASTER-RAMER
- 7 **Dede Korkut Hikâyeleri'nde Avcılık ile İlgili Kelimelerin Tasnifi** 123-139
Classification of Words Related to Hunting in The Tales of Dede Korkut
RUMEYSA SOBA

- 8 **Begil Oğlu Emren'in Boyu'nun Tarihi** 141-172
The History of Begil Oğlu Emren'in Boyu
DURSUN CAN EYÜBOĞLU
- 9 **Öğretmenlere Göre Okul Müdürlerinin Dönüşümcü Liderlik Özelliklerinin Örgütsel Bağlılık ve Motivasyonla İlişkisi** 175-205
The Relationship Between Transformational Leadership Characteristics of School Principals and Organizational Commitment and Motivation According to Teachers
BİLAL CİCİ
- 10 **Sariyannis, Marinos. Osmanlı'nın Üç Harfileri: Hortlaklar, Hayaletler, Cinler Arasında.** 207-209
Çev. Dâra Elhüseyni. İstanbul: FOL Kitap, 2023. ss.94. ISBN 978-625-6584-00-6
ASLIHAN HAZNEDAROĞLU
- 11 **Oğuz Mitolojisinde Köpek** 211-224
The Dog in Oguz Mythology
ANNADURDI ONSORI (ÇEV.: HEKİM BEHRAMI)
- 12 **Young, Simon. The Boggart: Folklore, History, Place-names and Dialect.** 227-230
Exeter UK, University of Exeter Press, 2022. ss. 310. ISBN: 978-1-905816-90-3
ASLIHAN HAZNEDAROĞLU

Akademik alışmalar yolculuğında önemli bir virajı geride bırakan dergimizin üçüncü sayısını siz değerli okuyucularımıza sunmanın gururunu yaşıyoruz. İkinci sayımızın yayımlanmasıyla birlikte dergimize gösterilen yoğun ilgi ve katılımın artarak devam ettiğini görmek, bizleri gelecek sayılar için daha da motive etmiştir. Bu sayımızda, alanlarında öncü 9 değerli makaleye, bilimsel düşünceye katkıda bulunacak 1 nitelikli çeviriye ve farklı bakış açıları sunan 2 çarpıcı tanıtım yazısına yer veriyoruz.

Her bir makale, disiplinlerarası bir diyalog ve bilgi alışverişi için titizlikle seçildi ve hakem sürecimizden geçirildi. Çeviri yazımız, küresel bilgi havuzuna erişimi kolaylaştırırken tanıtım yazılarımız ise yeni eserlerin daha geniş bir kitle tarafından keşfedilmesine olanak tanıyor.

Önceki sayılarımızdan bu yana dergimize gösterilen ilgi, akademik çevrenin yanı sıra geniş bir okur kitlesini de kapsamaktadır. Okuyucularımızın bu ilgisi, dergimizin akademik niteliğini sürekli iyileştirmemiz için bize ilham vermekte ve yol göstermektedir. Bu sayıda da, disiplinler ötesi bir diyalog yaratmayı ve akademik çalışmaların sınırlarını zorlamayı hedefledik, umarım başarılı olmuştur.

Dergimizin **Kurucu Genel Yayın Yönetmeni Deniz Demiryakan** ile başlayan BABÜR sürecinin yıllar içinde bu seviyeye geldiğini görmek ayrıca umut verici, kendisine diğer sayılarda olduğu gibi bu sayıda da verdiği emeklerden ötürü çok teşekkür ederim. Yine dergimizin editörlüğünü bu sayıda da yürüten **Aslıhan Haznedaroğlu**'na da tüm desteklerinden ötürü müteşekkirim.

Her bir yazının, siz değerli okuyucularımızın bilgi dağarcığını zenginleştirmesini ve akademik tartışmalara değerli katkılar sunmasını umuyoruz. Dergimizin üçüncü sayısının, araştırmalarınıza ilham vermesi ve akademik diyaloglarınıza yeni perspektifler katması dileğiyle...

Ahmet oşkun
Başakşehir İlçe Millî Eğitim Müdürü

Genel Yayın Yönetmeni'nden

Cumhuriyetimizin ikinci yüzyılının bu ilk günlerinde BABÜR'ün yayın hayatındaki üçüncü sayısının sunuşunu yapmanın haklı gururunu yaşıyorum. İkinci sayımızın yayımlanmasından bu yana dokuz ay geçti ve bu süre zarfında dergimizin toplam görünürlüğü elli bini de aşarak akademik yolculuğunda önemli bir başarıya imza attı. Bu başarıya ulaşmamızda, hiçbir zaman desteğini esirgemeyen **Başakşehir İlçe Milli Eğitim Müdürü Sayın Ahmet Çoşkun**'un katkıları yadsınamaz. Sayın Çoşkun'a dergimizin ve BABÜR (Bilimsel Araştırmalar Bürosu) sürecinin gelişimine sağladığı desteklerden ötürü bir kez daha müteşekkirim.

Bu sayımızda, yurt içinden ve yurt dışından toplam 12 değerli çalışmayı akademik dünyanın dikkatine sunuyoruz. Özellikle yurt dışından katkı sağlayan 6 yazarımızın çalışmaları, dergimizin uluslararası alandaki etkileşim ve görünürlüğünün arttığının bir göstergesi olarak önem taşımaktadır.

Bu sayının hazırlanmasında özellikle **Doç. Dr. Erdem Uçar**'a ayrı bir parantez açmak isterim. **Doç. Dr. Erdem Uçar**; bilgi birikimi, deneyimi ve alanında öncü iki makalesiyle dergimizin bu sayısına ışık tutarak akademik dünyaya önemli katkılarda bulunmuştur. Hocama, bu değerli katılımları için teşekkürü borç bilirim.

Akademik dergiciliğin zorluklarını birlikte göğüslediğimiz dergimiz editörü **Aslıhan Haznedaroğlu**'nun her sayıda olduğu gibi bu sayıda da çok önemli katkıları oldu. Ayrıca, yazıları biçimsel çerçeveden inceleyerek büyük bir özenle yardımlarını esirgemeyen **Tuğba Demiryakan** ve **Gönül Filiz**'e; dergimizin tüm dizgi, tasarım ve baskı işlerine mükemmel dokunuşlar yapan **Emre Tekin**'e; bizi bu sayımızda yalnız bırakmayan tüm yazarlarımıza ve yazılarımızı titizlikle inceleyen hakemlerimize çok teşekkür ederim.

2024 Haziran sayımızda görüşmek dileğiyle...

08.11.2023

Deniz DEMİR YAKAN

Kurucu Genel Yayın Yönetmeni-Editör
General Publication Director

Editörden

BABÜR Cumhuriyetimizin 100. yılını üçüncü sayısıyla selamlıyor.

Bu sayıda *Altın Yarıq Sudur*'un Berlin'deki bir yazmasına ait kayıp parçaları ilk defa bilim dünyasına sunuluyor. Erdem Uçar, Karl Müller'in terekesinde bulunan kayıp parçalarının ilk neşrini tenkitli olarak sunmuş, ayrıca ikinci bir yazıda *Altın Yarıq Sudur*'un St. Petersburg yazmasını Radlov-Malov neşriyle karşılaştırmıştır.

Bu sayının İranistik açıdan önemli bir tez ortaya koyan çalışması Yusuf Azmun'a aittir. Azmun Farsça ile Türkçe arasındaki ilişkilerde söylenmeyenleri açığa çıkarıyor.

Alexis Manaster Ramer, “*kōn-” eylemi üzerine ayrıntılı bir etimolojik incelemede bulunmuştur. Yazarın bir diğer yazısı, Macarcadaki *hitvány* sözcüğü ve bu sözcüğe Rona Tas'ın yaptığı açıklama üzerinden etimolojik bir incelemenin katmanlarını aydınlatıyor.

Sözlük çalışmaları dergimizin önemli bir odağıdır. Rümeysa Soba'nın Dede Korkut metinlerinde geçen avcılık ile ilgili sözcüklerin tasnifi çalışması da bu sayıda yer alıyor.

Tahranlı tarihçi Annadurdi Onsoni'nin “Oğuz kültüründe köpek” konulu yazısı, Hekim Behrami çevirisiyle okuyucuyla buluşuyor.

Dergimizde 2023 Âşık Veysel Yılı da Mehmet Hazar'ın Âşık Veysel'in şiirlerini Altayistik açıdan irdelediği çalışması ile karşılanıyor. Dergimiz alandaki yeni yayınları da dumanı tüterken okuyucuyla buluşturmaya devam ediyor. Korku folkloruna dair biri İngiliz “boggart”larına, diğeri Osmanlı “üç harflileri”ne dair iki halk bilimi çalışması, Aslıhan Haznedaroğlu tarafından okuyucuya tanıtılıyor.

Dursun Can Eyüboğlu, Dede Korkut yazılarını neşretmeye bu dergide de devam etmiştir.

İkinci sayımız 5 Şubat 2023'te yayımlanmıştı. Hemen ardından ülke olarak büyük bir acıyla sarsıldık. 6 Şubat 2023 depremleri, yüreğimizin dinmeyecek sızısıdır. BABÜR'ün bu sayısını depremzedelere ve depremde hayatını kaybeden insanlarımıza adıyoruz.

Cumhuriyetimizin aydınlığıyla, bilgi dolu nice sayılara...

08.11.2023

Aslıhan HAZNEDAROĞLU

Editör

Editor

Friedrich Wilhelm Karl Müller'in Terekesindeki Altun Yaruq Sudur'un B 1 Yazmasına Ait Neşredilmemiş Parçalar

Unedited Fragments of Manuscript B 1 of the Altun Yaruq Sudur from the Estate of Friedrich Wilhelm Karl Müller

Öz

Altun Yaruq Sudur ya da Sanskritçe orijinal adıyla *Suvarᅇabhāᅇottamasūtra*, Budist Uygur toplumu arasında önemli görülen dinî metinlerden birisi olarak kabul edilir. *Altun Yaruq Sudur*'un tam hâline en yakın nüsha St. Petersburg'da bulunurken, diğer yazmaları Berlin'de muhafaza edilmektedir. Berlin'deki yazmalar içinde B 1 yazması özellikle dikkati çeken bir yazmadır. Ancak bu yazmaya ait bazı parçalar II. Dünya Savaşı sırasında kaybolmuştur. Friedrich Wilhelm Karl Müller'in kaybolan parçaların resimlerini savaştan önce almış olması, kayıp parçalara erişim imkânını sağlamıştır. Bu makale, Müller'in terekesinde bulunan ve kaybolan parçalardan 7 tanesinin neşrini sunmaktadır. Neřri yapılan 7 parça şunlardır: 1. *U 9077; 2. *U 9078; 3. *U 9079; 4. *U 9080; 5. *U 9102; 6. *U 9104; 7. *U 9106. Bu parçalardan 4 tanesi eserin VI. bölümüne, 3 tanesi de VIII. bölümüne aittir. Parçalar, St. Petersburg yazması ve Berlin'deki diğer yazmalarla karşılaştırılarak neşredilmiştir. Kaybolan parçaların resimlerine erişimin sağlanması, *Altun Yaruq Sudur*'un neşir faaliyetleri adına önemli bir katkı olacaktır.

Anahtar Sözcükler: Altun Yaruq Sudur, Eski Uygurca, neşir, kayıp parçalar, Friedrich Wilhelm Karl Müller.

Abstract

Altun Yaruq Sudur, known as the *Suvarᅇabhāᅇottamasūtra* in its original Sanskrit, holds an important place as one of the most important religious texts among the Buddhist Uygur community. While the closest complete manuscript of the *Altun Yaruq Sudur* is in St. Petersburg, other manuscripts are preserved in Berlin. Among these, the Berlin manuscript B 1 stands out. Unfortunately, certain original parts of this manuscript were lost in the turmoil of the Second World War. The foresight of Friedrich Wilhelm Karl Müller in photographing these missing fragments before the war has now made them accessible. The article presents the edition of 7 lost fragments from Müller's estate. The seven fragments that have been edited are as follows: 1. *U 9077; 2. *U 9078; 3. *U 9079; 4. *U 9080;

Erdem UÇAR

Friedrich-Schiller-
Universität Jena
(Almanya)

e-mail:

erdem.ucar@uni-jena.de

orcid:

0000-0002-0039-9619

Atıf

Citation

Uçar, Erdem (2023).
Friedrich Wilhelm Karl
Müller'in Terekesindeki
Altun Yaruq Sudur'un
B 1 Yazmasına Ait
Neşredilmemiş Parçalar.
Babür, 2(2), 1-33.

Yayın Tarihi

Publication Date

08.11.2023

5. *U 9102; 6. *U 9104; 7. *U 9106. Of these, four fragments belong to Chapter VI, while three are attributed to Chapter VIII of the *Altun Yaruq Sudur*. These fragments are edited by comparison with the St. Petersburg manuscript and other related manuscripts in Berlin. Access to the pictures of the lost original fragments would be an important contribution to the edition of the *Altun Yaruq Sudur*.

Keywords: Altun Yaruq Sudur, Old Uyğur, edition, lost fragments, Friedrich Wilhelm Karl Müller.

Giriş

Budist Uyğur muhitinin önemli dinî metinlerinden biri olan *Altun Yaruq Sudur* (AYS) veya Sanskritçe orijinal adıyla *Suvarṇabhāṣottamasūtra*, günümüze kadar her zaman araştırmacıların ilgi odağında olmuştur. *Sūtra*'nın Eski Uyğurca tercümesi üzerine yapılan çalışmalar çoğunlukla metnin farklı bölümleri hakkında çeşitli neşirlere dayanmaktadır. Yapılan araştırmalar, kuşkusuz alana önemli katkılarda bulunmuştur, ancak hazırlanan çalışmaların -bazıları istisna olmakla beraber- AYS'nin metin sorunlarına tam anlamıyla bir çözüm getirdiğini söylemek zordur. AYS'nin metin sorunları ile kast edilen, Çince'den tercüme edilen eserin farklı yazmalarında karşımıza çıkan tercüme ayrılıklarıdır. AYS'nin metin sorunlarının çözümünde esere ait yazmaların hepsinin neşrinin tamamlanmasının bu nedenle kilit bir rol oynadığı tartışılmazdır.

AYS'nin pek çok yazması vardır. St. Petersburg'da Rusya Bilimler Akademisi Şark Yazmaları Enstitüsü'nün Serindia koleksiyonunda bulunan, S I [= Serindia] 4498 (M/1), SI 4499 (M/2) [Buyan Evirmek] ve SI 4500 (M/3) kayıt numarasıyla muhafaza edilen yazma, eserin tam hâline en yakın nüshasıdır. Nüshanın tavsifi için bk. Lundysheva et al. 2021: 0157-0159 [68-70]. Vasili Vasilyeviç Radlov ve Sergey Yefimoviç Malov, nüshayı dört cilt hâlinde Uyğur harflerine aktarmış (1913, 1914, 1915, 1914) ve Uyğur harflerine aktarılan metin Berlin yazmaları ile karşılaştırmalı olarak Kaya (2021) tarafından neşredilmiştir.

AYS'nin diğer yazmaları ise Berlin Bilimler Akademisi'nde (Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften [Önceki adı *Preußische Akademie der Wissenschaften*]) muhafaza edilmektedir. Berlin'de eserin yaklaşık olarak 70'ten fazla yazması olduğu tahmin edilmektedir (Raschmann 2000: 11-52). AYS'nin Berlin'de muhafaza edilen yazmalarını ve parçalarını ilk olarak Ehlers tavsif etmeye başlamış (1987), daha sonra Raschmann 3 ciltlik katalog çalışmasıyla (2000, 2002, 2005) yazmaların ve parçaların tavsifini tamamlamıştır. Berlin'de muhafaza edilen parçalar Kaya'nın editörlüğünde yakın zamanda (2023) neşredilmiştir.

AYS'ye ait Berlin'de muhafaza edilen yazmalar içerisinde geniş formatlı (breitformatig), her bir yüzünde 26 satır ihtiva eden bir yazma geçen yüzyılın başında hemen dikkati çekmiştir, zira bu yazmaya ait daha fazla parça günümüze ulaşabilmiştir. Bu yazmayla ilk kez meşgul olan kişi Friedrich Wilhelm Karl Müller (1863-1930) olmuştur. Yazmayı *Uigurica* serisinin ilk cildinde tavsif ve teşhis eden Müller'den (1908) sonra Gabain aynı yazmaya dikkat çekmiş ve yazmayı 1010/1 ff. kayıt numarasıyla yeniden tasnif etmiştir. Mainz'daki Eski Uyğurca parçaların geçici katalogunu hazırlarken Şinasi Tekin de yazmaya ait parçaları görmüş ve yazmadaki ketebe kaydında verilen bilgi doğrultusunda yazmayı *Ütret* yazması olarak adlandırmış ve yazmanın formatını *uzun pothī* olarak teşhis etmiştir (1959: 294-295, dip. 8; 1988: 294).

AYS'nin ilk bölümünü neşre hazırlayan Zieme'nin neşrine (1996) ve Raschmann'ın kataloguna dayanılarak Müller'in ilk kez teşhis ettiği geniş formatlı (breitformatig)¹ ve her bir yüzünde 26 satır ihtiva eden yazma "B [Berlin] 1" yazması olarak adlandırılmaktadır. Yazmanın özellikleri hakkında daha geniş bilgi için bk. Raschmann 2000: 14-16. Ehlers, katalogunda B 1 yazmasına ait bazı parçaları tavsif etse de (1987), yazmanın bütün parçalarının listesini Raschmann sunmuş (2005: 487-495) ve yazmaya ait Berlin'de muhafaza edilen toplam 161 parçasının listesini vermiştir.

Müller, B 1 yazmasını tıpkıbasımı ile neşretmeyi planlıyordu, hatta planladığı neşrinin ilk örneklerini bize *Uigurica I*'de göstermişti, ancak Radlov ve Malov'un St. Petersburg yazmasını Uygur harflerine aktarıp neşretmesi Müller'in çalışmasını rafa kaldırmasına neden olmuştur. Bugün, Berlin Bilimler Akademisi'nde Müller'in terekesinde yayınlamayı planladığı B 1 yazmasının 3 dosyalık neşir taslağı saklanmaktadır. Terekede 104 parçanın fotoğrafı ve Müller'in el yazısıyla hazırlanmış parçaların yazıçevrimleri mevcuttur (Raschmann 1998: 295, 297). Müller'in yazmaya ait parçaların resmini II. Dünya Savaşından önce alması çok değerli bir hizmet olmuştur, zira savaş esnasında yazmaya ait bazı parçaların asılları ne yazık ki kaybolmuştur. Müller'in aldığı resimler sayesinde kaybolan parçalar hakkında bilgi sahibi olunmaktadır.

Kaybolan parçalar daha sonra "*" işareti ve "U 9xxx" kayıt numarasıyla yeniden tasnif edilmiştir. Müller'in terekesinde bulunan ve II. Dünya Savaşı sırasında asılları kaybolan AYS'nin B 1 yazmasına ait 49 adet parça şunlardır:

	Fragman No	Bulunma Yeri No	Katalog No
1	*U 9025	T III 56.41	RKat/II: 267
2	*U 9026	T III M 56.9	RKat/I: 2
3	*U 9027	T III M 56.22	RKat/I: 5
4	*U 9028	T III M 56.3	RKat/I: 21
5	*U 9029	T III M 56.2	RKat/I: 26
6	*U 9030	T III M 56.1	RKat/I: 28
7	*U 9031	T III M 56.14	RKat/I: 67
8	*U 9032	T III M 56.15	RKat/I: 71
9	*U 9033	T III M 56.16	RKat/I: 73
10	*U 9034	T III M 56.17	RKat/I: 76
11	*U 9035	T III M 56.18	RKat/I: 78
12	*U 9036	T III M 56.19	RKat/I: 79
13	*U 9037	T III M 56.21	RKat/I: 85
14	*U 9038	T III M 56.12	RKat/I: 132
15	*U 9040	T III M 56.20	RKat/I: 83
16	*U 9041	T III M 56.7	RKat/I: 164
17	*U 9042	T III M 56.24	RKat/I: 180
18	*U 9043	T III 84.32	RKat/II: 198

¹ Eski Uygurca yazmalarda yazının yönü yazmanın 'wide' veya 'portrait' olarak tespit edilmesinde etkili olsa da nâşirin yazıyı okuma yönü bu tespitite farklılaşa neden olabilmektedir. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Kasai 2022: 376-377.

19	*U 9044	T III 84.31	RKat/II: 200
20	*U 9045	T III 84.29	RKat/II: 205
21	*U 9046	T III 84.30	RKat/II: 208
22	*U 9047 + U 676	T III 84.14	RKat/II: 209, RKat/III: 745
23	*U 9048	T III 84.16	RKat/II: 219
24	*U 9057	T III M 56.26	RKat/II: 292
25	*U 9058	T III M 56.10	RKat/II: 359
26	*U 9059	T III M 56.13	RKat/II: 378
27	*U 9077	T III 56.4b	RKat/III: 411
28	*U 9078	T III TV 56.4	RKat/III: 413
29	*U 9079	T III TV 56	RKat/III: 414
30	*U 9080	T III TV 56.1	RKat/III: 416
31	*U 9096	-	RKat/III: 449
32	*U 9097	T III 56.15	RKat/III: 481
33	*U 9098	T III 56.8	RKat/III: 483
34	*U 9099	T III 56.9	RKat/III: 489
35	*U 9100	T III 56.10	RKat/III: 492
36	*U 9101	T III 56.11	RKat/III: 494
37	*U 9102	T III 56.12	RKat/III: 496
38	*U 9103	T III 56.13	RKat/III: 499
39	*U 9104	T III 56.14	RKat/III: 501
40	*U 9105	T III 56.7	RKat/III: 504
41	*U 9106	T III 56.6	RKat/III: 506
42	*U 9107	T III 56.4	RKat/III: 509
43	U 584 + *U 9161	T III 56.3	RKat/III: 512
44	*U 9162 + Mainz 28b + *U 9163	T III 56.2	RKat/III: 534
45	*U 9164	T III 56.16	RKat/III: 536
46	*U 9165	T III 56.17	RKat/III: 539
47	*U 9166	T III 56.18	RKat/III: 543
48	*U 9167	T III 56.20	RKat/III: 548
49	*U 9176	T III T.V. 86-đ	RKat/III: 426

Yukarıdaki listede yer alan parçaların 7 tanesi hariç hepsi neşredilmiştir. Bunlardan 7 tanesi ise şimdiye kadar hazırlanan AYS neşirlerinde resimlerine ulaşılamadığı için kullanılmamış ve doğal olarak neşirleri de yapılmamıştır. Makalede B 1 yazmasına ait 7 parçanın² neşri sunulacaktır. Bu parçalardan VI. kitaba ait olanlar şunlardır: **1.** *U 9077 (T III 56.4b) [RKat/III: 411]; **2.** *U 9078 (T III TV 56.4) [RKat/III: 413]; **3.** *U 9079 (T III TV 56) [RKat/III: 414]; **4.** *U 9080 (T III TV 56.1) [RKat/III: 416]. VIII. kitaba ait olanlar ise şunlardır: **1.** *U 9102 (T III 56.12) [RKat/III: 496]; **2.** *U 9104 (T III 56.14) [RKat/III: 501]; **3.** *U 9106 (T III 56.6) [RKat/III: 506].

² Müller'in terekesindeki kaybolan 7 parçanın resimlerinin kullanımına izin veren *Staatsbibliothek zu Berlin, Orientabteilung* bölümü yetkililerine ve Dr. Simone-Christiane Raschmann hanıma teşekkür ederim.

Neşirde İzlenen Yöntem

1. Her parçanın neşrinin başında parçanın katalog bilgisi (RKat/III), Çince metinde karşılık geldiği yer ile Çince metnin Almanca tercümesindeki karşılığı gösterilmiştir.
2. Parçanın her bir yüzünde metnin St. Petersburg yazmasında karşılık geldiği yer ile yazmanın Radlov-Malov (R-M) ve AYKaya (Kaya 2021) neşirlerinde tekabül ettiği yer gösterilmiştir.
3. Eski Uygurca metin ile Çince aslı arasındaki mukayesenin kolaylaştırılması adına her parçadan bir kelimenin Çince metinde karşılık geldiği yer “*” işareti ile belirtilmiştir.
4. Neşirde B 1 yazması rehper metin³ olarak kabul edildiği için St. Petersburg yazmasında veya Berlin yazmalarında B 1 yazmasından farklı olan kısımlar dipnotta gösterilmiştir. Diğer yazmalardaki farklı okuyuş sorunlu ise, okunmuş sadece harfçevrimi ile gösterilmiştir.
5. Parçalarda tahrip olan kısımların tamamlanmasında aşırı zorlamaya gidilmemiş, çok belirgin olan kısımlarda tamamlama tercih edilmiştir.
6. Metinde zikredilen *dhāraṇī*'lerin kesin telaffuzunu Uygur yazısında tespit etmek mümkün olmadığından, bunlar sadece harfçevrimi ile verilmiştir.
7. Eski Uygurca metnin harfçevriminde ve yazıçevriminde Uçar 2020'de önerilen sistem esas alınmıştır.

Neşir

1. *U 9077 (T III 56.4b); RKat/III: 411; TSD: 665, 16, 428 a28-b15 [= NobelChin: 193-194]

Ön (SI 4498 M/1 VI: 6 v10-7 r8 = R-M/III: 414/10-415/8 = AYKaya: 434-435)

001	5.	... [xan]nıŋ xatun- ... /// (P) NYNK XATWN	
002	6.	[ların] ... ınançların ///// ... (P) AYNANÇ LARYN	
003	7.	... bodunun qarasin ... BWDWNYN (P) XARA SYN	
004	8.	[alpın]ta emgekinte adasinta tudasinta /////TA AMKAKYNTA AADASYNTA TWDASYNTA	
005	9.	[isig] özlüg qorqınçinta küyü küzedü ///// AWYZ LWK XWRXYNÇYNTA KWYW KWYZ ADW	
006	10.	[tutu]ŋlar tıp y(a)rılıqadı ,, ötrü ol ⁴ /////K LAR TYB YRLYXADY ,, AWYTRW AWL	
007	11.	... *tört m(a)xaraç ⁵ t(e)ŋriler ,, ,, ... TWYRT MXARAÇ TNKRY LAR ,, ,,	*428 b3: 四天王
008	12.	t(e)ŋri t(e)ŋ[ri]si burxannıŋ bo ⁶ y(a)rılığın TNKRY TNK//SY BWRXAN NYNK BW YRLYXYN	
009	13.	eşidip yene inçe tıp ötüntiler ,, AŞYDYB YANA AYNÇA TYB AWYTWNTY LAR ,,	

³ Rehper metin hakkında daha geniş bilgi için bk. Röhrborn 2012: 8-9.

⁴ Krş. *anta ötrü ol* (R-M/III: 414/15).

⁵ Krş. *m(a)xaraça* (R-M/III: 414/16).

⁶ St. Petersburg yazmasında (R-M/III: 414/17) yok.

- 010 14. [atı k]ötrülmüş ayağqa tegimlig
//// /WYTRWLMYŞ AAYAX ĞA TAKYMLYK
- 011 15. t(e)ñri[m] ,, [b]irök kén keligme üdteki
TNKRY/ ,, /YRWK KYN KALYKMA AWYDTAKY
- 012 16. qayu éligler xanlar öz etöz- , ,
ĞAYW AYLYK LAR XAN LAR AWYZ ATAWYZ , ,
- 013 17. lerin küzedgeli ,, azu xatunların
LARYN KWYZ ADKALY ,, AAZ W XATWN LARYN
- 014 18. tégitlerin ordo qarşı içinteki , ,
TYKYT LARYN AWRDW ĞARŞY AYÇYNTAKY , ,
- 015 19. manç[ların] içrekilerin⁷ küzedgeli
AYNANÇ //// AYÇRAKY LARYN KWYZ ADKALY
- 016 20. azu balıqın uluşın ordosın [qa]rşısın
AAZ W BALYĞYN AWLWŞYN AWRDWSYN //RŞYSYN
- 017 21. küzedgel[i] bo nom erdinig eşidserler
KWYZ ADKAL/ BW NWM ARDYNYK AŞYDSAR LAR
- 018 22. [t]ıñlasarlar ,, ötrü olar⁸ saqınu
//NKLASAR LAR ,, AWYTRW AWLAR SAĞYNW W
- 019 23. [söz]leyü yétinçsiz baştınqıda baştınqı
//// LAYW YYTYNÇSYZ BAŞTYNĞY DA BAŞTYNĞY
- 020 24. ... sevinç⁹ éñç[gü me]ñig
... SAVYNÇ AYNÇ// //NKYK
- 021 25. ... [közü]nür aju[nta él o]rmı¹⁰
... //// /NWR AAZ W/// /// /WRNY
- 022 26. ... é[len]meki¹¹ erksinmeki
... AY///MAKY ARKSYNMAKY

Arka (Sı 4498 M/1 VI: 7 r12-v12 = R-M/III: 415/12-416/12 = AYKaya: 435-436)

- 023 [altınç ülüş altı p(a)t(a)r]¹²
//////// // //// //
- 024 5. [a]dası busuş ...
//DASY BWSWŞ (P) ...

⁷ Krş. <AYÇARAKYLARYN> (R-M/III: 414/24). Muhtemelen ikinci elif fazladan yazılmıştır.

⁸ Krş. *olar ötrü* (R-M/III: 415/3).

⁹ Krş. *sevinçlig* (R-M/III: 415/5).

¹⁰ Krş. *orum* (R-M/III: 415/7).

¹¹ Krş. <AYLYNMAKY> (R-M/III: 415/8). Eski Uygurcada fiilin standart imlâsı <AYLAN> şeklinde olsa da St. Petersburg yazmasında ve bazı metinlerde <AYLYN> yazımına da rastlanıyor (Özertural 2020: 5). Kelimenin yazımı için 112. satırdaki <AYLANMAKY> yazımı esas alınmıştır. Ayrıca élen- <*él+len-'de çift ünsüz / ll/'lerin tasarruf amacıyla <l> ile yazılması için bk. Erdal 2004: 112.

¹² Yaprak, *U 9078'den önce geldiği için *U 9078'deki yaprak numarası (*altınç ülüş yéti patar*) esas alınarak yaprak numarasının tamamlanması yapılmıştır.

- 025 6. adın ada ...
AADYN AADA ...
- 026 7. bolmağay (P) at[1] k[ötrülmüş a]
BWLMAXAY (P) AAT/ K//////// /
- 027 8. inçip ol é[li]gler xanlar sım[tağ]
AYNÇYB AWL AY//K LAR XAN LAR SYM///
- 028 9. osal bolmadın teriñde teriñ ...
AWSAL BWLMADYN TARYNK DA TARYNK ...
- 029 10. uluğ süzök kértgünç köñülin
AWLWX SWYZ WK KYRTKWNÇ KWNKWLYN
- 030 11. ötrü bo nom erdinig eşidgeli
AWYTRW BW NWM ARDYNKY AŞYDKALY
- 031 12. tıñlağalı y(i)ti qımıg bolm[ıñ] k(e)rgek
TYNKLAXALY YTY ĞYNYX BWLM// KRKAK
- 032 13. qaçan birök b[o no]m erd[ini]g [eşi]dgeli
ĞAÇAN BYRWK B/ //M ARD//K ///DKALY
- 033 14. tıñlağalı saqınsarlar¹³ „ ötrü eñ
TYNKLAXALY SAĞYNSAR LAR „ AWYTRW AANK
- 034 15. aşnu ol élig xan k(e)ntü özi sever
AAŞNW AWL AYLYK XAN KNTW AW/Z Y SAVAR
- 035 16. taplayur közüñi¹⁴ (düz. *közünğü*) açoq arıg¹⁵ oronta
TABLAYWR KWYZ WNKY AAÇWĞ AARYX AWRWNTA
- 036 17. yıdıñ yıparlıg suv saçıp tuo törlüg
YYDLYX YYBARLYX SWV SAÇYB TWW TWYRLWK
- 037 18. esriñü körkle xua çeçekler
ASRYNKW KWYRKLA XW A ÇAÇAK LAR
- 038 19. töltep édz yügsek ars[lan]lıg
TWYLTAB AYDYZ YWKSAR ARS/// LYX
- 039 20. örg[ün]üg¹⁶ yinçü monçuq tizigi
AWYRK// WK YYNÇW MWNÇWĞ TYZ YKY
- 040 21. üze étip yaratıp „ adroq adroq
AWYZ A AYTYB YARATYB „ AADRWĞ AADRWĞ
- 041 22. *pra kuşatrélar asıp „ öñi öñ[i] ***428 b14: 寶蓋**
BRA KWZ ATRY LAR AASYB „ AWYNKY AWYNK/
- 042 23. erdiniler tuğlar tikip sat[ıgısız]
ARDYNY LAR TWX LAR TYKYB SAT/////

¹³ Krş. *saqınsar* (R-M/III: 415/21).

¹⁴ Krş. *közünügli* (R-M/III: 416/1).

¹⁵ Krş. <TASANK> veya <TAŞANK> (R-M/III: 416/1).

¹⁶ Krş. *örgün urup* (R-M/III: 416/5).

- 043 24. edgü yıd [yıp]arlar kö[yürüp] ...
ADKW YYD ///AR LAR KWY///// ...
- 044 25. tüzü[lmiş] ...
TWYZ W//// ...
- 045 26. ol élig [xan] suv[qa] ...
AWL AYLYK /// SWV// ...

2. *U 9078 (T III TV 56.4); RKat/III: 413; TSD: 665, 16, 428 b15-b28 [= NobelChin: 194-195]

Ön (SI 4498 M/1 VI: 7 v13-8 r15 = R-M/III: 416/13-417/15 = AYKaya: 436)

- 046 1. etöziñe yıd yıpar türtüp yañı
ATAWYZ YNKA YYD YYBAR TWYRTWB YANKY
- 047 2. *arığ ton [ke]dip éligler¹⁷ xanlarını ***428 b16: 淨**
AARYX TWN //DYB AYLYK LAR XAN LAR NYNK
- 048 3. öz étigin yaratığın urunup ,, m(e)n
AWYZ AYTYKYN YARATYXYN AWRWNWB ,, MN
- 049 4. meniñ küvenç köñülüg kéterip¹⁸ e[rkin]
MANYNK KWYVANÇ KWNKWLWK KYTARYB A///
- 050 5. türkin qodup kiçig
TWYRKYN (P) XWDWB KYÇYK
- 051 6. oro[nta o]lurup ,, ...
AWRW/// (P) /WLWRWB ,, ...
- 052 7. köñülin ...XYN XLY...¹⁹
KWNKWLYN (P) ...XYN XLY...
- 053 8. süzök kér[tgünç] kö[ñülin] asıp
SWYZ WK KYR///// KW///// AASYB
- 054 9. üstep ,, nomladaçı nom[çı] üz[e yo]l[çı]
AWYSTAB ,, NWMLADAÇY NWM// AWYZ //L/Y
- 055 10. yérçi uluğ b[axş]i s[aqınç]n turğuru[p]
YYRÇY AWLWX B//Y S/////N TWRXWRW/
- 056 11. témin ök b[o no]m erdinig [e]şidmiş
TYMYN AWK B//M ARDYNKY /ŞYDMYŞ
- 057 12. tıñlamış k(e)rge[k] ,, [y]ene or[do] qarşı
TYNKLAMYŞ KRKA/ ,, YANA AWR// XARŞY
- 058 13. içinteki tégitler²⁰ begler buyruq-
AYÇYNTAKY TYKYT LAR BAK LAR BWYRWX

¹⁷ Krş. *éliglerniñ* (R-M/III: 416/14).

¹⁸ Krş. <KYTYRYB> (R-M/III: 416/1).

¹⁹ St. Petersburg yazmasında (R-M/III: 416/17) 4. satırın sonundaki <A...>'dan başlayarak 7. satırın sonundaki <...XYN XLY...> kısmına kadarki yer mevcut değildir.

²⁰ St. Petersburg yazmasında (R-M/III: 416/23) *tégitler*'den önce *xatunlar* var.

- 059 14. lar²¹ inanç tayanç²² arqası bir [i]kin[t]i-
LAR AYNANÇ TAYANÇ AARĖASY BYR //KYN/Y
- 060 15. ke öçsüz keksiz öpkemiz köñülin²³
KA AWYÇSWZ KAKSYZ AWYBKASYZ KWNKWLYN
- 061 16. ertinü ögrünçülüg²⁴ sevinçlig bolmış
ARTYNKW AWYKRWNÇWLWK SAVYNÇLYK BWLMYŞ
- 062 17. k(e)[rgek] ,, [t]aqı artoqraq²⁵ b[o] nom erdini
K//// ,, /AÇY AARTWĖRAĖ B/ NWM ARDYNY
- 063 18. ü[ze] nomladaçı nomçı üze²⁶ ağır
AWY// NWMLADAÇY NWMÇY AWYZ A AAXYR R
- 064 19. ayağ k[önül] öritmiş k(e)r[ge]k tıp ötünti-
AAYAX K//// AWYRYTMYŞ KR//K TYB AWYTWNTY
- 065 20. ler ,, ötr[ü] ol üdün tükel [bi]lge
LAR ,, AWYTRW AWL AWYDWN TWYKAL //LKA
- 066 21. t(e)ñri t(e)ñrisi burxan tört m(a)xaraç²⁷
TNKRY TNKRYSY BWRXAN TWYRT MXARAÇ
- 067 22. t(e)ñrilerniñ bo ötüglerin eşidü
TNKRY LAR NYNK BW AWYTWK LARYN AŞYDW
- 068 23. [y(a)r]lıqap inçe tıp y(a)rlıqadı eleñler
//LYĖAB AYNÇA TYB YRLYĖADY AALANKLAR
- 069 24. ... küzedçiler a²⁸ ... [er]dinig
... KWYZ ADÇY LAR A ... //DYNYK
- 070 25. ... [nomç]ıqa
... ////ĖA
- 071 26. ... [a]yağ
... //YAX

Arka (SI 4498 M/1 VI: 8 r15-v18 = R-M/III: 417/15-418/18 = AYKaya: 436-467)

- 072 altınç ülüş yéti p(a)t(a)r
AALTYNÇ AWYLWŞ YYTY BDR
- 073 1. qılsar ,, bo²⁹ ağır ayağ yéniğ tétir ,
ĖYLSAR ,, BW AAXYR AAYAX YYNYK TYTYR ,

²¹ Krş. *buryuqlar* (R-M/III: 417/1).

²² Krş. *inançlar tayançlar* (R-M/III: 417/1).

²³ Krş. *qaqıǵsız aymańsız köñülin* (R-M/III: 417/3). Wilkens'in sözlüğünde (2021: 320a) *qaqıǵsız* 'öfkesiz' yoktur.

²⁴ Krş. *ögrünçlüg* (R-M/III: 417/4).

²⁵ Krş. *artoqraq taqı* (R-M/III: 417/5).

²⁶ St. Petersburg yazmasında (R-M/III: 417/6) *nomladaçı nomçı üze* yok.

²⁷ Krş. *m(a)xaraça* (R-M/III: 417/9).

²⁸ Krş. *küzedçiler a* (R-M/III: 417/12) ve RKat/III: *küzedçilere* (413 [31]).

²⁹ Parçanın ön yüzünün son iki satırı tahrip olduğu için kesin bir şey söylenemese de St. Petersburg yazmasında bu kısmın öncesi farklı gözüküyor. En azından *qılsar* ve *bo*'nun St. Petersburg yazmasında (R-M/III: 417/14-15) olmadığı net olarak söylenebilir.

- 074 2. muntağ qılğuluq ermez ,, neteg qılğuluq
MWNTAX ĞYLXWLWĞ ARMAZ ,, NATAK ĞYLXWLWĞ
- 075 3. ol t p t ser ,, amtı anı³⁰ m(e)n sizlerke
AWL TYB TYSAR ,, AMTY AANY MN SYZ LARKA
- 076 4. [ayu] b reyin ,, bir k qayu  ligler
//// BYRAYYN ,, BYRWK ĞAYW AYLYK LAR
- 077 5. [xan]lar bo nom erdinig
/// LAR BW NWM (P) ARDYNYK
- 078 6. [no]mlatğalı uğrasar³¹ ,, eη
//MLATXALY (P) AWXRASAR ,, AANK
- 079 7. [ba]şlayu ol  lig xan
//ŞLAYW AWL (P) AYLYK XAN
- 080 8. q[alt]ı  η[re]ki t r c  suvqa kiri[p]³²
Ğ//Y AWYNK//KY TWYRWÇA SWV ĞA KYRY/
- 081 9. [et ]zin yumış arıt[mış] k(e)rgek ,, ,,
////Z YN YWMYŞ AARYT/// KRKAK ,, ,,
- 082 10. antada³³ basa kedmed k y r η
AANTADA BASA KADMADWK YWRWNK
- 083 11. arığ yaη[ı] ton kedip qop t rl g
AARYX YANK/ TWN KADYB ĞWB TWYRLWK
- 084 12.  tig ya[r]atığ  ze [et] zin uz
AYTYK YA/ATYX AWYZ A //AWYZ YN AWZ
- 085 13.  tmış yaratmış k(e)rgek ,, et zin
AYTMYŞ YARATMYŞ KRKAK ,, ATAWYZ YN
- 086 14. uz  tmıř³⁴ yaratmıřta³⁵ k n s u  erig
AWZ AYTMYŞ YARATMYŞTA KYN SWW ÇARYK
- 087 15. timegi³⁶  ze t rinin³⁷ quvrağın uz
TYMAKY AWYZ A TYRYNYN ĞWVRAXYN AWZ
- 088 16.  tip timep³⁸ ,,  tr  k(e)nt   zi bir³⁹
AYTYB TYMAB ,, AWYTRW KNTW AWYZ Y BYR

³⁰ Krş. *anı amtı* (R-M/III: 417/17).

³¹ Krş. *uğrasarlar* (R-M/III: 417/20).

³² Krş. <BYRYB> (R-M/III: 417/22). St. Petersburg yazmasında <K> ve <B> harfleri kelime başında birbirine benzediği i in m stensih muhtemelen kelimeyi yanlış yazmıştır.

³³ Krş. *anta* (R-M/III: 418/1).

³⁴ Krş. * tmışte* (R-M/III: 418/5).

³⁵ St. Petersburg yazmasında (R-M/III: 418/5) yok.

³⁶ Krş. <TWYMAKY> (R-M/III: 418/6).

³⁷ Krş. *t rin* (R-M/III: 418/7).

³⁸ Krş. <TWYMAB> (R-M/III: 418/7).

³⁹ St. Petersburg yazmasında (R-M/III: 418/8) yok.

- 089 17. *yürüş ku[şa]tré tütsüg xua çeçek⁴⁰ *428 b26: 白
YWRWNK KW//TRY TWYTSWK XW A ÇAÇAK
- 090 18. birle élginte⁴¹ tutup oyunun bedizin
BYRLA AYLYKYNTA TWTWB AWYWNYN BADYZ YN
- 091 19. uduzturup⁴² yadağın yorıyü ordo
AWDWZ TWRWB YADAXYN YWRYYW AWRDW W
- 092 20. qapığınta taştın ünüp ertinü ağır
XABYXYNTA TAŞTYN AWYNWB ARTYNKW AAXYR
- 093 21. uluğ saqınçın atlığ⁴³ mañallıq törö-
AWLWX SAŞYNÇYN AADLYX MANKALLYX TWYRW
- 094 22. lerig qılturu „ ol nomçı⁴⁴ utru barmış
LARYK XYL TWRW „ AWL NWMÇY AWTRW BARMYŞ
- 095 23. k(e)rgek „ ne üçün ol yalhoqla[r]
KRKAK „ NA AWYÇWN AWL YALNKW X LA/
- 096 24. xanın [munçula]yu yañlıq ağır [ayağ]
XANYN // // // // YW YANKLYX AAXYR // // //
- 097 25. qıl[mağığ] ... [siz-]
XYL // // // ... // //
- 098 26. ler a[nı] ...
LAR AA// ...

3. *U 9079 (T III TV. 56); RKat/III: 414; TSD: 665, 16, 428 b29-c16 [= NobelChin: 195-196]

Ön (SI 4498 M/1 VI: 8 v23-9 v1 = R-M/III: 418/23-420/1 = AYKaya: 437-438)

- 099 4. ... mañmışça
... MANKMYŞ ÇA
- 100 5. ... kolti *nayut *428 c1: 那庚多
... (P) KWLTY NAYWT
- 101 6. ... [burxa]nlarqa barça-
... // // //N (P) LAR XA BARÇA
- 102 7. ... tapıq uduğ⁴⁵
... (P) TABYX AWDWX
- 103 8. ... bolur „ munuñ sanınça oq k(a)lp
... BWLWR „ MWNWNK SANYNÇA AW X KLB
- 104 9. [üdle]rke tegi tuğmaq ölmeklig
// // //RKATAKY TWXMA X AWYLMKLYK

⁴⁰ Krş. *çeçekler* (R-M/III: 418/9).

⁴¹ Krş. *élginte* (R-M/III: 418/10).

⁴² Krş. <ADYSTWRWB> (R-M/III: 418/11).

⁴³ Krş. *atl(ı)ğ* (R-M/III: 418/13).

⁴⁴ Krş. *nomçıqa* (R-M/III: 418/14).

⁴⁵ St. Petersburg yazmasında (R-M/III: 419/2-3) *tapıq uduğ* yok.

- 105 10. tuğ tulvı ağmaq teğşilmek⁴⁶ emgek-
TWD TWLVY AAXMAẖ TAKŞYLMK AMKAK
- 106 11. lerdin ozmış qutrulmuş bolur ,, m[unç]a
LARDYN AWZ MYŞ ẖWTRWLMYŞ BWLWR ,, M///A
- 107 12. teñlig ök k(a)lp üdlerde altun
TANKLYK AWK KLB AWYD LARDA AALTWN
- 108 13. tilgenlig ç(a)krav(a)rt⁴⁷ élig xan bolğuluq
TYLKAN LYK ÇKRAVRT AYLYK XAN BWLXLWẖ
- 109 14. uluğ buyan edgü qılınçığ qılmış qazğanmış
AWLWX BWYAN ADKW ẖYLYNÇYX ẖYLMYŞ ẖAZ XANMYŞ
- 110 15. bolur ,, yana mañ ... adaqların
BWLWR ,, YANA MANK ... AADAẖ LARYN
- 111 16. irklemişçe bo közünür ajuntaqı qutı
AYRKLAMYŞ ÇA BW KWYZ WNWR AAẖ WNTAẖY ẖWTY
- 112 17. qıvı [a]sılur élenmeki erksinmeki
ẖYVY //SYLWR AYLANMAKY ARKSYNMAKY Y
- 113 18. üste[lü]r çoğı yalını qaşınçığ qamağqa
AWYSTA/R ÇWXY YALYNY ẖAŞYNÇYX ẖAMAX ẖA
- 114 19. bir yañ[lıg a]yağuluq eñi[tgülü]k bolur ,,
BYR YANK/// //YAXWLWẖ AANKY/////K BWLWR ,,
- 115 20. taqı yme [aj]un [a]junta yüz miñ
TAẖY YMA /// WN //ẖ WNTA YWZ MYNK
- 116 21. tümen kolti k(a)lp üdlerk[e] teği t(e)ñri
TWYMAN KWLTY KLB AWYDLARK/DAKY TNKRY
- 117 22. yérinte yalñoq yértiçüsinte qayuda
YYRYNTA YALNKWẖ YRYTYÇWSYNTA ẖAYWDA
- 118 23. tuğsar sını süñüki uz ,, yüüzi meñizi
TWXSAR SYNY SWYNKWKY ,, YWWZ Y MANKYZ Y
- 119 24. körkle özi yaşı uzun ögrünçülüğ⁴⁸
KWYRKLA AWYZ Y YAŞY AWZ WN AWYKRWNÇWLWK
- 120 25. [meñili]g açoq adırtlıg y(a)rılıqamış
/////K AAÇWẖ AADYRTLYX YRLYẖAMYŞ
- 121 26. ... [t(e)ñ]rike
... //KRY KA

⁴⁶ Krş. *tegrilmeklig* (R-M/III: 419/5). St. Petersburg yazmasındaki düzeltme için bk. Röhrborn 2010: 21.

⁴⁷ Krş. *çakiravart* (R-M/III: 419/8-9).

⁴⁸ Krş. *ögrünçülüğ* (R-M/III: 419/22).

Arka (Sİ 4498 M/1 VI: 9 v5-10 r3 = R-M/III: 420/5-421/3 = AYKaya: 438-439)

- 122 [altınç ülüş sekiz p(a)t(a)r]⁴⁹
 // // // // // //
- 123 4. NWNK baxşi[sıña] ...
 NWNK BAXŞY//// ...
- 124 5. ögliler⁵⁰ birl[e] ...
 AWYKLY LAR BYRL/ (P) ...
- 125 6. uluğ uluğ⁵¹ ...
 AWLWX AWLWX (P) ...
- 126 7. işledeçi uluğ buyan ...
 AYŞLADAÇY AWLWX (P) BWYAN ...
- 127 8. qıltaçı bolur⁵² „ tört m(a)xaraç[lar a]
 XYLTAÇY BWLWR „ TWYRT MXARAÇ ///
- 128 9. bo muntağ yañlıg tañlançığ muñad[inçığ]
 BW MWNTAX YANKLYX TANKLANÇYX MWNKAD/////
- 129 10. öñi öñi adroq adroq uluğ
 AWYNKY AWYNKY AADRWX AADRWX AWLWX
- 130 11. asıg tusularıg „ uluğ tüş utlılarıg⁵³
 AASYX TWSW LARYX „ AWLWX TWYŞ AWTLY LARYX
- 131 12. körüp „ anın ol yalñoqlar xanı
 KWYRWB „ AANYN AWL YALNKWX LAR XANY
- 132 13. k(e)ntü özleri ök bo nom erdinig
 KNTW AWYZ LARY AWK BW NWM ARDYNYK
- 133 14. nomladaçı nomçı utru⁵⁴ bir yoçan ulatı
 NWMLADAÇY NWMÇY AWTRW BYR YWÇAN AWLATY
- 135 15. yüz yoçan yér[ke t]egi barmış k(e)rgek
 YWZ YWÇAN YYR///AKY BARMYŞ KRKAK
- 136 16. yene ol nomçı üze burxan saqınç⁵⁵
 YANA AWL NWMÇY AWYZ A BWRXAN SAŞYNYÇ
- 137 17. saqınmış k(e)rgek „ qaçan öz o[r]dosıña
 SAŞYNYMYŞ KRKAK „ XAÇAN AWYZ AW/DWSYNKA
- 138 18. kirtükde⁵⁶ „ *bükünki kün üze [bax]şimiz *428 c14: 今日
 KYRTWKDA „ BWYKWNKY KWYN AWYZ A ///ŞYMYZ

⁴⁹ Yaprak, *U 9078'den sonra geldiği için *U 9078'deki yaprak numarası (*altınç ülüş yéti patar*) esas alınarak yaprak numarasının tamamlanması yapılmıştır.

⁵⁰ Krş. *ögli* (R-M/III: 420/6).

⁵¹ St. Petersburg yazmasında (R-M/III: 420/6) tek *uluğ* var.

⁵² Krş. *bolurlar* (R-M/III: 420/8).

⁵³ St. Petersburg yazmasında (R-M/III: 420/11) *uluğ tüş utlılarıg* yok.

⁵⁴ Krş. *nomçıqa ötrü* (R-M/III: 420/13-14).

⁵⁵ Krş. *saqınçığ* (R-M/III: 420/17).

⁵⁶ St. Petersburg yazmasında (R-M/III: 420/18) *kirtükde*'den sonra *ya* var.

- 139 19. şakimuni t[(e)ŋri] t(e)ŋrisi burx[an] k(e)ntü
ŞAKYMWNY T//// TNKRYSY BWRX// KNTW
- 140 20. özi meniŋ [t]apıgım[ın ayağ]ımın
AWYZ Y MANYNK /ABYXYM// ////YMYN
- 141 21. alğalı ordo[mq]a qarşımqa kirü
AALXALY AWRDW//A XARŞYM XA KYRW
- 142 22. y(a)rılıqadı ,, inçip amti maña nom
YRLYXADY ,, AYNÇYB AMTY MANKA NWM
- 143 23. nomlayu y(a)rılıqar ,, kim m(e)n ol nomuğ
NWMLAYW YRLYXAR ,, KYM MN AWL NWMWX
- 144 24. eşidser m(e)n ötrü üyeliksiz üstünk[i]
AŞYDSAR MN AWYTRW AWYZ ALYKSYZ AWYSTWNK/
- 145 25. yég köni tüz tuymaq burxan q[utıŋa]
YYK KWYNY TWYZ TWYMAX BWRXAN X/////
- 146 26. yanmaqsız ...
YANMAXSYZ ...

4. *U 9080 (T III TV 56.1); RKat/III: 416; TSD: 665, 16, 428 c19-429 a6 [= NobelChin: 197-198]

Ön (SI 4498 M/1 VI: 10 r8-v9 = R-M/III: 421/8-422/9 = AYKaya: 439-440)

- 147 4. ... [bolğaly] m(e)n
... ////Y MN
- 148 5. ... [q]utluğ künte
... (P) /WTLWX KWYNTA
- 149 6. ... yıl[q]ı bo üç
... (P) YYL/Y BW AWYÇ
- 150 7. ... [yo]ldağı açığı tarqa
... //LDAXY (P) AAÇYX TARXA
- 151 8. [emgekler]din ozar⁵⁷ qutrulur m(e)n üküş
/////DYN AWZ AR XWTRWLWR MN AWYKWŞ
- 152 9. [ajunlar]ta ç(a)krav(a)rt⁵⁸ élig xan bolğuluq
/// ////TA ÇKRAVRT AYLYK XAN BWLXWLWX
- 153 10. ezrua xormuzta t(e)ŋriler oronıta
AZ RWA XWRMWZ TA TNKRY LAR AWRWNYNTA
- 154 11. tuğguluq buyan edgü qılınçığ⁵⁹ qılır m(e)n
TWXXWLWX BWYAN ADKW XLYNÇYX XYLWR MN
- 155 12. qazğanur m(e)n ,, ülgüsüz sansız tınl(ı)ğ-
XAZ XANWR MN ,, AWYLKWSWZ SANSYZ TYNLX

⁵⁷ Krş. *ozar m(e)n* (R-M/III: 421/11).

⁵⁸ Krş. *çakravart* (R-M/III: 421/12).

⁵⁹ St. Petersburg yazmasında *qılınçığ* (R-M/III: 421/15) olmasa da diğer Berlin yazmalarından birinde (U 2303 + U 2342 [T I D] v3) *qılınçığ* var.

- 156 13. larıǵ sansar emgekintin ozǵurup nirvan
LARYX SANSAR AMKAKYNTYN AWZ XWRWB NYRVAN
- 157 14. meñişije tegürgülük küç küsün-
MANKYSYNKA TAKWRKWLWK KWYÇ KWYSWN
- 158 15. ke teggülük buyanlıǵ uluǵ bedük
KA TAKKWLWK BWYAN LYX AWLWX BADWK
- 159 16. ügmekin üger⁶⁰ m(e)n ordomın qarşımın
AWYKMAKYN AWYKAR MN AWRDWMYN ĞARŞYMYN
- 160 17. térini[mi]n quvraǵımın ulatı bodunumın
TYRYNY//N ĞWVRAXYMYN AWLATY BWDWNWMYN
- 161 18. qaramın élimin uluşumın éñç
ĞARAMYN AYLYMYN AWLWŞWMYN AYÑÇ
- 162 19. meñilig [qı]ǵuluq tıltaǵda evrilür m(e)n
MANKYLYK //LXWLWĞ TYLTAX DA AVRYLWR MN
- 163 20. aç qız [ig] kegen bol[ma]ǵuluq ,, yad
AAÇ ĞYZ /// KAKAN BWL//XWLWĞ ,, YAD
- 164 21. *yaǵıqıa basınturmaǵuluq⁶¹ iş küdüǵüǵ *428 c25: 怨敵
YAXY ĞA BASYNTWRMAXWLWĞ AYŞ KWYDWKWK
- 165 22. işleyür m(e)n tép munçulayu saqınmış
AYŞLAYWR MN TYB MWÑÇWLAYW SAĞYNYMYŞ
- 166 23. k(e)rgek ,, tört m(a)xaraçlar a⁶² ,, kén
KRKAK ,, TWYRT MXARAÇ LAR A ,, KYN
- 167 24. keligme üdteki éligler xanlar
KALYKMA AWYDTAKY AYLYK LAR XAN LAR
- 168 25. [bo nom] erdinig nomladaçı nomçıqıa
/// /// ARDYNYK NWMLADAÇY NWMÇY ĞA
- 169 26. ... [aǵır aya]ǵ qılmış
... ///// ///X ĞYLYMYŞ

Arka (Sı 4498 M/1 VI: 10 v12-11 r14 = R-M/III: 422/12-423/14 = AYKaya: 439-440)

- 170 [altınç ülüş toquz p(a)t(a)r]⁶³
//////// // //// //
- 171 4. ayamış açı[nmış] ...
AAAYAMYŞ AÇY//// ...
- 172 5. bo muntaǵ [edgülig-]
BW MWNTAX (P)////////

⁶⁰ Krş. *yügmekig yüger m(e)n yıǵar m(e)n* (R-M/III: 421/19-20).

⁶¹ Krş. *basınmaǵuluq* (R-M/III: 422/3).

⁶² Krş. *m(a)xaraçalara a* (R-M/III: 422/5-6).

⁶³ Yaprak, *U 9079'dan sonra geldiǵi için *U 9079'daki yaprak numarası (*[altınç ülüş sekiz patar]*) esas alınarak yaprak numarasının tamamlanması yapılmıştır.

- 173 6. lerde ...
LARDA (P) ...
- 174 7. buyan edgü qılınçların [yana]
BWYAN ADKW X̄YLYNÇ (P) LARYN ////
- 175 8. sizlerke ulatı sizlerniñ q[uvrağ-]
SYZ LARKA AWLATY SYZ LAR NYNK X̄////
- 176 9. ıñızlarqa evirmiş k(e)rgek ,, bir[ök]
YNKYZ LARX̄A AVYRMYŞ KRKAK ,, BYR//
- 177 10. qayu éligler xanlar munçulayu yañın
X̄AYW AYLYK LAR X̄AN LAR MWNÇWLAYW YANKYN
- 178 11. m(e)n y(a)rlıqamış y(a)rlıgça qılsarlar ,,
MN YRLYX̄AMYŞ YRLYX ÇA X̄YLSAR LAR ,,
- 179 12. ötrü ol éligler xanlar uluğ qut⁶⁴
AWYTRW AWL AYLYK LAR XAN LAR AWLWX X̄WT
- 180 13. ülüglüğü⁶⁵ uluğ çoğluğ yalınl(ı)ğ bolğay-
AWYLWKLWK AWLWX ÇWXLWX YALYNLX BWLXAY
- 181 14. lar ,, qop törlüğü edgü irü⁶⁶ b(e)lgüler ol
LAR ,, X̄WB TWYRLWK ADKW AYRW BLKW LAR AWL
- 182 15. éligler⁶⁷ xanların élinte uluşıta
AYLYK LAR XAN LAR NYNK AYLYNTA AWLWŞYNTA
- 183 16. közüngey b(e)lgürgeyler ,, y(a)vlaq saqınç[lığ]
KWYZ WNKAY BLKWRKAY LAR ,, YVLA X̄ SA X̄YİNÇ///
- 184 17. yağılarığ alqumı barça adaq asra
YAXY LARYX AALX̄WNY BARÇA AADA X̄ AASRA
- 185 18. qılıp köni nom üze köntür[gey] başğay
X̄YLYB KWYNY NWM AWYZ A KWYNTWR/// BASXAY
- 186 19. utğay yégedgey tép y(a)rlıq[adı ,,] ötrü
AWTXAY YYKADKAY TYB YRLYX̄/// // AWYTRW
- 187 20. ol üdü⁶⁸ *tört m(a)xa[raç] t(e)ñriler *429 a5: 四天王
AWL AWYDWN TWYRT MXA/// TNKRY LAR
- 188 21. t(e)ñri t(e)ñrisi burxannıñ b[o]⁶⁹ y(a)rlıgın
TNKRY TNKRYSY BWRXAN NYNK B/ YRLYXYN
- 189 22. eşidi[p] yene inçe tép ötüntiler ,,
AŞYDYB YANA AYNÇA TYB AWYTWNTY LAR ,,

⁶⁴ Krş. *qutluğ* (R-M/III: 422/21).

⁶⁵ St. Petersburg yazmasında (R-M/III: 422/22-23) *uluğ qut ülüglüğü*'ten sonraki kısım farklılaşmaktadır.

⁶⁶ St. Petersburg yazmasında (R-M/III: 423/2) yok.

⁶⁷ Krş. *élig* (R-M/III: 423/2).

⁶⁸ St. Petersburg yazmasında (R-M/III: 423/8) yok.

⁶⁹ St. Petersburg yazmasında (R-M/III: 423/9) yok.

- 190 23. atı kötrülmüş ayağqa tegimlig
AATY KWYTRWLMYŞ AAYAX ĞA TAKYMLYK
- 191 24. t(e)ñrim „ birök qayu⁷⁰ éligler xanlar
TNKRYM „ BYRWK ĞAYW AYLYK LAR XAN LAR
- 192 25. qaltı t(e)ñrim siz y(a)[rlıqauç]ı ...
ĞALTY TNKRYM SYZ Y////////Y ...
- 193 26. evrilip b[o] ...
AVRYLYB B/ ...

5. *U 9102 (T III 56.12); RKat/III: 496; TSD: 665, 16, 440 b2-20 [= NobelChin: 274-275]

Ön (SI 4498 M/1 VIII: 17 r9-v13 = R-M/III: 529/9-530/13 = AYKaya: 520-521)

- 194 1. [q]ulñasın⁷¹ sının savın⁷² barça añsız
/WLNKASYN SYNYN SAVYN BARÇA AANKSYZ
- 195 2. körkle [sevgü]lük taplağuluq yıdılığ⁷³
KWYRKLA ////LWK TABLAXWLWĞ YYDLYX
- 196 3. yégük[e a]şağuşa ertinü⁷⁴ yarağlığ
YYKWK/ //ŞAXWĞA ARTYNKW YARAXLYX
- 197 4. qılu tegingey m(e)n „ kimler börök
ĞYLW TAKYNKAY MN „ KYMLAR BYRWK
- 198 5. ol ot yaş tüş yemiş
AWL AWT YAŞ (P) TWYŞ YYMYŞ
- 199 6. ı tariğ tatıgın
AY TARYX (P) TATYXYN
- 200 7. yéserler aşasarlar ,
YY SAR LAR (P) AAŞASAR LAR ,
- 201 8. alqu barça öñlüğ qırtışlığ
AALĞW BARÇA AWYNKLWK ĞYRTYŞ LYX
- 202 9. küçlüğ küsünlüğ *uzun özlüğ yaşlığ *440 b4: 長命
KWYÇLWK KWYSWNLWK AWZ WN AWYZ LWK YAŞLYX
- 203 10. çoğlüğ yalınl(ı)ğ qaçığ[la]rı yapığları⁷⁵
ÇWXLWX YALYNLX ĞAÇYX //RY YABYX LARY
- 204 11. toñ y(a)rp ıgsız ke[msi]z ağırsız
TWNK YRB AYKSYZ KA///Z AAXRYXSYZ

⁷⁰ St. Petersburg yazmasında (R-M/III: 423/12) yok.

⁷¹ Krş. *qulaşasın* (R-M/III: 529/9-10).

⁷² R-M'de <ASYNYN TAŞ Y NYN>, ama <ASYNYN> yazılışı <AYÇYNYN> şeklinde düzeltilmiş (529/10). Buna dayanarak AYKaya: *içinin taşının* (520).

⁷³ St. Petersburg yazmasında (R-M/III: 529/12) *yıdılığ* 'tan sonra *öñlüğ* var.

⁷⁴ St. Petersburg yazmasında (R-M/III: 529/13) yok.

⁷⁵ St. Petersburg yazmasında (R-M/III: 529/19) yok.

- 205 12. tikigsiz⁷⁶ ,, ögləri [k]öñülləri y(i)ti
TYKYKSYZ ,, AWYK LARY /WNKWL LARY YTY
- 206 13. bilge biligleri küç[lüg] qop tör[l]üg
BYLKA BYLYK LARY KWYÇ/// ĞWB TWYR/WK
- 207 14. işig küdügüg büt[ürge]lji udaçı ,,
AYŞYK KWYDWKWK BWYT////Y AWDAÇY ,,
- 208 15. bolğaylar ,, taqı yme [b]o yağız yérke
BWLXAY LAR ,, TAĞY YMA /W YAXYZ YRKA
- 209 16. tayaqlığın bütgölük [ne]çe edler bar
TAYAĞLYXYN BWYTKWLWK //ÇA ADLAR BAR
- 210 17. erserler ,, olar barça yérümedin artamadın
ARSAR LAR ,, AWLAR BARÇA YYRWMADYN AARTAMADYN
- 211 18. tükellig büte tegingeyler ,, ötrü ol
TWYKAL LYK BWYTA TAKYNKAY LAR ,, AWYTRW AWL
- 212 19. uğurda bo çambudivip yértinçü yér suv
AWXWRDA BW ÇAMBWDYVYB YYRTYNÇW YR SWV
- 213 20. bay barımlıg bodun qara köp⁷⁷ qalın
BAY BARYMLYX BWDWN ĞARA KWYB ĞALYN
- 214 21. ertinü ögrünçülüg⁷⁸ menjilig⁷⁹ bolğaylar
ARTYNKW AWYKRWNÇWLWK MANKYLYK BWLXAY LAR
- 215 22. qaçan birök⁸⁰ yalñoqlar bo muntağ
ĞAÇAN BYRWK YALNKWĞ LAR BW MWNTAX
- 216 23. menjilig ögrünçülüg⁸¹ boltuqlarında
MANKYLYK AWYKRWNÇWLWK BWLTWĞLARYNTA
- 217 24. ötrü ançada bo nom erdinig artoqraq
AWYTRW AANÇADA BW NWM ARDYNKY AARTWĞRAĞ
- 218 25. ayazunlar ağırlazunlar ,, yana yme⁸²
AAAZ WN LAR AAXYRLAZ WN LAR ,, YANA YMA
- 219 26. bo nom erdinig nomladaçı nomçıqa yme⁸³
BW NWM ARDYNKY NWMLADAÇY NWMÇY ĞA YMA

⁷⁶ Krş. <TYKSYZ> (R-M/III: 529/20).

⁷⁷ Krş. <KWYK> (R-M/III: 530/7); AYKaya: *köp* (520) ve *köp* (U 2629 [T II 1049] r2).

⁷⁸ Krş. *ögrünçlüg* (R-M/III: 530/7).

⁷⁹ Krş. *sevinçlig* (R-M/III: 530/10).

⁸⁰ St. Petersburg yazmasında (R-M/III: 530/8) yok.

⁸¹ Krş. *ögrünçlüg sevinçlig tonaltıg* (R-M/III: 530/9-10).

⁸² St. Petersburg yazmasında (R-M/III: 530/12) yok, ama Berlin yazmalarından birinde var, krş. U 2629 (T II 1049) r6.

⁸³ St. Petersburg yazmasında (R-M/III: 530/13) yok.

Arka (SI 4498 M/1 VIII: 17 v13-18 r21 = R-M/III: 530/13-531/21 = AYKaya: 521-522)

- 220 sekizinç ülüş üç y(é)g(i)rmi
SAKYZ YNÇ AWYLSŞ AWYÇ YKRMV
- 221 1. arqa⁸⁴ bodun qara yaqın barıp bo no[m]
AARXA BWDWN XARA YAXYN BARYB BW NW/
- 222 2. erdinig nomlatğuqa⁸⁵ ötüg[çi bol]zun[ar]
ARDYNYK NWMLADXW XA AWYTWK// ///Z WN L//
- 223 3. *ne üçün tıp téser „ atı k[ötrül]miş⁸⁶ *440 b12: 何以故
NA AWYÇWN TYB TYSAR „ AATY K/////MYŞ
- 224 4. t(e)rim bo nom erdinig nomlamaq tıtağında
TNKRYM BW NWM ARDYNYK NWMLAMAŞ TYLTAXYN TA
- 225 5. m(e)n başın qamağ térinim⁸⁷
MN BAŞYN (P) XAMAX TYRYNYM
- 226 6. quvrağımniñ çoğumuz
XWVRAXYM NYNK (P) ÇWXWMWZ Z
- 227 7. yalınımız küçümüz küsünümüz
YALYNYMYZ (P) KWYÇWMWZ KWYSWNWMWZ
- 228 8. körkümüz meñizimiz üklyü asılı
KWYRKWMWZ MANKYZ YMYZ AWYKLYYW AASYLW W
- 229 9. teginür „ meñi çoğum yalınım küçüm
TAKYNWR „ MANYNK ÇWXWM YALYNYM KWYÇWM
- 230 10. küsünüm körküm meñizim asılıp üstelip
KWYSWNWM KWYRKWM MANKYZ YM AASYLYB AWYSTALYB
- 231 11. nomluğ aşqa toq bolmaqım üze bo
NWMLWX AAŞ XA TWX BWLMAŞYM AWYZ A BW
- 232 12. yéti miñ yoçan [tu]rqi kéñ alqıg
YYTY MYNK YWÇAN //RX Y KYNK AALXYX
- 233 13. çambudivip yér[tiñü] y[é]r suvuğ yérin
ÇAMBWDYVYB YR///// Y/R SWVWX YYRYN
- 234 14. topraqın qaltı [ö]ñ[rek]i teg ök⁸⁸ qılı
TWBRAŞYN XALTY ///NK///Y TAK AWK XYLW
- 235 15. teginip imerig[me] qamağ tınl(ı)ğlarıg
TAKYNYB AYMARYK// XAMAX TYNLX LARYX
- 236 16. éñç meñilig q[ıl]ğalı uyu teginür m(e)n⁸⁹
AYNÇ MANKYLYK X//XALY AWYW TAKYNWRMN

⁸⁴ Krş. *arqa* (R-M/III: 530/13).⁸⁵ Krş. *nomladaçı nomçıqa* (R-M/III: 530/15).⁸⁶ Krş. *atı kötrülmiş ayağqa tegimlig* (R-M/III: 530/17).⁸⁷ Krş. *térin* (R-M/III: 530/19).⁸⁸ St. Petersburg yazmasında (R-M/III: 531/6) yok.⁸⁹ Krş. *tegingey m(e)n* (R-M/III: 531/8-9).

- 237 17. anı üçün atı kötrülmüş ayağqa
AANY AWYÇWN AATY KWYTRWLMYŞ AAYAX XA
- 238 18. tegimlig t(e)ñrim „ ol uğurdaqı yalñoq-
TAKYMLYK TNKRYM „ AWL AWXWRDAXY YALNKWXX
- 239 19. lar maña utlı sevinç tegürmek
LAR MANKA AWTLY SAVYNÇ TAKWRMAK
- 240 20. köñülin inçe tép saqınç saqınzunlar⁹⁰
KWNKWLYN AYNÇA TYB SAXYNÇ SAXYNZ WN LAR
- 241 21. m(e)n odğuraq bo nom erdinig süzök
MN AWTXWRAXX BW NWM ARDYNKY SWYZ WK
- 242 22. köñülin eşidür m(e)n tutar m(e)n ayayur m(e)n
KWNKWLYN AŞYDWR MN TWTAR MN AAYAYWRMN
- 243 23. ağırılayur m(e)n öge küleyü teginür m(e)n
AAXYRLAYWR MN AWYKA KWYLAYWR TAKYNWRMN
- 244 24. tép munça saqınu tüketip azu señremlerde
TYB MWNÇA SAXYNW TWYKADYB AAZ W SANKRAMLARDA
- 245 25. azu kentlerde „ azu suzaqlarda
AAZ W KANT LARDA „ AAZ W SWZ AX LARDA
- 246 26. azu evlerde azu quruğ yérlerde
AAZ W AVLARDA AAZ W XWRWX YZR LARDA

6. *U 9104 (T III 56.14); RKat/III: 501; TSD: 665, 16, 440 c23-441 a19 [= NobelChin: 277-278]

Ön (SI 4498 M/1 VIII: 19 v14-20 r20 = R-M/III: 534/14-535/20 = AYKaya: 524-525)

- 247 1. térin quvraq mini yügerü körgeli küsüş-
TYRYN XWVRAX MYNY YWKARW KWRKALY KWYSWŞ
- 248 2. leri bolsar „ ötrü olar b(e)k qatıg
LARY BWLSAR „ AWYTRW AWLAR BK XATYX
- 249 3. süzök kértgünç köñülin bo darnıg
SWYZ WK KYRTKWNC KWNKWLYN BW DARNYX
- 250 4. tutzunlar ne törlüg küsüşleri
TWTZ WN LAR NA TWYRLWK KWYSWŞ LARY
- 251 5. erser⁹¹ „ inçe qaltı ed
ARSAR „ AYNÇA (P) XALTY AD
- 252 6. tavar qazğanguluq yér altınqı
TAVAR XAZ XANXWLWX (P) YZR AALTYNXX
- 253 7. ağılıqlarıg tapğuluq
AAXYLYX LARYX (P) TABXWLWX

⁹⁰ Krş. saqunsarlar (R-M/III: 531/13).

⁹¹ St. Petersburg yazmasında *ne törlüg küsüşleri erser* (R-M/III: 534/17) yok.

- 254 8. kök qalıǵda uçǵuluq *uzun yaşaǵuluq *440 c25: 長年
KWKY XALYX DA AWÇXWLWXX AWZ WN YAŞAXWLWXX
- 255 9. agat ot alguluq igliglerig
AAKAT AWT AALXWLWXX AYKLYK LARYK
- 256 10. önetdürgülük ,, yaǵı y(a)vlaqlarıǵ⁹²
AWYNKATDWRKWLWK ,, YAXY YVLAXX LARYX
- 257 11. utǵuluq t(e)rs azaǵ sözçilerig
AWDXWLWXX TRS AAZ AX SWYZ ÇY LARYK
- 258 12. basınǵuluq⁹³ ,, bo munta[ǵ kü]süşlerin yügerü
BASYNXWLWXX ,, BW MWNTA/ ///SWŞ LARYN YWKARW
- 259 13. qılıp bir arıǵ evde ...W ...N
XXLYB BYR AARYX AVDA ...W ...N
- 260 14. qılzun k(e)ntü özi [s]uvqa kirip
XXYLZ WN KNTW AWYZ Y /WV XA KYRYB
- 261 15. yunup arıtınıp arıǵ [ya]nı ton kedip
YWNWB AARYTYNYB AARYX //NKY TWN KADYB
- 262 16. ot töşek üze ol[ur]zun ş(a)rirlıǵ
AWT TWYŞAK AWYZ A AWL//Z WN ŞRYR LYX
- 263 17. t(e)ñri burxan öşginte azu ş(a)rirlıǵ
TNKRY BWRXAN AWYŞKYNTA AAZ W ŞRYR LYX
- 264 18. suıuplarda⁹⁴ tütsüǵ köyürüp xua
SWDWB LARDA TWYTSWK KQYWRWB XW A
- 265 19. saçıp aşın içgün tapıǵ uduǵ qılzun-
SAÇYB AAŞYN AYÇKW N TABYX AWDWX XYLZ WN LAR
- 266 20. lar yürün ay sekiz yañıda⁹⁵ puş yultuz-
LAR YWRWNK AAY SAKYZ YANKY DA BWŞ YWLTWZ
- 267 21. qa bo darnıǵ sözleyü mini oqızun-
XA BW DARNYX SWYZ LAYW MYNY AWXXZ WN
- 268 22. lar ötünzünler darnisi bo erür ,, ,,
LAR AWYTNWZ WN LAR DARNYSY BW ARWR ,, ,,
- 269 23. TATYADA ÇYRY ÇYRY ÇWRW ÇWRW ,, KWRW KWRW
TATYADA ÇYRY ÇYRY ÇWRW ÇWRW ,, KWRW KWRW
- 270 24. TWDW DWTW ,, VAXA VAXA VASY A SVAXA
TWDW DWTW ,, VAXA VAXA VASY A SVAXA
- 271 25. atı kötrülmiş t(e)ñrim bo ıdoq darnıǵ
AATY KQYTRWLMYŞ TNKRYM BW AYDWXX DARNYX

⁹² Krş. *yavlaqıǵ* (R-M/III: 534/23).

⁹³ Krş. *basǵuluq* (R-M/III: 535/1).

⁹⁴ Krş. *estuplarta* (R-M/III: 535/9) ve *s[utu]plarda* (U 2933 + U 921 + U 2918 [T II S 32a] r1).

⁹⁵ Krş. *yañı* (R-M/III: 535/12) ve *yañı* (U 2933 + U 921 + U 2918 [T II S 32a] r3).

272 26. yüz sekiz qata⁹⁶ sözlep mini oqısar
YWZ SAKYZ XATA SWYZ LAB MYNY AWXYSAR

Arka (SI 4498 M/1 VIII: 20 r20-21 r5 = R-M/III: 535/20-537/5 = AYKaya: 525-526)

- 273 sekizinç ülüş bés y(é)g(i)rmi
SAKYZ YNÇ AWYLWŞ BYŞ YKRMV
- 274 1. m(e)n ötrü ol oronta keli tegingey m(e)n
MN AWYTRW AWL AWRWNTA KALY TAKYNKAY MN
- 275 2. birök kim qayu tnl(ı)ğlar mini körüp
BYRWK KYM XAYW TYNLX LAR MYNY KWYRWB
- 276 3. birle sözleşeyin tép saqınsarlar ,,
BYRLA SWYZ LAŞAYYN TYB SAXYNSAR LAR ,,
- 277 4. ötrü qaltı aşnuqı töröçe qılıp bo
AWYTRW XALTY AAŞNWXY TWYRWÇA XYLYB BW
- 278 5. darniğ sözleşünler darnisi bo
DARNYX SWYZ LAZ WN (P) LAR DARNYSY BW
- 279 6. erür ,, TATYADA AANÇANY KYRYSANY
ARWR ,, TATYADA (P) AANÇANY KYRYSANY
- 280 7. SYSY A DARY X A X A XY XY
SYSY A DARY (P) X A X A XY XY
- 281 8. KWYRVARY SVAXA ,, ,, atı kötrülmiş
KWYRVARY SVAXA ,, ,, AATY KWYTRWLMYŞ
- 282 9. t(e)ñrim burxan⁹⁷ qayu⁹⁸ kişi bo darniğ yüz
TNKRYM BWRXAN XAYW KYŞY BW DARNYX YWZ
- 283 10. sekiz sözlep yene öñtünki⁹⁹ darniğ
SAKYZ SWYZ LAB YANA AWYNKTWNKY DARNYX
- 284 11. yene¹⁰⁰ birle¹⁰¹ sözleşerler¹⁰² ,, m(e)n ötrü
YANA BYRLA SWYZ LASAR LAR ,, MN AWYTRW
- 285 12. etözümün körkit[i]p qop küsüşlerin
ATAWYZ WMYN KWYRKYD/B XWB KWYSWŞ LARYN
- 286 13. q[anturğay] m(e)[n bo ö]tügüm neñ ezüg
X//////// M/ // //TWKWM NANK AZ WK
- 287 14. igid¹⁰³ bolu teginm[e]gey ,, a[n]ın bo darniğ
AYKYD BWLW TAKYNM/KAY ,, A//YN BW DARNYX

⁹⁶ St. Petersburg yazmasında (R-M/III: 535/19) yok.

⁹⁷ St. Petersburg yazmasında (R-M/III: 536/7) yok.

⁹⁸ Krş. *birök kim qayu* (R-M/III: 536/7).

⁹⁹ Krş. *öñreki* (R-M/III: 536/9).

¹⁰⁰ Krş. *yne* (R-M/III: 536/9).

¹⁰¹ St. Petersburg yazmasında (R-M/III: 536/9) yok.

¹⁰² Krş. *sözleser* (R-M/III: 536/9).

¹⁰³ Krş. *igid ezüg* (R-M/III: 536/12).

- 288 15. sözlegelir erke aşnu¹⁰⁴ etöz küzedgülük
SWYZ LAKALYR ARKAN AAŞNW ATAWYZ KWYZ ADKWLWK
- 289 16. darni¹⁰⁵ sözleşmiş [k(e)]rgek ,, darnisi bo erür ,,
DARNY SWYZ LAMYŞ /RKAK ,, DARNYSY BW ARWR ,,
- 290 17. TATYADA NYSYRY ,, VRSAKADY ,, TRTYKWDY ,,
TATYADA NYSYRY ,, VRSAKADY ,, TRTYKWDY ,,
- 291 18. BWTY BWDYLY DYTİ VYTY ,, KWKWDY KAV A ÇYRY
BWTY BWDYLY DYTİ VYTY ,, KWKWDY KAV A ÇYRY
- 292 19. SVAXA ,, ,, atı kötrülmiş t(e)rim
SVAXA ,, ,, AATY KWYTRWLMYŞ TNKRYM
- 293 20. bo darniğ bir otuz qata sözleş *bés *441 a17: 五
BW DARNYX BYR AWTWZ XATA SWYZ LAB BYŞ
- 294 21. törlüg tüşürök¹⁰⁶ yip üze bir otuz
TWYRLWK TWYŞWRWK YYB AWYZ A BYR AWTWZ
- 295 22. tügüp sol qolınığ¹⁰⁷ öşüninte bazun
TWYKWB SWL XWLY NYNK AWYŞWNYNTA BAZ WN
- 296 23. ötrü etözi küglüg küzetiglig
AWYTRW ATAWYZ Y KWKLWK KWYZ ADYKLYK
- 297 24. bolğay qorqınç ayınç¹⁰⁸ bolmağay ,, ,,
BWLXAY XWRXYNÇ AAYNÇ BWLMAXAY ,, ,,
- 298 25. birök b(e)k qatığ süzök kértgünç
BYRWK BK XATYX SWYZ WK KYRTKWNÇ
- 299 26. köñülün bo darniğ sözleşüçe erser
KWNKWLYN BW DARNYX SWYZ LAKWÇA ARSAR

7. *U 9106 (T III 56.6); RKat/III: 506; TSD: 665, 16, 441 b11-28 [= NobelChin: 280-281]

Ön (SI 4498 M/1 VIII: 22 r21-23 r3 = R-M/III: 539/21-541/3 = AYKaya: 528-529)

- 300 1. atayu¹⁰⁹ teginmiş uğrın¹¹⁰ siz k(e)ntü tükel bilü
AATAYW TAKYNMYŞ AWXRYN SYZ KNTW TWYKAL BYLW
- 301 2. y(a)rılıqayur siz ,, ne üçün tép téser
YRLYXAYWR SYZ ,, NA AWYÇWN TYB TYSAR
- 302 3. inçip atı kö[trül]miş ayagqa tegimlig
AYNÇYB AATY KWY///MYŞ AAYAX XA TAKYMLYK
- 303 4. t(e)[ri]m ,, m(e)n ers[e]r alqu nomuğ bilir m(e)n
T///M ,, MN ARS/R AALXW NWMWX BYLYR MN

¹⁰⁴ Krş. <AAŞW> (R-M/III: 536/12). St. Petersburg yazmasındaki düzeltme için bk. Röhrborn 2017: 10.

¹⁰⁵ Krş. *darniğ* (R-M/III: 536/15).

¹⁰⁶ Krş. *tüşürök* (R-M/III: 536/22).

¹⁰⁷ Krş. <SWL AWNK> (R-M/III: 536/23).

¹⁰⁸ Krş. <AYNÇ> (R-M/III: 537/3). St. Petersburg yazmasındaki düzeltme için bk. Röhrborn 2017: 94.

¹⁰⁹ Krş. <AADANW> (R-M/III: 539/21).

¹¹⁰ Krş. *uğurın* (R-M/III: 539/21).

- 304 5. alqu nomuğ uqar m(e)n
AALĀW NWMWX (P) AWĀAR MN
- 305 6. alqu nomnuj barınça
AALĀW NWM NWNK (P) BARYNĀA
- 306 7. alqu nomnuj kértüsinçe
AALĀW NWM NWNK (P) KYRTWSYNĀA
- 307 8. alqu nomnuj uğrınça¹¹¹ tözin tüpin
AALĀW NWM NWNK AWXRYNĀA TWYZ YN TWYB YN
- 308 9. adıra üdüre¹¹² uqar m(e)n „ muni
AADYRA AWYTWRA AWĀAR MN „ MWNY
- 309 10. munçulayu bo qamağ nomlarığ bilgeli
MWNĀWLAYW BW ĀAMAX NWMLARYX BYLKALY Y
- 310 11. uqğalı umaqım üze bar erür meniğ
AWĀXALY AWMAĀYM /WYZ A BAR ARWR MANYNK
- 311 12. alp saqınguluq bilg[e] biliglig y(a)ruqum
ALB SAĀYNXWLWĀ BYLK/ BYLYKLYK YRWĀWM
- 312 13. bar [erür meni]ğ [al]p [s]aqınguluq bilge
BAR //// //NK //B /ĀĀYNXWLWĀ BYLKA
- 313 14. *biliglig v(i)çin[im bar e]rür meniğ alp *441 b14: 智炬
BYLYKLYK VĀYN// // /RWR MANYNK ALB
- 314 15. saqınguluq bilge biliglig yorıgım „
SAĀYNXWLWĀ BYLKA BYLYKLYK YWRYXYM „
- 315 16. bar erür meniğ [al]p saqınguluq bilge
BAR ARWR MANYNK //B SAĀYNXWLWĀ BYLKA
- 316 17. biliglig ügmekim¹¹³ „ alp bilgülük
BYLYKLYK AWYKMAKYM „ ALB BYLKWLWK
- 317 18. nomlarığ ötgürü topulu¹¹⁴ bilip uqup
NWMLARYX AWYTKWRW TWBWLW BYLYB AWĀWB
- 318 19. ol¹¹⁵ nomlarığ barın¹¹⁶ könisinçe bilmiş¹¹⁷
AWL NWMLARYX BARYN KWYNYSYNĀA BYLMYŞ
- 319 20. uqmışqa könisinçe tuymışqa
AWĀMYŞ ĀA KWYNYSYNĀA TWYMYŞ ĀA

¹¹¹ Krş. *uğurınça* (R-M/III: 540/5).

¹¹² Krş. <AWYTWRA> (R-M/III: 540/7).

¹¹³ Krş. *yügmekim* (R-M/III: 540/15).

¹¹⁴ Krş. <TWYBWLW> (sic!) (R-M/III: 540/17).

¹¹⁵ Krş. *alqu* (R-M/III: 540/17).

¹¹⁶ Krş. *barçanı* (R-M/III: 540/18).

¹¹⁷ St. Petersburg yazmasında (R-M/III: 540/18) yok.

- 320 21. könisinçe körmışke anın bo avant¹¹⁸
KWYNYSYNÇA KWYRMYŞKA AANYN BW AAVANT
- 321 22. tıltağın m(e)n t(e)ñri[ler] uruñutınıñ¹¹⁹
TYLTAXYN MN TNKRY /// AWRWNKWTY NYNK
- 322 23. könisinçe bilteçi [s]añçanaçayı¹²⁰ tép
KWYNYSYNÇA BYLTAÇY /ANÇANAÇAYY TYB
- 323 24. atım teginür ,, bo muntağ uğur yıq
/ATYM TAKYNWR ,, BW MWNTAX AWXWR YYX
- 324 25. üze bo nom erdinig nomladaçı nomçı-
/WYZ A BW NWM ARDYNYK NWMLADAÇY NWMÇY
- 325 26. [la]rığ tılanırmağın asğalı ögin
//RYX TYLANKWRMAXXYN AASXALY AWYKYN

Arka (Sİ 4498 M/1 VIII: 23 r3-v9 = R-M/III: 541/3-542/9 = AYKaya: 529)

- 326 sekizinç ülüş yéti y(é)g(i)rmi
SAKYZ YNÇ AWYLWŞ YYTY YKRMY
- 327 1. köñülin üstegeli¹²¹ tüü ütlerintin¹²²
KWNKWLYN AWYSTAKALY TWW AWYDLARYNTYN
- 328 2. kirip küçlüg küsünlüg qılğalı ,, çoğın
KYRYB KWYÇLWK KWYSWNLWK XYLXALY ,, ÇWXYN
- 329 3. yalının bilge bili[gin] étiğeli¹²³
YALYNYN BYLKA BYLY/// AYTYDKALY Y
- 330 4. ömekde köñülgermek[de] yanmaqsız
AWYMAKDA KWNKWLWKARMAK // YANMAXXSYZ
- 331 5. turıtmaqsız qılğalı ,, etöz-
TWRYTMAXXSYZ (P) XYLXALY ,, ATAWYZ
- 332 6. lerin igsiz kemsiz ,, qaçığ-
LARYN AYKSYZ (P) KAMSYZ ,, XAÇYX
- 333 7. ların éñç meñilig
LARYN AYNÇ (P) MANKYLYK
- 334 8. ürüg uzaçı ögrünçülüğ¹²⁴ sevinçlig
AWYRWK AWZ ADY AWYKRWNÇWLWK SAVYNÇLYK
- 335 9. qılğalı uyu teginür m(e)n¹²⁵ ,, taqı yme
XYLXALY AWYW TAKYNWR MN ,, TAXX YMA

¹¹⁸ Krş. <AAVYNT> (R-M/III: 539/19). St. Petersburg yazmasındaki düzeltme için bk. Röhrborn 2017: 49.

¹¹⁹ Krş. *uruñutu* (R-M/III: 540/21) ve *uruñutınıñ* (Mainz 274 [T I α] r1).

¹²⁰ Krş. *sançanaçavı* (AYKaya: 528).

¹²¹ Krş. <AWYSDAKALY> (R-M/III: 541/3).

¹²² Krş. *yütlerintin* (R-M/III: 541/3-4) ve *ütlerintin* (Mainz 274 [T I α] r5; Mainz 605b [T II S 32a] r5).

¹²³ Krş. *yétigeli* (R-M/III: 541/6) ve *étiğeli* (Mainz 274 [T I α] v1).

¹²⁴ Krş. *ögrünçlüğ* (R-M/III: 541/10), ama *ögrünçülüğ* (Mainz 274 [T I α] v3-4).

¹²⁵ Krş. *tegingey m(e)n* (Mainz 274 [T I α] v4) ve *teginür m(e)n* (U 1582 [T I D] r2).

- 336 10. bo qamağ tınl(ı)ğlar arasına qayu qayu
BW XAMAX TYNLX LAR AARASYNTA XAYW XAYW
- 337 11. tınl(ı)ğlar öñreki bur[xa]nlar nomına
TYNLX LAR AWYNKRAKY BWR//N LAR NWMYNTA
- 338 12. şazınına üküş tör[lüg] buyan edgü qılıñ
ŞAZ YNYNTA AWYKWŞ TWYR/// BWYAN ADKW XYLYNÇ
- 339 13. qılmış erser¹²⁶ „ ol a[nt]ağ tınl(ı)ğlar[nı]ñ
XYLYMYŞ ARSAR „ AWL /A//AX TYNLX LAR //NK
- 340 14. köñüllerine kirip [no]m¹²⁷ erdinig
KWNKWL LARYNKA KYRYB //M ARDYNYK
- 341 15. kénürü nomlañıp t(e)rk üdüñ yitlingülük-
KYNKWRW NWMLADYB TRK AWYDWN YTYLYNKWLWK
- 342 16. süz yoqadguluqsuz¹²⁸ qı[lu] tegingey m(e)n
SWZ YWXXADXLWXXSWZ XY// TAKYNKAY MN
- 343 17. kim bo nom erdinig *eşitdeçi tınl(ı)ğlar *441 b24: 聞
KYM BW NWM ARDYNYK AŞYTDACŸ TYNLX LAR
- 344 18. saqnu sözleyü yétinçsiz bilge biliglig
SAXYNW SWYZ LAYW YTYNÇSYZ BYLKA BYLYKLYK
- 345 19. y(a)ruqın y(a)ruñup yaltrıñıp¹²⁹ „ buyanlığ
YRWXXYN YRWDWB YALTRYDYB „ BWYAN LYX
- 346 20. bilge biliglig yéveglerig yévetip
BYLKA BYLYKLYK YYVAK LARYK YYVADYB
- 347 21. kén kén ajunlarda ülgüsüz sansız
KYN KYN AAZ WN LARDA AWYLKWSWZ SANSYZ
- 348 22. kolti nayut sanın[ç]a k(a)lp üdlerke teği
KWLTY NAYWT SANYN/A KLB AWYDLARKADAKY
- 349 23. üstün t(e)ñri yéri[n]teki altın yalñoq
AWYSTWN TNKRY YYRY/TAKY AALTYN YALNKWXX
- 350 24. yértinçüsindeki meñi¹³⁰ meñilep „ eñ
YYRTYNÇWSYNDAKY MANKY MANKYLAB „ AANK
- 351 25. kéninte burxanlığ edgü üd qolu birle
KYNYNNTA BWRXAN LYX ADKW AWYD XWLW BYRLA
- 352 26. tuş bolup „ baştınqı yég qutrulmaq
TWŞ BWLWB „ BAŞTYNXXY YYK XWTRWLMAXX

¹²⁶ Krş. *erserler* (R-M/III: 541/15-16) ve *erserler* (U 1582 [T I D] r6).

¹²⁷ Krş. *bo nom* (R-M/III: 541/17).

¹²⁸ Krş. <YWXATXWSWX> (R-M/III: 541/19).

¹²⁹ Krş. *y(a)rup yaltrıp* (R-M/III: 541/22-23).

¹³⁰ Krş. *meñilerig* (R-M/III: 542/6).

Açıklamalar

035 közüni (düz. közüngü). St. Petersburg yazmasında *közünügli* (R-M: 416/1) var. B1 yazmasının müstensihisi burada muhtemelen gelecek zaman sıfatfiil eki {-gU} ile oluşturulan *közüngü* (< közün-gü) yazmak istemiş, ama sonda <W> yazacakken <Y> yazmış olmalıdır. İbarenin Çince metinle mukayesesi için bk. not 035.

035 közüni (düz. közüngü) açoq arıg oron. St. Petersburg yazmasında *közünügli açoq taşaş oron* (R-M: 416/1) var. Çince metinde bu kısımda 顯敞之處 (428 b12) *xian chang zhi chu* (G: 13605 442 1787 2660) ‘einen weithin sichtbaren Platz’ (NobelChin: 194) var. Eski Türkçe *taşaş* ‘açık, geniş’ (Wilkens 2021: 681a) kelimesinin ‘dış’ anlamına gelen *taş*’tan {+(A)ŋ} ile türetilmesi için bk. Erdal 1991: 161. St. Petersburg yazmasındaki *közünügli açoq taşaş oron* ifadelerinin Çince metinle daha mutabık olması dikkati çekmektedir. Muhtemelen B 1 yazmasının müstensihisi *taşaş* kelimesini bilmediği için bunun yerine *arıg* yazmayı tercih etmiştir.

036 tuo. Kelime hakkında daha geniş bilgi için bk. Uçar 2019: 78-85.

049-52 e[rkin] türkin qodıp kiçig oro[nta o]lurup ,, ... köjülin ...X̄YN X̄YLY... B 1 yazmasındaki bu kısım St. Petersburg yazmasında mevcut değildir. Çince metinde bu kısımda 坐小卑座不生高舉 捨自在位離諸憍慢 (428 b16-17) *zuo xiao bei zuo bu sheng gao ju shi zizai wei li zhu jiao man* “sich auf einen kleinen und niedrigen Sitz setzen, keine hochmütigen (Gedanken) hegen, seine Stellung als Selbstherrscher beiseite lassen, sich von Stolz freihalten” (NobelChin: 194) olduğuna göre, B 1 yazmasının Çince metinle daha mutabık olduğu söylenebilir.

61 ögrünçülüğ. B 1 yazmasındaki *ögrünçülüğ*’ün yerine St. Petersburg yazmasında her zaman *ögrünçlüğ* kullanılmıştır. Eski Uygurcada ‘sevinç’ anlamına gelen *ögrünçü* ve *ögrünç* kelimelerinden *ögrünç*, birlikte kullanıldığı *sevinç*’in analogik baskısı neticesinde *ögrünçü*’nün kısaltmasıyla ortaya çıkmıştır ve *ögrünçü* nispeten erken dönem metinlerde karşımıza çıkmaktadır (Erdal 1991: 286). AYS’nin diğer Berlin yazmalarındaki *ögrünçülüğ* için ayrıca bk. Mainz 274 (T I α) v3-4 ve Mainz 368 v4 (T II S I) (Kaya 2023: 518, 344).

59-62 bir [i]kin[t]ike öcşüz keksiz öpkesiz köjülin ertijü ögrünçülüğ sevinçlig bolmuş k(e)[rgek]. St. Petersburg yazmasında bu kısım biraz daha farklıdır: *bir ikintike öcşüz keksiz övkesiz qağığsız aymançsız köjülin ertijü ögrünçlüğ sevinçlig bolmuş k(e)rgek* (R-M: 417/2-5). Çince metinde bu kısımda 生慈愍心 喜悅相視 和顏軟語 (428 b19-20) *sheng ci min xin xiyue xiang shi he yan ruan yu* “(sie sollen) in Freude aufeinander blicken und mit freundlicher Miene sanft reden. In seinem eigenen Körper und Herzen muss er von grosser Freude ganz durchdrungen sein.” (NobelChin: 194) var. St. Petersburg yazmasındaki *aymançsız*’ı Çince metinde doğrudan bulamıyoruz. Krş. *eymençsiz* ~ *aymançsız* ‘1. korkusuz, cesur; 2. utanmaz, çekinmez’ (Röhrborn 2017: 352). Bu anlamda *aymançsız*’ın kendisinden önce gelen *öcşüz keksiz övkesiz qağığsız* ifadelerini güçlendirmek amacıyla sonradan eklendiği anlaşılıyor.

87 timegi ve 88 timep. İki kelimenin karşılığında St. Petersburg yazmasında kelimelerin yuvarlak ünlülü formları var: <TWYMAKY> (R-M: 418/6) *tümeği* (< tüme-g+i) ‘süs, takı, süsleme, donatım, teçhizat’ (Wilkens 2021: 771b) ve <TWYMAB> (R-M: 418/7) *tümeş* (< tüme-) ‘süslemek, dekore etmek; hazırlamak’ (Wilkens 2021: 77qb). B 1 yazmasında ise aynı kelimenin düz ünlülü formları mevcut: *timegi* (< time-g+i) ‘hazırlık’ (Clauson 1972: 506a) ve *timeş* (< time-p) ‘süslemek, bezemek, tertip etmek, hazırlamak’ (Clauson 1972: 503b; Wilkens 2021: 720a). Erdal 1991’de belirtildiği üzere ‘hazırlamak, süslemek’ anlamına gelen *time-* fiili

/m/'nin etkisiyle *tüme*-'ye dönüşmüş olmalıdır (211). Bu arada Clauson, *Uigurica II*'den (U 374 [T III 207] Seite r 6) getirdiği *tümeğ* tanığını sözlüğünde *timeg* olarak düzeltilmiş ve tanığı tekörnek olarak zikretmiştir. Bu durumda *timeg* için bir tanığın B 1 yazmasında bulunduğunu söyleyebiliriz. Bu arada UW'de R-M/III: 418/6'daki yer *tümeği* olarak okunmuş, yani tanık *tü*-fiilinin {-mAK} ekli gövdesi olarak kabul edilmiştir (Özertural 2020: 60). Wilkens, *tümeğ*'i (<tü-mek) yanlış okuma ve analiz olarak değerlendirmiştir (2021: 771b). Clauson'un ve Wilkens'in sözlüğünde 'hazırlamak' anlamına gelen *tü*- maddesi bulunmadığı için *tümeğ* kabul edilmelidir.

091 uduzturup. St. Petersburg yazmasında <ADYSTWRWB> (418/11) var. Krş. AYKaya: *etizdürüp* (437). UW'de AYS'deki tanık *etiztür*- 'spielen lassen, musizieren lassen' (Röhrborn 2010: 202) maddesi altında zikredilmiş ve AYS'den başka *etiztür*- için *Xuanzang Biyografisi* tercümesinin VII. bölümünden ikinci bir tanık daha gösterilmiştir: *toquz bağ oyun etiztür*-. UW'de *etiztür*- için verilen 'spielen lassen, musizieren lassen' anlamı *oyun etiztür*- için uygunken, aynımsı AYS'deki *oyunun bedizin etiztür*- için söylemek mümkün değildir, zira *bediz*'in nasıl 'spielen lassen, musizieren lassen' yapılacağı belli değildir. Wilkens, sözlüğünde *bediz* için her ne kadar 'müzik' anlamını verse de (2021: 153a), *bediz*'in bu anlamını başka yerde tanıklamak mümkün olmamıştır. B 1 yazmasındaki <AWDWZ TWRWB> yazımı oldukça nettir. B 1 yazmasının müstensihinin <W> ve <Y> işaretlerinin yazımında oldukça dikkatli davrandığına bakılırsa, yazmadaki <AWDWZ TWRWB> yazımından şüphe etmek için bir neden gözükmemektedir. Buna göre, <AWDWZ TWRWB> yazımı *uduzturup* şeklinde okunmalıdır. UW'de *uduztur*- için 'geleiten lassen, veranlassen zu führen' (Özertural 2023: 151) anlamı verilmiş ve fiil için sadece *Xuanzang Biyografisi* tercümesinin III. bölümünden tek bir örnek tanık olarak gösterilmiştir. Ancak oradaki yerin (HtPek 129b 17-21) yazmanın tahrir olan kısmına ait olduğunu belirtmeliyim. Tahrir olan kısımda bağlam net olarak anlaşılmadığından fiilin anlamını doğru olarak tespit etmek kolay değildir. B 1 yazmasındaki *oyunun bedizin uduzturup*'un karşılığında Çince metinde 陳音樂 (428 b27) *chen yinyue* (G: 658 13209 7331) 'in reichlichem Masse Musikinstrumente arrangieren' (NobelChin: 195) var. Eski Türkçe tercüme, Nobel'in tercümesinden az da olsa ayrılmaktadır. Muhtemelen Uygur mütercim(ler), *oyunun bedizin uduztur*- ile 'müziğine ve süsüne eşlik ettirmek' anlamını kast etmiş olmalıdır. Bu anlamda krş. 音樂 'music, a musical accompaniment to a service' (Soothill 1937: 318a).

093 atlığ. Yazmadaki <AADLYX> yazımı ilgi çekicidir. Eski Uygurcada bazı erken dönem metinlerde *at* ve *atlığ* kelimelerinin <D>'li yazımına rastlansa da kelimenin kök ve türemiş gövdesi genellikle <T>'li yazılmaktadır (Röhrborn 2017: 17, 38). Eski Uygurca metinlerde sedasız ünsüzlerin uzun ünlünün etkisiyle sadalışması meselesini başka bir makalemde ele alacağım.

133 nomladaçı nomçı utru. St. Petersburg yazmasında *utru* yerine *ötrü* (R-M: 420/13-14) var, ancak Çince metinde *ötrü*'nün karşılığı olan bir kelime bulunmaz, ama *utru*'nün karşılığı olan 迎 (428 c12) *ying* (G: 13291) vardır. Çince cümlelerin Almanca tercümesi için krş. NobelChin: 196. Aynı şekilde 94. satırda da *utru bar*- Çince metindeki 迎 (428 b27) *ying* karakterinin tercümesidir. Ayrıca, *utru* ~ *uturu* 'opposite, facing, against' için bk. Erdal 1991: 741.

159 ügmekin üger m(e)n. Çince metinde 積集 (428 c23) *jiji* 'ansammeln' (NobelChin: 197) karşılığındadır. St. Petersburg yazmasında Çince karakterlerin tercümesi için *yügmekig yüger m(e)n yığar m(e)n*'i buluyoruz. Bu anlamda St. Petersburg yazmasındaki *yığar m(e)n*'in kendisinden önce gelen *yügmekig yüger m(e)n* ifadelerini güçlendirmek amacıyla sonradan eklendiği anlaşılıyor.

179-181 ötrü ol éligler xanlar uluğ qut ülüglüğü uluğ çoğluğ yalın(l)ıg bolğaylar. Bu kısım St. Petersburg yazmasında farklılaşmaktadır: *ötrü ol éligler xanlar uluğ quthuğ ülüglüğü uluğ buyan edgü qılınçlıg uluğ élinmeklig erksinmeklig uluğ çoğluğ yalınlıg bolğaylar* (R-M: 422/21-423/1). Çince metinde bu kısımda 彼之人王 有大福德善業因緣 於現世中 得大自在 增益威光 (428 a1-2) *bi zhi ren wang you da de shan ye yen yuan yu xianshi zhong dei da zizai zeng yi wei guang* “jene Menschenkönige besitzen die ursächlichen Veranlassungen der guten Taten von grossen Verdiensten und werden daher im gegenwärtigen Zeitalter grosse Mahtvollkommenheit erlangen, ihren Machtglanz fördern und mehren” (NobelChin: 198) olsa ve St. Petersburg yazmasındaki tercüme bu anlamda Çince metinle daha mutabık gibi görünse de aslında oradaki kısmın da Çince metnin tam tercümesi olduğu söylenemez.

194 [q]ulğasın sın savın. R-M’de <ASYNYN TAŞ Y NYN>, ama <ASYNYN> yazılışı Malov tarafından <AYÇYNYN> şeklinde düzeltilmiştir (529). Buna dayanarak AYKaya: *içinin taşının* (520). Çince metinde ifadelerin karşılığında 莖枝葉 (440 b2) *jing zhi ye* (G: 3921 1875 12993) ‘Stengeln, Zweigen’ (NobelChin: 274) olduğuna göre, B 1 yazmasındaki ifadelerin St. Petersburg yazmasındakilere nazaran Çince metinle daha mutabık olduğu söylenebilir. Son olarak krş. *qulğa* ‘filiz, fidan, dal’ (Wilkens 2021: 421b); *sın* (II) ‘beden, vücut; uzuv’ (Wilkens 2021: 609a) ve *sav ~ sap* (I) ‘sap, gövde, bitki sapı’ (Wilkens 2021: 584b).

194 sav. Clauson, kelimenin Eski Türkçe döneminde her zaman *sap* şeklinde olduğunu düşünmektedir (1972: 782b), ama yazmada <V>’li yazım kelimenin aslının *sab* olabileceğini düşündürmektedir.

195-196 yıldlıg yégükle a]sağūqa. Bu kısım St. Petersburg yazmasında, *önlüğü yıldlıg yégūke a]sağūqa* (R-M: 529/12-13) şeklindedir. Çince metinde 色香 (440 b3) *se xinag* (G: 9602 4256) ‘mit schöner Farbe und mit Wohlgeruch’ (NobelChin: 274) olduğuna göre, St. Petersburg yazmasının Çince metinle daha mutabık olduğu söylenebilir.

205 tikigsiz. R-M’de bu kısımda <TYKSYZ> (529/20) var. AYKaya: *tik<ig>siz* (520). UW’de St. Petersburg yazmasındaki <TYKSYZ> yazımı *tikigsiz* şeklinde düzeltilmiştir (Rörhborn 2017: 72). Her iki yazmadaki okunuşun, yani *tikigsiz* ve *tig(i)siz*’in Eski Uygurca metinlerde anlamlı kelimeler olduğu söylenebilir. Krş. *tikigsiz* ‘hastaliksız’ (Wilkens 2021: 717b) ve *tigisiz ~ tig(i)siz* ‘sakin, sessiz’ (Wilkens 2021: 717a). Eski Uygurca metindeki *igsiz kemsiz ağırsız tikigsiz*’in karşılığında Çince metinde 無諸痛 (440 b2) *wu zhu tong* (G: 12753 2571 12291) ‘werden kein Weh mehr haben’ (NobelChin: 274) olduğuna göre, B 1 yazmasındaki *tikigsiz* ‘hastaliksız’ okunuşunun doğru olduğu söylenebilir.

215-217 bo muntağ meñilig ögrünçülüğü boltuqlarında ötrü. Bu kısım St. Petersburg yazmasında, *bo muntağ meñilig toñalıg ögrünçülüğü sevinçlig boltuqlarında ötrü* (R-M: 530/8-10) şeklindedir. İbarelerin karşılığında Çince metinde 既受如是身心快樂 (440 b8-9) *ji shou ru shi shenxi kuaile* ‘eine derartige Freude an Körper und Herz’ (NobelChin: 274) var. St. Petersburg yazmasındaki *toñalıg*’ı (I) ‘kuvvetli’ eşyazımlı diğer *toñalıg* (II) ile karıştırmamak gerekiyor. Krş. *toñalıg* (II) ‘sevinçli, neşeli’ (Wilkens 2021: 732a).

250-251 ne törlüğü küşşileri erser. Bu kısım St. Petersburg yazmasında yok. Krş. R-M: 534/17. İbarelerin karşılığında Çince metinde 隨其所願皆 (440 c24) *suiki suoyuan jie* “was er wünscht” (NobelChin: 277) olduğuna göre, B 1 yazmasının Çince metinle daha mutabık olduğu söylenebilir.

269-270. Dhāraṇī metni, St. Petersburg yazmasında daha tamdır. Krş. R-M: 535/15-17. Çince metindeki *Dhāraṇī* metni için bk. 怛姪他只哩¹³¹只哩 主嚕主嚕 句嚕句嚕 拘柱拘柱

¹³¹ 哩 = 里 <三> <宮>.

覩柱覩柱 縛訶上 縛訶 伐捨伐捨 莎訶 (441 a2-4) ve NobelChin: 278. *Dhāraṇī* hakkında daha geniş bilgi için bk. Köves 2009: 208-209.

279-281. *Dhāraṇī* metnini St. Petersburg yazmasında krş. R-M: 536/4-6. Çince metindeki *Dhāraṇī* metni için bk. 怛姪他 頰折泥去頰力剝泥室¹³² 尼達哩訶 訶呬區嚕 伐囉 莎訶 画像 (441 a9-10) ve NobelChin: 278. *Dhāraṇī* hakkında daha geniş bilgi için bk. Köves 2009: 210.

290-292. *Dhāraṇī* metnini St. Petersburg yazmasında krş. R-M: 536/17-19. Çince metindeki *Dhāraṇī* metni için bk. 怛姪他 儻室里¹³³ 末捨羯擻 捺擻矩擻 勃地上 勃地囉 婢擻婢擻 矩句擻 佉婆 上只¹³⁴ 里 莎訶 (441 a14-16) ve NobelChin: 278. *Dhāraṇī* hakkında daha geniş bilgi için bk. Köves 2009: 211.

295 sol qolnuş. St. Petersburg yazmasında bu kısımda <SWL AWNK> (536/23) var. AYKaya: *sol oş* (525). St. Petersburg yazmasında <X> ve <S> harflerinin yazımı birbirine kısmen benzemektedir. Muhtemelen St. Petersburg yazmasının müstensihisi <XWL NWNK>, yani *qolnuş* yazmak istemiş, ama baştaki işareti <X> yerine <S> gibi yazmıştır. Krş. Çince metin 左臂 (441 a18) *zu bei* (G: 11753 8790) ‘auf dem linken Vorderarm’ (NobelChin: 278).

312-313 bilgi biliglig v(i)çin. Hakkında bir not için bk. Uçar 2017: 1232.

312-313 toplu. Hakkında bir not için bk. Uçar 2017: 1233.

321-322 t(e)ṅri[ler] uruñutınıñ kōnisinçe bilteçi [s]añçanaçayı. Sanskritçe *sañçanaçayı* ‘bir Yakşa ordu komutanının adı’ için bk. Uçar 2017: 1227-1228. Uygur mütercim(ler), Çince karakterlerin hem *kōnisinçe bilteçi* şeklindeki Eski Türkçe çevirisini sunmuş hem de karakterlerin *sañçanaçayı* şeklindeki Sanskritçe karşılığını vermişlerdir. Buradaki *t(e)ṅriler uruñutınıñ kōnisinçe bilteçi sañçanaçayı*, Çince metinde 正了知 (441 b10) *zheng liao zhi* (G: 687 7073 1783) ‘Samjñāya’ (NobelChin: 280, dip. 1) karşılığındadır. AYS’nin Çince aslında bu *Yakşa* komutanının adı bazen Sanskritçeleştirilerek bazen de yazıçevrimle tercüme edilmiştir. Yazıçevrimle tercüme edildiği yer için bk. 僧慎爾耶 (441 c21-22) *seng shen er ye* (NobelChin: 282, dip. 4). Son tahlilde *sañçanaçayı*’nin asıl Sanskritçe formu hakkında kesin bir şey söylenemez.¹³⁵ Belki de *sañçayé* için eski bir hata veya << Sanskritçe *sañjñāyachavi olabilir (Wilkins 2021: 580a).

323 yıq. Hakkında bir not için bk. Uçar 2017: 1233-1234.

329 etiñ. Hakkında bir not için bk. Uçar 2017: 1235-1236.

330-331 yanmaqsız turıtmaqsız. Hakkında bir not için bk. Uçar 2017: 1237.

342 yoqadğuluqsuz-. Hakkında bir not için bk. Uçar 2017: 1239.

Kısaltmalar

AYKaya = Kaya 2021.

AYS = *Altun Yaruq Sudur*.

G = Giles 1964.

NobelChin = Nobel 1958.

P = *pothī deliği*.

r = *recto (ön)*.

¹³² 尼 = 尸 <明> <宮>.

¹³³ 末 = 未 <明>.

¹³⁴ 里 = 哩 <明>.

¹³⁵ Sanskritçe form hakkında bilgi veren Dr. Dieter Maue’ye teşekkür ederim.

RKat/I = Raschmann 2000.
 RKat/II = Raschmann 2002.
 RKat/III = Raschmann 2005.
 R-M/III = Radlov-Malov 1915/III.
 TSD = *Taishō Shinshū Daizōkyō*.¹³⁶
 UW = *Uigurisches Wörterbuch*.
 v = verso (arka).

Kaynakça

- Clauson, Sir G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford: Oxford University Press.
- Ehlers, G. (1987). *Altürkische Handschriften. Teil 2. Das Goldglanz-Sūtra und der buddhistische Legendenzyklus Daśakarmaparhāvādānamālā. Depositum der Preußischen Akademie der Wissenschaften (Staatsbibliothek Preußischer Kulturbesitz, Berlin)*. Verzeichnis der orientalischen Handschriften in Deutschland. XIII, 10. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Erdal, M. (1991). *Old Turkic Word Formation, a Functional Approach to the Lexicon I-II*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Erdal, M. (2004). *A Grammar of Old Turkic*. Leiden–Boston: E. J. Brill.
- Giles, A. H. (1964). *A Chinese-English Dictionary I-II*. Second Edition. Revised & Enlarged. Shanghai-London 1912: Paragon Book Reprint Corp. New York.
- Kasai, Y. (2022). Central Asian and Iranian Influence in Old Uyghur Buddhist Manuscripts: Book Forms and Donor Colophons. Eds. Balbir, N. & Ciotti, G. *The Syntax of Colophons a Comparative Study across Pothi Manuscripts*. De Gruyter. Berlin/Boston: 373-397.
- Kaya, C. (2021). *Uygurca Altun Yaruk, Giriş, Metin ve Dizin, Gözden Geçirilmiş Baskı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaya, C. [Ed.] (2023). *Uygurca Altun Yaruk, Belgeler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Köves, M. (2009). *Buddhism among The Turks of Central Asia*. New Delhi: International Academy of Indian Culture and Aditya Prakashan.
- Lundysheva, L. et al. (2021). *Catalogue of the Old Uyghur manuscripts and blockprints in the Serindia Collection of the Institute of Oriental Manuscripts, RAS, Vol. I*. Tokyo: Fuji Repro Co. LTD.
- Müller, F. W. K. (1908). *Uigurica [I]. 1. Die Anbetung der Magier, ein christliches Bruchstück. 2. Die Reste des buddhistischen „Goldglanz-Sūtra“. Ein vorläufiger Bericht*. Berlin. (AKPAW. Phil.-hist. Cl. 1908: 2)
- Nobel, J. (1958). *Suvarṇaprabhāsottama-Sūtra. Das Goldglanz-Sūtra. Ein Sankrittext des Mahāyāna-Buddhismus. I-Tsing's chinesische Version und Ihre tibetischen Übersetzungen*.

¹³⁶ Çince Budist Kanon, yani *Taishō Shinshū Daizōkyō* (大正新脩大藏經) için Tokyo üniversitesine ait dijital platformdan (<http://21dzk.l.u-tokyo.ac.jp/SAT/>) faydalanılmıştır.

I-Tsing's chinesische Version übersetzt, eingeleitet, erläutert und mit einem Photomechanischen Nachdruck des chinesischen Textes versehen. Erster Band. Leiden: E. J. Brill.

- Özertural, Z. (2020). *Uigurisches Wörterbuch Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien I/2 Verben: edät- – ıztä-, unter Mitwirkung von Röhrborn, K.* Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Özertural, Z. (2023). *Uigurisches Wörterbuch Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien I/3 Verben: odgur- – üzüš-, unter Mitwirkung von Röhrborn, K.* Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Radlov, V. V. & Malov, S. E. (1913). *Suvarṇaprabhāsa (Sutra Zolotogo Bleska), Tekst'Uygurskoy Redaktsii I-II.* St. Petersburg: Imperatorskoy Akademii Nauk.
- Radlov, V. V. & Malov, S. E. (1914). *Suvarṇaprabhāsa (Sutra Zolotogo Bleska), Tekst'Uygurskoy Redaktsii III-IV.* St. Petersburg: Imperatorskoy Akademii Nauk.
- Radlov, V. V. & Malov, S. E. (1915). *Suvarṇaprabhāsa (Sutra Zolotogo Bleska), Tekst'Uygurskoy Redaktsii V-VI.* St. Petersburg: Imperatorskoy Akademii Nauk.
- Radlov, V. V. & Malov, S. E. (1917). *Suvarṇaprabhāsa (Sutra Zolotogo Bleska), Tekst'Uygurskoy Redaktsii VII-VIII.* St. Petersburg: Imperatorskoy Akademii Nauk.
- Raschmann, S.-C. (1998). Aus den Vorarbeiten F. W. K. Müllers zum Altun Yaruk Sudur. *Bahşi Ögdisi: Festschrift für Klaus Röhrborn anlässlich seines 60. Geburtstags.* Haz. Ölmez, M. & Laut J. P. Simurg Yayınları. İstanbul: 295-304.
- Raschmann, S.-C. (2000). *Altürkische Handschriften: Teil 5. Berliner Fragmente des Goldglanz-Sūtras. Teil 1: Vorworte und Erstes bis Drittes Buch.* Verzeichnis der orientalischen Handschriften in Deutschland. XIII, 13. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Raschmann, S.-C. (2002). *Altürkische Handschriften: Teil 6. Berliner Fragmente des Goldglanz-Sūtras. Teil 2: Viertes und Fünftes Buch.* Verzeichnis der orientalischen Handschriften in Deutschland. XIII, 14. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Raschmann, S.-C. (2005). *Altürkische Handschriften: Teil 7. Berliner Fragmente des Goldglanz-Sūtras. Teil 3: Sechstes bis Zehntes Buch Kolophone, Kommentar und Verifizierungen Gesamtkonkordanzen.* Verzeichnis der orientalischen Handschriften in Deutschland. XIII, 15. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Röhrborn, K. (2010). *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien, Neubearbeitung I/1 Verben: ab- – äzüglä-.* Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Röhrborn, K. (2012). Uygur Filolojisinde Üç Yayımlı Metodu. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 9/3, 7-24.
- Röhrborn, K. (2017). *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien, Neubearbeitung II/2 Nomina, Pronomina, Partikeln: aš-äzüük.* Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Soothill, W. E. (1937). *A Dictionary of Chinese Buddhist Terms with Sanskrit and English*

- Equivalentents and a Sanskrit-Pali Index*. London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co.
- Tekin, Ş. (1960). Altun Yaruq'un Çincesinin Almancaya Tercümesi Dolayısıyla. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1959*, 293-306.
- Tekin, Ş. (1988). Gerhard Ehlers, Alttürkische Handschriften, Teil 2: Das Godglanzsūtra und der buddhistische Legendenzyklus Daśakarmapathāvadānamālā. (Verzeichnis der orientalischen Handschriften in Deutschland (VOHD) Band XIII,10); Fr. Steiner Verlag, Stuttgart 1987, x-170 sayfa ve 40 fotoğraf: Eski Türkçe Elyazmaları, 2. Kısım: „Altun Yaruq ve on kötü amel ile ilgili Burkancı hikâyeleri.“. *Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 12, 293–302. (Tanıtma)
- Uçar, E. (2017). Altun Yaruq Sudur: VIII. Tegziñç, XIX. Bölök (Yeni Neşir). *Prof. Dr. Talat Tekin Hatıra Kitabı II*. Eds. O. F. Sertkaya et al. Çantay Kitabevi. İstanbul: 1197-1250.
- Uçar, E. (2019). Eski Uygurca TWW veya TWYW~TWVW Kelimesinin Kökeni Üzerine. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 78-85.
- Uçar, E. (2020). Türkiye'deki Eski Uygurca Metin Neşirleri İçin Kullanılacak Harfçevrim ve Yazıçevrim Kılavuzu. *Journal of Old Turkic Studies*, 4(1), 231-250.
- Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen, Altuigurisch-Deutsch-Türkisch*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.
- Zieme, P. (1996). *Altun Yaruq Sudur, Vorworte und das erste Buch, Edition und Übersetzung der alttürkischen Version des Goldglanzsutra (Suvarṇaprabhāsottamasūtra)*. Berliner Turfantexte: 18. Turnhout (Belgium): Brepols Publishers.

Altun Yaruğ Sudur'un St. Petersburg Yazması'ndaki Yapraklar ile Radlov-Malov Neşrindeki Sayfaların Tekabül Listesi (Deneme)

A Concordance between the St. Petersburg Manuscript of Altun Yaruğ Sudur and the Radlov-Malov Edition (an Attempt)

Öz

Altun Yaruğ Sudur'un St. Petersburg yazması, Rusya Bilimler Akademisi Şark Yazmaları Enstitüsü'nün Serindia koleksiyonunda, S I [= Serindia] 4498 (M/1), SI 4499 (M/2) [Buyan Evirmek] ve SI 4500 (M/3) kayıt numaralarıyla muhafaza edilmektedir. Makale, *Altun Yaruğ Sudur*'un St. Petersburg yazmasını Radlov-Malov neşriyle karşılaştırmayı hedeflemektedir. Yazmadaki mevcut yaprakları belirlemek amacıyla müstensihlerin kayıtlarına başvurulmuş, ancak kayıtların bulunduğu yapraklar elimize ulaşmamışsa, Çince aslına dayalı tahminlerle eksik yapraklar tespit edilmiştir. Yazmadaki yapraklarla, Radlov-Malov neşrindeki sayfalar birbirleriyle eşleştirilip listelenmiştir. Bu çalışma, *Altun Yaruğ Sudur*'un metnindeki eksik bölümleri tanımlama yolunda önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Altun Yaruğ Sudur, St. Petersburg nüshası, tekabül listesi.

Abstract

The St. Petersburg manuscript of the *Altun Yaruę Sudur* is preserved in the Serindia Collection of the Institute of Oriental Manuscripts of the Russian Academy of Sciences under the registration numbers S I [= Serindia] 4498 (M/1), SI 4499 (M/2) [Buyan Ävirmäk] and SI 4500 (M/3). The article aims to compare the St. Petersburg manuscript of *Altun Yaruę Sudur* with the Radlov-Malov edition. To determine the surviving leaves of the manuscript, the records of the copyists were consulted. In cases where the leaves with the records were not available, the missing leaves were estimated on the basis of the Chinese original. The manuscript leaves were cross-referenced and listed next to the corresponding pages in the Radlov-Malov edition. The article represents a significant advance in the identification of missing leaves within the text of *Altun Yaruę Sudur*.

Key Words: Altun Yaruğ Sudur, St. Petersburg manuscript, concordance.

Erdem UÇAR

Friedrich-Schiller-
Universität Jena
(Almanya)

e-mail:

erdem.ucar@uni-jena.de

orcid:

0000-0002-0039-9619

Atıf

Citation

Uçar, Erdem (2023).
Altun Yaruğ Sudur'un St.
Petersburg Yazması'ndaki
Yapraklar ile Radlov-
Malov Neşrindeki
Sayfaların Tekabül Listesi
(Deneme). *Babür*, 2(2),
35-63.

Yayın Tarihi

Publication Date

08.11.2023

Sergey Yefimoviç Malov (1880-1957), Doğu Türkistan'da gerçekleştirdiği bilimsel seyahatler sırasında değerli malzemeler toplamayı başarmıştır. Seyahatleri Rus komisyonu tarafından desteklenmiştir. Bu komisyonun başkanlığını, Malov'un akademik danışmanı olan Vasili Vasilyeviç Radlov (1837-1918) yapmaktaydı. Rus komisyonunun kurulmasına dair karar ise, XII. Uluslararası Şarkiyat Kongresi'nin ardından 1903 yılında alınmıştır (Vorob'eva-Desjatovskaja 1996: 379).

Malov'un Doğu Türkistan'a ilk seyahati Nisan 1909'dan Temmuz 1911'e kadar sürdü ve Malov bu zaman zarfında Çöçek, Urumçi, Turfan, Qarahoca, Hami, Suzhou, Gansu bölgelerine ziyarette bulundu. 3 Mayıs 1910 tarihinde Malov, Gansu (甘肅) eyaletinin Suzhou (肅州) ilçesine bağlı Wenzhu kou (文殊口 → bugün 文殊溝 Wenshu gou)¹ bölgesindeki bir manastırda AYS'ye ait **235** yaprak elde etmiş, 27 Ekim 1910'daki ikinci gidişinde Li Dingbang (李定邦) isimli köyün idarecisinden **132** yaprak satın almış ve 12 Aralık 1910'daki son gidişinde de Suzhou (肅州) ilçesinin Tindun (廷棟) isimli valisinden başış yoluyla **30** yaprak daha elde etmeyi başarmıştır (Radlov-Malov 1913/I: I-II; Lundysheva et al. 2021: 68). AYS'nin St. Petersburg yazması, Rusya Bilimler Akademisi Şark Yazmaları Enstitüsü'nün Serindia koleksiyonunda, S I [= Serindia] 4498 (M/1), SI 4499 (M/2) [Buyan Evirmek] ve SI 4500 (M/3) kayıt numaralarıyla muhafaza edilmektedir. Nüshanın tavsifi için bk. Lundysheva et al. 2021: 0157-0159 [68-70]. Radlov ve Malov, nüshayı dört cilt hâlinde Uygur harflerine aktarmış (1913, 1914, 1915, 1914) ve Uygur harflerine aktarılan metin Berlin yazmaları ile karşılaştırmalı olarak Kaya (2021) tarafından neşredilmiştir.

Rusya Bilimler Akademisi Şark Yazmaları Enstitüsü'nün Serindia koleksiyonundaki Eski Uygurca yazmaların kataloğunun ilk cildi neşredilmiş ve bu ciltte AYS'nin St. Petersburg yazması tavsif edilmiştir. Yeni tavsife ve kayıt numarasına göre, yazmadaki yaprakların Radlov-Malov neşrindeki sayfalarla eşleştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bilindiği üzere yazmanın tamamı ne yazık ki elimize ulaşmamıştır ve yazmada eksik yapraklar bulunmaktadır. Yazmadaki yaprak sayısını kesin olarak belirlemede kullanılacak yegâne yol müstensihlerin yazmada düştükleri kendi kayıtlarıdır. Bunun için müstensihler, her bölümün sonunda *...ta tolu bolti*, *...ta tolu* veya *...ta tolu tükedi* kaydını düşerek *Sūtra*'nın ilgili *Tegzinç*'inde (卷 *juan*) yazmada kaç yaprak olduğunu okuyucuya bildirmiştir. Krş. Süü bölümü, III., V., VII. VIII. ve X. *Tegzinç*'ler. Ancak I., II. ve IX. bölümlerde bölümün son kısmı elimize ulaşmadığı için bu bölümlerde yazmada kaç yaprak olduğunu kesin olarak belirlemek mümkün değildir. II. *Tegzinç*'teki eksik yaprak sayısı, *Sūtra*'nın Çince aslı ile karşılaştırma yoluyla daha kolay belirlenebilmektedir, çünkü sondaki yaprak sayısı fazla değildir, ancak aynı şeyi I. ve IX. *Tegzinç*'ler için söylemek mümkün değildir. Bu bölümlerde eksik yaprak sayısı bölümün sonunda fazladır, bu nedenle yaprak sayısını tahminen belirlemek mümkün olmaktadır.

Aşağıda, St. Petersburg yazmasındaki yapraklarla Radlov-Malov neşrindeki sayfalar arasında bir eşleştirme yapılmaya çalışılmıştır. I., II. ve IX. bölümlerde yazmada olması gereken yaprak sayılarının tahmine dayandığı unutulmamalıdır. Yazmada eksik olan yapraklar listede belirtilmiş ve eksik olan yaprak numarası köşeli parantez ([ ]) içerisinde gösterilmiştir.

Buna göre, Süü bölümünden **17**, I. *Tegzinç*'ten **10**, II. *Tegzinç*'ten **46**, III. *Tegzinç*'ten **36**, IV. *Tegzinç*'ten **72**, V. *Tegzinç*'ten **30**, VI. *Tegzinç*'ten **29**, VII. *Tegzinç*'ten **19**, VIII. *Tegzinç*'ten **35**, IX. *Tegzinç*'ten **19**, X. *Tegzinç*'ten **35** ve *Buyan Evirmek* bölümünden **5**

¹ Ekleme için bk. Ma 2022: 146.

yaprak olmak üzere toplam **353** yaprak elimize ulaşmıştır. Bunlardan iki tanesinin Stockholm Etnografya Müzesi'nde (Etnografiska museet, Stockholm) muhafaza edildiğini (Kudara & Röhrborn 1982) düşünürsek, Rusya Bilimler Akademisi Şark Yazmaları Enstitüsü'nün Serindia koleksiyonunda² AYS'ye ait toplam **351** yaprağın mevcut olduğunu söyleyebiliriz.

Süü (序) Bölümü			
St. Petersburg Yazması		Yaprak No	R-M/I
1	1	SI 4498 M/1 S 1r	1
2	2	SI 4498 M/1 S 1v	süü birk(i)ye [1]
3	3	SI 4498 M/1 S 2r	[süü iki] [2]
4	4	SI 4498 M/1 S 2v	4
5	5	SI 4498 M/1 S 3r	süü [üç] [3]
6	6	SI 4498 M/1 S 3v	6
7	7	SI 4498 M/1 S 4r	[süü dört] [4]
8	8	SI 4498 M/1 S 4v	8
9	9	SI 4498 M/1 S 5r	[süü beş] [5]
10	10	SI 4498 M/1 S 5v	10
11	11	SI 4498 M/1 S 6r	[süü altı] [6]
12	12	SI 4498 M/1 S 6v	12
13	13	SI 4498 M/1 S 7r	[süü yéti] [7]
14	14	SI 4498 M/1 S 7v	14
15	15	SI 4498 M/1 S 8r	[süü sekiz] [8]
16	16	SI 4498 M/1 S 8v	16
17	17	SI 4498 M/1 S 9r	[süü toquz] [9]
18	18	SI 4498 M/1 S 9v	18
19	19	SI 4498 M/1 S 10r	[süü on] [10]
20	20	SI 4498 M/1 S 10v	20
21	21	SI 4498 M/1 S 11r ³	[süü bir y(é)g(i)rmi] [11]
22	22	SI 4498 M/1 S 11v	22
23	23	SI 4498 M/1 S 12r	[süü iki y(é)g(i)rmi] [12]

² Radlov-Malov neşrinin giriş bölümünde (R-M/I: I-II) ve ayrıca Rusya Bilimler Akademisi Şark Yazmaları Enstitüsü'nün Serindia koleksiyonunun katalogunda (Lundysheva et al. 2021: 68) 1910 yılında AYS'ye ait toplam **397** yaprağın elde edildiği bilgisi mevcuttur. Muhtemelen, Malov'un elde ettiği **397** yaprağın tamamı AYS'ye ait değildi.

³ 11. yaprak, R-M/I'e göre eksiktir (IX), ancak B 1 = Mainz 236 numaralı parça R-M/I'deki 20/21-22/12 arasında tekabül ettiğine göre yaprağın eksik olduğu görüşü geçerliliğini yitirmektedir (Ehlers 1987: 236; Zieme 1996: 106, dip. 219).

24	24	SI 4498 M/1 S 12v		24
25	-	13r (eksik) ⁴	[süü üç y(é)g(i)rmi] [13]	-
26	-	13v (eksik)		-
27	25	SI 4498 M/1 S 14r	[süü dört y(é)g(i)rmi] [14]	25
28	26	SI 4498 M/1 S 14v		26
29	27	SI 4498 M/1 S 15r	[süü beş y(é)g(i)rmi] [15]	27
30	28	SI 4498 M/1 S 15v		28
31	29	SI 4498 M/1 S 16r	süü altı y(é)g(i)rmi] [16]	29
32	30	SI 4498 M/1 S 16v		30
33	31	SI 4498 M/1 S 17r	[süü yéti y(é)g(i)rmi] [17]	31
34	32	SI 4498 M/1 S 17v		32
35	33	SI 4498 M/1 S 18r	süü sekiz y(é)g(i)rmi [18]	33
36	34	SI 4498 M/1 S 18v		34
18 yaprak			Mevcut 17 yaprak	
I. Tegzinç (Taishō⁵ 665, 16, 403 a4-408 a28 = Nobel 1958: 3-40)				
St. Petersburg Yazması			Yaprak No	R-M/IV
1	-	1r (eksik)	[baştnqı birk(i)ye] [1]	-
2	-	1v (eksik)		-
3	1	SI 4500 M/3 [I] 2r	[baştnqı iki] [2]	689
4	2	SI 4500 M/3 [I] 2v		688
5	3	SI 4500 M/3 [I] 3r	[baştnqı üç] [3]	691
6	4	SI 4500 M/3 [I] 3v		690
7	-	4r (eksik)	[baştnqı dört] [4]	-
8	-	4v (eksik)		-
9	-	5r (eksik)	[baştnqı beş] [5]	-
10	-	5v (eksik)		-
11	-	6r (eksik)	[baştnqı altı] [6]	-
12	-	6v (eksik)		-
13	-	7r (eksik)	[baştnqı yéti] [7]	-
14	-	7v (eksik)		-
15	-	8r (eksik)	[baştnqı sekiz] [8]	-
16	-	8v (eksik)		-
17	-	9r (eksik)	[baştnqı toquz] [9]	-
18	-	9v (eksik)		-

⁴ R-M/I'e göre 13. yaprak eksik değil.

⁵ Çince Budist Kanon, yani *Taishō Shinshū Daizōkyō* (大正新脩大藏經) için Tokyo üniversitesine ait dijital platformdan (<http://21dzk.l.u-tokyo.ac.jp/SAT/>) faydalanılmıştır.

19	-	10r (eksik)	[baştnqı ülüş on] [10]	-
20	-	10v (eksik)		-
21	-	11r (eksik)	[baştnqı bir y(é)g(i)rmi] [11]	-
22	-	11v (eksik)		-
23	-	12r (eksik)	[baştnqı iki y(é)g(i)rmi] [12]	-
24	-	12v (eksik)		-
25	-	13r (eksik)	[baştnqı üç y(é)g(i)rmi] [13]	-
26	-	13v (eksik)		-
27	-	14r (eksik)	[baştnqı dört y(é)g(i)rmi] [14]	-
28	-	14v (eksik)		-
29	-	15r (eksik)	[baştnqı bés y(é)g(i)rmi] [15]	-
30	-	15v (eksik)		-
31	-	16r (eksik)	[baştnqı altı y(é)g(i)rmi] [16]	-
32	-	16v (eksik)		-
33	-	17r (eksik)	[baştnqı yéti y(é)g(i)rmi] [17]	-
34	-	17v (eksik)		-
35	-	18r (eksik)	[baştnqı sekiz y(é)g(i)rmi] [18]	-
36	-	18v (eksik)		-
37	-	19r (eksik)	[baştnqı toquz y(é)g(i)rmi] [19]	-
38	-	19v (eksik)		-
39	-	20r (eksik)	[baştnqı ülüş y(é)g(i)rmi] [20]	-
40	-	20v (eksik)		-
41	-	21r (eksik)	[baştnqı bir otuz] [21]	-
42	-	21v (eksik)		-
43	-	22r (eksik)	[baştnqı iki otuz] [22]	-
44	-	22v (eksik)		-
45	-	23r (eksik)	[baştnqı üç otuz] [23]	-
46	-	23v (eksik)		-
47	-	24r (eksik)	[baştnqı dört otuz] [24]	-
48	-	24v (eksik)		-
49	5	SI 4500 M/3 [I] 25r	baştnqı bés otuz [25]	692
50	6	SI 4500 M/3 [I] 25v		693
51	7	SI 4500 M/3 [I] 26r	baştnqı altı otuz [26]	694
52	8	SI 4500 M/3 [I] 26v		695
53	9	SI 4500 M/3 [I] 27r	baştnqı yéti otuz [27]	696
54	10	SI 4500 M/3 [I] 27v		697
55	11	SI 4500 M/3 [I] 28r	baştnqı sekiz otuz [28]	698

56	12	SI 4500 M/3 [I] 28v		699
57	13	SI 4500 M/3 [I] 29r	[baştınqı toquz otuz] [29]	700
58	14	SI 4500 M/3 [I] 29v		701
59	15	SI 4500 M/3 [I] 30r	[baştınqı bölök qırq] [30]	702
60	16	SI 4500 M/3 [I] 30v		703
61	17	SI 4500 M/3 [I] 31r	[baştınqı bir qırq] [31]	704
62	18	SI 4500 M/3 [I] 31v		705
63	-	32r (eksik)	[baştınqı iki qırq] [32]	-
64	-	32v (eksik)		-
65	19	SI 4500 M/3 [I] 33r	[baştınqı üç qırq] [33]	706
66	20	SI 4500 M/3 [I] 33v		707
67	-	34r (eksik)	[baştınqı dört qırq] [34]	
68	-	34v (eksik)		
69	-	35r (eksik)	[baştınqı bés qırq] [35]	
70	-	35v (eksik)		
71	-	36r (eksik)	[baştınqı altı qırq] [36]	
72	-	36v (eksik)		
73	-	37r (eksik)	[baştınqı yéti qırq] [37]	
74	-	37v (eksik)		
75	-	38r (eksik)	[baştınqı sekiz qırq] [38]	
76	-	38v (eksik)		
77	-	39r (eksik)	[baştınqı toquz qırq] [39]	
78	-	39v (eksik)		
79	-	40r (eksik)	[baştınqı ülüş qırq] [40]	
80	-	40v (eksik)		
81	-	41r (eksik)	[baştınqı bir elig] [41]	
82	-	41v (eksik)		
Tahmini 41 yaprak			Mevcut 10 yaprak	
II. Tegzinç (Taishō 665, 16, 408 b3-413 c6 = Nobel 1958: 41-94)				
St. Petersburg Yazması			Yaprak No	R-M/I
1	1	SI 4498 M/1 II 1r		35
2	2	SI 4498 M/1 II 1v	[ikinti birk(i)ye] [1]	36
3	3	SI 4498 M/1 II 2r	ikinti bölök iki [2]	37
4	4	SI 4498 M/1 II 2v		38
5	5	SI 4498 M/1 II 3r	ikinti üç [3]	39
6	6	SI 4498 M/1 II 3v		40

7	7	SI 4498 M/1 II 4r	ikinti dört [4]	41
8	8	SI 4498 M/1 II 4v		42
9	9	SI 4498 M/1 II 5r	ikinti bés [5]	43
10	10	SI 4498 M/1 II 5v		44
11	11	SI 4498 M/1 II 6r	ikinti altı [6]	45
12	12	SI 4498 M/1 II 6v		46
13	13	SI 4498 M/1 II 7r	ikinti yéti [7]	47
14	14	SI 4498 M/1 II 7v		48
15	15	SI 4498 M/1 II 8r	ikinti sekiz [8]	49
16	16	SI 4498 M/1 II 8v		50
17	17	SI 4498 M/1 II 9r	ikinti toquz [9]	51
18	18	SI 4498 M/1 II 9v		52
19	19	SI 4498 M/1 II 10r	ikinti ülüş on [10]	53
20	20	SI 4498 M/1 II 10v		54
21	21	SI 4498 M/1 II 11r	ikinti bir y(é)g(i)rmi [11]	55
22	22	SI 4498 M/1 II 11v		56
23	23	SI 4498 M/1 II 12r	ikinti iki y(é)g(i)rmi [12]	57
24	24	SI 4498 M/1 II 12v		58
25	25	SI 4498 M/1 II 13r	ikinti üç y(é)g(i)rmi [13]	59
26	26	SI 4498 M/1 II 13v		60
27	27	SI 4498 M/1 II 14r	ikinti dört y(é)g(i)rmi [14]	61
28	28	SI 4498 M/1 II 14v		62
29	29	SI 4498 M/1 II 15r	ikinti bés y(é)g(i)rmi [15]	63
30	30	SI 4498 M/1 II 15v		64
31	31	SI 4498 M/1 II 16r	ikinti altı y(é)g(i)rmi [16]	65
32	32	SI 4498 M/1 II 16v		66
33	33	SI 4498 M/1 II 17r	ikinti yéti y(é)g(i)rmi [17]	67
34	34	SI 4498 M/1 II 17v		68
35	35	SI 4498 M/1 II 18r	[ikinti sekiz y(é)g(i)rmi] [18]	69
36	36	SI 4498 M/1 II 18v		70
37	37	SI 4498 M/1 II 19r	ikinti toquz y(é)g(i)rmi [19]	71
38	38	SI 4498 M/1 II 19v		72
39	39	SI 4498 M/1 II 20r	ikinti ülüş y(é)g(i)rmi [20]	73
40	40	SI 4498 M/1 II 20v		74
41	41	SI 4498 M/1 II 21r	ikinti bir otuz [21]	75
42	42	SI 4498 M/1 II 21v		76

43	43	SI 4498 M/1 II 22r	ikinti iki otuz [22]	77
44	44	SI 4498 M/1 II 22v		78
45	45	SI 4498 M/1 II 23r	ikinti üç otuz [23]	79
46	46	SI 4498 M/1 II 23v		80
47	47	SI 4498 M/1 II 24r	ikinti dört otuz [24]	81
48	48	SI 4498 M/1 II 24v		82
49	49	SI 4498 M/1 II 25r	ikinti beş otuz [25]	83
50	50	SI 4498 M/1 II 25v		84
51	51	SI 4498 M/1 II 26r	ikinti altı otuz [26]	85
52	52	SI 4498 M/1 II 26v		86
53	53	SI 4498 M/1 II 27r	ikinti yéti otuz [27]	87
54	54	SI 4498 M/1 II 27v		88
55	55	SI 4498 M/1 II 28r	ikinti sekiz otuz [28]	89
56	56	SI 4498 M/1 II 28v		90
57	57	SI 4498 M/1 II 29r	ikinti toquz [29]	91
58	58	SI 4498 M/1 II 29v		92
59	59	SI 4498 M/1 II 30r	ikinti tülüş otuz [30]	93
60	60	SI 4498 M/1 II 30v		94
61	61	SI 4498 M/1 II 31r	ikinti bir qırq [31]	95
62	62	SI 4498 M/1 II 31v		96
63	63	SI 4498 M/1 II 32r	ikinti iki qırq [32]	97
64	64	SI 4498 M/1 II 32v		98
65	65	SI 4498 M/1 II 33r	ikinti üç qırq [33]	99
66	66	SI 4498 M/1 II 33v		100
67	67	SI 4498 M/1 II 34r	ikinti dört qırq [34]	101
68	68	SI 4498 M/1 II 34v		102
69	69	SI 4498 M/1 II 35r	ikinti beş qırq [35]	103
70	70	SI 4498 M/1 II 35v		104
71	71	SI 4498 M/1 II 36r	ikinti altı qırq [36]	105
72	72	SI 4498 M/1 II 36v		106
73	73	SI 4498 M/1 II 37r	ikinti yéti qırq [37]	107
74	74	SI 4498 M/1 II 37v		108
75	75	SI 4498 M/1 II 38r	ikinti sekiz qırq [38]	109
76	76	SI 4498 M/1 II 38v		110
77	77	SI 4498 M/1 II 39r	ikinti toquz qırq [39]	111
78	78	SI 4498 M/1 II 39v		112

79	79	SI 4498 M/1 II 40r	ikinti üliş qırq [40]	113
80	80	SI 4498 M/1 II 40v		114
81	81	SI 4498 M/1 II 41r	ikinti bir elig [41]	115
82	82	SI 4498 M/1 II 41v		116
83	83	SI 4498 M/1 II 42r	ikinti iki elig [42]	117
84	84	SI 4498 M/1 II 42v		118
85	85	SI 4498 M/1 II 43r	ikinti üç elig [43]	119
86	86	SI 4498 M/1 II 43v		120
87	87	SI 4498 M/1 II 44r	ikinti dört elig [44]	121
88	88	SI 4498 M/1 II 44v		122
89	89	SI 4498 M/1 II 45r	ikinti bês elig [45]	123
90	90	SI 4498 M/1 II 45v		124
91	91	SI 4498 M/1 II 46r	ikinti altı elig [46]	125
92	92	SI 4498 M/1 II 46v		126
93	-	47r (eksik)	[ikinti yéti elig] [47]	-
94	-	47v (eksik)		-
Tahmini 47 yaprak			Mevcut 46 yaprak	
III. Tegziñç (Taishō 665, 16, 413 c10-417 c16 = Nobel 1958: 95-123)				
St. Petersburg Yazması		Yaprak No		R-M/I-II
1	-	1r (eksik)	[üçünç birk(i)ye] [1]	-
2	-	1v (eksik)		-
3	1	SI 4498 M/1 III 2r	üçünç iki [2]	131
4	2	SI 4498 M/1 III 2v		132
5	3	3r (Kudara & Röhrborn 1982)	üçünç üç [3]	-
6	4	3v (Kudara & Röhrborn 1982)		-
7	5	SI 4498 M/1 III 4r	üçünç dört [4]	133
8	6	SI 4498 M/1 III 4v		134
9	7	SI 4498 M/1 III 5r	üçünç bês [5]	135
10	8	SI 4498 M/1 III 5v		136
11	9	SI 4498 M/1 III 6r	üçünç altı [6]	137
12	10	SI 4498 M/1 III 6v		138
13	11	SI 4498 M/1 III 7r	üçünç yéti [7]	139
14	12	SI 4498 M/1 III 7v		140
15	13	SI 4498 M/1 III 8r	üçünç sekiz [8]	141
16	14	SI 4498 M/1 III 8v		142

17	15	SI 4498 M/1 III 9r	üçünç toquz [9]	143
18	16	SI 4498 M/1 III 9v		144
19	17	SI 4498 M/1 III 10r	üçünç <ülüş> on [10]	145
20	18	SI 4498 M/1 III 10v		146
21	19	SI 4498 M/1 III 11r	üçünç bir y(é)g(i)rmi [11]	147
22	20	SI 4498 M/1 III 11v		148
23	21	SI 4498 M/1 III 12r	üçünç iki y(é)g(i)rmi [12]	149
24	22	SI 4498 M/1 III 12v		150
25	23	SI 4498 M/1 III 13r	üçünç üç y(é)g(i)rmi [13]	151
26	24	SI 4498 M/1 III 13v		152
27	25	SI 4498 M/1 III 14r	üçünç dört y(é)g(i)rmi [14]	153
28	26	SI 4498 M/1 III 14v		154
29	27	SI 4498 M/1 III 15r	üçünç bés y(é)g(i)rmi [15]	155
30	28	SI 4498 M/1 III 15v		156
31	29	SI 4498 M/1 III 16r	üçünç altı y(é)g(i)rmi [16]	157
32	30	SI 4498 M/1 III 16v		158
33	31	SI 4498 M/1 III 17r	üçünç yéti y(é)g(i)rmi [17]	159
34	32	SI 4498 M/1 III 17v		160
35	33	SI 4498 M/1 III 18r	üçünç sekiz y(é)g(i)rmi [18]	161
36	34	SI 4498 M/1 III 18v		162
37	35	SI 4498 M/1 III 19r	üçünç toquz y(é)g(i)rmi [19]	163
38	36	SI 4498 M/1 III 19v		164
39	37	SI 4498 M/1 III 20r	üçünç ülüş y(é)g(i)rmi [20]	165
40	38	SI 4498 M/1 III 20v		166
41	39	SI 4498 M/1 III 21r	üçünç bir otuz [21]	167
42	40	SI 4498 M/1 III 21v		168
43	41	SI 4498 M/1 III 22r	üçünç iki otuz [22]	169
44	42	SI 4498 M/1 III 22v		170
45	43	SI 4498 M/1 III 23r	üçünç üç otuz [23]	171
46	44	SI 4498 M/1 III 23v		172
47	45	SI 4498 M/1 III 24r	üçünç dört otuz [24]	173
48	46	SI 4498 M/1 III 24v		174
49	47	SI 4498 M/1 III 25r	üçünç bés otuz [25]	175
50	48	SI 4498 M/1 III 25v		176
51	49	SI 4498 M/1 III 26r	üçünç altı otuz [26]	177
52	50	SI 4498 M/1 III 26v		178

53	51	SI 4498 M/1 III 27r	üçünç yéti otuz [27]	179
54	52	SI 4498 M/1 III 27v		180
55	53	SI 4498 M/1 III 28r	üçünç sekiz otuz [28]	181
56	54	SI 4498 M/1 III 28v		182
57	55	SI 4498 M/1 III 29r	üçünç toquz otuz [29]	183
58	56	SI 4498 M/1 III 29v		184
59	57	SI 4498 M/1 III 30r	üçünç ülüş otuz [30]	185
60	58	SI 4498 M/1 III 30v		186
61	59	SI 4498 M/1 III 31r	üçünç bir qırq [31]	187
62	60	SI 4498 M/1 III 31v		188
63	61	SI 4498 M/1 III 32r	üçünç iki qırq [32]	189
64	62	SI 4498 M/1 III 32v		190
65	63	SI 4498 M/1 III 33r	üçünç üç qırq [33]	191
66	64	SI 4498 M/1 III 33v		192
67	65	SI 4498 M/1 III 34r	üçünç dört qırq [34]	193
68	66	SI 4498 M/1 III 34v		194
69	67	SI 4498 M/1 III 35r	üçünç bés qırq [35]	195
70	68	SI 4498 M/1 III 35v		196
71	69	SI 4498 M/1 III 36r	üçünç altı qırq [36]	197
72	70	SI 4498 M/1 III 36v		198
73	71	SI 4498 M/1 III 37r	üçünç yéti qırq [37]	199
74	72	SI 4498 M/1 III 37v		200
37 yaprak			Mevcut 36 yaprak	
IV. Tegziñç (Taishō 665, 16, 417 c20-422 b21 = Nobel 1958: 124-156)				
St. Petersburg Yazması			Yaprak No	R-M/II
1	1	SI 4498 M/1 IV 1r	törtünç birk(i)ye [1]	201
2	2	SI 4498 M/1 IV 1v		202
3	3	SI 4498 M/1 IV 2r	törtünç iki [2]	203
4	4	SI 4498 M/1 IV 2v		204
5	5	SI 4498 M/1 IV 3r	törtünç üç [3]	205
6	6	SI 4498 M/1 IV 3v		206
7	7	SI 4498 M/1 IV 4r	törtünç dört [4]	207
8	8	SI 4498 M/1 IV 4v		208
9	9	SI 4498 M/1 IV 5r	törtünç bés [5]	209
10	10	SI 4498 M/1 IV 5v		210
11	11	SI 4498 M/1 IV 6r	törtünç altı [6]	211

12	12	SI 4498 M/1 IV 6v		212
13	13	SI 4498 M/1 IV 7r	törtünç yéti [7]	213
14	14	SI 4498 M/1 IV 7v		214
15	15	SI 4498 M/1 IV 8r	törtünç sekiz [8]	215
16	16	SI 4498 M/1 IV 8v		216
17	17	SI 4498 M/1 IV 9r	törtünç toquz [9]	217
18	18	SI 4498 M/1 IV 9v		218
19	19	SI 4498 M/1 IV 10r	törtünç ülüş on [10]	219
20	20	SI 4498 M/1 IV 10v		220
21	21	SI 4498 M/1 IV 11r	törtünç bir y(é)g(i)rmi [11]	221
22	22	SI 4498 M/1 IV 11v		222
23	23	SI 4498 M/1 IV 12r	törtünç iki y(é)g(i)rmi [12]	223
24	24	SI 4498 M/1 IV 12v		224
25	25	SI 4498 M/1 IV 13r	törtünç üç y(é)g(i)rmi [13]	225
26	26	SI 4498 M/1 IV 13v		226
27	27	SI 4498 M/1 IV 14r	törtünç tört y(é)g(i)rmi [14]	227
28	28	SI 4498 M/1 IV 14v		228
29	29	SI 4498 M/1 IV 15r	törtünç bés y(é)g(i)rmi [15]	229
30	30	SI 4498 M/1 IV 15v		230
31	31	SI 4498 M/1 IV 16r	törtünç alti y(é)g(i)rmi [16]	231
32	32	SI 4498 M/1 IV 16v		232
33	33	SI 4498 M/1 IV 17r	törtünç yéti y(é)g(i)rmi [17]	233
34	34	SI 4498 M/1 IV 17v		234
35	35	SI 4498 M/1 IV 18r	törtünç sekiz y(é)g(i)rmi [18]	235
36	36	SI 4498 M/1 IV 18v		236
37	37	SI 4498 M/1 IV 19r	törtünç toquz y(é)g(i)rmi [19]	237
38	38	SI 4498 M/1 IV 19v		238
39	39	SI 4498 M/1 IV 20r	törtünç ülüş y(é)g(i)rmi [20]	239
40	40	SI 4498 M/1 IV 20v		240
41	41	SI 4498 M/1 IV 21r	törtünç bir otuz [21]	241
42	42	SI 4498 M/1 IV 21v		242
43	43	SI 4498 M/1 IV 22r	törtünç iki otuz [22]	243
44	44	SI 4498 M/1 IV 22v		244
45	45	SI 4498 M/1 IV 23r	törtünç üç otuz [23]	245
46	46	SI 4498 M/1 IV 23v		246
47	47	SI 4498 M/1 IV 24r	törtünç tört otuz [24]	247

48	48	SI 4498 M/1 IV 24v		248
49	49	SI 4498 M/1 IV 25r	törtünç bés otuz [25]	249
50	50	SI 4498 M/1 IV 25v		250
51	51	SI 4498 M/1 IV 26r	törtünç altı otuz [26]	251
52	52	SI 4498 M/1 IV 26v		252
53	53	SI 4498 M/1 IV 27r	törtünç yéti otuz [27]	253
54	54	SI 4498 M/1 IV 27v		254
55	55	SI 4498 M/1 IV 28r	törtünç sekiz otuz [28]	255
56	56	SI 4498 M/1 IV 28v		256
57	57	SI 4498 M/1 IV 29r	[törtünç toquz otuz] [29]	257
58	58	SI 4498 M/1 IV 29v		258
59	59	SI 4498 M/1 IV 30r	törtünç ülüş [otuz] [30]	259
60	60	SI 4498 M/1 IV 30v		260
61	61	SI 4498 M/1 IV 31r	törtünç bir qırq [31]	261
62	62	SI 4498 M/1 IV 31v		262
63	63	SI 4498 M/1 IV 32r	törtünç iki qırq [32]	263
64	64	SI 4498 M/1 IV 32v		264
65	65	SI 4498 M/1 IV 33r	törtünç üç qırq [33]	265
66	66	SI 4498 M/1 IV 33v		266
67	67	SI 4498 M/1 IV 34r	törtünç dört qırq [34]	267
68	68	SI 4498 M/1 IV 34v		268
69	69	SI 4498 M/1 IV 35r	törtünç bés qırq [35]	269
70	70	SI 4498 M/1 IV 35v		270
71	71	SI 4498 M/1 IV 36r	törtünç altı qırq [36]	271
72	72	SI 4498 M/1 IV 36v		272
73	73	SI 4498 M/1 IV 37r	törtünç yéti qırq [37]	273
74	74	SI 4498 M/1 IV 37v		274
75	75	SI 4498 M/1 IV 38r	törtünç sekiz qırq [38]	275
76	76	SI 4498 M/1 IV 38v		276
77	77	SI 4498 M/1 IV 39r	törtünç toquz qırq [39]	277
78	78	SI 4498 M/1 IV 39v		278
79	79	SI 4498 M/1 IV 40r	törtünç ülüş qırq [40]	279
80	80	SI 4498 M/1 IV 40v		280
81	81	SI 4498 M/1 IV 41r	törtünç bir elig [41]	281
82	82	SI 4498 M/1 IV 41v		282
83	83	SI 4498 M/1 IV 42r	törtünç iki elig [42]	283

84	84	SI 4498 M/1 IV 42v		284
85	85	SI 4498 M/1 IV 43r	törtünç üç elig [43]	285
86	86	SI 4498 M/1 IV 43v		286
87	87	SI 4498 M/1 IV 44r	törtünç dört elig [44]	287
88	88	SI 4498 M/1 IV 44v		288
89	89	SI 4498 M/1 IV 45r	törtünç beş elig [45]	289
90	90	SI 4498 M/1 IV 45v		290
91	91	SI 4498 M/1 IV 46r	törtünç altı elig [46]	291
92	92	SI 4498 M/1 IV 46v		292
93	93	SI 4498 M/1 IV 47r	törtünç yéti elig [47]	293
94	94	SI 4498 M/1 IV 47v		294
95	95	SI 4498 M/1 IV 48r	törtünç sekiz elig [48]	295
96	96	SI 4498 M/1 IV 48v		296
97	97	SI 4498 M/1 IV 49r	törtünç toquz elig [49]	297
98	98	SI 4498 M/1 IV 49v		298
99	99	SI 4498 M/1 IV 50r	törtünç ülüş [elig] [50]	299
100	100	SI 4498 M/1 IV 50v		300
101	-	51r (eksik)	[törtünç bir altmış] [51]	-
102	-	51v (eksik)		-
103	-	52r (eksik)	[törtünç iki altmış] [52]	-
104	-	52v (eksik)		-
105	101	SI 4498 M/1 IV 53r	törtünç üç altmış [53]	301
106	102	SI 4498 M/1 IV 53v		302
107	103	SI 4498 M/1 IV 54r	törtünç dört altmış [54]	303
108	104	SI 4498 M/1 IV 54v		304
109	105	SI 4498 M/1 IV 55r	törtünç beş altmış [55]	305
110	106	SI 4498 M/1 IV 55v		306
111	107	SI 4498 M/1 IV 56r	törtünç altı altmış [56]	307
112	108	SI 4498 M/1 IV 56v		308
113	109	SI 4498 M/1 IV 57r	törtünç yéti altmış [57]	309
114	110	SI 4498 M/1 IV 57v		310
115	111	SI 4498 M/1 IV 58r	törtünç sekiz altmış [58]	311
116	112	SI 4498 M/1 IV 58v		312
117	113	SI 4498 M/1 IV 59r	törtünç toquz altmış [59]	313
118	114	SI 4498 M/1 IV 59v		314
119	115	SI 4498 M/1 IV 60r	törtünç ülüş altmış [60]	315

120	116	SI 4498 M/1 IV 60v		316
121	117	SI 4498 M/1 IV 61r	törtünç bir yetmiş [61]	317
122	118	SI 4498 M/1 IV 61v		318
123	119	SI 4498 M/1 IV 62r	törtünç iki yetmiş [62]	319
124	120	SI 4498 M/1 IV 62v		320
125	121	SI 4498 M/1 IV 63r	törtünç üç yetmiş [63]	321
126	122	SI 4498 M/1 IV 63v		322
127	123	SI 4498 M/1 IV 64r	törtünç dört yetmiş [64]	323
128	124	SI 4498 M/1 IV 64v		324
129	125	SI 4498 M/1 IV 65r	törtünç beş yetmiş [65]	325
130	126	SI 4498 M/1 IV 65v		326
131	127	SI 4498 M/1 IV 66r	törtünç altı yetmiş [66]	327
132	128	SI 4498 M/1 IV 66v		328
133	129	SI 4498 M/1 IV 67r	törtünç yéti yetmiş [67]	329
134	130	SI 4498 M/1 IV 67v		330
135	131	SI 4498 M/1 IV 68r	törtünç sekiz yetmiş [68]	331
136	132	SI 4498 M/1 IV 68v		332
137	133	SI 4498 M/1 IV 69r	törtünç toquz yetmiş [69]	333
138	134	SI 4498 M/1 IV 69v		334
139	135	SI 4498 M/1 IV 70r	törtünç ülüş yetmiş [70]	335
140	136	SI 4498 M/1 IV 70v		336
141	137	SI 4498 M/1 IV 71r	törtünç bir sekiz on [71]	337
142	138	SI 4498 M/1 IV 71v		338
143	139	SI 4498 M/1 IV 72r	törtünç iki sekiz on [72]	339
144	140	SI 4498 M/1 IV 72v		340
145	141	SI 4498 M/1 IV 73r	törtünç üç sekiz on [73]	341
146	142	SI 4498 M/1 IV 73v		342
147	143	SI 4498 M/1 IV 74r	[törtünç dört sekiz on] [74]	343
148	144	SI 4498 M/1 IV 74v		344
Tahmini 74 yaprak			Mevcut 72 yaprak	
V. Tegziñç (Taishō 665, 16, 422 b25-427 b13 = Nobel 1958: 157-188)				
St. Petersburg Yazması			Yaprak No	R-M/II-III
1	1	SI 4498 M/1 V 1r	béşinç birk(i)ye [1]	345
2	2	SI 4498 M/1 V 1v		346
3	3	SI 4498 M/1 V 2r	béşinç iki [2]	347
4	4	SI 4498 M/1 V 2v		348

5	5	SI 4498 M/1 V 3r	béşinç üç [3]	349
6	6	SI 4498 M/1 V 3v		350
7	7	SI 4498 M/1 V 4r	béşinç tört [4]	351
8	8	SI 4498 M/1 V 4v		352
9	9	SI 4498 M/1 V 5r	béşinç béş [5]	353
10	10	SI 4498 M/1 V 5v		354
11	11	SI 4498 M/1 V 6r	béşinç altı [6]	355
12	12	SI 4498 M/1 V 6v		356
13	13	SI 4498 M/1 V 7r	béşinç yéti [7]	357
14	14	SI 4498 M/1 V 7v		358
15	15	SI 4498 M/1 V 8r	béşinç sekiz [8]	359
16	16	SI 4498 M/1 V 8v		360
17	17	SI 4498 M/1 V 9r	béşinç toquz [9]	361
18	18	SI 4498 M/1 V 9v		362
19	19	SI 4498 M/1 V 10r	béşinç ülüş on [10]	363
20	20	SI 4498 M/1 V 10v		364
21	21	SI 4498 M/1 V 11r	béşinç bir y(é)g(i)rmi [11]	365
22	22	SI 4498 M/1 V 11v		366
23	23	SI 4498 M/1 V 12r	béşinç iki y(é)g(i)rmi [12]	367
24	24	SI 4498 M/1 V 12v		368
25	25	SI 4498 M/1 V 13r	béşinç üç y(é)g(i)rmi [13]	369
26	26	SI 4498 M/1 V 13v		370
27	27	SI 4498 M/1 V 14r	béşinç tört y(é)g(i)rmi [14]	371
28	28	SI 4498 M/1 V 14v		372
29	29	SI 4498 M/1 V 15r	béşinç béş y(é)g(i)rmi [15]	373
30	30	SI 4498 M/1 V 15v		374
31	31	SI 4498 M/1 V 16r	béşinç altı y(é)g(i)rmi [16]	375
32	32	SI 4498 M/1 V 16v		376
33	33	SI 4498 M/1 V 17r	béşinç yéti y(é)g(i)rmi [17]	377
34	34	SI 4498 M/1 V 17v		378
35	35	SI 4498 M/1 V 18r	béşinç sekiz y(é)g(i)rmi [18]	379
36	36	SI 4498 M/1 V 18v		380
37	37	SI 4498 M/1 V 19r	béşinç toquz y(é)g(i)rmi [19]	381
38	38	SI 4498 M/1 V 19v		382
39	39	SI 4498 M/1 V 20r	béşinç ülüş y(é)g(i)rmi [20]	383
40	40	SI 4498 M/1 V 20v		384

41	41	SI 4498 M/1 V 21r	béşinç bir otuz [21]	385
42	42	SI 4498 M/1 V 21v		386
43	43	SI 4498 M/1 V 22r	béşinç iki otuz [22]	387
44	44	SI 4498 M/1 V 22v		388
45	45	SI 4498 M/1 V 23r	béşinç üç otuz [23]	389
46	46	SI 4498 M/1 V 23v		390
47	47	SI 4498 M/1 V 24r	béşinç dört otuz [24]	391
48	48	SI 4498 M/1 V 24v		392
49	49	SI 4498 M/1 V 25r	béşinç béş otuz [25]	393
50	50	SI 4498 M/1 V 25v		394
51	51	SI 4498 M/1 V 26r	béşinç altı otuz [26]	395
52	52	SI 4498 M/1 V 26v		396
53	53	SI 4498 M/1 V 27r	béşinç yéti otuz [27]	397
54	54	SI 4498 M/1 V 27v		398
55	55	SI 4498 M/1 V 28r	béşinç sekiz otuz [28]	399
56	56	SI 4498 M/1 V 28v		400
57	57	SI 4498 M/1 V 29r	béşinç toquz otuz [29]	401
58	58	SI 4498 M/1 V 29v		402
59	59	SI 4498 M/1 V 30r	béşinç ülüş otuz [30]	403
60	60	SI 4498 M/1 V 30v		404
30 yaprak			Mevcut 30 yaprak	
VI. Tegzinç (Taishō 665, 16, 427 b17-432 c10 = Nobel 1958: 189-218)				
St. Petersburg Yazması			Yaprak No	R-M/III
1	-	1r (eksik)	[altınç birk(i)ye] [1]	-
2	-	1v (eksik)		-
3	1	SI 4498 M/1 VI 2r	altınç iki [2]	405
4	2	SI 4498 M/1 VI 2v		406
5	3	SI 4498 M/1 VI 3r	altınç bölök üç [3]	407
6	4	SI 4498 M/1 VI 3v		408
7	5	SI 4498 M/1 VI 4r	altınç dört [4]	409
8	6	SI 4498 M/1 VI 4v		410
9	7	SI 4498 M/1 VI 5r	altınç béş [5]	411
10	8	SI 4498 M/1 VI 5v		412
11	9	SI 4498 M/1 VI 6r	altınç altı [6]	413
12	10	SI 4498 M/1 VI 6v		414
13	11	SI 4498 M/1 VI 7r	altınç yéti [7]	415

14	12	SI 4498 M/1 VI 7v		416
15	13	SI 4498 M/1 VI 8r	altınç sekiz [8]	417
16	14	SI 4498 M/1 VI 8v		418
17	15	SI 4498 M/1 VI 9r	altınç toquz [9]	419
18	16	SI 4498 M/1 VI 9v		420
19	17	SI 4498 M/1 VI 10r	altınç ülüş on [10]	421
20	18	SI 4498 M/1 VI 10v		422
21	19	SI 4498 M/1 VI 11r	altınç bir y(é)g(i)rmi [11]	423
22	20	SI 4498 M/1 VI 11v		424
23	21	SI 4498 M/1 VI 12r	altınç iki y(é)g(i)rmi [12]	425
24	22	SI 4498 M/1 VI 12v		426
25	23	SI 4498 M/1 VI 13r	altınç üç y(é)g(i)rmi [13]	427
26	24	SI 4498 M/1 VI 13v		428
27	25	SI 4498 M/1 VI 14r	altınç tört y(é)g(i)rmi [14]	429
28	26	SI 4498 M/1 VI 14v		430
29	27	SI 4498 M/1 VI 15r	altınç bêsş y(é)g(i)rmi [15]	431
30	28	SI 4498 M/1 VI 15v		432
31	29	SI 4498 M/1 VI 16r	altınç altı y(é)g(i)rmi [16]	433
32	30	SI 4498 M/1 VI 16v		434
33	31	SI 4498 M/1 VI 17r	altınç yéti y(é)g(i)rmi [17]	435
34	32	SI 4498 M/1 VI 17v		436
35	33	SI 4498 M/1 VI 18r	altınç sekiz y(é)g(i)rmi [18]	437
36	34	SI 4498 M/1 VI 18v		438
37	35	SI 4498 M/1 VI 19r	altınç toquz y(é)g(i)rmi [19]	439
38	36	SI 4498 M/1 VI 19v		440
39	37	SI 4498 M/1 VI 20r	[altınç ülüş y(é)g(i)rmi] [20]	127 ⁶
40	38	SI 4498 M/1 VI 20v		128
41	39	SI 4498 M/1 VI 21r	[altınç bir otuz] [21]	129
42	40	SI 4498 M/1 VI 21v		130
43	41	SI 4498 M/1 VI 22r	altınç iki otuz [22]	441
44	42	SI 4498 M/1 VI 22v		442
45	43	SI 4498 M/1 VI 23r	altınç üç otuz [23]	443
46	44	SI 4498 M/1 VI 23v		444
47	45	SI 4498 M/1 VI 24r	altınç tört otuz [24]	445

⁶ 127-130. sayfalar, başlangıçta R-M/1'de yanlışlıkla II. *Tegziñç*'e ait olarak gösterilmiş, ancak daha sonra Radloff hatayı düzelterek sayfaların aslında VI. *Tegziñç*'e ait olduğunu belirtmiştir (R-M/IV: 723).

48	46	SI 4498 M/1 VI 24v		446
49	47	SI 4498 M/1 VI 25r	altınç bés otuz [25]	447
50	48	SI 4498 M/1 VI 25v		448
51	49	SI 4498 M/1 VI 26r	altınç altı otuz [26]	449
52	50	SI 4498 M/1 VI 26v		450
53	51	SI 4498 M/1 VI 27r	altınç yéti otuz [27]	451
54	52	SI 4498 M/1 VI 27v		452
55	53	SI 4498 M/1 VI 28r	altınç sekiz otuz [28]	453
56	54	SI 4498 M/1 VI 28v		454
57	55	SI 4498 M/1 VI 29r	altınç toquz otuz [29]	455
58	56	SI 4498 M/1 VI 29v		456
59	57	SI 4498 M/1 VI 30r	altınç ülüş otuz [30]	457
60	58	SI 4498 M/1 VI 30v		458
30 yaprak			Mevcut 29 yaprak	
VII. Tegziñç (Taishō 665, 16, 432 c14-437 c13 = Nobel 1958: 219-258)				
St. Petersburg Yazması			Yaprak No	R-M/III
1	1	1r (eksik)	[yétiñç birk(i)ye] [1]	459 ⁷
2	2	1v (eksik)		460 ⁸
3	3	SI 4498 M/1 VII 2r	yétiñç iki [2]	461
4	4	SI 4498 M/1 VII 2v		462
5	5	SI 4498 M/1 VII 3r	yétiñç üç [3]	463
6	6	SI 4498 M/1 VII 3v		464
7	7	SI 4498 M/1 VII 4r	yétiñç tört [4]	465
8	8	SI 4498 M/1 VII 4v		466
9	9	SI 4498 M/1 VII 5r	yétiñç bés [5]	467
10	10	SI 4498 M/1 VII 5v		468
11	11	SI 4498 M/1 VII 6r	yétiñç altı [6]	469
12	12	SI 4498 M/1 VII 6v		470
13	13	SI 4498 M/1 VII 7r	yétiñç yéti [7]	471
14	14	SI 4498 M/1 VII 7v		472
15	15	SI 4498 M/1 VII 8r	yétiñç sekiz [8]	473
16	16	SI 4498 M/1 VII 8v		474
17	17	SI 4498 M/1 VII 9r	yétiñç toquz [9]	475

⁷ Yazmanın aslında 1. yaprağın ön yüzü eksiktir, ama R-M/III'te *Uigurica* [I]'den, yani Berlin yazmalarının birinden ön yüz için metin eklenmiş (1908: 11-12). Eklenen metin için bk. B 1 = Mainz 667 r1-6.

⁸ Yazmanın aslında 1. yaprağın arka yüzü eksiktir, ama R-M/III'te *Uigurica* [I]'den, yani Berlin yazmalarının birinden arka yüz için metin eklenmiş (1908: 11-12). Eklenen metin için bk. B 1 = Mainz 667 v1-11.

18	18	SI 4498 M/1 VII 9v		476
19	19	SI 4498 M/1 VII 10r	yétinç on [10]	477
20	20	SI 4498 M/1 VII 10v		478
21	21	SI 4498 M/1 VII 11r	yétinç bir y(é)g(i)rmi [11]	479
22	22	SI 4498 M/1 VII 11v		480
23	23	SI 4498 M/1 VII 12r	yétinç iki y(é)g(i)rmi [12]	481
24	24	SI 4498 M/1 VII 12v		482
25	25	SI 4498 M/1 VII 13r	yétinç üç y(é)g(i)rmi [13]	483
26	26	SI 4498 M/1 VII 13v		484
27	27	SI 4498 M/1 VII 14r	yétinç dört y(é)g(i)rmi [14]	485
28	28	SI 4498 M/1 VII 14v		486
29	29	SI 4498 M/1 VII 15r	yétinç bés y(é)g(i)rmi [15]	487
30	30	SI 4498 M/1 VII 15v		488
31	31	SI 4498 M/1 VII 16r	yétinç altı y(é)g(i)rmi [16]	489
32	32	SI 4498 M/1 VII 16v		490
33	33	SI 4498 M/1 VII 17r	yétinç yéti y(é)g(i)rmi [17]	491
34	34	SI 4498 M/1 VII 17v		492
35	35	SI 4498 M/1 VII 18r	yétinç sekiz y(é)g(i)rmi [18]	493
36	36	SI 4498 M/1 VII 18v		494
37	37	SI 4498 M/1 VII 19r	yétinç toquz y(é)g(i)rmi [19]	495
38	38	SI 4498 M/1 VII 19v		496
39	39	SI 4498 M/1 VII 20r	yétinç bölök ülüş y(é)g(i)rmi [20]	497
40	40	SI 4498 M/1 VII 20v		498
20 yaprak			Mevcut 19 yaprak	
VIII. Tegzinç (Taishō 665, 16, 437 c17-444 a9 = Nobel 1958: 259-293)				
St. Petersburg Yazması			Yaprak No	R-M/III
1	-	1r (eksik)	[sek(i)zinç birk(i)ye] [1]	-
2	-	1v (eksik)		-
3	1	SI 4498 M/1 VIII 2r	sek(i)zinç iki [2]	499
4	2	SI 4498 M/1 VIII 2v		500
5	3	SI 4498 M/1 VIII 3r	sek(i)zinç üç [3]	501
6	4	SI 4498 M/1 VIII 3v		502
7	5	SI 4498 M/1 VIII 4r	sek(i)zinç dört [4]	503
8	6	SI 4498 M/1 VIII 4v		504
9	7	SI 4498 M/1 VIII 5r	sek(i)zinç bés [5]	505
10	8	SI 4498 M/1 VIII 5v		506

11	9	SI 4498 M/1 VIII 6r	sek(i)zinç altı [6]	507
12	10	SI 4498 M/1 VIII 6v		508
13	11	SI 4498 M/1 VIII 7r	sek(i)zinç yéti [7]	509
14	12	SI 4498 M/1 VIII 7v		510
15	13	SI 4498 M/1 VIII 8r	sek(i)zinç sekiz [8]	511
16	14	SI 4498 M/1 VIII 8v		512
17	15	SI 4498 M/1 VIII 9r	sek(i)zinç toquz [9]	513
18	16	SI 4498 M/1 VIII 9v		514
19	17	SI 4498 M/1 VIII 10r	sek(i)zinç ülüş on [10]	515
20	18	SI 4498 M/1 VIII 10v		516
21	19	SI 4498 M/1 VIII 11r	sek(i)zinç bir y(é)g(i)rmi [11]	517
22	20	SI 4498 M/1 VIII 11v		518
23	21	SI 4498 M/1 VIII 12r	sek(i)zinç iki y(é)g(i)rmi [12]	519
24	22	SI 4498 M/1 VIII 12v		520
25	23	SI 4498 M/1 VIII 13r	sek(i)zinç üç y(é)g(i)rmi [13]	521
26	24	SI 4498 M/1 VIII 13v		522
27	25	SI 4498 M/1 VIII 14r	sek(i)zinç tört y(é)g(i)rmi [14]	523
28	26	SI 4498 M/1 VIII 14v		524
29	27	SI 4498 M/1 VIII 15r	sek(i)zinç bés y(é)g(i)rmi [15]	525
30	28	SI 4498 M/1 VIII 15v		526
31	29	SI 4498 M/1 VIII 16r	sek(i)zinç altı y(é)g(i)rmi [16]	527
32	30	SI 4498 M/1 VIII 16v		528
33	31	SI 4498 M/1 VIII 17r	sek(i)zinç yéti y(é)g(i)rmi [17]	529
34	32	SI 4498 M/1 VIII 17v		530
35	33	SI 4498 M/1 VIII 18r	sek(i)zinç sekiz y(é)g(i)rmi [18]	531
36	34	SI 4498 M/1 VIII 18v		532
37	35	SI 4498 M/1 VIII 19r	sek(i)zinç toquz y(é)g(i)rmi [19]	533
38	36	SI 4498 M/1 VIII 19v		534
39	37	SI 4498 M/1 VIII 20r	sek(i)zinç ülüş y(é)g(i)rmi [20]	535
40	38	SI 4498 M/1 VIII 20v		536
41	39	SI 4498 M/1 VIII 21r	sek(i)zinç bir otuz [21]	537
42	40	SI 4498 M/1 VIII 21v		538
43	41	SI 4498 M/1 VIII 22r	sek(i)zinç iki otuz [22]	539
44	42	SI 4498 M/1 VIII 22v		540
45	43	SI 4498 M/1 VIII 23r	sek(i)zinç üç otuz [23]	541
46	44	SI 4498 M/1 VIII 23v		542

47	45	SI 4498 M/1 VIII 24r	sek(i)zinç dört otuz [24]	543
48	46	SI 4498 M/1 VIII 24v		544
49	47	SI 4498 M/1 VIII 25r	sek(i)zinç bés otuz [25]	545
50	48	SI 4498 M/1 VIII 25v		546
51	-	26r (eksik)	[sek(i)zinç altı otuz] [26]	-
52	-	26v (eksik)		-
53	-	27r (eksik)	[sek(i)zinç yéti otuz] [27]	547 (boş)
54	-	27v (eksik)		548 ⁹
55	49	SI 4498 M/1 VIII 28r	sek(i)zinç sekiz otuz [28]	549
56	50	SI 4498 M/1 VIII 28v		550
57	51	SI 4498 M/1 VIII 29r	sek(i)zinç toquz otuz [29]	551
58	52	SI 4498 M/1 VIII 29v		552
59	53	30r (Kudara & Röhrborn 1982)	sek(i)zinç ülüş otuz [30]	-
60	54	30v (Kudara & Röhrborn 1982)		-
61	55	SI 4498 M/1 VIII 31r	sek(i)zinç bir qırq [31]	553
62	56	SI 4498 M/1 VIII 31v		554
63	57	SI 4498 M/1 VIII 32r	sek(i)zinç iki qırq [32]	555
64	58	SI 4498 M/1 VIII 32v		556
65	59	SI 4498 M/1 VIII 33r	sek(i)zinç üç qırq [33]	557
66	60	SI 4498 M/1 VIII 33v		558
67	61	SI 4498 M/1 VIII 34r	sek(i)zinç dört qırq [34]	559
68	62	SI 4498 M/1 VIII 34v		560
69	63	SI 4498 M/1 VIII 35r	sek(i)zinç bés qırq [35]	561
70	64	SI 4498 M/1 VIII 35v		562
71	65	SI 4498 M/1 VIII 36r	sek(i)zinç altı [qırq] [36]	563
72	66	SI 4498 M/1 VIII 36v		564
73	67	SI 4498 M/1 VIII 37r	sek(i)zinç [yéti qırq] [37]	565
74	68	SI 4498 M/1 VIII 37v		566
75	69	SI 4498 M/1 VIII 38r	sek(i)zinç sekiz qırq [38]	567
76	70	SI 4498 M/1 VIII 38v		568
38 yaprak			Mevcut 35 yaprak	

⁹ Yazmanın aslında 27. yaprağın ön ve arka yüzü eksiktir, ama R-M/III'te *Uigurica* [I]'den, yani Berlin yazmalarının birinden 27v için metin eklenmiş (1908: 22-23). Eklenen metin için bk. B 1 = U 578 r1-21 + U 630 r1-2.

IX. Tegziñç (Taishō 665, 16, 444 a13-450 c15 = Nobel 1958: 294-332)				
St. Petersburg Yazması			Yaprak No	R-M/III-IV
1	1	SI 4498 M/1 IX 1r		569
2	2	SI 4498 M/1 IX 1v	toq(u)zunç birk(i)ye [1]	570
3	3	SI 4498 M/1 IX 2r	toq(u)zunç iki [2]	571
4	4	SI 4498 M/1 IX 2v		572
5	5	SI 4498 M/1 IX 3r	toq(u)zunç üç [3]	573
6	6	SI 4498 M/1 IX 3v		574
7	7	SI 4498 M/1 IX 4r	toq(u)zunç tört [4]	575
8	8	SI 4498 M/1 IX 4v		576
9	9	SI 4498 M/1 IX 5r	toq(u)zunç bês [5]	577
10	10	SI 4498 M/1 IX 5v		578
11	11	SI 4498 M/1 IX 6r	toq(u)zunç altı [6]	579
12	12	SI 4498 M/1 IX 6v		580
13	13	SI 4498 M/1 IX 7r	toq(u)zunç yéti [7]	581
14	14	SI 4498 M/1 IX 7v		582
15	15	SI 4498 M/1 IX 8r	toq(u)zunç sekiz [8]	583
16	16	SI 4498 M/1 IX 8v		584
17	-	9r (eksik)	[toq(u)zunç toquz] [9]	-
18	-	9v (eksik)		-
19	-	10r (eksik)	[toq(u)zunç ülüş on] [10]	-
20	-	10v (eksik)		-
21	-	11r (eksik)	[toq(u)zunç bir y(é)g(i)rmi] [11]	-
22	-	11v (eksik)		-
23	-	12r (eksik)	[toq(u)zunç iki y(é)g(i)rmi] [12]	-
24	-	12v (eksik)		-
25	-	13r (eksik)	[toq(u)zunç üç y(é)g(i)rmi] [13]	-
26	-	13v (eksik)		-
27	-	14r (eksik)	[toq(u)zunç tört y(é)g(i)rmi] [14]	-
28	-	14v (eksik)		-
29	-	15r (eksik)	[toq(u)zunç bês y(é)g(i)rmi] [15]	-
30	-	15v (eksik)		-
31	-	16r (eksik)	[toq(u)zunç altı y(é)g(i)rmi] [16]	-
32	-	16v (eksik)		-
33	-	17r (eksik)	[toq(u)zunç yéti y(é)g(i)rmi] [17]	-
34	-	17v (eksik)		-

35	-	18r (eksik)	[toq(u)zunç sekiz y(é)g(i)rmi] [18]	-
36	-	18v (eksik)		-
37	-	19r (eksik)	[toq(u)zunç toquz y(é)g(i)rmi] [19]	-
38	-	19v (eksik)		-
39	-	20r (eksik)	[toq(u)zunç üliş y(é)g(i)rmi] [20]	-
40	-	20v (eksik)		-
41	17	SI 4498 M/1 IX 21r	toq(u)zunç bir otuz [21]	585
42	18	SI 4498 M/1 IX 21v		586
43	19	SI 4498 M/1 IX 22r	toq(u)zunç iki otuz [22]	587
44	20	SI 4498 M/1 IX 22v		588
45	21	SI 4498 M/1 IX 23r	toq(u)zunç üç otuz [23]	589
46	22	SI 4498 M/1 IX 23v		590
47	23	SI 4498 M/1 IX 24r	toq(u)zunç dört otuz [24]	591
48	24	SI 4498 M/1 IX 24v		592
49	25	SI 4498 M/1 IX 25r	toq(u)zunç bés otuz [25]	593
50	26	SI 4498 M/1 IX 25v		594
51	27	SI 4498 M/1 IX 26r	toq(u)zunç alti otuz [26]	595
52	28	SI 4498 M/1 IX 26v		596
53	29	SI 4498 M/1 IX 27r	toq(u)zunç yéti otuz [27]	597
54	30	SI 4498 M/1 IX 27v		598
55	31	SI 4498 M/1 IX 28r	toq(u)zunç sekiz otuz [28]	599
56	32	SI 4498 M/1 IX 28v		600
57	33	SI 4498 M/1 IX 29r	toq(u)zunç toquz otuz [29]	601
58	34	SI 4498 M/1 IX 29v		602
59	35	SI 4498 M/1 IX 30r	toq(u)zunç üliş otuz [30]	603
60	36	SI 4498 M/1 IX 30v		604
61	37	SI 4498 M/1 IX 31r	toq(u)zunç bir qırq [31]	605
62	38	SI 4498 M/1 IX 31v		606
63	-	32r (eksik)	[toq(u)zunç iki qırq] [32]	
64	-	32v (eksik)		
65	-	33r (eksik)	[toq(u)zunç üç qırq] [33]	
66	-	33v (eksik)		
67	-	34r (eksik)	[toq(u)zunç dört qırq] [34]	
68	-	34v (eksik)		
69	-	35r (eksik)	[toq(u)zunç bés qırq] [35]	
70	-	35v (eksik)		

71	-	36r (eksik)	[toq(u)zunç altı qırq] [36]	
72	-	36v (eksik)		
73	-	37r (eksik)	[toq(u)zunç yéti qırq] [37]	
74	-	37v (eksik)		
75	-	38r (eksik)	[toq(u)zunç sekiz qırq] [38]	
76	-	38v (eksik)		
77	-	39r (eksik)	[toq(u)zunç toquz qırq] [39]	
78	-	39v (eksik)		
79	-	40r (eksik)	[toq(u)zunç ülüş qırq] [40]	
80	-	40v (eksik)		
81	-	41r (eksik)	[toq(u)zunç bir elig] [41]	
82	-	41v (eksik)		
Tahmini 41 yaprak			Mevcut 19 yaprak	
X. Tegziñç (Taishō 665, 16, 450 c19-456 c25 = Nobel 1958: 333-366)				
St. Petersburg Yazması		Yaprak No		R-M/IV
1	-	1r (eksik)	[onuç birk(i)ye] [1]	-
2	-	1v (eksik)		-
3	-	2r (eksik)	[onuç iki] [2]	-
4	-	2v (eksik)		-
5	-	3r (eksik)	[onuç üç] [3]	-
6	-	3v (eksik)		-
7	-	4r (eksik)	[onuç tört] [4]	-
8	-	4v (eksik)		-
9	1	SI 4498 M/1 IX 5r	onuç bés [5]	607
10	2	SI 4498 M/1 IX 5v		608
11	3	SI 4498 M/1 IX 6r	onuç altı [6]	609
12	4	SI 4498 M/1 IX 6v		610
13	5	SI 4498 M/1 IX 7r	onuç yéti [7]	611
14	6	SI 4498 M/1 IX 7v		612
15	7	SI 4498 M/1 IX 8r	onuç bölök sekiz [8]	613
16	8	SI 4498 M/1 IX 8v		614
17	9	SI 4498 M/1 IX 9r	onuç toquz [9]	615
18	10	SI 4498 M/1 IX 9v		616
19	11	SI 4498 M/1 IX 10r	onuç ülüş on [10]	617
20	12	SI 4498 M/1 IX 10v		618
21	13	SI 4498 M/1 IX 11r	onuç bir y(é)g(i)rmi [11]	619

22	14	SI 4498 M/1 IX 11v		620
23	15	SI 4498 M/1 IX 12r	onunç iki y(é)g(i)rmi [12]	621
24	16	SI 4498 M/1 IX 12v		622
25	17	SI 4498 M/1 IX 13r	onunç üç y(é)g(i)rmi [13]	623
26	18	SI 4498 M/1 IX 13v		624
27	19	SI 4498 M/1 IX 14r	onunç dört y(é)g(i)rmi [14]	625
28	20	SI 4498 M/1 IX 14v		626
29	21	SI 4498 M/1 IX 15r	onunç bés y(é)g(i)rmi [15]	627
30	22	SI 4498 M/1 IX 15v		628
31	23	SI 4498 M/1 IX 16r	onunç altı y(é)g(i)rmi [16]	629
32	24	SI 4498 M/1 IX 16v		630
33	25	SI 4498 M/1 IX 17r	onunç yéti y(é)g(i)rmi [17]	631
34	26	SI 4498 M/1 IX 17v		632
35	27	SI 4498 M/1 IX 18r	onunç sekiz y(é)g(i)rmi [18]	633
36	28	SI 4498 M/1 IX 18v		634
37	29	SI 4498 M/1 IX 19r	onunç toquz y(é)g(i)rmi [19]	635
38	30	SI 4498 M/1 IX 19v		636
39	31	SI 4498 M/1 IX 20r	onunç ülüs y(é)g(i)rmi [20]	637
40	32	SI 4498 M/1 IX 20v		638
41	33	SI 4498 M/1 IX 21r	onunç bir otuz [21]	639
42	34	SI 4498 M/1 IX 21v		640
43	35	SI 4498 M/1 IX 22r	onunç iki otuz [22]	641
44	36	SI 4498 M/1 IX 22v		642
45	37	SI 4498 M/1 IX 23r	onunç üç otuz [23]	643
46	38	SI 4498 M/1 IX 23v		644
47	39	SI 4498 M/1 IX 24r	onunç dört otuz [24]	645
48	40	SI 4498 M/1 IX 24v		646
49	41	SI 4498 M/1 IX 25r	onunç bés otuz [25]	647
50	42	SI 4498 M/1 IX 25v		648
51	43	SI 4498 M/1 IX 26r	onunç altı otuz [26]	649
52	44	SI 4498 M/1 IX 26v		650
53	45	SI 4498 M/1 IX 27r	onunç yéti otuz [27]	651
54	46	SI 4498 M/1 IX 27v		652
55	47	SI 4498 M/1 IX 28r	onunç sekiz otuz [28]	653
56	48	SI 4498 M/1 IX 28v		654
57	49	SI 4498 M/1 IX 29r	onunç toquz otuz [29]	655

58	50	SI 4498 M/1 IX 29v		656
59	51	SI 4498 M/1 IX 30r	onunç tülüş otuz [30]	657
60	52	SI 4498 M/1 IX 30v		658
61	53	SI 4498 M/1 IX 31r	onunç bir qırq [31]	659
62	54	SI 4498 M/1 IX 31v		660
63	55	SI 4498 M/1 IX 32r	onunç iki qırq [32]	661
64	56	SI 4498 M/1 IX 32v		662
65	57	SI 4498 M/1 IX 33r	onunç üç qırq [33]	663
66	58	SI 4498 M/1 IX 33v		664
67	59	SI 4498 M/1 IX 34r	onunç dört qırq [34]	665
68	60	SI 4498 M/1 IX 34v		666
69	61	SI 4498 M/1 IX 35r	onunç bês qırq [35]	667
70	62	SI 4498 M/1 IX 35v		668
71	63	SI 4498 M/1 IX 36r	onunç altı qırq [36]	669
72	64	SI 4498 M/1 IX 36v		670
73	65	SI 4498 M/1 IX 37r	onunç yéti qırq [37]	671
74	66	SI 4498 M/1 IX 37v		672
75	67	SI 4498 M/1 IX 38r	onunç sekiz qırq [38]	673
76	68	SI 4498 M/1 IX 38v		674
77	69	SI 4498 M/1 IX 39r	[onunç] toquz qırq [39]	675
78	70	SI 4498 M/1 IX 39v		676
				677 (boş)
39 yaprak			Mevcut 35 yaprak	
Buyan Evirmek Bölümü				
St. Petersburg Yazması			Yaprak No	R-M/IV
1	1	SI 4499 M/2 BE 1r	buyan evirmek bir [1]	678
2	2	SI 4499 M/2 BE 1v		679
3	3	SI 4499 M/2 BE 2r	buyan evirmek iki [2]	680
4	4	SI 4499 M/2 BE 2v		681
5	5	SI 4499 M/2 BE 3r	buyan evirmek üç [3]	682
6	6	SI 4499 M/2 BE 3v		683
7	7	SI 4499 M/2 BE 4r	buyan evirmek dört [4]	684
8	8	SI 4499 M/2 BE 4v		685
9	9	SI 4499 M/2 BE 5r	buyan evirmek bês [5]	686
10	10	SI 4499 M/2 BE 5r		-
5 yaprak			Mevcut 5 yaprak	

Kısaltmalar

AYS = *Altun Yaruq Sudur*.

r = recto.

R-M/I = Radlov & Malov 1913.

R-M/II = Radlov & Malov 1914.

R-M/III = Radlov & Malov 1915.

R-M/IV = Radlov & Malov 1917.

v = verso.

Kaynakça

- Ehlers, G. (1987). *Alttürkische Handschriften. Teil 2. Das Goldglanz-Sūtra und der buddhistische Legendenzyklus Daśakarmaparhāvādānamālā. Depositum der Preußischen Akademie der Wissenschaften (Staatsbibliothek Preußischer Kulturbesitz, Berlin). Verzeichnis der orientalischen Handschriften in Deutschland. XIII, 10. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.*
- Kaya, C. (2021). *Uygurca Altun Yaruk, Giriş, Metin ve Dizin, Gözden Geçirilmiş Baskı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kudara, K. & Röhrborn, K. (1982). Zwei verirrte Blätter des uigurischen Goldglanz-Sūtras im Etnografiska Museum, Stockholm. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, 132/2, 336-347.
- Lundysheva, L. et al. (2021). *Catalogue of the Old Uyghur manuscripts and blockprints in the Serindia Collection of the Institute of Oriental Manuscripts, RAS. Vol. I. Tokyo: Fuji Repro Co. LTD.*
- Ma, Fu (2022). “Olga Lundysheva, Anna Turanskaya, and Hiroshi Umemura (eds.), Catalogue of the Old Uyghur Manuscripts and Blockprints in the Serindia Collection of the Institute of Oriental Manuscripts, RAS. Volume 1. Tokyo: The Toyo Bunko, 2021, 386 pp., +30 pls.”. 内陸アジア言語の研究 [Studies on the Inner Asian Languages]. 37, 143-152. (Review)
- Müller, F. W. K. (1908). *Uigurica [I]*. 1. Die Anbetung der Magier, ein christliches Bruchstück. 2. Die Reste des buddhistischen „Goldglanz-Sūtra“. Ein vorläufiger Bericht. Berlin. (AKPAW. Phil.-hist. Cl. 1908: 2)
- Nobel, J. (1958). *Suvarṇaprabhāsottama-Sūtra. Das Goldglanz-Sūtra. Ein Sankrittext des Mahāyāna-Buddhismus. I-Tsing's chinesische Version und Ihre tibetischen Übersetzungen. I-Tsing's chinesische Version übersetzt, eingeleitet, erläutert und mit einem Photomechanischen Nachdruck des chinesischen Textes versehen. Erster Band. Leiden: E. J. Brill.*
- Radlov, V. V. & Malov, S. E. (1913). *Suvarṇaprabhāsa (Sutra Zolotogo Bleska), Tekst' Uygurskoy Redaktsii I-II*. St. Petersburg: Imperatorskoy Akademii Nauk.
- Radlov, V. V. & Malov, S. E. (1914). *Suvarṇaprabhāsa (Sutra Zolotogo Bleska), Tekst' Uygurskoy Redaktsii III-IV*. St. Petersburg: Imperatorskoy Akademii Nauk.
- Radlov, V. V. & Malov, S. E. (1915). *Suvarṇaprabhāsa (Sutra Zolotogo Bleska), Tekst' Uygurskoy Redaktsii V-VI*. St. Petersburg: Imperatorskoy Akademii Nauk.
- Radlov, V. V. & Malov, S. E. (1917). *Suvarṇaprabhāsa (Sutra Zolotogo Bleska), Tekst' Uygurskoy Redaktsii VII-VIII*. St. Petersburg: Imperatorskoy Akademii Nauk.

- Vorob'ëva-Desjatovskaja, M. I. (1996). "New Manuscripts from the S. E. Malov Collections", *Turfan, Khotan und Dunhuang, Vorträge der Tagung "Annemarie v. Gabain und die Turfanforschung"*, veranstaltet von der Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften in Berlin (9.-12.12.1994), Hrsg. von Emmerick, R. E. et al. Akademie Verlag, Berlin: 379-384.
- Zieme, P. (1996). *Altun Yaruq Sudur; Vorworte und das erste Buch, Edition und Übersetzung der alttürkischen Version des Goldglanzsutra (Suvarnaprabhāsottamasūtra)*. Berliner Turfantexte: 18, Turnhout (Belgium): Brepols Publishers.

Bir Altaystik İrdeleme: Veysel'in Evrensel Şiirinde Halk Dili

An Altaistic Examination:
Folk Language in Veysel's Universal Poetry

Öz

Makalede UNESCO “İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi”ne kaydedilen “Âşıklık Geleneği”nin son dönemdeki güçlü öncülerinden biri olan Âşık Veysel'in “Vefatının 50. Yıl Dönümü” olan 2023 yılını “Âşık Veysel Yılı” olarak ilan etmesi münasebetiyle halk ozanı Sivas ili Şarkışla diyalektiyle saz eşliğinde doğaçlama şiir söyleyen Veysel Şatroğlu'nun yazıya geçirilmiş yerelde Bektaşılık, evrenselde ise hümanistik değere sahip söylemlerindeki kaynak dillerden ödünçlenen kelimelerden oluşan söz dağarcığı dâhil Türkçe sözcük ve ekler Altaystik fonetiğine göre mukayeseli olarak irdelenip Türk lehçelerinde dillik verilere dayanan diyalektik değeri üzerinde duruldu. Atatürk'ün dediği gibi milletin efendisi olan Türk köylüsünün bir kültürel temsilcisi Veysel Şatroğlu'nun Osmanlıdan Türk Cumhuriyetine geçiş evresi olan dönemde yine diyalektik geçiş kavşağında bulunan Sivas Yöresi Şarkışla ağzıyla Halk Evlerinde verdiği derslerle de terennüm ettiği şiirlerindeki kelime hazinesi Derleme Sözlüğü çalışmalarının başladığı döneme denk gelmesi sebebiyle doğal bir kayıt olarak günümüz diyalekt çalışmalarına korpus olarak taşınmıştır. Veysel Şatroğlu “Âşıklık Geleneği”ni Osmanlıdan modern Türkiye'ye taşıyarak bir kültür elçisi olmuş ve temsiliyet gücü küresel değere kavuşmuştur. Yapılan altaistik inceleme ile mahalli sözcükler Alta-Türk dil ve kültürü içerisinde de değerlendirilince Japonya'dan Türkiye'ye ortak bir dil ve kültür olduğunu ve Altay-Türk kültür birliğinin Macaristan dâhil büyük bir coğrafyada nasıl şekillendiği görülecek ve ileride oluşabilecek Türk Devletler Birliğine ilaveten Altay Devletleri Kültür Birliğinin benzer çalışmalarla basamak basamak yükselerek bilgi şölenleriyle uluslararası bir boyuta ulaşacak, teknik gelişmelerin yanında somut olmayan kültürel mirasın taşınmasına bir katkı sağlayacaktır. Çalışmanın giriş bölümünde Veysel Şatroğlu ve Sivas ağzından yola çıkarak Türk lehçeleri ve Altay dilleri ile periferik diller olan daha çok Arapça ve Farsçadan alınan kelimeler üzerinde duruldu. Türkçe kelimeler Altaystik mukayese ile karşılaştırıldı. Bir örnek: *aşılık* “aşı boyalı, donuk ve az koyu renge boyalı” (< *āş* “kabın onarımı, eklenti, yama”), *aşu* “kızıl toprak boya” (Beserek Dağı), *aşu* < *ālçu > *alçı* “beyaz toprak boya”; ş < l > r ses yarılmasıyla oluşan L döngüsüne göre Japonca 色 [*iro*] “boya”. Sonra Türkçe ekler irdelendi. Sonuç kısmında kelime listelerine dayanan rakamsal ölçütlere dayanan değerlendirmeler yapıldı. Konu ile ilgili

Mehmet HAZAR

Düzce/Türkiye

e-mail:

mhazar.nev@gmail.com

orcid:

0000-0002-3158-3785

Atıf

Citation

Hazar, Mehmet (2023). Bir Altaystik İrdeleme: Veysel'in Evrensel Şiirinde Halk Dili. *Babür*, 2(2), 65-95.

Yayın Tarihi

Publication Date

08.11.2023

olarak atıfların dayandığı zengin sayılabilecek ve alan yazını irdeleyen bir temel kaynakça da verilmiş oldu. Veysel hakkında değişik bakış açılarıyla daha birçok araştırma yapılabileceği bu Altayistik irdelemeyle gösterilmiş oldu. Siyaset biliminden resim sanatına, dil biliminden bitki bilimine kadar hayatın farklı boyutlarını inceleyen alanlarda Veysel'in röportajları ve şiirleri ve onun için yapılan eleştiriler değerlendirilerek yeni çıkarımlar yapılabilir.

Anahtar Sözcükler: Aşık Veysel, Altayistik, lehçe, ağız, ses ve şekil bilgisi.

Abstract

In this article, on the occasion of declaring 2023, the “50th Anniversary of His Death”, as the “Year of Aşık Veysel”, of Aşık Veysel, one of the recent strong pioneers of the “Tradition of Minstrel”, which was recorded in the UNESCO “Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity”. Turkish words and affixes, including the vocabulary composed of words borrowed from the source languages in the written discourses of Veysel Şatıroğlu, who sang improvised poetry with the instrument accompaniment in the Şarkışla dialect of Sivas province, were written locally and had humanistic values in the universal. stopped. The vocabulary in the poems of Veysel Şatıroğlu, a cultural representative of the Turkish villager, who is the master of the nation, as Atatürk said, with the lessons he gave at the People's Houses with the dialect of Sivas Region Şarkışla, which is also at the dialectical transition point during the transition period from the Ottoman Empire to the Turkish Republic, coincides with the period when the Compilation Dictionary studies started. Due to this reason, it has been carried as a corpus to today's dialect studies as a natural record. Veysel Şatıroğlu became a cultural ambassador by carrying the “Minstrelsy Tradition” from the Ottoman Empire to modern Turkey, and his power of representation gained global value. When the local words are evaluated in the Alta-Turkish language and culture with the altaistic analysis, it will be seen that there is a common language and culture from Japan to Turkey and how the Altai-Turkish cultural union is shaped in a large geography including Hungary, and in addition to the Union of Turkish States that may occur in the future, it will be seen that the Altai States The Cultural Union will rise step by step with similar studies and reach an international dimension with information feasts, and will contribute to the transport of intangible cultural heritage as well as technical developments. In the introductory part of the study, Turkish dialects and Altaic languages and the peripheral languages, mostly Arabic and Persian, were emphasized, starting from the dialect of Veysel Şatıroğlu and Sivas. Turkish words were compared with Altaic comparison. An example: *aşık* “oiled, dull and slightly dark colored” (< *āş* “repair of the container, attachment, patch”), *aşu* “red ocher” (Beserek Mountain), *aşu* < *ālçu > plaster “white ocher” ; *ş* < *l* > japanese 色 [*iro*] “paint”. Then, Turkish suffixes were examined. In the conclusion part, evaluations based on numerical criteria based on word lists were made. A basic bibliography on the subject, which can be considered rich on which citations are based, and which examines the literature, has also been given. With this Altaic analysis, it has been shown that many more studies can be done about Veysel from different perspectives. New inferences can be made by evaluating Veysel's interviews and poems and the criticisms made for him in fields that examine different aspects of life, from political science to painting, from linguistics to plant science.

Keywords: Bard Veysel, Altaistic, upper dialect, dialect, phonetics and morphology, vocabulary.

0. Giriş

Köy köy dolaşarak topladığı paralarla şiirinde bahsettiği karakteristik endemik nebatatıyla İran-Turan fitocoğrafyasındaki (Taş, 2016: 13) “Kızılırmak” üzerinde Kaplan Deresi Köprüsü’nü yaptıran vatansever (MKB 2017: i) ve nüktedan (Alkan 2001: 55) -“bir köy arifi” (Özdemir, 2010: 112)- Türk ozanı Âşık Veysel’i ölümünün 50. yıl münasebetiyle içinden geldiği Sivas halkının dilini şiirine nasıl taşıdığını anlatarak aslında *tragos* “keçiler” ve *oidie* “türkü” sözcüklerinin birleşmesiyle “keçilerin türkü” anlamına gelen trajediye örnek olan sonradan oluşan ‘amâlığı (< (عمى) Ar. ‘amā [keyfiyet, elif-i maksûreyle müenneslik]) “körlük engelliliğini” gerçekten “özel insan” olma kategorinse hikmetle çıkarımı- anmak istedik (Köktürk 24.5.2015: 17.15-18.00). 1940 yıllarda İstanbul’da halk türkülerini plaklara dolduran Âşık Veysel gibi halk sanatçıları Ankara’ya gelirse o zaman halk müziğinden haberdar olunurdu (Elçi, 1997: 108). Payitahtın İstanbul’dan Ankara’ya alınmasıyla milli kültür politikasına müsavi olarak başkent Anadolu’nun merkezinde olma hesabıyla fiziken de halka ve gezgin halk ozanlarına yakın oldu. Şimdi bu ulusal odaklanma yeni farkındalıklarla küreselleşmektedir. Buna en çok yapılan ve yapılmakta olan bilgi şölenleri katkı sağlamıştır.

Bu 2023 kutlama yılı Veysel’in 1958’li yıllarda -“Faşistlerin değil de tutucuların eğlendiricisi olarak ayarlanan zavallı Âşık Veysel yoksul Anadolu halkının sözcüsü olmaktan çıkıp Ankara bürokratlarının eğlencesi olmuştu” şeklinde suçlama (Dinamo, 1974; Öz 1994: 53)- ilezedelenen itibarının bir nevi iadesi olacaktır (Ünal 2023: 3). Diğer kıymetli ozanlar gibi Veysel’i de -merkezi Sivas’ta açılan- Halk Şairleri Koruma Derneği ile himayesine alan A. K. Tecer’i (Kudüs, 1901- İstanbul, 1967) de bu vesile ile saygıyla anmak gerekir (Tecer, 1952: 547).

“SomutOlmayanKültürelMirasınKorunmasıSözleşmesi” Birleşmiş Milletlere bağlı bir kurum olan “Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü” (UNESCO), içinde “Cumhuriyetimizin 100. Yılı” âşıklık sanatı geleneğinin bütün Türkiye’de sevilmesini sağlayan ve 2009 yılında UNESCO “İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi”ne kaydedilen “Âşıklık Geleneği”nin son dönemdeki güçlü öncülerinden biri olan Âşık Veysel’in “Vefatının 50. Yıl Dönümü” olan 2023 yılını “Âşık Veysel Yılı” olarak ilan etti. Bu münasebetle Osmanlı’nın son dönemlerinde ve Cumhuriyetin başlangıcında her sahada cereyan eden millileşme akımına Saz Şairi Veysel de tercih ettiği eskicil -*bekit*-, *bele*-, *belek*-, *bıldır* “geçen sene” (< bu yıl turur), *bile* “ile” (< bir ile), *dağarcık*, *değme* “gelişi güzel”, *eğın* “sırt”, *et*- “söylemek” (< *eyt*-), *ev*- “iv-, acele etmek”, *gen* “geniş”, *giyit*-, *göğercin*, *ırak*, *kov*- “takip etmek”, *kuz*, *od*, *onul*- “iyileşmek”, *sav*, *tamu*, *tez*- “kaçmak”, *tor*, *uğürle*- “sallamak” *ulat*- “perçinletmek”, *ütül*-, *üz*- “kemek”, *yad*, *yazı* “bayır”, *yet*-, *yıra*- “uzaklaşmak”, *yumuş* “iş”- söz dağarcığıyla (Ayazlı, 2019: 63).

Türkiye Türkçesi ağızları içinde Batı Grubu ağızlarının VI. alt grubunda yer alan (Karahan, 1996: 167) Sivas diyalektinine mütâbık şiirlerindeki *halk diline ait sözcüklerle destek verdiği*nden ve meşhur olduktan sonra memleketin pek çok yerine ulaşan Veysel Şatıroğlu (25.09.1894-21.03.1973), Köy Enstitülerinde “halk türkü” öğretmeni” olarak (MKB 2017: i) bağlama ve dersleri verirken 1965 yılında “ana dilimize ve milli birliğimize yaptığı hizmetler” sebebiyle hususi bir -690 sayılı- kanun çıkarılarak ozanlık yapan Âşık Veysel’e Vatan’a hizmetten dolayı -karaciğer kanserinden ölüncüye kadar- gelir olsun diye -500 lira aylık- maaş bağlandı. Doğduğu ev müze olarak düzenlendi. 1952 yılında -filme göre yorumlanan Anadolu figürlerine dayalı estetiğini yansıtan modern kübist stilizasyonlu portresiyle (Altun, 2021: 100)- B. R. Eyüpoğlunun senaryosunu kaleme aldığı ve M. Erksan’ın yönettiği “Karanlık

Dünya” filminin konusu oldu. 2014 yılında Devlet Opera ve Balesi tarafından “Dostlar Beni Hatırlasın” adlı tek perdelik tiyatrosu sahnelendi. Bu tiyatronun prömiyerinde çocukları ve kızları hazır bulundu. Veysel’in 50 kadar optik ses kayıtları da yapıldı (KTB 2017: 12).

Veysel kendinden önce Osmanlı döneminden itibaren Şarkışla’da aşıklık geleneğini XVIII. asrın sonlarından itibaren sürdüren -Halil Soylu (1796-1852) ve Serdâri (1834-1912) gibi halk şairlerinin bulunduğu- bir ortamda yetişmiştir (Taş, 2016: 14) ve kendisinden sonraki ozanlara da önder olmuştur. Sadece halk ozanlarının değil aynı zamanda Barış Manço, Cem Karaca, Fikret Kızılok, Kıracı ve Tarkan gibi popüler sanatçılara (Başaran, 2020: 91) da üslubuyla etki eden Veysel hem -1970’lerde Selda Bağcan gibi birçok müzisyence deyişleri düzenlenip terennüm edilince- yeni kültüre hizmet ettiği gibi aynı zamanda eskicil öğelere de yönelmiştir. Bu yüzden evrenselliği yakalayıp bir halk klasiği olmuştur.

Arkaizm ile eski “Bozkır Kültürüne” dayanırken halk diliyle de ölçünlü dile nefes alıracak yeni sözcükler katılarak ikilemelerin verdiği mukayese gücüyle kısalık ve yalınlık içerisinde dize içinde “(sonant/akıcı) l ~ z” alliterasyonunu da kullanıp kavram alanını terk etmeden sebep-sonuç ilişkisiyle rol-model oluştururken halkın geleneklerine, süslü takılarına ve rengine uygun yöre kızlarının dış güzelliğini sevimli, nazlı ve utangaç görünüşleriyle “*dost bahçesinde yeni açan bir çiçek*” gibi diyerek dile getirdiği (Qedimbeyli, 2022: 306) “estetik zevk”inin (Duymaz, 2007: 7) Nasreddin Hocavari nüktedanlığı sayesinde sehl-i mümteniyle sağsözlü deyişleri meddah tarzına yaklaşarak Korkut Dede misali soylamalar ile kelime oyunları yapmaktadır:

Tamuda olmazdı kullara ceza

Olsa temiz ahlâk ve hüsn-i rızâ

Hiç şüphe girmezdi gönüle

İşte hile sözde yalan olmasa (Ayazlı, 2019: 74).

Mani öğretisiyle akıl kararması anlamına dayanan ama Köktürklerde olmayan *tamu* “cehennem” -ki karşılığı *uçmak* “cennet” < *Soğdca uşmaht-* sözü Eski Uygurcaya inanç yoluyla girmiştir. İster mental algıya dayanan kavramlar olsun ister grametikal tezatlar olsun isterse tekrarlar ve yinelemeler olsun böylece tezatlar yoluyla anlatım kuvvetlendirilmektedir.

Veysel’in şiirlerinde, halk diline özgü ikilemelere -ki genellikle ikinci sözcüğün anlamı unutulmuş olan tekrarlarla- yer verildiği görülmektedir: ıgış ıgış “çok yemek nedeniyle olan mide şişkinliği”, *sarhoşluk semelik* “aptallık”, *serseri savak* “aptal, şaşkın”, *uğrun uğrun* “gizli”; *üğrünü üğrünü* “salına salına” (Yenen, 2010: 68).

Sivas yöresi Malazgirt Savaşı akabinde kurulan Dânişmendli Beyliği döneminde Türkleşmeye başladı. II. Kılıçarslan devrinde Anadolu Selçuklu devletine 1175 yılında bağlandı. Sonra Sivas yöresi 1243 yılında Kösedâğ Savaşı sonrası Moğollarca işgal edildi. Daha sonra Ertana Devletinin ve Kadı Burhaneddin Beyliğinin idare merkezi oldu. 1402 Ankara Savaşından ve Temür’ün Anadolu’daki askeri üstünlüğünden çok etkilenen Sivas, Çelebi Mehmed’in 1413 senesinde Fetret Dönemini bitirmesiyle Osmanlı devleti hudutlarına dâhil oldu. Yöre Türkistan’dan gelen Türkmen/Oğuz, Kıpçak ve Karluk boylarının bölgedeki önemli yerleşim yeri olmuştur. XI. asırdan başlayarak Hazar ötesinden bölgeye akan Türkmen nüfusunun tavattun ettiği *kal’a* (şehir) olmuştur. İşte Sivas yöresi Kadı Burhaneddin zamanındaki Erken Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin XV. asırdan sonra ayrılmaya başlayan “*kesişme bölgesi*” ağız bu tarihî nüfus hareketlerinin izlerini taşımaktadır (Akar,

2019: 13). Ayrıca Şarkışla'ya mübadele zamanında Rumeli'den muhacirler de yerleştirilmiştir (Taş, 2016: 15). İşte Veysel böyle bir kültür kavşağında çocukluk yıllarını geçirerek ozanlığa hazırlanmış ve yeni kuşaklara okullarda bağlama öğretmeni olarak rehberlik etmiştir.

Yine kanaat önderi olarak kaynak kişi sayılabilecek Veysel'in Sivas yöresi halk ağzı üzerine Marti Räsänen'in 1. kitabı “*Sivas*” olan *Orta Anadolu Türk Ağızları* çalışması, ilk dönem -1867 yılında A. Maksimov'un yapmış olduğu *Hüdevendigâr ve Karamanlı Ağızları* çalışması- ile ikinci dönem -1931'de T. Kowalski'nin *Osmanisch-Türkische Dialekte* çalışması ve S. Buluç'un 1940 yılına kadar uzanan *Anadolu Ağızları Bibliyografya* çalışması- arasında bir geçiştir (Korkmaz, 1976: 147).

Aşağıda yukarıdaki dil-üslup ilişkisinden ziyade halk diline ait diyalektik sözcükler mizahi ve manevi dönüş manzumelerinde (şathiye ve devriyelerinde) irdelendi. Ölçünlü Türkçeye geçen *zerdali* “yabani kayısı” (<Far. *zerd+ālū+çe*, Far. *aluçe* > *alıç*) ve *kaygana* “omlet” (kaygana <Far. *hāyginē* “çalkalanıp tere yağında pişirilen yumurta” < *hay* “unlu yumurta” < *haya* < Far. *hāyāg* “yumurta, (erkeklerde üreme organı olan) haya “taşak”, Far. *gīn* “dolu”; *-haye+var* “yumurta taşıyan” kelimesi de metatezle *havyar* olmuştur.-) gibi örnek sözcükler araştırmanın dışında tutuldu.

1. Veysel'in Semiyosferindeki Söz Dağarcığında Halk Dili Örnekleri

Değişim ve dönüşümü ile anlam evreninin sürekliliği Veysel'in deyişlerinde görünür kılınırken ölçünlü Türkçeyi besleyen Anadolu ağızlarından Sivaslıların anlayacağı sözcükler şiir yoluyla kamasallaştırılır. Kaynak dilden alınan kelimeler ses olaylarıyla Türkçeleştirilir. Taşralılık dışlaması Veysel vasıtasıyla tesirini yitirmeye başlar. Aşağıdaki örnekler derlenerek oluşturulmuş verilerin taranmasıyla düzenlendi (Özdemir, 2010 ve Kaya, 2017).

Aşağıda Farsça, Arapça, ve Batı dillerinden alınma kelimeler ve Türkçe kökenli kelimeler ve ekler olacak şekilde korpustaki veriler irdelendi.

İnceleme sonrasında sonuç kısmında ise değerlendirme yapıldı.

1.1. Alınma kelimeler

Ozan-baksı geleneği kültürel gelişmelere kendini uyarlamıştır. XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra halk şiiri ve tekke edebiyatından Arapça ve Farsça kelimeler kullanılmaya başlanmıştır. XVII. yüzyıl -çiraklık, mahlas, saz, bâde, karşılama/tekellüm, taşlama, atışma/soru-cevap, askı/muamma, uğurlama, leb-değmez, tarih, nazire gibi- âşık kurallarının oluştuğu fasıl geleneğiyle âşık edebiyatı yaygınlaşmıştır. Bazı âşıklar XVIII. asırda Divan Edebiyatından etkilenmiş ve aruz denemeleri yapmıştır (Kaplan, 2012: 4). Periferik dillerden Arapça ve Farsçadan alınan kelimelere ilaveten birkaç tane Batı dillerinden ödünçlenen sözcükler de vardır.

1.1.1. Arapçadan alınan kelimeler

amma “ama, bağlaç” (< Ar. *ammā*), burada asli uzun ünlü kısalsa da telaffuzda [*amma*:] sözcük değişmemiştir (Yurt Ürünleri).

Ayıntab “Gaziantep” (*ayıntâb* < Ar. ‘*ayn* “göz, göze, pınar” + Far. *tâb* “parlak, parlayan” < *taftan* filinden), Osmanlı zamanında *Ayıntâb* kazasına *Kal'a-i füsüs* (< Ar. *faşş*’ın cem’i *fuşûş* “yüzük taşları”) “Yüzük Kalesi” de dendiğine göre “parlak göz, parlayan pınar” (Alpargu, 1999: 84) anlamı uygun düşmektedir (Yurt Ürünleri).

buğuz “içten kinamak” (Osm. *buğz* < Ar. *b'ğd* “kin, nefret”), ünlü türemesiyle ve *d > z*

> z ünsüz değişmesiyle Türkçeleştirilmiştir (Aslıma Karışıp Toprak Olunca).

cahd “ceht, çabalama” (< Ar. *câhd* “gayret”), kaynak dildeki şekliyle alınmış bir kelimedir ve ölçünlü dile göre daha arkaiktir (Daima Bulanım, Asla Durulman Kızılırmak).

Cer “bir demiryolu atölyesi ismi” (< Ar. *cêrr* “yük çekme”), üretime uygun verilmiş bir simdir (Ziyaret Eyledim Koca Sivas’ı). Cumhuriyet döneminde iş yeri adları kalkınma hamlesini irdeleme bakımından dilsel bir ölçüt olması dolayısıyla adbilimi açısından bir kıymeti vardır. Teknolojik üretim yapanlar kendi dilinden -ki buna alınma kelimeler dâhildir- adlandırmalar yaparak dilin söz dağarcığına da katkıda bulunmuş olur. Sosyal bilimlerdeki terimler de hakeza.

debdil “değiştirme” (< Ar. *tabdîl* “eşdeğeriyle değiştirme”), gerilek benzeşmeyle ev – AT’deki birincil uzun ünlü örneksemesiyle- aslı uzun ünlünün bir önceki heceye taşınması neticesinde söz başında ötümlüleşme olur (Durum şiiri).

ehbab ~ *enbap* “ahbap” (< Ar. *aḥbāb* “dostlar” [çoğul şekli] < *ḥabīb* “sevgili” < *ḥabb* kökünden gelir), (Ahbaplar Şiiri, Yarı Yola Vardım Geriye Döndüm).

furun “fırın” (Osm. *furun* ~ *fürün* < Ar. *furn* < Yun. *phourn+os* > Fr. *four* “fırın”), ölçünlü yazı dilindeki şekil daha yenidir. Bu şekliyle arkaizmi korumuştur (Sular). Kafkas kökenlilerle kültürel olarak zenginleşmiş Osmanlı teba’asına sahip Düzce ağzında da Karadeniz ekmeklerinin çıktığı *furun* olarak geçer.

hal (< Ar. *ḥāl* “1. Dönüşüm 2. Değişken bir şeyin her bir evresi, durum, 3. Şimdiki zaman” < Ar. *ḥwl* kökünden), bu kökten birçok türevler ve birleşik şekiller Türkçeye çok geçmiş (Gezerken Aklımın Evine Vardım). Ölçünlü dilde Fr. *halle* “üstü kapalı pazar yeri: Sebze ve meyve hali.” İnce /l/ ile söylenen sözcükle karışmaması için uzunluğu belirten düzeltme işareti *hāl* “durum” olarak kullanılırken *hal* “sebze ve meyve toptan satış yeri” olarak ayırt edilir. Yine *hala* “babanın kız kardeşi” (< Ar. *ḥāla* “annenin kız kardeşi”, Ar. *ḥāl* “dayı”) ile tenvinli olan *hālâ* (< *ḥāliyā* (XVII. asırda) < Ar. *ḥālan* حَالًا, hâlen, şimdi, şimdiki zamanda < *ḥwl*) birbiriyle karıştırılmaması için düzeltme işaretiyle yazılır. Bir de hemze ile biten *halâ* “boşluk” (< Ar. *ḥalā*) kelimesi vardır. Ayrıca eski yazıda başı ve sonu aslı güzel “he” ile yazılan *hâle* “ayın etrafındaki parlak halka, daire” (< Ar. *hâlê*) vardır.

hasiret “hasret” (< Ar. *ḥasret* “özleyiş” -sonu açık t ile”- ~ -sonu güzel h, kapaalı t ile- *ḥasra* “yokluk”), Türkçede /rs/ önce akıcı sonra ötümsüz ünsüz çifti olabilir ama tersini telaffuz güç olduğu için iki ünsüz arasında hece artmasına sebep olan /i/ ünlüsü türemiştir (Mektup Yâre Selam Ulaştır). Kırşehir ağzında da bu şekilde kullanılır. Azr. *ḥasrət* örneğinde ise gerilek ünlü benzeşmesi vardır.

hasut “düşman” (Aslıma Karışıp Toprak Olunca), Ar. *ḥasūd* “çok kıskanan” < Ar. *ḥasəd* “kıskanmak” -Arapçadaki anlamıyla kullanılan bu şekli DS’de yok-.

rahmet “esirgeme” (< Ar. *raḥma*), *r^(a)ḥ^(l)m^(a)* “merhamet etti” kökünden gelen bu sözcük *rahim* “uterus” sözcüğünden türetilmiş (Mevlana’yı Ziyaret). Türkmen Türkçesinde yatgy [yatgı] “ana rahmi” diye geçer. Argo gelişmiş dillerde oluşur. Jargon “meslek” dilinde ahlâka mugayir kelimeler tıpkı tabu sözcükler gibi kaynak dillerden veya anadilden örtük kelimelerle ifade edilir.

ırza “Rıza” (< Ar. *riḏā* ~ *riḏā* “memnuniyet, izin, ruhsat”), burada özel ad olarak kullanılmıştır. Yine alınma kelimelerde başta ünlü türemesi malumun ilanıdır (İrizam mı Senin Adın). Alevîlikte Tanrıdan gelen her şeyi hoş karşılama kavramını içerdiğinden

bu isim pek sevilmiştir. Canlar özüyle hesaplaşmalı, ölmeden önce nefsini öldürüp ahirete hazır olmalı. Kendisi, Tanrısı ve halkıyla barışık olma üç aşamalı bir rızalıktır. Bu kavramla alakalı, aynı kökten bir de IV. Halife Hz. Ali'nin lakabı (مرتضى) *m^urt^uzā* “seçilmiş, beğenilmiş” vardır. Osmanlı Türkçesi keyfiyet (erillik-dişilik) bahsindeki mü’ennes-i lafzîde elif-i maksure “uzun elif yüksek telaffuz edilen, görev yapan” sonu yâ ile yazılı Mūsā (< Ar. işā’ “vasiyet etmek, vasî tâyin etmek”), (مصطفى) *M^uştāfā* sıfat ve isim (Ar. iştifā’ “seçmek, tercih etmek”) gibi kelimeler vardır. Nesebi *Seyyidü’ş-şühedā* “şehitlerin efendisi” olan Hz. Hüseyin yoluyla Hz. Muhammed’e ulaşan kimselere *s^eydā/s^eyy^ud*, Hz. Hasan’ın neslinden gelenlere de *ş^erîf* denilmiştir.

kahpe felek “halk inanisında dünyada hayatındaki kötü olaylara rastlanmasına sebep olan acuze kadın” (< Ar. *kāhbe*’ “fahişe” < Ar. *kāh^aba* “öksürdü” fiili + Ar. *f^elek* “çarh, gökyüzü katlarından biri; gökyüzü; dünya; baht, talih”), b > p ötümsüzlük uyumuyla kelime Türkçeleştirilirken *felek* ile birleştirilerek de yansıma yoluyla folklorik anlam kazanmıştır (Şimşek 2009: 35).

Kayıs “Roma ve Alman imparatorunun unvanı; Mecnun’un adı” (Ar. *kayser* < Yun. *kaysaria* < Lat. *caesar* > Rus. Çar) [Julius Caesar’ın (MÖ 100-MS 44) adından] (Güzel Seni Sormak İçin). Meşhur Hakan Fatih Sultan II. Mehmed’ten (1432-1481) başlayarak Osmanlı sultanları resmî sıfatları arasına Kayser-i Rum unvanını da katmışlardır. Osmanlı döneminde *Kayseriyye* sancağı daha sonra Mazaka şehrinin yeni adı olmuştur. Bir çöl efsanesi *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisinde hikâyenin vak’a zamanı (1535), *Kays*’ın doğumuyla başlar, Kays ile Leylâ mektepte tanışmasıyla devam eder ve ölümüyle biter. Bir de hicretten önce Müslüman olmuş ve savaşlarda şiir okuyup askeri cesaretlendiren sahabi Sabit Bin Kays var. Burada sözü edilen Mecnun’dur.

mahana “bahane” (< Far. *b^ahāne* “gerçeği örtmek” < *vah “örtü”), asli uzun ünlü kısılcınca vurgu birinci heceye taşınır ve /n/ ünsüzünün tesiriyle gerilek uzak benzeşmeyle söz başında #b > #m ünsüz değişmesi olur (Bahar Gelir Gudurursun Kızılırmak)

mebzan “millet vekilleri” < Ar. *mebus* + Far. *an* “Çokluk eki” (< Ar. *m^eb’ūs* < *b^a’s* “göndermek, yeniden diriltme”), Türkçede vekillik anlamıyla Meşrutiyetle beraber *Meclis-i meb’usan* ifadesiyle kullanılıyor (Ağlalyalım Atatürk’e).

memin “mümin” (< Ar. مؤمن *mü’mîn* “inançlı”), dudak ünsüzlerine rağmen yuvarlaklaşmayı koruma yerine gerilek benzeşmeyle düz ünlü tercih edilerek dudak uyumu yerine daha eskicil olan damak uyumu tercih edilmiştir (Kûşe-i Vahdet). Halbuki ileri dudak uyumu olan Kırg. момун [*momun*] örneği de var.

müdâna+sız “yaranmaya çalışmadan, minnetsiz” (< Ar. + T *mudāhanq^t* “yağcılık, dalkavukluk” + “privative/yokluk eki), orta hecenin düşmesiyle büzülen kelime ünlü uzaması olmuştur (Dünyada Tükenmez Murad Var İmiş).

mürvet “çocuklarının evlenip çoluk çocuğa karıştığını görmek” (Osm. *mürüvvet* < Ar. مروة *m^urūwā^t* “erkeklik, seçkin davranış” < -aksam-ı sebaya göre lefif-i mefrûk kelime- Ar. امراء *imra*’ “erkek”), hece düşmesiyle şeddeli ünsüz telaffuzu kolaylaştırılmıştır (Medet Mürvet Deyip Kapına Geldim Hacı Bektaş).

müşran “mareşaller” (< Ar. + Far. *m^uşır* “işaret eden, mareşal [1934 TSK’da en yüksek general (< Fr. *maréchal* “süvari komutanı” // Fr. *marié* “seyis” < *mar “at”, Moğ. *mor* “at” // Evenki

murin “at” < AA **mal*² “at” > GT *mal* “yılkı ve büyük baş hayvanlar”, *+*c^hall* “ata meydan okuyan, atı ehliilleştiren; at terbiyecisi, seyis” >) rütbesi”] +*ān* “Farsça canlılar için çokluk eki”, Ar. cem’ “çoğul” şekli *m^hşirin* “mareşaller, kökü *aşar^a* “gösterdi”), burada orta hecedeki dar ünlü vurgu zayıflığından düşe (Türklerin İhyası Hazreti Gazi). Yine *işaret* < *işāraq* “nişan” da aynı kökten gelir.

*muhane*t “kimseye yardım etmeyen, iş bitirmeyen kişi” (Osm. *muhannet* “korkak, alçak” < Ar. *m^hnn^s* “pasif eşcinsel” -başka bir türevi *h^hnn^sā* “çift cinsiyetli”-), *mⁱşk^{ab}* “delgeç” örneğideği gibi *peltek s* [*th*] *s* > *t* değişimine uğramıştır (Deli Gönül Değme Çaydan Bulanmaz). *Mihnet* “zahmet” (< Ar. *mⁱhne* < Ar. *m^ahn^a* “sınadı”) kelimesiyle karıştırılmamalıdır.

murad “dilek” (< Ar. *m^urād* < *rād* “istek”), asli uzun ünlü kısalırken söz sonunda ötümlülüğü korumuş (Dünyada Tükenmez Murad Var İmiş).

rayha “güzel koku, rayiha” (< Ar. *rā’haq* < *rūh* “nefes, güzel koku, esinti; esin, vahiy”), *reyhan* < Ar. *rayhān* “fesleğen” ve *rahat* < Ar. *rāhaq* “soluk alma, dinlenme” de bu kökle alakalı (Girdim Dostun Bahçesine).

sadir “kaynaklanan” (< Ar. *şādir*), bu kelimenin telaffuzunda asli uzunluk -bir nevi ince seslenim olduğundan- korunduğundan â-i şeklinde ünlü dizimi kuralı bozulmamaktadır (Hacı Bektaş).

seyip “kimsesiz” (< Ar. *şāh^b* “efendi, mâlik”), burada h > y ünsüz değişimiyle ünlüleşme yoluna gidilip alçalan diftong oluşturulmuş ve /y/ ünsüzünün inceltici tesiriyle daha önce kısalan asli uzun ā ünlüsünde a > e ünlü değişimiyle art damaktan ön damağa geçilerek sıra değişimi olmuştur (Iram mı Senin Adın).

sıtır “gizlenecek şey” (< Ar. *sⁱrr* “sır, gizlilik” > Ar. *surra* “göbek deliği”), gerilmeye ikiye ayrılan ünsüzün arasına türemeyeyle /*tV*/ ünsüzü girmiştir (Bir Pipom Var Yamalıklı). Ayrıca (göbek) gıdıklaması anlamıyla Ar. *sūrūr* “neşelendirme” kelimesi de Türkçeye girmiştir.

siyanet “koruma” (< Ar. *şiyānq^t* “muhafaza etme” < Ar. *şān^a* “sakladı”, [kökü evcef olan kelime de elif > ya illet harfi değişimi olmuş.]), burada asli uzun ünlü kısalırken güzel he yuvarlak değil de açık telaffuz olarak tercih edilmiş (Türklerin İhyası Hazreti Gazi). Yeni Osmanlı Türkçesinde sad harfinden dolayı kalın sırada *siyānet* ~ *siyānet* şekli de var. Türkiye Türkçesinde ise *siyanet* şeklindedir. Türkçeye ince sıradan şekliyle -ki â ön damak ünlüsüdür-telaffuzu yakışan [*siyānet*] şeklindedir.

Şeme “(< (شمع) Ar. *şem^e* “bal mumu, mum, ilahî nur”) “yörede kutsal sayılan ve tetesindeki yarıda mumlar yakılan dağ” (Arzusunu Çektiğim Beserek Dağı) - DS’de yok-.

tayyare “uçak” -bu anlamı popüler edebiyatta oluşmuştur- (< Ar. *t^hyyāre* “kadın pilot” < *t^hyyār* “uçucu” < *tār^a* “uçtu” > “evcef kelimedeki illet harfinin değişimiyle” > *tayr* “kuş” (Ağlayalım Atatürk’e). Hz. Ali’nin kardeşi iki kanatlı sahabe Cafer-i Tayyar (589-629) meşhurdur.

Urum “Roma ülkesi” (< Ar. *rūm* < Far. *rūm* < Yun. *róμη* [*h^rōmē*] > *Romios* “Doğu Romalı), Yunan asıllı kimselerin yaşadığı yerlere bu ad konulmuştur (Hacı Bektaş). Selçuklular zamanında Anadolu için kullanılmıştır. Fatih’in Kayser unvanıyla Rumları da temsiliyetinden dolayı öncelikle Edirne’den gelişmeye başlayan Osmanlı ülkesine de denilmiş ve evlâd-ı fatihânın yaşadığı yurtlara (Balkanlara) Rumeli denilmeye başlanmıştır. Yine *rüya*, *rahmet* gibi alınma kelimelerin telaffuzu gibi söz başında ünlü türemesi olmuştur.

ürüya “rüya” (< Ar. *ru'yā* رُيَا “düş” < *ra'ā* رَأَى “gördü” > رُيَا *rey* “kanı, fikir”) sözcüğünden alınmadır (Âşıklar Karadeniz Gibi Kükrerse Coşarsa, Girdim Dostun Bahçesine; Kimin Meftunuyum Kimin Mecnunu). Evcef “ortasında illet harfli” sözcükler Türkçeye girmiştir. Kelime başında ünlü türemesiyle halk diline dönüştürülmüştür. Alınma kelimelerdeki söz başı ünsüz türemesi halk dilinde baskın bir temayüddür.

zay'eyle- “kaybetmek, heder eylemek” (*zayi* < Ar. *zā'i' ~ dā'i'*), *dat*, *hemze* ve *ayın* sesleri Türkçede zaten yok. Kılmak yardımcı fiiliyle de kullanılır. Beş harfli sözcük üç harfe indirilerek Türkçeleştirilmiştir (Emeklerim Zay'eyledi Sel Benim). Benzer kelime *ziyān* “zarar” ise Farsçadır. Eskiden kaybolan, yok olan nüfus cüzdanını değiştirmeye *zāyîi* denirdi. Arapça kelimenin çoğul şekli ise *zāyî'āt* “kayıplar” şeklindedir.

zenaat “ustalık” (< Ar. *şinā'a'* “imalat, sanat” > *şanā'at* “meslek”), 1930'lara kadar *zenaat(kâr)* “sanatkâr” kullanılıyordu (Seksen Yıllık Yolu Biraz Düşüne).

1.1.2. Farsçadan alınan kelimeler

ataş “ateş” (< Far. *āt*ʃ), sadece asli uzun ünlü kısalmıştır yani TT *ateş* sözcüğünden gelmemiştir (Koca Dünya Vaziyeti Değiştir). Ağızlar Türkiye Türkçesinden daha arkaiktir. Yine Farsça *ahter* “yıldız” kelimesine dayanan bu sözcük *ahter* > *āter* > *āterş* [önce ş türemesi sonra r düşmesi ile] > *ātaş* > *ataş* > *ateş* şeklinde gelişmiştir.

avara “başı boş, işsiz” (< Far. *āvāre* “aylak, boş gezen, evsiz barksız, perişan”), asli uzun ünlüler kısalırken ilerlek benzeşmeyle e > a ünlü değişimiyle ön damaktan araka damak sırasına geçilmiştir (Kulak Ver Sözüme Dinle Arkadaş).

bac “vergi” (< Far. *bâç* “bir nevi alım satım vergisi”) “zorla alınan hayvan vergisi” (Aramızı Kesti Dumanlı Dağlar). Aslı uzun ünlü kısalırken ç > c ötümlüleşmesi oluyor.

bahana “sebebi” (< Far. *bahāne* “gerekçeyi gizlemek için ileri sürülen sebep” (Genç Yaşında Felek Vurdu Başıma). Ünlü *ā* > a kısalmasının akabinde ilerlek benzeşmeyle ön damaktan art damağa e > a ünlü değişimiyle art damağa geçiliyor. Anadolu ağızlarına bir de gerilek ünsüz benzeşmesiyle *mahana* şekli de vardır.

cömerdkân “eli açık” (*civanmert* < Far. *cawan* + “genç” *merd* “adam” + (g)ân [aslında canlılar için kullanılan kelimelerde ünlü ile biten sözcüklere kâf-ı Fârisi yani yardımcı ses gibi keşideli kef getirilir ancak burada sehven yapılmış olmalı çünkü Far. *kân* “maden yatağı” buraya uygun düşmemektedir]). Burada muhtemelen kâfiye kaygısıyla bu şekilde bir kullanıma gidilmiş olmalı (Kim Çıkarmış Bu Asılsız Yalanı).

dene ~ dane “tane” (< Far. *dâne* “tohum tanesi”, lehçelerde *uruğ/uruk* “tohum” şekli var.), [Ölçünlü dile Doğu Türkçesi tesiriyle d > t fonolojik başkalaşmaya *tane* “bir adet” olur. Özb. *ta* “bir” şeklinde, *-bitta* “bir tane”- kısalmıştır.] (Âşıklar Karadeniz Gibi Kükrerse Coşarsa, Sekizinci Ayın Yirmi İki “Sel”).

ebrişim “ipek” (Âşıklar Karadeniz Gibi Kükrerse Coşarsa) < *ebrişim* [Aşık Paşa, Garib-name, 1330] (< Far. *abrîşum* < *upa “koza iplikiği” + *rēş- “eğirmek”, [Far. *rişte* “ip” > T *erişte* “ip şeklinde kesilen makarna hamuru”]) > OT EAT *ebrişim* > YT Osm. *ibrişim*; *upa “koza iplikiği” < AA **ḍīpa+k* > Trkm. *yüpek*, Tat. *cifäk*, Kzk.-Kırg. *jibek*, Fü-yu Kırg. *çibek*.

gâh: Deli Gönül şiirindeki *kahi* hariç çoğunlukla *gâhî* “ara sıra, kimi zaman, bazen”

(Aslıma karışıp toprak olunca) [+“i” zaman zarfı] < gāh+î (Nerede Görsem Yan Kaçar) [isimden sıfat yapan aidiyet eki] < gāh “1. Yer, makam, durak, 2. kez, defa” anlamındaki sözcükten gelir. Ayrıca gāh ... gāh ikilemesi de var (Yenen 2010: 62) ve gāh ... gāhî -Gah boşaldım gahi dolu (Veysel, 1995: 90)- şekli de vardır.

gerdan -yaylası- “göğüs üstünden boğaza kadar olan kısım, eskiler iman tahtası derdi” (Ansızın Kalbimde Uyanan Aşkın); *gerdan* (< Far. *gʾrdān* “1. dönen, döngü, eksen, 2. boyun” << *werd- “dönmek” an+ “silindir” > *verdāne* “hamur açma silindiri” > *merdane*)- DS’de yok.

hur “işe yaramaz” (< Far. *hʾrdq* “yenmiş, kırıntı”), *hur*’*olur* ünlü düşmesi olmuştur (Kıbrıs’taki Haksız Olan Olaylar).

irençber “çiftçi” (< Far. *ranc+bar* “zahmet çeken”, *beriden* “alıp götürən”), yine burada Arapça ve Farsça alınma kelimelerde /r/ ünsüzünden önce dar ünlü türemesi karakteristik olarak görülmektedir. Ayrıca akıcı ünsüzden sonra ötümsüz ünsüz gelerek Türkçe ünsüz çiftine örneksemeye kelime Türkçeleştirilmiş ve art damak sırasından ön damak sırasına geçilmiştir (Irızam mı Senin Adın).

irenk (< Far. *rang* “boya, mecazen göz boyam”), [Arapçadan alınma irahmet, irüya gibi kelimelerde de önses ünlü türemesi olmuştur.] (Orman Sen Olmasan). Şiir diline ahenk katan ikilemeler -*dız-dız*, *haldan hala*, *hurt-hış* ve *irenk irenk* (Cümle Ağaç Uygusundan Uyandı) - bakımından zengin sayılabilir.

kâşan “mamure” (< Far. *kāšāne* “tabandan ısıtmalı kış evi” < Far. *kēš* “fevkalade arzu” +âne “daha çok mental -*câhilâne*, *âkılane* vb.- Farsça ve Arapça isimlerin üzerine gelerek sıfat ve zarf yapar”), burada sonda ünlü düşmesi olmuş (Sam Değmiş de Bağlar Dökmüş Gazeli).

kelep iplik çilesi” (< Far. *kēlābe* “büyük iplik çilesi, bükülmüş iplik kangalı”, burada söz sonunda ünlü düşüp *ā > e* şeklinde ünlü kısalıp ilerlekle benzeşmeyle art damaktan ön damağa geçerek sıra değişmesin olduktan sonra *b > p* ünsüz değişmesiyle ötümsüzleşme olmuştur (Seherde Yuvada Uyanır Kuşlar).

koca “ihtiyar” (< XIII. asırda EAT *koca* “ihtiyar” < Far. *hʾāce* “saygın kimse, efendi” > XIV. asırdan sonra Osm. *hace+gân* [Farsçada çoğul eki alınca insan ise güzel h, keşideli kef harfine dönüşerek +ân çokluk ekini alır.] “hocalar; devlet teşkilatının ileri gelenleri, bir rütbe; -tasavvufta- ulu kişiler” ~ *hoca*); *kocalık* “ihtiyarlık” < Far. + T *hoca+hık* “isimden unvan ve ön ad yapan ek”, Eski Türkçeden (Orhon Abidelerinden) beri “... *beglik urı oğlın kul kılı, eşilik kız oğlın küng kılı* (BK, D7)” şeklinde görülmektedir. Moğolcada *багшлах bagšlah* “bahşilik, öğretmenlik, hocalık” örneğindeki +lak eki // +lık ekiyle Türkçeyle paralellik göstermektedir. Japonca *先生 oshie*+ “ders” +*ru* “öğretmen” örneğinde muhtemelen sıfat ekindeki gibi [+*h* < *+*luğ* > *+*ruğ* > +*ru*] Altay dilinin en batıda ve en doğudaki iki üyesinde paralel bir morfo-fonolojik gelişme iki dilde evrimi hızlandırmıştır. Eski Türkiye Türkçesine geri dönülecek olunursa Şeyyad Hamza’nın Yusuf ile Züleyha mesnevisinin 39. beyitinde *koca* “ihtiyar” sözcüğü geçmektedir (haz. Demirci ve Korkmaz 2008: 3/39). Ayrıca bu kelimeyle alakalı olduğu için değinilmeden geçilemeyecek şu malumat var: Mustafa Kemal Atatürk’ün her iki taraftan soyu Oğuzlara dayanan Yörük/Türkmenlerden gelmektedir. Rumeli’ye/Balkanlar’a 378-1371 tarihleri arasında Hunlar, Avarlar, Bulgarlar/

Oğurlar, Hazarlar, Oğuzlar/Uzlar, Kumanlar, Kıpçaklar, Peçenekler ve Selçuklu unsurları yerleşerek dil katmanlaşmasına örnek olan Oğuz grubu Türk lehçesi Gagavuzca ve yine dil katmanlarını gösteren farklı devirlerdeki Türkçe kökenli söz dağarcığıyla Macarca vardır. Bunun üstüne son katman olarak Osmanlı dönemindeki 1356'dan sonra 1912 yılına kadar fetih hareketini devam ettirmek için Bektaşî dervişleri vasıtasıyla kadim Türklerin gönlü kazanılarak iskân politikasıyla Anadolu'nun muhtelif yerlerinden getirilen ahalinin diyalekt özellikleri önce Doğu Rumeli ağızlarına sonra Batı Rumeli ağızlarına tesir etmiştir. 1397'den önce Tatarlar sonra ise Anadolu'dan getirilen Türkmenler bölgeye Evlad-ı Fatihan diye yerleştirilmiştir. Tahrir kayıtlarındaki Rumeliye göç ettirilen Yörük aşiretlerden biri de **Koca Hamza Yörükleri** idi (1543-1603) ki bunlara **Kocacık** Yörükleri denildi. Atatürk'ün baba soyu Kocacık Türkmenlerine ve Kızıloğuz da denilen dayanmaktadır. 1041 yılında Hazar'ın güney-batı bölgesindeki Kızılören ırmağı sevahilinde İldeniz hükümdarlarından Tuğrul Bey'in kızıyla evlenen Arslan Şah'ın oğlu Kızıl Bey'in oymağı bu uruğun çıkış yeridir. Fatih'in komutanı Evrenos-Oğlu Ali Bey idaresinde Selanik'e yerleştirildiler. Sonradan 500 acak kadar oldular. Atatürk'ün dedesi Aydın/Söke'den gelenlerden Kızıl Hafız Ahmet idi. Atamızın dedesi Manastır vilayetine bağlı Debre-i Bala sancağının Makedonya'daki Debre şehrine yerleşti Babası Ali Rıza Efendi Jupa bölgesindeki Kocacık köyünün Taşlı Mahallesinde doğdu. 1830'da Selanik'e göçtüler. Anne tarafından soyu da Konya-Karamanlı Yörükleri olan Mevlevilik tesirindeki "Konyarlar"dan gelmektedir (Güler, 1999: 976).

mes "deri çorap" (< Far. *m^es* "bağciksız ayakkabı" < Ar. *m^esh* "el sürme" > Osm. *mest*), kelimenin sonundaki *t#* < *h#* ünsüz değişmesi XVII. asırda gerçekleşmiştir. Sivas ağızındaki *mes*, Türkiye Türkçesindeki *mest* sözcüğünden daha eskicil olduğundan burada ünsüz düşmesi olmamıştır. Ağız çalışmalarında kaynak dil Eski Türkiye Türkçesi olmalıdır. Çünkü ağızlar Selçuklu zamanında boyların beylikler şeklinde Anadolu, Rumeli ve Irak, Şam ile Mısır topraklarına yerleşmesine bağlıdır ki önce güneye inen Türklerin devletine Ed-Devleti't-Türkiye denildi sonra Türkçenin konuşulduğu yerler anlamında daha geniş Osmanlı yurtlarına Türkiye sonra Misak-ı Milli sınırları ve bugünkü dar anlamıyla Türkiye Cumhuriyeti sınırları içindeki vatan toprağına ve Türk devletine Türkiye denildi ve bu ismi Araplar ve Fransızlar –*Turqia* diye- koydu. Böylece yeni bir adlandırmaya gerek kalmadı.

pendir "peynir" (Yurt Ürünleri) ikinci hecedeki aslı uzun ünlü kısalırken vurguyu bir önceki heceye gerilek olarak taşıyıp bir sonraki aşaması konson ikizleşmesi olan *pennir* /d/ ünsüz türemesiyle *pendir* < *p^enir* olmuştur. Uzunluk kısalırken aynı zaman ünlüleri art damaktan ön damağa geçmesiyle sıra değiştirmesine yol açar.

seme "sersem, şaşkın, budala" (< Far. *sām* "ateş, od; şifalı ot; sersemlik hastalığı" > Ar. *sām* "zehirleyen"), uzun ünlü kısalırken söz sonunda ünlü türemesi oluşurken art damaktan ön damağa olacak şekilde sıra değiştirmesi görülür (Seksen Yıllık Yolu Biraz Düşünek). Mezopotamya'da kullanılan *samum* "sıcak esen" kelimesinden gelir (Erol 2014: 182). *Sam yeli* "çölden esen, güney ve güneydoğudan esen kavurucu kuru olan rüzgâr" *keşişleme* diye meşhurdur.

şagirt "çırak" (< Far. *şāg'ird* "şakirt, öğrenci"), #ş'nin tesiriyle ileri-uzak benzeşme oluştuğundan *d* > *t* ünsüz ötümsüzleşmesi olmuştur (Gönül Sana Nasihatim).

şar "şehir" (< Far. *ş^ahr* "il, memleket, kent"), güzel *h* ünsüzü titrek *r* ünsüzünün yanında ünlüleşip uzamaya sebep olduktan sonra düşmüştür (Aklımın Evine Vardım). "Pütürge

dolayında genç kızların başına bağlanan uzun ipek şal. Başı bağlandı deyiminin kaynağı” (Özdemir , 2010: 314). Mağara, yar, şelale ve gönül anlamları da DS’de var.

ürüsva “onursuz olmak, maskara olmak” (< Far. *r^usvā(y)* “rezil, hakir”), Arapçadan alınan kelimelerdeki gibi söz başında ünlü türemesi olmuştur (Hayal Bana Yakın Yar Bana Uzak).

zarı- “inlemek” (< Far.-T *zār* “ağlayan” +*-* “filden isim yapma eki”), Far. *zāridan* “ağlamak” mastarından gelir. Muhtemelen tabiat taklidi yani onomotopedir (Güzel Seni Sarmak İçin).

zemheri “22 Aralık-31 Ocak” (Bahar Gelir Gudurusun Kızılırmak Seni), *zemheri* (< Far. *z^{em}m* “kış soğuğu” [*z^{em}+istan* “kış”] + Ar. *h^arīr* “uğuldayan”).

1.1.3. Batı dillerinden alınan kelimeler:

helke “süt ve bezeri sıvıları koymak için bakır gibi madenlerden veya ağaçtan yapılan, bakraçtan büyük bir çeşit kulplu kova” (< Yun. *χαλκῶ* [*khalkōi*] [< AA **p^hal²+i-k* “parlak” > *oal* “parlayan, -önce ph > h, h > g > k ünsüz değişmesi sonrasında gerilmeye ünsüz yarılınca araya fricative /h/ konsonu gire-Yak. кыһыл [*kihil*] “al, kırmızı”, kırmızı”, *balkı-* “parlamak” > *chalko*, kalkolit “bakır”, Kalkolitik Çağ “Bakır Çağı MÖ 5000-MÖ 3500, -Sümerler zamanındaki İlk Türkçe dönemi-), kh > h ünsüz değişmesi, ince sıraya geçme ve oi > e ünlü tekleşmesi sonucunda Türkçeleştirilmiş bir kelimedir (Esti Bahar Yeli Eridi Karlar). Türk anayurdu Abakan bozkırında MÖ 3000’lerde abkır da dâhil çeşitli maden kaplar bulunmuştur (Koca 1990: 14). Yenisey Yazıtları’nda (MS 500-00) *bakırı buşsız ulğa:t(t)ım* “bakırı (sıkıntısız =>) sınırsız (bir şekilde bolca) gönderdim” diye geçer (Malov, 1952: 7/2).

kongire “kongre” (*kongre* “meclis, keneş” < Fr. *con* “bir araya” +*grès* “gelme”), ünlü türemesiyle halk şiirine kazandırılmış ecnebi kelime (Ziyaret Ettim Koca Sivas’ı). Türkçeye Türk devletler birliği oluşumu vasıtasıyla yeni giren kelime: *keneş* < *ké-* “gelmek” +*η* “geniş” +*e-ş*” > Özb. *kengaş* “meclis”.

pangınot “15 lira değerindeki kâğıt para” (*banknot* < İng. *banknote* “kâğıt para” < Fr. *bankue* “sarraf tezgâhı” + *note* “işaret, kısa yazı”), benzeşme ve ünlü türemesiyle halk ağzı söyleşi görülür (Irazm mı Senin Adın). Demek ki sadece Elazığ ağzında değil çevre yörelerde de kullanılmaktadır. Ancak “15 lira” anlamı -DS’de- yoktur.

Urus “Rus” (< Fr. *russe* “Rus halkından olan kimse” < Rus. Русский [Ruskiy] “Rus”, Slavca *Roskiye* “Rusya”, Fince *ruotsi* < **rūt* “sözcük anlamı kızıl, İsveç Vikingleri” > *Rot* ~ “Dinyeper nehrinin sağ kolu” ~ *Ros* “Rot nehrinin havzası”), Kazaklar ve Moğollar *Oros* derken Tatar Türkçesinde *o* > *u* ünlü değişmesiyle *Urus* olur. Kuzey Rusya halkı Nenets dilinde ise Ruslara *Lūca*, *Lūsa* denir. *The Tale of Bygone Years* (911-944) adlı Eski Rus antlaşmalarında İskandinav dilindeki bu etnonim “kürekçiler, denizciler” anlamındaki -ь kendinden önce gelen ünsüzü kalınlaştırır, sertleştirir- Русь < Рось sözcüğünden türetilmiştir (Somsikov, 2013: 3). Muhtemelen kızıl renk dolayısıyla **ros* < **rosi* < Fr. *rosé* “gül rengi” < Lat. *rosa* “gül” sözcüğüne dayanır. Bu da **rō-* “yanmak, aydınlanmak” > Soğd. *rōç* “gün” > **rōçağ* “oruç tutma” > Ort. Far. *roçe* > Oğuz. *oruç*, Osm. *ruze* < Yeni Far. *rūze* < Orta Far. *rōzağ* < Eski Far. *rōçe* sözcüğüne dayanır. Yeni Far. *rūze* > Kıpç. (CC. 1303) *oroza* ~ *oruğ*, Kzk. *oraz* ve Tat. *uraza* şeklindedir (Koca Dünya Vaziyeti Değişti).

tango “sosyete” (< İsp. *tango* “Arjantin kökenli, özel ritimli, zengin cemiyetin ağır bir

dansı”), önceleri parlak turuncu anlamı da varmış (Bir Pipom Var Yamalıklı). Ancak hayvanın boynuna takılan çan ve yüksek topuklu ayakkabı anlamı varken DS’de bu anlamı yok. XIX. asrın ortalarında çıkan *tango* Arjantin’in Buenos Aires kentinin sokaklarında yapılan bir danstı. Dünyada yayıldığı gibi Türkiye’de de bir zamanlar çok yayındı. Her ülkenin kendine ait bir tangosu oluştu. Öyle ki Veysel’in diline girecek kadar Türkçeleşti.

2. Kaynağı Türk dili olanlar

Sivas’ın mahalli dili *babik* “cevizin yeşil kabuğu” (< *pap* “posa, kabuk” + *ik* “küçültme eki”) -DS’de bu anlamı yok ve cevizleriyle meşhur 1837 Pütürge/Babik köyü-, *ipti* “önce” (< *amti* “şimdi”) ve *tapan* “tohum ekilen tarlanın üzerinde ince ağaç dallarıyla sal gibi bağlanarak çekilen sürgü” gibi Sivas-Malatya arasındaki kavşak bölgesinde *geçiş diyalekti* olan ağız bölgesinin söz varlığı Altayistik ve Türk lehçeleri mukayesesi bakımından zengin verilere sahiptir (Sivas Valiliği 2011: 152).

2.1. Türkçe kökenli kelimeler

ağıdı ele al- “ağıt yapmak” (*ag+(i)t* < * *diğ(i)* “acı, keder” > ET *yīg/ōīg*), burada birincil uzun ünlü kısalırken ün genişlemesi *ī* > *a* olur ve #*y* ünsüzü türeme değil aslı sestir (Gezerken Aklımın Evine Vardım). Jap. 哀歌 *aika*’ [*ayka*] “ağıt”, Yak. *дыбат* [*d’aat*] “zehir”, *#*δ* > *d*, *n*, *y*, *s*, *c* denkliği gereğince -gerilmeyle birincil uzun ünlünün arasına ses yarılmasıyla /*g*/ ünsüzü girer- ET *sıgıtçı* “ağıtçı”, *yuğ* törenlerinde hâlen Özbekler taziye evinin kapı önünde üç-beş kişi ev sahibi olarak sıraya dizilip çapanlarına kara kuşak bağlayarak yaslandıkları mızrak boyundaki söğüt dallarıyla her gelen kişiyi hem salınarak hem de kurt gibi uluyarak üzüntülerini belirtmek için karşılarlar. Ağıt bir nevi ruhun ayrılık şarkısıdır.

alık “eskimiş giyecek” (< YT Osm. *aluk* “çalık, budala, mezup” < OT (DLT) *alnu* “aciz, gafil” < ET *al-iğ* “kötü” < *al-* “yenmek”), (Bir Pipom Var Yamalıklı) ölçünlü dilde *alık* “budala”.

argın yorgun “yorgun argın”, ölçünlü dildeki ikilemenin tersine bir kullanım vardır (Seksen Yıllık Yolu Biraz Düşünük). İkilemelerde bazen unsurlardan biri anlamını yitirdiğinden tek başına kullanılmaz. Yer adı olarak kullanılabilir. Mesela eskiden Kayseri’nin girişinde olan -şimdi içerlerde kaldı- *Argıncık* diye bilinen semt var. Oğuzlar beldeye girerlerken burada çok yorulduklarından mola verdikleri ve sevdikleri için yörenin adı böylece kalıvermiş. Özb. *oriqla-* < *ârik*+*la-* “zayıflamak” (< **p^hār-* “fazlalıktan arınmak, zayıflamak” [Halç. *hār-* “yorulmak” (Dolati 2021: 277)] > *arın-* “temizlenmek”) şekli de vardır.

asma “sürgün yaprağı” (< *as-* “asmak”, Genel T *hās-* “takmak, bağlamak” < *āğ* “yüksek yer” + *sa-* “istek ve ihtiyaç üzere isimden fiil yapan ek” > Moğ. *ağsa-* “yükselmek, sarkmak”, Moğ. *ağseu* “takılan şeyler için kullanılan kemer” Manç. *asha-* “kemere takılmak”) (Ünal 2019: 519), Kor. *아스-* *aseu-* “-burada- asmak; gibi”, şiirde (Sekizinci Ayın Yirmi İkisi, Sel) kavun ve karpuz gibi bitkilerin sürgünleri anlamındayken standart Türkçede üzüm sürgünüdür. Kelime kökteştir: *ağ* “av yakalandıktan sonra yükselerek kalkan –genellikle şeffaf renkli iplikten örülme tuzak-, düzenek” < *āğ±* > *ağ-* “yukarı kalkmak, çıkmak, yükselmek”. Eski Türkler kovaladıkları kuşların önüne mızrak başına bağladıkları ağı aniden kaldırarak tutarlardı. Pigdoramdan ideograma geçiş yazısı olan Köktürkçe şekli [g]: *.

aşılık “aşı boyalı, donuk ve az koyu renge boyalı” (< *āş* “kabın onarımı, eklenti, yama”),

aşu “kızıl toprak boya” (Beserek Dağı), *aşu* < *ālçu > *alçı* “beyaz toprak boya”; $\text{ş} < \text{l} > \text{r}$ ses yarılmasıyla oluşan L döngüsüne göre Jap. 色 [*iro*] “boya”.

ayranlığı şişmek: Yayıık, ayran tulumu içindeki süt mamulü nasıl bozulursa sebep yokken hırslanan kişilerin bu tavrı da o bozulmaya benzetilerek oluşan Şarkışla yöresine ait deyim (Âşıklar Karadeniz Gibi Kürer Coşarsa).

bah- “bakmak” (< *bak-* “gözmek”), burada süreklileşmeden dolayı $k > h$ ünsüz değişmesi var (.) hora *bah-* “hor görmek” (Neler Yaptı Bana Kader Bahtım).

balkı- “parıldamak, şimşek çakması” (< **pal+ga-* > *par+la-*), $p > b$, $ğ > k$, $l > r$ ünsüz değişmeleri dikkat çekicidir. Burada ünlü daralması $a > ı$ olmuştur (Bu Alemi Gören Sensin).

başlı “sile (bakraç) üstünün tepeleme yapılması” (< *baş+lığ*) (Benden Selam Söylen Vefasız Yâre), L döngüsünde $\text{ş} < \text{l} > \text{r}$ ünsüz yarılmasıyla *baş* < *bal > *balbal* “mezar başına dikilen taş” > Moğ. *barmal* > *barimal* “Öldürülen Noyan için dikilen anıt” (Kaya, 2019: 169).

bek “sağlam” (Bahar Gelir Gudurusun Kızılırmak Seni), *bek* < ET *berk* “güçlü” > *pek* “sert, çok; [*pekiyi* < ET *berk edgü*; *peklik* “kabızlık”].

bele- “boyamak” (< ET (Krh./DLT) *belē-* “bulaştırmak, kundaklamak”, bulamak ve *belek* “hediye” için bk. *Menemen* (Türlü Türlü İrenklere Belenmiş).

Beserek “deve hörgücüne benzetmeyle yer adı, suyu uyuz hastalığına iyi gelen göl ve yanındaki tepe” (Arzusunu Çektiğim Beserek Dağı) -bu anlamıyla DS’de yok-.

bıldır “geçen sene” (< *bu yıldır*), büzülmeye hece düşmesi olmuştur (Ağlayı Ağlayı Vardım Pınara).

boyağ “boya, ayakkabı boyası” +*ın* “3. kişi iyelik eki” +*ı* “belirtme (accusative) eki” (Kzk. *boyaw* < OT Kıpç. *boyağ* < ET *bodū-* “boyalamak” -ğ “boya” “boyanı” (Taşlama), Elazığ (Gülensoy ve Buran 1994: 240)-Sivas arasındaki yöresi Oğuz Türkçesi tabakasında Kıpçakça arkaik/eskicil özellik dikkat çekicidir.

Bozhüyük “Akdağmadeni’ne bağlı Şarkışla sınırında bir Alevi köyü” (< *böz* “bulanık renkli, sarı” < Moğ. *bor* ~ *bör* “alaca” < **p^höl²*), Yak. *boroñ* “kahve rengi”, $\text{ø} < \text{s} < \text{z} < \text{r} < \text{l} > \text{ş} > \text{s} > \text{ø}$ ses yarılması sonucu L döngüsüyle Kor. *hoes* “gri”, Manç.-Tung. (Evenki) *boloni* “hazan” < *bolo “sarı”; (+*höyük* “tepe” ~ öyük < öy- “yığmak” < ör- > örük, Yak. *xaya* “dağ”, Kzk. *qor+ğan* “höyük” ve Özb. *qur+gan*, gerilme ile *egir-* “çevirip sarmak” < ör- > Şarkışla ve çevresinde *hörüük* “tepecik”, o zaman burada $y < r$ ünsüz değişmesi olmuştur. *Hörgüç* de bununla alakalıdır. Yuvarlak ünlü ile düz geniş ünlü ses denkliliğiyle Mac. *hal+om* “yığın, öbek” ve Manç. *al+in* “dağ” olduğuna göre söz başında ünsüz türemesi söz konusudur ve sözcüğün bu parçası ör- < **öl-* > eş- “taşmak” [$\text{r} < \text{l} > \text{ş}$] köküne uzanır. Fono-semantik başkalaşmayla Türkçede *eşme* “tarihi yerlerde suyun taşıdığı çukur; gölgelik yer” kelimesi de vardır.

çemen “baharat ve salçayla -Kayseri yöresinde- tatlandırılmış kahvaltılık, bir meze çeşidi. Malatya yöresinde salça katılmaz, yedi hubatın kavrulup karışımıyla elde edilen ve tereyağıyla yenilen kahvaltılık” (< ET çim “kuru ot” +*gan* [Orta hecede /g/ ünsüzü eriyip düştükten sonra ilerlek benzeşme ve diş kökü-ön damak n# ünsüz ünlü etkileşimiyle kalın sıradan ince sıraya geçiliyor. Aslında ç+i+m < çî “ıslak” > ç+i+g > ç+i+ğ > çiy şeklinde iki yönlü bir gelişim vardır. Buradan da çig+elek > *çilek* olur.]), Osmanlı Türkçesinde çimlen- “yeşillenmek” şekliyle tezat bir anlama kavuşur (Âşıklar Karadeniz Gibi Kükrerse Coşarsa),

Kilis yöresinde *zahter* “susamlı ama salçasız çemen” < Ar. *sa'tar* رتس “kekik”, Düzce yöresinde tadı daha acımsı olan çemene *acuka* derler.

dakarlar, dil uyumunun tam gelişmeye başladığı XVII. asra kadar *dak-* “takmak” (< **ḍāk-*) şeklindeydi (Âşıklar). Türkmen Türkçesinde de *dak-* şeklindedir. Kıpçak ağızları etkisiyle söz içindeki /k/ ünsüzünün gerilek benzeşmesiyle ötümsüzleşme oldu. Sonra argoda borcunu ödememek anlamını da kazandı. Ayrıca *dak-ı* zarf-fiil eki kalıcı isim yaparak *dakı* > *dahi* [“takı takmak”: Jap. *tsuk-*, Kor. *chag-*, Moğ. *züükh-*; Kırg. *tag-*, Azr. *tax-* fiil kökü var] > *dahi* > /de ayrı yazılan bağlama edatı da bu kökle alakalıdır. Aşağıda *delip takma* maddesine bk.

değme “gelişi güzel, sıradan” (< ET *tegme* “her” < *teg-* “ulaşmak, değmek”) DS’nde seçme ve elçi anlamları var -bu anlam ise DS’de yok-. (Deli Gönül Değme Çaydan Bulanmaz). Bu sözcükten ölçünlü dilde *değın* (< ET *teg-i* “kalıplaşmış zarf-fiil” +n “ikategori değiştirip yapım eki olan instrumental/vasıta eki”) {N+(y)A “kadar”} şeklinde edat kullanımı vardır.

delip takma “gelişi güzel çevreden toplanan değersiz şey, uydurma” (< ET *tel-* “del” > *teş-* “yarmak, deşmek”; + *tak-* “eklemek” -*ma* “hafif mastar, eylem adı), -*ip* zarf-fiil ekiyle arka arkaya çabucak, ehemmiyetsizce yapma ifade dilmiştir (Kulak Ver Sözüme Dinle Arkadaş). Yukarıda *dakarlar* maddesine bk.

der- (< *tér-* “toplamak, bir araya getirmek”), Malatya ağzında da meyve toplamak anlamındadır. Pütürge ağzında ise ekin biçmek anlamı da vardır (Ansızın Kalbimde Uyanan Aşkın). İkilemesi *dertop der-* ve topla- eylemlerinin kısaltılmış şeklidir. Dernek gibi DLT’te *térkek* “bohça” ve *tergü* “sofra” > TT *dergi* “mecmua” kelimesi de bu köke dayanır.

dız dız “vız vız” (Aldanma Cahili Kuru Lafına). Bu sinek vızılıtsını taklit eden onomotoppe *vızılı* şeklinde ölçünlü dilde vardır: *vız* “ehemmiyetsiz” < *dız* < *doz > *gızıl*da-yup (Dede Korkut, 188/9) > *vozulda-*, *vozuldu* > *vızılı*. Hayvanların çıkardığı sesleri taklit eden yansıma sözcüklere bu anlam katkısıyla bakıldığında -DS’de yok- olduğu anlaşılır. Dilin karanlık evresinde erken dönem #d > #ğ > #v ünsüz değişmesi yazı dili döneminin başlangıç evresi Eski Türkçeden sonra Krh. *avuç* (DLT) < ET *adut* (E Uyg.) kelimesi yine erken dönemde ğ/ < d/ kök vokalinden sonraki ünsüzün aykırılışmayla değişip Farsçaya âğuş “avuç, kucak” olarak geçip “sarmalamak” anlamında âğaştan mastarı şeklinde kullanılması görülmektedir. Bir tekrarlı ikileme ığış ığış (yellen-) “mısır koçanları oluşmuş ekinlerin rüzgârda çıkardıkları ses” (Çiftçiler) -DS’de yok- Eskişehir ağzında ığış “mide şişkinliği” olarak geçer.

duluğuna çak- “şakağına vurmak” (*tulum*, *tuluk* < ET *tulğuk* “deriden yapılmış torba”), *duluğuna çak-* “yanak boşluğuna yumruk atmak” (Gezerken Aklımın Evine Vardım). ET *tulğuk* < **tül(e)* > **dül*² > *dür* > *yüz*, söz başında *#*ḍ* > d, n, y, s, ç < c > j varyantlarına göre Moğ. gerilmeyele *nigur* “yüz” olur. Çuv. çöp [şer] “yüz” -Çuv. şır “100” < Volga Bulg. *cür* < AT *yü:r*² (Ceylan, 1997: 48)-, Hakas/Fü-yu Kırgızcası сыр(ай) [sır(ay)] “yüz” -Özb. çıraylık “yüzü güzel olan kız”, Mançu-Tunguz (Evenki) дэрэ [dere] “yüz, surat”, Kor. *œeol* “yüz” (< *dül*).

durna “turna” (< ET *turna* veya *turunya* “uzun bacaklı bir kuş”), her ne kadar korpusta *turna* şeklinde yazılsa da (Geçti Bahar Geldi Yazın) DS’de *durna* şeklindedir. Burada Eski Uygur Türkçesindeki “n lehçesi” olan Mani diyalekti tercih edilmiştir. Turna kültü esasen Yakut Şaman inanışında arkaik şekliyle görülür. Batı dillerinde teklik şekli *crong*, çoğul şekli *crongo* > Yak. кэргэннэрэ < Rus. *kran* < *cron* “kafatası (iskeleti)”. Şamanlıkta *kuş iskeleti* şeklinde elbise giyilir. Kutsal ataların ruhu olan hayvanlar arasında Turna da vardır (Roux 2005: 131). Bu kutsallık mağara ağzındaki örümcek ağının gerisinde bulunan güvercin

donuna büründüğü inanılan Hünkâr Hacı Bektaş Velî gibi Alevî kültüründe Hz. Ali'yi temsil etme olarak tezahür eder. Orhon Abideleri'ndeki *kergek bol-* “kuş olup uşmak” deyiminin başlatmış olduğu süreç burada da devam etmektedir.

düzen et- “akort yapmak” (*düz-en* [sıfat-fiil eki] < ET *tüz-* “sıraya koymak” < **tü:r²±* [kökteş] > *tüz* “barışık, uyumlu”), sözcük EBT (LIR)'nin devamı olan Çuvaşçada *tür* “düz” şeklindedir. Burada *düzen et-* MÖ Altay-Türk kültüründe var olan müzik kültürüne kadar uzanır. Dede Korkut'un icat ettiği iki telli *kolca kopuzun* yerini saz alır. Çögür “15 perdelide, 5 telli -ki bugün üç basamaklı ve ikişerli çekilen altı telli- armudî gövdeli” denilen *bağlama* La-Re-Sol sesine akortlanmıştır. Taşıma kolaylığı sağlayan *kısa saplı -ayin- cem- bağlama* ise 7 perdelidir. Hz. Ali için söylenen 3 deyiş bir desteoluşturur ve duvaz ([kısaltılmış şekil] < Far. *düvazdeh* “12 imam” için söylenen *nefes* “Bektaşî ilahisi”) ile bağlanır. Bu *deste bağlama* geleneğinden Alevi cemlerinde düzenler oluşur. Hem akort etmek hem de ritüellere uygun *deyiş, üçleme* ve *nefes* terennüm etmedir. Canlar ayakta beklerken dede nasihat eder ve muhabbet biter. Sazını düzen ettiren *zakir* adı beşler, yediler arasında zikredilince yola bağlılığını sazının düzeniyle irticalen ortaya kor ve azami üç tanesini icra eder (Kurt 2015: 55). Demek ki kendi ifadesiyle *on onbeş yaşına girince* Veysel de bu yola baş koymuştur(Genç Yaşımda Felek Vurdu Başım).

eğin “sırttaki elbise” (< *eğin* “endam, boy; arka, sırt”), *eğnimize* şeklinde orta hecedeki dar ünlü vurgu zayıflamasından dolayı düşmüştür (Ne Acayip Bir Zamana Uğradık). Bir de *eğindirik* “astar” sözcüğü var.

el “yabancı, halk” (< él), burada kök vokalindeki kapalı é/ fonemik “anlam ayırt edici en küçük sesbirimi”dir (Çok Yalvardım Çok Yakardım Kara Bahtım).

Emlek “Kızılırmak kenarında bir mevkii, yöre adı” (< *em* “işaret, im; ilaç” +*lek* “belli bölgeyi işaret eden isimden isim yapım eki”), muhtemelen hayvanlara bir Türkmen aşiretine aidiyet bildiren *tamgaların* “damga” vurulduğu veya hayvanların tedavi edilmek üzere bekletildiği yer veya anası ölen kuzuların emzirildiği ağılın bulunduğu mıntıka (Yurt Ürünleri). Sivas ağzında *emlek* “süt kuzusu” (*em-ø+lek* < *em-ig+lek*). Bu mevki ve yöre adlarının unutulmadan hususen araştırılması gerekir. Yer adı olarak -DS'de yok- olduğuna göre sözlüğe anlam olarak bir katkıdır.

ergen “evlenmemiş, henüz ermemiş” (< ET *er-*), ölçünlü dilde çocukluktan çıkmış, akıl baliğ olmuş anlamındadır (Bu Alemi Gören Sensin). Buradaki bekâr anlamına benzer şekilde Azr. *subay* (< ET *sü* “ordu”) kelimesi de ilginçtir. Çünkü ordudaki bey asker olduğu için evli değildir. Türk kültüründe askerliğini yapmayana kız verilmez.

ever- “evkendirmek” (*ev+er-* < *eb+er-* < *pḥāb > Halç. *hāv* “ev”, Tat. öy < üy, küçültme ekiyle eskicil şekil höyük < *höy “türbe/bark “anıt mezar” görünümlü -çadırdan- ev”+*ük* “yıkılan evlerin üst üste yapılarak katmanlaşmayla arkeolojik tepecik oluşumu”), tıpkı *sub+ar-* > *suvar-* “sulamak” gibi (AğlayıAğlayı Vardım Dinara). Burada b > v > y akıcılaşması -sub > suw > suv > suy- olduğundan /y/ ünsüzü yardımcı ses, bağlayıcı ünsüz değil aslidir: *suy+u* “suyu”, +(y)l⁴ø “ünsüz erimesinden sonra konson düşün yardımcı ünlü asli ses olmuş ve y kaynaştırma ünsüzü ara girmiş” (< +(l)ğ) belirtme eki (accusative) bu örnekte ş “beş sözcüğünün sonunda ünsüz örneksenmiş ve +(r)Ar > +(ş)Ar olmuş”, s “iyelik ekinin asli konsonu”, n “prominal/zamir n'si” asli ünsüzleri gibi kaynaştırma ünsüzünü almamıştır.

farı- “ihtiyarlamak” (< *karı-* “yaşlanmak”), -DS’de bulunmayan bu kelime- *k > f* aykırılışma ile Veysel’in şiir dilinde halk söyleyişine bir örnektir (Güzel Seni Sarmak İçin). Elbette Türkçede kelime başında #f ünsüzü bulunmaz ama aykırılışmayla istisna olmuş.

gal- “kal-” (< **kā-* “koymak” -*l-* “-edilgenlik eki- konulmak”), Yakutçada хаал- [*hāl-*] örneğine göre birincil uzun ünlü anlaşılmaktadır (Hacı Bektaş).

gen “uzun esenlikli zaman” (< ET *keñ* “geniş”), bugün Özbekçeden *kangash* [*kengeş*] “meclis” örneksemeyeyle Türk Kengeşi “Türk Devletleri Birliği” var (Bir Ulu Ağaçtan Bir Yaprak Düşse).

göğ “yem yeşil, olgunlaşmamış, mavimsi, gök” (< *kō-k* “gök” > *kōk*+(*g*)er- “göğermek”), birincil uzun ünlü kısalırken söz başında ötümlüleşme şeklinde iz bırakırken söz sonunda da ilerlekle ötümlüleşmeye dayana benzeşmeyle süreklileşmeye sebep olu (Derdimi Dökersem Derin Dereye), *gövel* “yeşil”, *göver* “yeşil soğan”, *göğeri/göveri* “taze dal, filiz” (Dinç, 2014 : 237), Uşak ve Mersin ağzı *göv* “yukarı, gök” türevleri de var (Cin, 2011: 37).

gövel “alaca yeşil başlı (erkek) ördek” (*göğel* < *gök* “açık mavi veya yeşil renk” +*l* “kızıl, yeşil < yeşil gibi renk adlarında renk tonu belirten ek”), burada ünlü genişlemesi olmuştur (Turnam Senin Sunam Senin).

gubart- / *kubar-* “kabartmak” (*kabar-* “şişmek” < ET *kāp* “torba” < **kā-* “şişmek, sertleşmek”), uzun ünlünün izi olarak söz başında ötümlüleşme görüyor, sonra ilerlekle benzeşmeyle iki ünlü arasında *p > b* ötümlüleşmesi de gerçekleşir (Bir Pipom Var Yamalıklı), (Esti Bahar Yeli Karlar Eridi).

gudur- “kudurmak” (Bahar Gelir Gudurusun Kızılırmak Seni), *gudur-* (< ET *kut* “baht, Tanrıca kunsanmışlık” [< **ku-* “Gök Tanrıdan gelen nidâ, Tanrının söylemesi.”] +*ur-* “delirmek” > [kökteş gövdede *r > z* ünsüz değişmesiyle] *kutuz > kuduz*).

gümüle- “gümlemek” (*gümü-ø+le-* < **gümü-g+le-* < Oğz. [EAT/ Ahmedî’nin İskendername’sinde 1389] *güm+ü-* “kulağı rahatsız edecek kadar ses çıkması” < *güm* “onomotophe”), burada dilde daha az çaba yasasının tersine (Öztürk, 2017: 764) arkaizmle /*g/* ünsüzü eriyip düşse de ünlü korunmuştur (Uyandım Kuşların İnce Sesine).

herk et- “sürüldükten sonra tarlayı dinlenmeye bırakma, nadas” (< Ahıska/Gürcistan Türkçesi *herk et-*), muhtemelen *herk* (<< *kar²-ık “harık”) olmalıdır ve Ermenice değildir (Derdimi Dökersem Derin Dereye). Şu varyantlar da var: *herik*, *hirik*. “Eğer ekilen tarla herk/ nadas ise, en yüksek verim ondan elde edilir. Herk ikinci yıl ekilirse (buna *herk ayağı* denir) verim biraz daha düşer. En fazla üç yıl (ki ona da kara çöp derler) ekildikten sonra dinlenmeye terk edilir.” (Köse 2017: 50). Veysel toprağın ikinci defa herk edilmesine *ikileme* der.

hırt-hış “kurumuş şeylerin kırılma ve ufalma sesi; kavga gürültü” (Gezerken aklımın Evine Vardım). Tabiat taklidi şeklinde bir ikilemedir (Yıldız 2010: 59). *L* döngüsünün *r < l > ş* ünsüz yarılmasıyla *hırt* (“kabuk kırılmasından çıkart sert ses” [/*r/* dualitesi üzerine yine bir çokluk biçim biriminin gelmesi] < *hıl* > *hılç* > *hış* “daha hafif çıkan kırılma sesi, hatta sessizlik uyarımı olan bir nida” fonolojik başkalaşmayı oluşturur. Bu *rt* ligatürü eskiden beri ani hareketi ifade etmede tercih edilen tasvirî bir çift sestir ve –örneklerin çokluğundan dolayı- işlek olduğu anlaşılmaktadır.

ırılmaz “ayrılmaz, çekilmez” (*adırıl-* < ET *adır-* “ayrılmak”), /*r/* ünsüzünün düşmesi yerine /*d/* ünsüzü *d > y > ø* akıcılaşarak ünlüleşip dümüştür (Bir Seher Vaktinde Gençlik Çağımda).

işinden eğle- “iş yapmana engel olmak” (*iş*+ *in*+ “zamir n’si almış 3. teklik kişi eki” +*den* “karşılaştırma yaapan ablative eki”, ET *iş*+*ig* “iş” < ET *iş* “ediş” + éd “işlenmiş şey” +*le-* “yararlı hâle getirmek”), Çuv. *ëç* [éç] “iş”, Kzk. *is* “iş”, Moğ. *ejil* “iş”, Kor. *il* “gün” +*ja* “cetvel”+ *li* “(sebeb) edatı olan ek”, Jap. 職 *ş*+*oku* “iş”, AA *il, s < ş < l > lç > ç > j ses yarılmasıyla L döngüsü görülür (Kulak Ver Sözüme Dinle Arkadaş.).

kan uykusu “koma” (E Uyg. *kān* “kan” + *øudi-* “uyumak” -*gu*+ “uyku” +*sı* “uykusu” < Kök. *kān* “kan” + *udı-* “uyumak”), *udıgu* > *uyuhu/uyuku* > *uyku*, Genel Türkçedeki *d/* > *y/* ünsüz değişmesi -Çuv. *ııxä ıyha* “uyku” [d/ > r/, *ırha* beklenirdi, demek ki başka bir Türk lehçesinden alınmış.], büzülmeye Yak. *uü* “uyku” [*<< *utuxu*], aşırı uzunlukla Halç *û* “uyku”, Karç.-Balk. *cuku* “uyku”, Trkm. *uuky* [üykü]; Jap. *surı-* “uyumak”, Kor. *jada-* “uyumak” < *düdi “uyumak”-, orta hecede ünlü düşmesi *ı* > *u* > *ø*, bu ifade -DS’de yok olduğundan katkı ve tabu kelimeler bakımından Türk Anlam Bilimi için önemlidir (Dokuz Ay Koynunda Gezirdi Beni Anam).

karametli “kara yazgılı” (*karabetli* “karayüzlü” < *kara* “siyah, fakir, ‘uğursuz’, kuzey” + *bét* “yüz” +*li* “sıfat eki”), -DS’de olmayan bu kelimedede- *b* > *m* ünsüz değişmesi olmuş (Irıdam mı Senin Adın). DS’de karanın “suç”, “iftira” anlamları var. III: maddedeki *kara* “gece bekçisi” Moğolca *kara-* “bakmak” kelimesinden gelir. Moğ. *karagul* “muhafız” > T *karakol* olmuştur. Moğolca siyah/kara xap [*har*], Çuv. *xypa* [*hura*] **ve Kor.** *꺆꺆* [*kuroi*] şeklindedir. Bugün TOKİ tarafından yapılan karakollara da buradan yola çıkılarak *kalekol* denildi. Türk lehçelerinde bu Moğolcadan alınan kelime (mesela Kzk.’da) *kara* “+e doğru” anlamında yönelme bildiren bir edattır. Kerametli ve karamatlı yalancı eş değer kelimedir.

kardaş “kardeş” (< *ka+r* “dualite eki” +*ın* “rahim, tesniyeyi teklige indirerek organ adı yapan ek”+*da* “bulunma eki” +*eş* “vokal çatışmasına uğrayan kelime” < *ka*+ “akraba” +*daş* “akrabalış”) (Gel Birlik Kavline Girelim Kardaş). Ölçünlü dilde *ş*# ünsüzün inceltici etkisiyle *a* > *e* şeklinde art damaktan ön damağa geçerek ünlü uyumu bozulmuştur. Kıpç. *haran+das* gibi Kor. *형* *hyeong* “(erkek) kardeş” sözcüğü dualitesizdir. Kadın ve kardeş ile ilgili kelimelerin türevlerinin kökünde *kā “*hısım*” kök sözcüğü vardır. Eski Uygurcada ikileme *ka kadaş* [*kamız kadaşımız*] şeklinde birlikte çekimli olarak kullanılmaktadır (Keskin 2021: 163). Türkmence ve ağızlarda *gardaş* ötümlü ünsüzle başladığından kök vokalindeki birincil uzun ünlü *V:/* olduğu anlaşılmaktadır.

kavralaş- “güreşçilerin birbirini sıkı sıkıya tutup ileri geri sarması” (< ET *karva-* “elle yoklamak”, *kavra* “büyük ege” +*la-ş-*), o zaman kökteş kelime *karba± (< *kar “kol” > ET *karı* “ön kol” > *karı+ş* “baş ve küçük parmak uçları arasındaki mesafe”) olacağından metatezle ünsüzler yer değiştirmiştir -*kavra* olsa bile *kavralaşmak* DS’de bulunmamaktadır (Gezerken Aklımın Evine Vardım). Bu kelimenin dayandığı kök ise *ka “göğsün alt kısmı, karm” +*l* “dualite” +(*ı*)*l* “ek yığılması ve tenafür/kakfoni”, *karış* < *kakil şeklindedir.

kayak “erozyon” (< ET *kad-* “dönmek” -(*ğ*)*ak* “filden isim yapan ek”), ölçünlü dildeki kayma aracı “kızak” değil toprak kaymasıdır (Orman Yurdun Temelidir).

koca- “ihtiyarlamak” (Aramızı Kesti Dumanlı Dağlar), Sözcüğün kökteşi olan *koca* “saygın kişi” sonradan “(erkek) eş” anlamı kazanır. Sözcük *koca-* < *koca-(a)l-* [geçişsiz fiil] şekliyle gelir. *l#* ünsüz düşmesi “ihtiyar olmak” anlamıyla Yeni Türkçe döneminin sonlarına doğru olmuş olsa da Çağdaş Türkiye Türkçesinde “*Erdi her günüm düne / Kocaldım günden güne*” (Orhan S. Orhon) ve “Çoktan *kocaldı gönüm*” (Fâruk N. Çamlıbel) “-Hecenin Beş-

Şairleri” tarafından okura anımsatılmıştır. Bk. kökteşi için Farsça kökenli kelimelerde *koca*.

koytak “güneş görmeyen çukur yer, kuz” (*kuytu* < *koytu* < Moğ. *qoitu* “art, gün görmeyen taraf, kuzey” < *qoi* “arka, art, geri”) (Türküz Türkü Çağırırız). Ölçünlü Türkçede *kutunun* günümüzdeki anlamı “sessiz, تنها, sapa” olmuştur.

kuğul kuğul “güvercin gibi kurum kurum kurumlanarak içerden karşılıklı ötüşen kumru sesi” (Ağaçlar Al Giydi Kuşlar Dillendi) -DS’de yok-

kuşak “ (< ET *kur* “kol uzunluğunda kumaş” +*şa-* “bağlamak” -*k* “kuşanma, çadırın etrafına sarılan halka”; [*k* < #*h* > *g* > *ŋ*], T *kur* ~ *kol* < *p^h*ōla* > Kor. *pal* “kol”, Moğ. *gar* “kol”, Manç.-Tung. (Evenki) *ŋale* “kol”; Çuv. *alā* “kol”, Yak. *ilii* “kol”, Halç. *qol* “kol”, Hakas-Füyu Kırg. *xol* “kol”, Trkm. *gol*. Şiirde şöyle geçer: *gayret kuşağı* “gelinliğin üzerine bağlanan kırmızı kuşak” Burada asli *r* < *l ünsüzü daha az çaba gereği *r* > *ø* şeklinde kelime içinde düşerek dilde ekonomikliği sağlamıştır (Sarsılmaz Halk Evi Sağlam Temeli).

kuz “kuzey, kuzeydeki soğuk yer” (ET *köz* “güneşsiz yer, gölge”), birincil uzun ünlü kısalması görülür (Siyah Tane Yeşil Donlar Giyersin). Kor. *chupda* “soğuk”, Moğ. *xoyd* “kuzey”, Jap. *kita* “kuzey”; -ünlü değişmesiyle- Çuv. *çer(çer)* “kuzey”, Yak. *hotu* “kuzey”. AA *ğōd: Söz başında *h* < #*ğ > *k*, *ch*, *ç*; söz içinde *V:/* birincil uzun ünlü dolayısıyla *ū* [diş kökü ünsüzünün daraltıcı etkisi] < *ō* > /*oy/* [alçalan diftong], dudaklılaşma sonrası *ōw* > *ob* > *op* > *up* labilleşmeyle dudak ünsüzünün oluşumu; kök vokalinden sonra gelen *d/* ünsüzü *t* [ilerlek ötümlüleşme] < *d/* > *r* Altayistikte Hazar Tamgası denilen sıralı kural gereği oluşur.

Menemen “İzmir’in bir ilçesi; kayğana” (*menemen* < *mele-ø+men* < *bele-g+men* < ET (DLT) *bele-* “bulaştırmak, boya sürmek; bezle kundaklamak” -*ala+man* “sarı renge çalan çalan”-; Türkmencede “*sargilt açık renk, öçügisı sarı renk/açık sarımtırak renk, boz renk*” (Özkan 2004: 2286), Moğ. *belek* “armağan”), burada “*Menemen meselesi...*” denilerek meşhur 23 Aralık 1990 günü Kubilay’ın öldürülmesi olayı hatırlatılmaktadır. Veysel şiirinde boyamak anlamını da *bele-* şeklinde kullanmış (Türlü Türlü İrenklere Belenmiş).

(*Mezarlı*) *Boyu* “Sivas’ta bir yatır yeri -boy (< ET *bod* “vücut”) uzantı anlamında, kanal boyu gibi-” (Arzusunu Çektiğim Beserek Dağı)) [GT’de ET’deki *d/*’ler *y/ d/* > *y/ olur.*] -bu anlamıyla DS’de yok-

ni'den “ne yaparsın?” (*ne ed-e+sin* < *né* + *et-e+sin*), şiirde vezin hereği ünlü çatışması dolaayısıyla hece düşmesi yapılmıştır (Yurt Ürünleri).

ol- (< *bol-*) {*an+da*} “olduğunda” (Mevlana’yı Ziyaret). Sivas yöresi Kadı Burhaneddin (1344, Kayseri-1398, Sivas) ve Kadı Darîr (Ö. 1350, Erzurum) zamanında XIV. yüzyıl Eski Anadolu sahasında Erken Azerbaycan Türkçesi dil adacağı idi. Mesela meşhur “Sarı Gelin” türküsünün bayatı metninde “*Men aşkından halyam* [XIV. asır Erken Azerbaycan Türkçesinde *hāliyā* “hâlen” < tenvinli şekli *hāliyyen* < Ar. *hāl* “durum”] (*haberdarım*), / *Ahdime vefalyam.* / *Nolur âşık olanda,* / *Men de Allah kuluyam.*” şeklinde geçer.

ötür “örtü, giysi” (< örtü < ET örtüg), *rt X tr* metateziyle oluşmuş bir kelimedir (Bir Pipom Var Yamalıklı). Antakya ağzındaki ötür “koku” (< Ar. *’itr* “güzel koku”) yalancı eşdeğer bir kelimedir.

pepelen- “kekelemek” (< *pepe* “kekeme”), file dönüştürülmüş şekliyle -DS’de olmayıp-birleşik yazılan tabiat taklidi/onomothope bir kelimedir (Senin Yolunda). Darendede ve Gürün üzerinden Sivas ağzı bağlantısı var. Pütürge-Malatya ağzında *kekeç* “dili tutulmuş” denilir

ve aynı zamanda *Pepegiller* diye bir sülalenin lakabıdır. Tarama Sözlüğünde *kekeç* “kekeme, peltek, pepeme” diye geçer. Özb. *gachcha* ~ *gachcha* [gäççe] (< Çağ. *keççe*) şeklindedir (Rahimi, 2019: 1303).

pür ~ *pir* “yaprak” (Halç. *hel* “taze, yaş” Çuv. пыр+чи [pırçı] “burçak” < *p^hōla “taze, ıslak” > Kor. *phur* ~ *pır* “ot”, Moğ. öle “yaş, taze” Manç.-Tung. (Evk.) *huli* “yaş, taze”, Jap. 葉 *ha* “yaprak” < *hal* < *p^hōla > Halç. *hel*. Kelime başında #*p > h, f, θ (Choi, 2019: 26). r < l / > ş ses yarılmaması sonrası L döngüsü. Sivas ağzında “ardıç ve çam ağaçlarının yapraklı ince dalları, ağaçların budanmış ince dalları” anlamıyla geçer ve Derleme Sözlüğünde farklı yan anlamlarda bol örneği var (Memlekete Destan Oldum).

sav “haber, uzun söz, iddia” (< YT (Osm.) *sāv* “söz, lakırtı; kıssa, hikâye” ~ Çağ. *sav* “şöhret” < OT (DLT) *sāv* “ata sözü, haber, havadis, mektup, öğüt” ~ EAT *sāv* “söz” ~ Kıpç. *sāv* “iddia” < ET *sāb* “söz, haber” < *sā-* “düşünmek, saymak” [Özb. *sākçı* “gözcü, bekçi”, bugün /o/ ile yazılan yuvarlak /ā/ kök vokalindeki birincil uzun ünlüye V:/ delalet eder.]), bu kelime kökünden Krh. (DLT) *sawçı* “elçi, peygamber” > Harzm. *savcı* “peygamber” > Çağ. *savçı* “şöhret, kılavuz, görücü, mabeynci, miyancı, mersul” iken Osm. *müddeiumumilik* yerine Türkiye Türkçesinde *savcı* “iddia makamı” anlamında kullanılmaktadır (Yurt Ürünleri). XVI. asra kadar Osmanlı Türkçesinde kullanıldı. Hatta *söz sāv* ikilemesi Tarama Sözlüğünde geçmektedir. Hatta bülbülün âşık olduğu güle o güzel ötüşü de *sav* ile tavsif edilir. ÇTL (Kzk.) *sauşı* “savcı” ve Trk. *savçı* “dünürücü” şekli de var. Bu kelime b > w > v > y değişimi Özb. *saylav* “seçim” << *sablagu Kıpçakça diyalekt karakterli örnek kelimeye devam eder (Kavallı, 2021: 337).

savak “aptal, şaşkın” (< *sav-ak* < **sāl-* “göndermek” > -büzülmenin tersi olan gerilmeyle ünlü yarılmaması sonrası fricative konson türemesi- DLT *sawul-* “batmak”), **sāl-* > *sal-* “uzaklaştırmak, göndermek” (Uyan Bu Gafletten), Orta Türkçe dönemine kadar görülen tarihi ses olayı gerilmeden dolayı halk etimolojisiyle *sav-* fiil ve isim kökü türetilmiş ve oradan da *savak* denilmiştir. Böylece *savak* ölçünlü dilde “barajın fazla suyunu nehre gönderen düzenek” anlamındayken halk dilinde mecazen “sersem” anlamını kazanmıştır. İsim köküne de ek getirilerek *sav+sa-* “savmak istemek” -*k* “ihmalci” +*la-* “ihmal etmek”.

sepele- “yağmurun hafifçe tanelmesi” (< *sep-* “saçmak” - *ele-* “tekerrür bildiren ek” > *serpele-*), *sep-* ve *serp-* her iki şekil de var. Ancak **çal-* “vurmak” > *çarp-* örneksmesiyle tekrarı ifade eden titretilmiş /r/ ünsüzü sonradan türemiştir (Buran 2011: 3).

sile “silme, hububat için kullanılan ölçü kabının üstünü dümdüz sıvazlama” (< *sil-e*), kalıcı isim yapan gerundium ekiyle türetilmiş âlet ismi (Benden Selam Söylen Vefasız Yâre). bakraç, sitil anlamı da var.

sin “mezar” (< ET *sı-* “kırmak, kazımak” -*n* “kazılan, mezar”), dış ünsüzleri yanlarındaki kalın ünlüleri inceltir (Gönül Bir Güzeli Sevmiş Ayrılmaz). Sınıklı “kırık tevi eden halk otacısı” da buradan gelir.

sor- “emmek” (< ET *sōr-* “emerek içine çekmek”), burada uzun ünlü kısalması olmuştur (Ne Acayip Bir Zaman Uğradık). Yalancı eşdeğer sözcük olan *sor-* < Moğ. *sura-* “peşinden gitmek, araştırmak” kelimesinden gelir.

soyka “-ölünün üzerinden çıkan- işe yaramaz şeyler” (< Moğ. *sauka* “hediye, armağan”) (Olsaydı Cephede Kahraman Asker), Anadolu ağızlarında *soyha* şekli de var. Irak

Türkmencesinde *savxa* “öelen şahsın üzerinden çıkan süs eşyaları”, Konya ağzında *savğa* “armağan”, Çankırı ağzında *çavga* “geçirilen kazadan sonra şükran niyetine verilen yemek”, Osm. *şavka* ~ *şavğa* “tutsaklardan alınan vergi”, Moğol lehçelerinde ekli şekliyle *savga+t* (Schönig 2000: 163) Kazak Türkçesinde kök şekliyle *sıy* “armağan”, ekli şekliyle Kzk.-Kırg. *sıylık* “hediyelik” biçimindedir.

süve ~ *söve* “kapı ve pencerenin yerleştiği kasa, çerçeve” (< ET *söbek* “oval, kapı mili” [bk. ET *sübri*- “sivirmek” < *süb “sivri” +*re*- “isimden geçişsiz fiil yapan ek (Eckmann 2013: 58)” < *sü- “uzamak” < *sü±* > kötesi *sü* “ordu”] > *sövig > Osm. *sövi* “kapı kolu” (Öz 1944: 145), burada kelime sonunda *k# > g > v > ø* ile süreklileşme sonrası ünsüz erimesi sonucu ünsüz düşmesi ve yuvarlak ünlüden sonra iki ünlü arasında /b/ > v ünsüz değişmesiyle birlikte kelime başındaki diş ünsüzünün daraltıcı tesiriyle *ö > ü* değişmesi olmuştur (Orman Yurdun Temelidir). Pütürge-Malatya ağzında *süyek* ~ *süvek* (< *söbek*) ev damının (çatısının) saçakları olarak konan ve yağmurun duvarı ıslatmasını önleyen uzun sal taşlar.

Şatır “Ozanın soyadı; neşeli; şen şatır ikilemesinde geçer; vezirin yanında yürüyen görevli anlamı da var” (Arzusunu Çektiğim Beserek Dağı)

tala- “yağmalamak, dağıtmak” (Çağ. *talay*, Kıpç. *talav* “yağma” < *tala*-(a)gu > Moğ. *tala-gan* “akın” > Far. *tālān* “yağma, çapul”) sözcüğü arkaik şekle yakın olan Korecedeki şekli metatezli biçimiyle Moğolcada *тамлах tamlakh* “işkence” şeklindedir. Ağızlarda *tāla- > *dala*- “ısırmak” varyantı var. Birleşik şeklindeki Kor. *yagtalmul* “yağma, olca” sözcüğünde *talmul* “susuz bırakma (bir nevi işkence, *mul* = *mur* “yağan su”)) kökü dikkat çekicidir. Ayrıca *yag-talha-da* “ganimet” sözcüğünün kökü *talha* “kaçmak” da semantik ve fonetik alakasıyla *tala* ’yı destekleyicidir (Emeklerim Zay’eyledi).

tav ([Kıp. /w/# < OT /ğ/#]) “besi durumu” < ET *tag “dağ” +*lan*- “(dağ gibi olmak) şişmanlamak”; diğer anlamları için bk. DS. Kaynak dile göre benzer -yalancı eşdeğer- ama alakasız olan iki kelime daha var: Far. *tāb(iden)* ~ (b > f) *taften* “ateşin hararetinin artması, parlamak”, *tāb* > *tāv* “ısı”; Ar. *tāw* “razı etmek”.

tekleme “seyrek” (< ET *tek* “yalnız”), halk ağzında kelime yapımı zengindir (Dünyada Tükenmez Murad Var İmiş).

tor “ürkek, çekingen, acemi, yabancı, olgunlaşmamış, alışıksız olmayan, fidan, soğuk kanlı, aptal, kibirli; muhtemelen DLT’deki *tor* “tuzak ağı” mecazen anlam genişlemesine uğramış.” (Âleme Yâr Olsam Yâr Bana Küser) -bu anlamıyla DS’de yok-.

ud “utanma, sıkılma” (Âleme Yâr Olsam Yâr Bana Küser), *ut+a-n-* (< **ud+u-t+la-n-* > *uw+u-t+la-n-*; -nadiren *d/ > w/* değişimi- *adut* > *awuç* ve *yoğur-t* gibi).

uçmak “cennet” (Eski Uyg. *uštmaḥ* < Soğd. *uštmaḥ* > ET (Krh.) *uçmak* KB > OT Harzm. *uçmaḥ*, EAT *uçmaḥ*, *uçmaḡ* ve *uçmaḥ* > Çağ. *uçmaḥ*, *uçmaḡ* “sevinmek”) (Karadeniz 2016: 90), (Veysel Öbür Dünyada). Karşıtı EAT *tamu* (İnsanoğlu Doğru Yoldan Şaşmazdı) < *tamaḡ* “cehennem” olan kavram Köktürk inancında yoktur, sadece cennet vardır. Kısaltması NF olan Osman Nedim Tuna’nın dördüncü ve son öğrencisi olarak Nicholas Poppe danışmanlığında hazırladığı “Studies on Nahju’l-Farādis: A Method for Turcic Historical Dialectology, University of Washington 1968” doktora tezi meşhurdur. Sonra Janos Eckmann’ın metin neşrinin dizinini Aysun Ata hazırladı. Soğd. *uštmaḥ* < * Soğd. *uçtmaḥ* > *uštmax*, *wištmaḥ*/-*xu*, *wəštmaḥ*, *w(a)štmaḥ* “cennet” sözcüğünde *çt > št* ünsüz değişimi Soğdcada gerçekleşmiştir

(Yoshida 2009: 287). Soğd. *uštmax* < **ue-* “uçmak”, Başk. dial. *oźmaq* “kaybolmak, yoldan çıkmak” -(< ET (Irk Bitig) *kuş oğlı uça aztı* “kuş yavrusu uçarak kayboldu”), TT *az-* “şaşmak” (< ET *oz-*)- Soğd. *wstm* ‘x < < Avesta *vahištVm* “daha iyi” > Pers. *wehišt* > Far. *bēhišt* “cennet” (Dybo, 2004: 788, 5. madde).

ürgülenir “yavaşa sallanır” (< ırğa-g+la- “yerinden oynatmak” (Nerede Görsem Yan Kaçar). Ayrıca ırgandı köprü “eskiden kale kapılarının önündeki hendekler üzerine bocurgatla (yük kaldırma makarası) kaldırılıp indirilen köprü.” Kelime başında #y türemesiyle ağızlarında *yrgan-* şekli de görülebilir. Argoda ırgalamaz “ilgilendirmez” anlamı kazandırmıştır. -DS’de yok-.

yad et- “ayırarak” (< ET *yāt* “yabancı”), birincil uzun ünlü kısalırken *t* > *d* ötümlüleşmesi oluyor (Yel Estikçe Dalgaları Dallar).)

yani “yana, +den beri” < *yan-* “hata etmek” –*a* kalıcı isim yapan zarf-fiil eki (Bu Dünyayı Kuran Mimar).

yedin ~ *yersin* (< *yé-* [Yakutçada yükselen diftongla *sie-*, Türkmencede alçalan diftongla *iy-*, Halaççada aşırı uzunlukla *yê-*, Azerbaycan Türkçesinde kapalı *é/* ile *yé-*, birincil uzun ünlüye dayanan kök vokalindeki kapalı *é/* ilk defa Yenisey Yazıtlarında iç içe geçmiş iki ter kavis **Ꞥ** şeklinde görülür.]) “yuttun anlamında, nehrin suya düşeni alıp götürmesi” (Bahar Gelir Kudurursun Kızıl Irmak Seni).

yeldir- “aceleyle koşmak” (< *yel-* “koşturmak, acele etmek” –*dir-* “fiilden fiil yapma ettirgenlik çatı eki), muhtemelen *yet-* “acele edip ulaşmak” < *ye-* > *yel-* örneklerinde çatı eklerinin kalıplaşması, kelime köküyle kalıplaşıp gövde oluşturması görülür ve *yel* “çırpınan, rüzgar” ile de kökteştir. O zaman *yel-* < *yel±* > *yel* olur (Mecnun Gibi Dolanıyorum Çöllerde). Kelimenin kökü AA **del±* olmalıdır. Söz başında #*d*: *d*, *n*, *y*, *s*, *c*, *ç*, *j*, *ø* gereği; Moğ. *sal(xı)* “rüzgar”, Çuv. çil “yel”, Kzk. *ji* “yel”*l*, Kırg. *cıl* “yel”, Fü-yu Kırg. çil “yel”, Nog. *el* “yel”, Karaçay-Balk. *djel* “yel” Özb. *salqın* “rüzgar”, Manç.-Tunguz (Evenki) *salgın* “yel”, Mac. *szél* “yel”, Bulg. *iel* “yel”. Belki Far. *nil* “su rengi, çivit rengi” de bu kelimeye dayanır.

yohtur “yoktur” (*yok tur-ur* < ET *yod-* “silmek” –(*u*)*k* < AT *yōk* “bozulmuş”), *d/* > *y/* > *ø* ünsüz akıcılışıp orta hecede vurgu zayıflığından düşerken *o X u* ünlü çatışmasında dar ünlü daha zayıf olduğundan düşerken birincil uzun ünlü kısalırken bıraktığı ses enerjisiyle *k* > *h* > *h* süreklileşmesi oluşur (Derdim Türlü Türlü Yoktur İlacım “Ömür Kervanı”).

yoz “yabancı, kısır, faydasız” (*yavuz* “kötü” < ET *yabız* “fena”), daha sonra 88. İslam Halifesi Râfîzî mezhebinden Safevî hükümdarı Şah İsmâil’i mağlup eden ve Sünnî halkın hâmisî olan ve *Tatar Türkçesini* de bilen I. Selim Şah (1470-1520) azatlı Türk emirlerden gelen son Memlük Sultanı *Memlük El Melikü’l Eşref Tomanbay*’ı (1474-1517) idam ettirerek -ki böylece zaten Kuzeyde tutunamayan Altın Orda Devleti (1242-1502) ile beraber Eyyubi Devleti yerine kurulan Ed-Devleti’t-Türkiyye de yıkıldığından Kıpçakça - Ana unsuru Kıpçakçaya dayanan Oğuz tesirindeki Kırım Tatar Türkçesi/Kırım Tatarşa lehçesinin arşivlerindeki XVIII. yüzyıla ait Seit Muhammet Rıza’nın Essebu’s-Seyyar ‘Yedi Gezegen’ gibi el yazması eserler hariç (Sevortyan 1966: 2)- Yeni Türkçe döneminde yok oldu.- *Hâdim’ül-Haremeyn’uş-Şerifeyn* “Mekke ve Medine’nin Hizmetkârı” olduğundan anlam iyileşmesiyle *Yavuz* “yiğit” adıyla meşhur olur (Emecen 2011: 134).

yun- “yıkılmak” (< ET *yū-* “yıkamak” –*n-* “yapma, olma ifade eden fiilden fiil yapma

dönüştürülme çatı eki), Krh. *yun-* “yıkamak” KB (3285), *yun-ak* “yıkama yeri” < *yu-n-(ı)g* > ET *yuy* > *yün*. DS’de iyice temizlenmek anlamı da var (Türlü Türlü İrenklere Belenmiş). Halç. *yü-* “yıkamak”, Özb. *yuvın-* “yıkamak”, Kzk. *juw-* “yakamak”, -y = s denkliği ile Yak. *suuy-* “banyo yapmak” < AA **δōl²u-* > Kor. *mog-yog* “banyo” < *mog* “boyun, vücut” + *yo-* “yıkama” -g “yıkama(k)”.

zurba zurba “kuş sürüsü” (<* *sürüg be sürüg* “sürü sürü”) ikilemesinde ünllerde sıra değiştirme ve /g/ ünsüzü erimesi neticesinde ünsüz düşmesinden sonra #s > #z ünsüz değişmesi olmuştur (Bizim Eller Yaylasına Yürümüş). Çünkü *sür-* “gütmek” anlamı da hayvanattan kuşları hatırlatır.

2.2. Türkçe kökenli ekler

{+(y)A} Ana Oğuzcadan itibaren var olan -Ana Karlukça +gA yönelme ekinden gelmeyen- bu arkaik ek eğer kaynak dilden alınan kelime aslı uzun ünlü varsa ki ozaman ince telaffuz edilmesinden dolayı her ne kadar ünlü uyumu bozulmuş görünse de aslında â-e ünlü dizimi sırayı bozmamaktadır. Örnek: *hünkar+e* (< *hünkâr* “sultan” < Far. *h^vand-gâr* < *h^vand* “efendi”), bu kökten evrilen *hudâvendîgâr* “cihana hükmeden” (1484 kayıtlarına göre) Bursa için de eyalet adı olarak kullanılırdı. Kosova’da sırtından bıçaklanarak şehit edilen üçüncü Osmanlı hakanı I. Murad’ın (1326-1389) unvanıdır. Ayrıca velilerin ve yeniçerilerin gönül sultanı Hacı Bektaş Velinin unvanı da *Hünkâr Hazretleri*’dir.

{-(y)A+m/k } (<< -(y)A “istek eki” +m “iyelik kökenli 1. teklik kişi eki”), ölçünlü yazı dilinde emir kipi +*Ayim+ø* < -*AyIn* “1. teklik kişi emir eki” +*ø* “her şahıs için ayrı bir emir eki olduğundan kişi eki yok” isteğe kaydırılmış ve şekili emir, fonksiyonu (görevi) istek olmuştur. Örnek: *dök-e+m* [taşralı ağzı] (Kaldırsan Perdeyi Dökem Suçumu), Osmanlıda *dökevüz* < *dökebiz*, ölçünlü dilde *dökeyim*, *alam* “alayım” (Hastane). Birinci çokluk kişi şekli de var: Osm. *düşünevüz* şekli devam etmeyince yanlış analogi/örnekseme ile -aslında Türkçede +k diye bir çokluk eki yoktur. Toharcadan Türkçeye alınan ök pekiştirme edatıyla önce -*du*k sıfat-filinin, sonra -*dI^k* yaşanan geçmiş zaman eki oluşmuş ve örneklendirilmiştir- *düşün-e+k* “düşünelim” (Seksen Yıllık Yolu Biraz Düşünek). ...çek-e+k “çekelim” (Sen Olmasan Ben Olmazdım.).

{-AI+}{-AII < -(y)AII < -gAII > TT (y)AII } *gel-el* “geleli”, *geleden beri* “geldiğinden beri” (Denizaltı Dumlupınar Kazası). Eski Türkiye Türkçesinde kullanımı olan bir şekildir. Yunus Emre’den iki örnek: “*Yine esridi Yunus, Taptuk yüzün göreliden*”, “*Ol dost yüzün göreliden aklım başa gelmez benim*” (Koca ve Koca, 2021: 136).

{-e+n } (< -e “istek eki” +*n* “iyelik kökenli 2. işi eki”), *söylen* “söyleyin” (Benden Selam Söylen Vefasız Yare).

{-DI+ } (< -*du* “yaşanılan geçmiş zaman eki”+iyelik kökenli kişi eki), *ko-du* “koydu” (< *koy-* < *kod-* < AT **kōd-* < **kō-* > *ko-* “bırak”), d > y > ø akıcılığa sonrası ünsüz düşmesi olur (İtimat Edersen Benim Sözüme). Kzk. *ğoy* “olumlama edatı” da bu kelimeye dayanır.

{-(I)n- } (< -(I)n- “ dönüştürülme çatı eki”, *kızın-* “ısınmak” (Esti Bahar Yeli Karlar Eridi). Kelimenin *kız “kırmızı” kökü *helke* ve bakır örneğinde izah edildiği üzere h >> k ve l > r ünsüz değişmesi ile a > ı ünlü değişmesi sonucu *kır* < AA **p^hal²* “al, kırmızı, parlak” > *kız* ve *al* fonosemantik-başkalaşmayla oluşmuş varyantlara dönüşmüştür. Muhtemelen *kır*

“kırmızı” ve *mi:s* “larva” birleşmesiyle diğer dillere de değişik varyantlarla geçmiştir. Sonra aynı kelime Farsçadan Arapçaya *ķirmizī* “larvadan elde edilen parlak kırmızı boya” oradan da Türkçeye geçmiştir.

{-(I')yo+m} (<< F-(y)A “vokal zarf-fiil eki” *yoru-* “tasviri fiil” -r “geniş zaman eki” +ben “1. teklik kişi zamiri”), *yürüyom*, *arıyom*, *görüüyom* (Uzun İnce Bir Yoldayım), *dolanıyom* (Mecnun Gibi Dolanıyom Çöllerde), *arzuluuyom* (Siz Sağolun Biz Selamet Gidelim).

{+ı-dı+ø} (<< ér- “cevheri fiil” -di “yaşanılan geçmiş zaman eki” + ø 3. teklik kişi), *vardı* “var idi, vardı” (Güzel Seni Sormak İçin).

{-(I)t-} (< ET -(I)t-), *soyut-* “soyundurmak” (< ET *soy-* “hayvanın derisini yüzmek”), geçişli “nesne alan” fiil, bk. *giyit-* (Dokuz Ay Koynunda Gezdirdi Beni Anam); *giyit-* “giydirmek” (< ET *ked-* “giymek”), kök vokalinden sonra d/ > y/ ünsüz değişmesi ve ölçünlü dilde alışılmamış çatı ekinin kullanılması söz konusudur. (Dokuz Ay Koynunda Gezdirdi Beni Anam). Bu fiilden fiil yapma çatı ettirgenlik eki {-(i)t-} her fiile getirilmez. Ancak *vokaller*; l, r, m -ki burada y- sonantları ve ç, k, p ötümsüzleriyle biten eylem köklerine getirilir ancak taklidi/yansımali onomotophe kelimelerde -Kıpç. çaw “ses, nida”- *çağ+ı-r-* (Koca ve Koca, 2021: 187) ~ *çığır-* şekli < *çağ+kır- > çağ+ø-r- olmalı tıpkı öksür- < öskür-gibi. Burada /ğk/ tenafüründen dolayı kakfoni oluşmasın diye k > ø ünsüz düşmesi olmuştur.

{-(I)r-} (< -r-), *yetirdi* “yetiştirdi”, burada çatı eki yığılması olmamıştır (Dost Dost Diye Nicesine Sarıldım Kara Toprak). Tarihî dönemde ünlülerle biten eylemlerin üzerine geldiği görülmektedir ancak taklidi kelimelerde (Koca ve Koca, 2021: 174).

{+k} (< Toharca ök “pekiştirme edatının ekleşmesi” [İyelik kökenli birinci çokluk kişi ekinin -+DUK “sıfat-fiil eki” < di+ök-] örneksemeye dilek-istek kipi birinci çokluk kişi ekinde görülmesi), *böl-üş-e+k* ve *dök-e+k* (Benden Selam Söylen Vefasız Yare).

{+leğın} (<+le-^egü+n > +ileyi+n < +celeyin > +cileyi+n > +ileyi+n > lAyı+n). [Burada ölçünlü yazı dilinde analogi ile ğ > y ünsüz değişmesi kolektif tekillikteki *biregü* “birisi” > *birey* “fert” gibi olmuştur. Bu eskicil (arkaizm) bir özelliktir. Kıpçak Türkçesinin -(U/A) w < -AgU fiilimsi (eylem adı) yapan mastar ekinin oluşturduğu partisip üzerine prominal zamir n’si değil, birliktelik bildiren ve zman zaarfı yapan instrumental/vasıta eki *yyazın*, *kışın* örneğimdiki gibi gelmiştir. Eski Türkçede *ikilegün* (Tekin, 2015: 220) < *ikkiçelegün (/ç/ ötümsüz konsonunun tesiriyle gerilek uzak benzeşmeyle kök vokalindeki birincil uzun ünlü V:/ kısırlırlen ünsüz uzaması da denilebilecek konson ikizleşmesi olmuştur.) < *(y)igirçelegün < **di:gil+çe+le-^egü+n*. Burada yeri gelmişken 20 rakamının sayı adı da *yirmi* < *yegirmiş < *yegir “2” +*mil* “10” şeklinde zikredilmiş olsun. Önce +CA eşitlik eki üzerine zarf eki gelerek gibi ve göre anlamında Eski Türkiye Türkçesinde kullanılırdı]. Yunus Emre’nin meşhur “*A bülbülüm uslu musun / kafeslerde besli misin / Bencileyin yaşlı mısın / Garip garip ötme bülbül*” ilahisi hemen akla gelir. Eski Uygur Türkçesinde gerilek benzeşmeyle ekin *ançolayı* şeklinde yuvarlaklaştığı görülür. Burada *bunce leğın* (Ağlalyalım Atatürk’e) şeklinde Eski Uygur imlâsındaki gibi söylenip ayrı yazılışı dikkat çekicidir. Ancak ekleşmenin bitimini gösteren kişi ekinin üzerine equative ekini kaybettikten sonra *EAT*’de *dileğınleyn*, *umduğumlayın* şeklinde birleşik yazılması artık ekleştiğini gösterir.

{+ler} (l > r’den sonra ek yığılmasıyla +lAr < +l+Xr < *+L) *ehbab+ler* “ahbablar” (< Ar. *aḥbāb* “dostlar” [çoğul şekli] < *ḥabīb* “sevgili” < *ḥ^abb* kökünden gelir). Telaffuzunda

son hecedeki /ā/ ünlüsü uzun olduğundan *-gil, -ken, -leyin, -mturak, -yor* ekleri gibi damak uyumuna uymamış gibi görünse de art damaktan ön damağa sıra değiştirme şekli değil de ön damak uyumunu aslen devam ettirmedi. Son ünlüleri art damak sırasından olmasına rağmen son ünsüzleri ince söylenen bazı alıntı kelimeler ön damak ünlülü ekler alır ve genellikle son hecede *-nadiren orta hecede-* aslı uzun ünlü bulunduran *hakikat / hakikati, helâl / helalimiz, idrâk / idrakimiz, kabûl / kabulü, sâ'at / saate, sadâkat / sadakati* vb. bir kaynak dil olan Arapçadan kelimelerdeki gibi Veysel'in dilinde *ahbâb / ehbabler* olunca ince sıradan uyum oluşmuştur. Ekin Altay dillerinde *-*l, *n, *s, *t, *r-* değişik çokluk şekilleri ve Çuvaşça (Yılmaz, 2002: 30) *-morfo-fonemik değişmeyle-* (N+i “iyelik” +*sem* “çokluk” *sayu+n* “instrumental ile genişleme” < İT **sa-* “düşünmek” *-yu* [kalıplaşmış zarf-fil] “her”) hariç Türk lehçelerinde *-[labialacraction ile ve sonant uyumu ilavesiyle] +lOr, +nOr, +TOOr, +TAr, +nAr, +zAr, +Ar;* Tatarva +*AlAr-* şekilleri vardır (Alkaya, 2022: 18). Yalancı eşdeğere örnek olabilecek *-#o* ve */t/* fenomeninin düşmesi ve LIR // ŞAZ denkliği gereği *-EBT* daha arkaik olduğundan *-u > a* ünlü değişmesi sonucu büzülme ile- Çuv. *lar-* “oturmak” < **ilar-* < **olur-* (Ceylan, 1997: 178) < **oltur-* kelimesi de her ne kadar eke benzerlik gösterse de görüldüğü üzere alakası yoktur.

{*-ma+*} (*-ma* “olumsuzluk eki” +ø 3. teklik kişi eki), Kuzey Türk lehçelerinde –mesela Kazak Türkçesinde- dil uyumuna göre ötümsüz ünsüzlerle bitenlerde *#p; m#, n#, ŋ#, z#* ünsüzleri ile bitenlerde *#b;* ünlü ve ötümlü ünsüz olup ötümlü karşılığı olmayan akıcı ünsüzler (sonantlar) *l#, r#, w#, y#* ile bitenlerde *#m* ünsüzleri ekin başında görülür. Şiirde *ko-ma* “bırakma” (< *koy-* < *kod-* < AT **kōd-* < **kō-* > *ko -n-* türevleri), *yüzü koy-u* “kalıcı zaarf-fil eki +*n* “instrumenla vasıta eki” şeklinde geçer (Turnam Senin Sunam Senin).. Ayrıca bk. *ko-ma*.

{*-MAC*} (< *-ma* “hafif mastar eki” +*aş* “yemek”), *Germeç* “Mevki adı: Şarkışla ile Akdağmadeni arasında Kızılcaova köyünün yaylası. Sözlük anlamı: Bahçe Kapısı” (< *ger-meç* < ET *ker-* “enlemesine kesmek, ipi çekerek uzatmak” –*MAC* “işlek olmayan fiilden isim yapma ekidir” < *-ma* “daha çok yemek ve oyun adı yapmak için sonraki ikincil kelimeyle birleşir” +*aş* “yemek” [ek ve ikincil kelime birleşmesinden oluşan ek], burada fonetik gelişimin tersine *-sütlaç, güllaç* gibi- *ş > ç* ünsüz değişmesi var (Sinemi Yakıyor Sılanın Aşkı); Trkm. *kak-maç ~kart-maç* “kurutulmuş et”, İsp. *ger-meç* “perde”, Afyon *doğra-maç* “yemek adı”, Kars *gizlen-paç* “çocuk oyunu”, Konya-Kulu *döğ-meç* “yemek adı”, Konya *omaç ~ovmaç ~oğmaç* “bulamaç gibi bir Yörük yemeği”; *bazla-maç* “sac pidesi” -EAT (DK) *bazlamaç-*, TT *bula-maç* “üzüm şiresinden yapılan bir tatlı”, *çığırt-maç* “bir kuş cinsi”, *sığırt-* “ıslık çalmak” *-maç* “çoban”; YT *kul-maç, dilmaç* “tercüman”, *yurt-maç* “çapraz, şaşı”, *kurut-maç* “bugudi”, *sar-maç* “kompresör”, *sık-maç* “meyve suyu çıkaran alet”, *soğut-maç* “soğutucu”; ; Krh. (DLT) *kömeç* < *köm-meç* “çörek”; Çağ. *kavur-maç* “kavrulmuş et; < (DLT) *koğur-maç* “ ‘kavrulmuş buğday’, DLT *yörge-* “sarmak” *-meç* “bumbar”, *tut-maç* ‘tel şehriye’ vb.”), çit kapısı anlamı önceden tespit edilse de yer adı olarak-DS’de yok- bu anlamı derleme çalışmalarına bir katkıdır (Ercilasun 1973: 85). Ayrıca DS’de şu örnekler de var: *büz-meç* “kesenin iple büzülen ağız kısmı”, *bas-maç* “ızgara köfte”, *bas-maç* “yazı tura oyunu” (Koraş 2001: 354). Kars *gizlen-paç* “çocuk oyunu” ötümsüz örneği iken Kıpçak lehçelerindeki sonant uyumuna benzer başka çocuk oyunları da var: *atlambaç* < *atlan-baç*, *dolambaç* < *dolan-baç*, *saklambaç* < *saklan-baç* (Koca ve Koca, 2021: 154).

{*-ma-k*} “-me-(y)iz”, *Hiçbir türlü çekmek darlık*. “Hiçbir türlü darlık çekmeyiz.”

Burada kişi ekinde *-Dlk* sıfat-fiil şeklinin birinci çokluk kişi yaşanılan geçmiş zamanında kullanılmasının örneksenmesi görülür (Oku Benim Cici Yavrum).

{+ø} “sıfır accusative” *kendin+ø naza çekmek* “kendini naza çekmek” (Ala Gözli Benli Dilber). Şiirde vezin gereği kullanılabilir. Köktürkçe ve Karahanlıcada da *-minde söz+ø+ø+ø* “benim söz(ümü)”, *yaruttı ajun+ø* “dünyayı yarattı”- var olan (Mert, 2019: 436) eksiz ama görevi olan nesne/yükleme durumu Eski Türkiye Türkçesinde rastlanılan bir söyleyiş tarzıdır. Birkaç örnek daha var: *çapa+sın+ø vur-* “çapasını (küçük kazmasını) vurmak” (Emeklerim Zay’eyledi Sel Benim); *kolun+ø* “kolunu” (Kara Toprak); *arzu+sun+ø* “arzusunu” (Beserek Dağı).

{-ø+} (< -ø “geniş zaman eki” +*kişi eki*) *ne den* “ne dersin” (<*ne de- ø+n*), burada sıfır şekil birimli geniş zaman eki söz konusudur (Dünya Bir Dolap Ki Durmadan Döner).

{+y+ø} (< +*η+ø*), *iradey* “iradeni” (Âşıklar Karadeniz Gibi Kükrer Coşarsa), 2. Kişi iyelik eki üzerine sıfır accusative “belirtme” ad durumu eki gelmiştir. Bu ikinci şahıs iyelik eki burada iyice akıcılaşırken Irak Türkmen ağzında ise çift dudak +*η* > +*w* (*zülfiwü* “saçını” gibi) olur.

{-(y)In} (< -(y)In+ø) “istek fonksiyonunda şahıs eki almayan 2. teklik kişi eki emir eki” örnekleri: *dolaşın gelin*, *ulaşın gelin*, *karişın* (Kızılırmak), *deyin* “söyleyin” (Ağlalyalım Atatürk’e), *söylen* (Ey Hocam Karışma Hikmetullaha).

{-(y)I} (< (y)U), *ağlayı ağlayı* “ağlaya ağlaya” vokal gerundium ile ikileme yapılmıştır (Ağlayı Ağlayı Vardım Pınara).

{+(y)InAn/+IlyAn} (< +(y)In+An/ +*ile+(y)+in*), “ile bağlama edatı görevinde instrumental/vasita eki yığılması”, *kazmayınan* “kazma ile” (Benim Sadık Yârim Kara Topraktır), *sapanınan* “saban ile” (Derdimi Dökersem Derin Dereye). Kazak Türkçesinde +*MAN+An* (< *bir+il-e+n*), ünlü ve sonantlardan sonra +*men*, ötümlü ünsüzlerden sonra +*ben*, ötümsüz ünsüzlerden sonra +*pen* şekilleri var. Ayrıca *bile* “birlikte” (< *bir+il-e*) örneğinde ise /*ri*/ hecesi düşmüştür ve şarkılıyan “şarkı ile” örneğinde ortada /*(y)ın*/ hecesi düşmüştür (Dünya Dolsa Şarkılıyan).

{-(i)yo+} (< -*A yoru-r*+kişi eki), *koyuveriyon* < *koy-u* “bağ-fiil” *ver-* “tasviri fiil” *-iyo+* “şimdiki zaman eki”+*n* “2. teklik kişi eki” (ırızam mı Senin Adın).

{-*man mı?*} (< -*ma-* “olumsuzluk eki” -ø “sıfır şekilli geniş zaman eki” +*η* “iyelik kökenli 2. tip kişi eki”, “-*mAz* mısın?”) *kırılman mı?* “kırılmaz mısın?”, *sarılman mı?* “sarılmaz mısın?” (Deli Gönül Ne Gezersin).

{-*n*} (< -(I)*η* “2. teklik kişi eki”), muzari “geniş ve şimdiki zaman” eki üzerine iyelik kökenli 2. teklik kişi ekinin gelmesi, örnek: *bulan-t-n* “bulanırsın”, olumsuzluk şekli *durulman* “durulmazsın”, *yorulman* “yorulmazsın” (Daima Bulanın, Asla Durulman Kızılırmak).

{-*n-*} (< -*ş-*), fiilden fiil yapma çatı eklerinin birbirinin yerine kullanılmasına örnekler: *güzellendi* “güzelleşti” (Durum şiiri), *zorlandı* “zorlaştı” (Geçti Bahar Geldi Yazın).

{-*UdU*} (< -*ul-du+ø*) *durudu* [Malatya’nın Arapgir ağzında *durul* “tortu” şekli isim olarak var.], *farıdı* “yorulup güştten düştü” (Güzel Seni Sormak İçin), -*DS*’de yok-.

{-*u+n*} (< -(*u*)*r+sun*), geniş zaman ekinin asli sesi olan /*r*/ ünsüzü düşer ve zamir kökenli +*n* < +*sun* < +*sen* kişi eki gelir (İtimat Edersen Benim Sözüme Gel Birlik Kavline).

3. Sonuç

Alan yazınına göre tek olarak Yunan alfabesi ile Türk yazı dili bulunan daha çok *Karamanlidika* diye malum Kapadokya bölgesi Karamanlı Ağzından sonra Anadolu'nun Selçuklu'dan Osmanlı'ya geçiş merkezi sayılabilecek Sivas ağzının şiirsel yazılı metinleri olarak -şiirlerini başta oğlu olmak üzere yazdırdığı- gönül gözü gören Veysel'in şiirleri de Sivas ağzı olarak ikinci sırada yazı dili olan diyalekt olarak Sivas ağzı sayılabilir.

Yukarıdaki başlıklar altında elde edilen yaklaşık -*eklerdeki örnekler hariç- 129 kelimeye dayanan veriler aşağıdaki gibidir.

Söz dağarcığı değerlendirmesi bakımından durum şudur: Alınma kelime sayısının toplamı 64, Türkçe kökenli kelime sayısı 65 olduğuna göre Veysel'in şiirinde halk söyleyişinde bir denge söz konusudur. Ancak alınma kelimeler kendi arasında değerlendirildiğinde en çok Arapça kelimeler 35 rakamı ile birinci sırada, ikinci sırada 24 alınma kelimeyle Farsça ve farklı Batı dillerinden alınma kelimeler ise 5 rakamıyla yok denecek kadar azdır. 16 tane kelime grubu vardır. Yer adı olarak 11 kelime vardır. Kişi adı olarak kendisi Şatır'ın dışında ise Irıza'ya rastlanır.

Şekil bilgisi bakımından ise eklere bakıldığında 28 ekin farklı biçimde ve söyleyişte olduğu görülür. Şimdiki zaman eki {-*I/A*}r+, Sivas'ın doğu yöresi ağızlarında da aynı şekilde görülür; batı yöresi ağızlarında ise Türkiye Türkçesindeki gibi {-yor+/-yo+} biçimindedir. Bu durum istek ekinin kullanımında da vardır. Bu ek birinci Sivas'ın kimi bölgelerinde işlevsel olarak kullanılırken kimi yörelerinde de yerini bugün fonksiyonu istek olan eski emir ekine ter etmiştir (F-am/F-ayım < +*Ayım*+ø < -*AyIn*). Ayrıca *müdâna* sözcüğüne yokluk eki +sız, *müşir* sözcüğüne Farsça +ân eki *müşrân* şeklinde gelmiştir.

Ses bilgisi bakımından ise *rayha* sözcüğü hariç #r ünsüzü ile başlayan irahmet, Irıza, irençber, Urum, Uruz, ürüsva, ürtüya örneklerinde genel halk dilinde olduğu gibi söz başında dar ünlü türemesi görülmektedir. Türeme ve ses değişimleriyle kelimeler Türkçeleştirilmiştir. Oğuzca özellikler ötümlüleşmeyle, Kıpçakça özellikler ise dudaklılaşmayla -g > v ünsüz değişimiyle kendini gösterir. Ünsüz yer değiştirmelerinde ve bir örneği olan *-farımak-* aykırılılaşmayla kelimeler tanınmayacak şekilde değişebilirken yalancı eşdeğer kelimeler de görülür.

Hususen Sivas ağzı Kıpçak ve Karluk lehçelerinin diyalektlerinde duyulan özellikli yapıya sahiptir. Çağdaş Kıpçak lehçesi Kazak Türkçesi ağızlarında ve Çağdaş Karluk lehçesi Özbek Türkçesinde Sivas ağızlarında olduğu gibi /k/ ve /g/ yanındaki /ö/ ve /ü/ ünlüleri yarı artılılaşarak *kól* (=köl) “göl”, *kóz* (=köz) “göz”, *kúç* (=küç) “güç”, *mangú* (=mengü) “ebedi” örneklerindeki gibi dil ortasına kaymaktadır (Tekin-Ölmez 1999: 134)

Derleme sözlüğüne katkı olarak DS'de olmayan/bulunmayan 21 örnek kelime tespit edilmiştir. Kısacası Anadolu'da teşekkül eden Oğuz yazı diline kaynaklık eden diyalektlerden biri de Veysel'in de şiirinde görülen Sivas yöresindeki halkın konuşma dili olmalıdır.

Türkçe kökenli kelimelerde ise Altay dil ailesiyle örtüşen ve bazı Çağdaş Türk lehçelerinde karşılığı gösterilen 67 Türkçe kelimedenden yarıya yakın olan 26 örnek kelime irdelenmiştir.

Alan yazınında ise değişik yönleriyle 60 kaynağa atıf yapılarak daha sonra araştırma yapmak isteyenlere kaynak tarama imkânı sağlanmıştır.

Neticede son konserini 15 Ağustos 1971’de Nevşehir ili Hacıbektaş ilçesi Hacıbektaş Veli Anma Töreninde yapan Veysel’in Anadolu bozkırından Avrupa’ya kadar uzan şöhreti onun bir küresel boyutta değer olduğunu gösterir. Macaristan’dan Japonya’ya kadar Altay kültürü Veysel’in halk diline ait Sivas ağzı örneği olan sözcüklerde görülmektedir. UNESCO’nun gündeme taşıdığı Âşık Veysel’in âşıklık geleneği Türk lehçelerine ait örneklerinin yanında diğer Altay dillerine ait kardeş dillere mensup halk ozanlarıyla mukayesesinin ilerdeki aşamalarda yapılması gerekir. İlk Türk şâiri Aprın Çor Tigin’den başlayarak Âşık Veysel Şatıroğlu’na kadar Türk ozanlarının sevgi adı verilebilecek lirik şiirlerinin Kazakistan ve Kore gibi birçok ülkede Altay dil ve kültür birliği şenlikleri yapılması dileğiyle...

KAYNAKÇA

- Akar, A. (2019). “Türkçe Lehçe Bilgisi Bakımından Sivas Bölgesi Ağızları”. *Her Yönüyle Sivas Kongresi’nin 100. Yılında Sivas Uluslararası Sempozyumu, Dil ve Edebiyat 4. Cilt*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sivas, 7-14.
- Alkan, E. (2001). *Âşık Veysel’den Nükteler*, İstanbul: Pencere Yayınları.
- Alkaya, E. ve Yalçın, S. K. (2022). “Türk Dilinde *1 Çokluk Eki”. *Dil Araştırmaları*, 16 (31): 17-24.
- Alpargu, M. (1999). “XV. Yüzyılda Antep’in Tarihine Umumi Bir Bakış”. *Cumhuriyetin 75. Yılına Armağan, Gaziantep*, (Editör: Yusuf Küçükdağ), Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Vakfı Yayınları, 83-89.
- Altun, M. F. (2021). *Türkiye’de Sinema-Resim İlişkisi (1950-1960)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Ayazlı, Ö. (2019). Sivas Ağzında Eski (Arkaik) Ögeler: Âşık Veysel ve Âşık Talibî Coşkun Örneği. *Sivas Kongresinin 100. Yılında Her Yönüyle Sivas Uluslararası Sempozyumu*, 61-85.
- Başaran, U. (2020). “Âşık Veysel ve Köy Enstitüleri”, *Ihlamur Kültür ve Sanat Dergisi*, 12 (89): 90-92.
- Buran, A. (2011). Türkiye Türkçesi Ağızlarında -R- /-R Türemesi, *IV. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı*, Edirne, 27-29 Ekim 2011: 1-11.
- Ceylan, E.(1997). *Çuvaşça Çok Zamanlı Ses Bilgisi*, Ankara: TDK yayınları.
- Choi, Han-Woo (2019). *Türkçe, Korece, Moğolca ve Mançu-Tunguzcanın Karşılaştırmalı Ses ve Biçim Bilgisi*, Ankara: TDK yayınları.
- Cin, A.(2011). Arıkuyusu/Kuşak (Gülнар) Ağzı. *MJH Mediterranean Journal of Humanitie*, 1 (2): 21-46.
- Demirci, Ü. Ö. ve Korkmaz, Ş. (haz.) (2008). Şeyyad Hamza Yüsu f u Zelihâ (*Destan-ı Yusuf Aleyhi’s-selam ve haza ahsenü’l-kasasi’l-mübarek*), İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Dinamo, H. İ. (1974). “Ozan Dolu Anadolu”, *Bütün Yönleriyle Âşık Veysel Yaşamı Sanatı Şiirleri*, (Yay., Hzl., Gülağ Öz), Ayyıldız Yayınları: Ankara, 53-57.
- Diñç, A. (2014). *Türkçenin Kayıp Kelimeleri*, İstanbul: Litera Yayıncılık.

- Dolati, M. (2021). *Halaç Türkçesi (Merkezi İli Ağzı)*, Ankara: TDK yayınları.
- Duymaz, R. (2007). “Âşık Veysel'in Estetiği”, https://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/recep_duymaz_asik_veysel_estetik.pdf, ET: 21.03.2023, s. 1-7.
- Dybo, Anna Viladimirovna (2004). Хронология Тюркских Языков и Языковые Контакты Ранних Тюрков “Türk Dillerinin Kronolojisi ve Erken Türklerin Dil Bağlantıları”. Москва: Академия, 766-811.
- Eckmann, J. (2013). *Çağatayca El Kitabı*, (Çeviri: Günay Karaağaç, 5. basım), İstanbul: Kesit Yayınları.
- Elçi, A. C. (1997). *Muzaffer Sarısözen (Hayatı, Eserleri ve Çalışmaları)*, Ankara: Kültür Bakanlığı yayınları.
- Emecen, F. M. (2011). “I. Szelim Szultán és a Keleti Kérdés Fordította: Szigeti Boglárka”. *AETAS*, XXVI, 2011/2 (Szeged 2011), 129-142.
- Ercilasun, A. B. (1973). “-maç/-meç Eki Üzerine”, İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 83-88.
- Erol, O. (2014). *Genel Klimatoloji*, İstanbul: Çankaya Kitabevi Yayınları.
- Gülensoy, T. ve Buran, A. (1994). *Elazığ Yöresi Ağızlarından Derlemeler*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- Güler, A. (1999). Mustafa Kemal Atatürk'ün Soy. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 15 (45), 969-1009.
- Kaplan, A. (2012). Aşıklık Geleneğinde Aşık Veysel. *42nd International Ballad Conference “Symbols in Folk Songs and Ballads”*.
- Karahan, L. (1996). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Koca, S. *Türk Kültürünün Temelleri: Hunlar, Göktürkler, Uygurlar*, İstanbul: Damla Neşriyat, 1990.
- Koca, A. ve Koca, E. *Uygulamalı Türkiye Türkçesi Şekil Bilgisi*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2021.
- Koraş, H. “maca/-mece Eki Üzerine Bir Deneme”, *TÜBİAR*, X, 2001, 349-358.
- Karadeniz, Y. (2016). “Dîvân-ı Hikmet'teki Eski Türkçe Unsurlar”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (47): 89-95.
- Kavallı, S. (2021). “Savcı Sözcüğünün Anlam Ve Kavram Alanı Hakkında Bir Değerlendirme”. *International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 7 (37): 333-340.
- Kaya, E. (2019). “Balbal Sözcüğüne Artsüremli Bir Bakış”. *KSÜSBD*, 17 (1): 168-178.
- Kaya, M. (2017). *Âşık Veysel'in Şiirlerinin Söz Dizimi Açısından İncelenmesi*, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman.
- Keskin, B. (2021). “Eski Uygurcada İkillemelere Katkılar”. *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, 31 (Özel Sayı):151-175.

- KTB (2017). *Âşık Veysel Bibliyografyası, I. Bölüm*, Kültür Turizm Bakanlığı yayınları, Ankara: Milli Kütüphane Başkanlığı.
- Köktürk, Ş. (2015). “Trajediden Hikmet. Çıkaran Bilge: Âşık Veysel”, *Dünya Ozanı Âşık Veysel Sempozyumu*, Yer: CÜ Kültür Merkezi, Sâdık Yâr Salonu; 24 Mayıs 2015, Pazar, Saat: 17.15-18.00, program, 12-13.
- Köse, M. (2017). “Toprak Ananın Ölümü Kimyasal Gübre ve Yemin Getirdikleri-Götürdükleri”. *Bizim Ahıska Üç Aylık Kültür Dergisi*, (47): 48-52.
- Kurt, N. “Alevi-Bektaşî Cemlerinde ‘Deste Bağlama’ Geleneği ve ‘Bağlama’ Adının Kaynağı”,
- Mert, O. (2019). “Kutadgu Bilig’de Nesneyi Karşılayan Kavram İşaretleri İle Eylemler Arasındaki Sentaktik İlişkiyi Sağlayan Dışa Dönük Görevli Dil Ögeler”, *ÇÜTAD Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 4 (2): 431-445.
- MKB (2017). *Âşık Veysel Bibliyografyası -II. Bölüm- Makaleler*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 3532, Milli Kütüphane Başkanlığı Yayınları: Konu Bibliyografyaları Dizisi: 2017/3.
- Özdemir, A. (2010). *İki Kapılı Bir Handa Âşık Veysel*, İstanbul: Sivas Platformu, 2010.
- Özkan, İ. (2004). *Bir Yemeğin Türkçemizdeki Hikâyesi: Menemen*. V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı, Ankara: TDK yayınları, 2283-2288.
- Öztürk, J. (2017). Dobruca-Köstence Ağzı Zarf-fiilleri ve Anadolu Ağızları Zarf-fiilleri Üzerine Değerlendirmeler. *Anadili Eğitimi Dergisi*, 5 (4): 758-773.
- Korkmaz, Z.(1976). Anadolu Ağızları Üzerindeki Araştırmaların Bugünkü Durumu ve Karşılaştığı Sorunlar. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – BELLETEN*, 23-24 (1975-1976): 143 – 172.
- Qedimbeyli, M. (2022). *Âşık Veysel’in Yaratıcılığında Estetik Güzellik, Vatancılık ve İşçi Eğitimi*”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (11): 304-311.
- Malov, S. Y. (1952). *Yeniseyskaya pis ’mennost’ Tyurkov, teksti i perevodi*. Moskova–Leningrad.
- Rahimi, F. (2019). Abuşka sözlüğündeki yanlışlar üzerine. *TEKE-Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8 (3): 1293-1312.
- Roux, J. P. (2005). *Orta Asya’da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, (Çevirenler: A. Kazancıgil, L. Arslan), İstanbul: Kabcacı Yayınları.
- Öz, T. (1944). *Mimar Mehmet Ağa ve Risalei-Mimariye*, İstanbul: Arkitekt Yayınları.
- Schönig, C. (2000). *Mongolische Lehnwörter im Westghusischen*. In: *Turkologica*, Bd. 47. Wiesbaden.
- Sevortyan, E. V. (1966). “Kırmısko Tatarskiy Yazık ”. *Yazıki Naradov SSR:Tyurkskie Yaziki*, tom II, Moskova, 1-6.
- Somsikov, A. I. (2013). “Происхождение слов РОССИЯ и РУССКИЙ (Origin of the words RUSSIA and RUSSIAN) ”, <https://www.academia.edu/>, ET: 26.05.2023, 1-28.
- Şimşek, E. “Yakınma / Yakarışlar Dünyasında Felek ve Türk Halk Edebiyatına Yansımaları”. *Milli Folklor Dergisi*, 11 (84): 34-41.

- Taş, P. (2006). Şarkışla ve Yöresi Ağızları, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Tez Yöneticisi: Suzan Tokath), Kayseri.
- Tecer, A. K. (1952). “Hâdiseler Karşısında: Jübilesinde Âşık Veysel Şatıroğlu”. *Türk Folklor Araştırmaları*, 2 (35): 546-548. İstanbul: Halkbilgisi Derneği.
- Tekin, T. ve Ölmez, M. (1999). *Türk Dilleri-Giriş*, İstanbul: Simurg Yayınları.
- Tekin, Ş. (2015). Türkçedeki Bazı Çekim Eklerinin Tarihi Üzerine Düşünceler ve +leyin Eki Hakkında, İştikakçının Köşesi Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler, İstanbul: Dergâh Yayınları, (2. baskı): 208-221.
- Ünal, M. T. (2023). “1958’de ‘vatan haini’ ilan ettiğimiz Âşık Veysel’i bu yıl bütün dünya anacak”, *Kocaeli Gazetesi*, Makale Yazısı, 03 Ocak 2023, ET: 24.04.2023, <https://www.kocaeligazetesi.com.tr/makale/13607620/mtanzer-unal>
- Veysel, A. (1995). *Dostlar Beni Hatırlasın*, İstanbul: Özgür Yayınları, 1995.
- Yenen, Y. (2010). Âşık Veysel’in Şiirlerinde İkillemeler, *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28 :59-70.
- Yılmaz, E. (2002). Çuvaşça Çok Zamanlı Morfoloji Bir Deneme, Ankara: Grafiker Yayıncılık.
- Yoshida, Y. (2009). “Sogdian”. *The Iranian Languages*, Gernot Windfuhr (ed.), London & New York: Routledge: 279-335.

Hide-bound Linguistics? Hungarian (< Lir Turkic) hitvány

Saklı Dilbilim? Macarca (< Lir Türkçesi) hitvány

Abstract

The origin of this word was correctly identified by the great scholar Professor András Róna-Tas as Turkic ***kat-gan**, but he himself rejected the idea. His reasoning is that the Hungarian form would involve at least two rare sound correspondences. In reality it involves three such correspondences. Is this a reason to reject the etymology? The purpose of this article is to show both that the etymology is correct, and that Róna-Tas's reasoning is against it is a serious mistake. The relatively rare correspondences simply reflect the age of the borrowing: it is evidently more recent than the majority of the Hungarian words borrowed from Lir Turkic. While scientists usually employ invalid such reasoning to justify rejecting the ideas of others, it has been shown before that sometimes they do it to their own ideas (typically their own best, most daring ideas). The article briefly discusses a second such example too, involving the etymology of an Albanian word by Eric P. Hamp (another world-famous scholar). I argue that this kind of self-abnegation is not only a serious intellectual mistake but a political and sociological phenomenon. It serves to slow down progress and to preserve the power of an elite that controls a given field of science. And this is why it must be opposed with all possible force.

Keywords: *kat-gan, hitvány, Róna-Tas, etymology

Öz

Bu kelimenin kökeni büyük bilim adamı Profesör András Róna-Tas tarafından doğru bir şekilde Türkçe ***kat-gan** olarak tanımlanmıştır, ancak kendisi bu fikri reddetmiştir. Gerekçesi, Macarca biçimin en az iki nadir ses uyumu içermesi gerektiğidir. Gerçekte ise bu türden üç karşılık içermektedir. Bu etimolojiyi reddetmek için bir sebep midir? Bu makalenin amacı hem etimolojinin doğru olduğunu hem de Róna-Tas'ın buna karşı olan gerekçesinin ciddi bir hata olduğunu göstermektir. Nispeten nadir olan karşılıklar basitçe ödünclemenin yaşını yansıtmaktadır: Lir Türkçesinden ödünclenen Macarca kelimelerin çoğundan daha yeni olduğu açıktır. Bilim insanları genellikle başkalarının fikirlerini

**Alexis
MANASTER-
RAMER**

Detroit/Amerika
Birleşik Devletleri

e-mail:

manasterramer@
gmail.com

orcid:

0009-0009-4174-1335

Atıf

Citation

Manaster-Ramer, Alexis
(2023). Hide-bound
Linguistics? Hungarian
(< Lir Turkic) hitvány.
Babür, 2(2), 97-103.

Yayın Tarihi

Publication Date

08.11.2023

reddetmeyi haklı göstermek için bu tür geçersiz gerekçeler kullanırken, bazen bunu kendi fikirlerine (tipik olarak kendi en iyi, en cesur fikirlerine) yaptıkları daha önce gösterilmiştir. Makalede, Eric P. Hamp'ın (bir başka dünyaca ünlü akademisyen) Arnavutça bir kelimenin etimolojisini içeren ikinci bir örneği de kısaca tartışılmaktadır. Bu tür bir kendini inkârın sadece ciddi bir entelektüel hata değil, aynı zamanda siyasi ve sosyolojik bir olgu olduğunu iddia ediyorum. İlerlemeyi yavaşlatmaya ve belirli bir bilim alanını kontrol eden bir elitin gücünü korumaya hizmet eder. İşte bu nedenle mümkün olan tüm güçle karşı çıkılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: *kat-gan, hitvány, Róna-Tas, etimoloji

A general point, or two, to begin with: first, the early and specifically Lir Turkic borrowings into Hungarian are of special importance to Turcology not just as an irreplaceable source of information about some of the oldest forms of Lir but also because here, unlike in the case of Mongolic, the possibility of them being cognates is excluded and, two, at the same time they remain an underexploited resource because of the simple fact that very few scholars in Turcology (see e.g. Erdal 2015, duly criticized in Manaster Ramer in press) are willing either to deal with this material or, a fortiori, to make an effort to learn to read Hungarian. A more general point is that any revolution devours its own children, as we have all heard repeated and ourselves keep repeating, without reflection, reflection a mere second of which would show of course that it is actually some of its parents and grandparents (Danton, Trotsky, Kamenev, Zinov'ev) that are usually destroyed, by or at least with the connivance of the children and grandchildren. Any revolution, yes, but also any counter-revolution, reaction, or plain old-fashioned so-called conservatism, which so often misrepresents itself as moderation and rectitude, in science no less than in politics or religion.

And a crucial aspect of this is the phenomenon (not commented on very much as far as I can see, certainly not in historical linguistics) of intellectual (and other) self-criticism that strikes me as exactly like what goes on outside of science. Almost a generation ago (Michalove & Manaster Ramer 2001) I detailed a few examples of some of the world's all-time greatest Indo-European historical linguists (Hübschmann, Pedersen, Hamp as it happens) advancing brilliant (and correct) ideas and immediately pulling back as if stung or burned or scalded (or facing a crowd of fanatics defending the established religion, which is exactly what they WERE facing) largely or even wholly because (sometimes this is clear, sometimes implicit only) the ideas in question seemed to them too "bold", too "daring", or simply too "good". And in fact two decades later these ideas remain taboo in that field, not just rejected but simply not allowed to be discussed.¹ And, of course, almost every day I find more of this, in many different fields. Turcology has historically not been any different. There may however be a new wind blowing, and there certainly is a new sheriff in town.

Róna-Tas & Berta's (in fact, of course, mostly Róna-Tas's) *WOT* is a wonderful work in all kinds of ways, but not entirely lacking in the kind of high-handed, supercilious dismissal of proposals of other scholars that bothers me so very much, and the more so when some of these are actually very good, and even more when some others are not correct as stated but eminently salvageable (which is what I so love to do) provided one does not simply discard them (which is what I hate so). As argued in Trifonova & Manaster Ramer (2019), all this is entirely typical:

almost anything we hear or read is MOSTLY correct, but if it contains, strategically placed, a very few but very key myths, errors (of fact or logic), blunders, and falsifications—key because they are what shapes our (yes, all of our) misconceptions of the world and of ourselves and at the same (and how could it be otherwise) what defines the system of social, indeed political, relations we live in (e.g. what makes the community of scholars ignore certain particular works of certain particular scholars and to unquestioningly follow others, follow them even to the darkest and most disastrous of places). And many or even most of these key myths involve (explicitly or implicitly) the unjustified rejection of some crucial idea or fact. For example, even though we are discussing historical linguistics, I hope the Gentle Reader will not just forgive me but even thank me for pointing out the moral and intellectual lesson of Ignaz Semmelweis’s work on what we now recognize (though he did not and could not) as INFECTIOUS disease, TRANSMITTED by CONTACT. In his time, you see (and he bought into this totally) most physicians (except some but far from all in the English-speaking world) had convinced themselves that whatever epidemic illnesses (which is what he was dealing with) were NOT that, and they believed that they had the idea that they were (which was centuries old, though of course no one knew WHAT was being transmitted) had been firmly put to rest. So, yes, a great deal of the error (and evil) we all live with involves first of all the mistaken REJECTION of good idea, of valid conclusions, of true facts and only secondly (if at all) the invention of bad, invalid, fake ones.

¹ A rather amusing example of this that I became aware only in the last couple of years is Hamp (1986), who realized that Albanian **motrë**, **motër**, which famously means ‘sister’ and not ‘mother’, could be explained not as a reflex of the Indo-European ‘mother’ word (***māter**- or if you insist ***meh₂ter**-, or the like, which perhaps had been noticed by one or two earlier scholars but it is not totally clear) but rather of some suffixed formation derived from that (“e.g. ***mātrā** as a back-formation from ***mātrijā** [...] ‘maternal cousin (fem.)’”), but he felt that “the directionality remains unmotivated”. By this he apparently means that he does not believe that a word for a cousin can come to refer to a sibling. I find such arguments less than compelling in general, and anyway in Hungarian **testvér**, now ‘sibling’ originally meant ‘blood relative’ (< *[of one] flesh [and] blood’), and the same semantic change is clear in Polish in the case of the collective my native Polish the collective **rodzeństwo** ‘siblings’ < earlier ‘blood relatives’. I am as not sure but I suspect that the Romance reflexes of Latin **germanus** evolved similarly, so that (contrary to what seems to be assumed by the authorities) the meaning we find in e.g. Spanish (‘brother’) is secondary to that found in French (‘first cousin’), and I do not insist. It thus seems to me that we COULD get to ‘sister’ from *‘female cousin’. So even though Hamp gave the (rather obviously correct) idea up, I arrived at it independently many years later, only to discover my (as I thought) idea at <https://en.wiktionary.org/wiki/mot%C3%ABr> (posted a decade earlier, on 27 July 2011, by someone calling himself Torval4), who suggests that the ***mātrā** we seem to need is a “variant of ***mēh₂truh₂** (compare Old English *modrige*, Ancient Greek μητροιά (*mētruiá*, “stepmother”)). It actually needs be ***mēh₂truih₂**, but that is detail. And so is the fact Old English **modrige** meant both ‘aunt’ and ‘female cousin’. As a result, I am nothing less than appalled by Majer’s (2019) supercilious dismissal of Torval4: “[...] the attempt to bridge the gap between ‘mother’ and ‘sister’ via the intermediate step ‘mother’s sister’ is a somewhat naïve assumptions [naïve is replaced by *pamundur* ‘impossible’ in the kinder, gentler Albanian translation]. While it may make a good impression in purely abstract terms, it would be difficult to implement it in actual linguistic reality, where the aunt is quite far removed from the prototypical image of a sister”. I do not know who appointed Dr. Majer to decide what is easy or difficult to “to implement in actual linguistic reality”, but his own proposal makes no sense at all. He wants the Albanian word to have been ***māt(e)rā** < ***meh₂t-(e)r-eh₂** ‘of the [same] mother’ or ‘having the [same] mother’, but there is no known derivational pattern that could even with the best will in the world give this etymon such a meaning. It is this that is simply *pamundur*—if anything can be absolutely ruled out in a field like historical linguistics. Incidentally, it is not even clear that we need a proto-Albanian ***mātrā**. A simple search of several OCR’ed authorities uncovered no clear Albanian reflex of any IE word ending in *-**ui-(e)h₂**, or the like, except possibly **ve-** (with various dialect variants such as **voë** and so on) ‘egg’ < ***āuiā** (Standard Albanian **vezë**, with a suffix). The proto-form is a bit uncertain and the conditions not quite identical, but perhaps close enough. It may thus be that IE ***mēh₂trui(e)h₂** simply is the expected source of **motrë**. I should perhaps add that whether the semantic change really was via *‘female cousin’ obviously we cannot be sure. There may well be other ways to get there.

So, now, while it is usually the ideas of various others that *WOT* dumps on, if one looks careful, one finds at least one case where the same kind of illogic masquerading as methodological probity leads Professor Róna-Tas to dismiss one of his own best ideas (*WOT* 1232):

hitvány [hitvǎ́n] ‘worthless, of inferior quality’ | 1171 PN Hituand [hitvan-d], c1350 [hi]tuan [hitvǎ́n] | hitvǎ́n < *χityan < *χatγan ← *WOT* *katyan | *EOT* katkan < katgan < kat- ‘to be hard’ > Chuv χitkan ‘lean,² meagre’.³ The Chuv word goes back to *kitkan < kat-. The /tk/ > /tv/ change would be the same as that of törvény. The /i/ > /a/ change would have occurred in H, as in tiló. The many hypotheses make this etymology, which I proposed in an earlier phase of this work, improbable. [...] According to Benkő (1993–1997/1: 563), the H word is of unknown origin–

Two is not actually so “many”, but how about three? For, in fact, there is a THIRD rare correspondence that would be involved in the derivation of this Hungarian word from Lir Turkic, one that is left unmentioned in *WOT*. Usually Hungarian has **k-** (much less often **g-**) for Lir Turkic, and only in a very few cases **h-** (Gombocz 1912: 166).

So, if this etymology is the true one (as I will argue), it actually involves THREE rather rare correspondences. Is this then a good reason to dismiss it?

To me it seems that this whole approach exactly the opposite of what scientific and mathematical considerations tell us. The word is both long and complex enough and the meaning specific enough (and these are absolutely key considerations, as compared to, f.ex., a word like Hungarian *úr* ‘master, lord’, which I discuss elsewhere) to make coincidence not very likely, and what is also not unimportant is there is no competing etymology at all. The reasoning here is exactly the same as that which is (or at least is supposed to be) employed in the courts of law to decide who is right or wrong, innocent or guilty.

The fact that the three sound correspondences are rare may simply mean that this is one of a handful Hungarian loanwords of Lir Turkic origin that came from some Lir dialect rather different than the one(s) that the bulk of such loanwords come from. Or, rather, that the difference is not of (geographical) dialect but of date.

Consider the following for comparison. No one (linguist or layman) rejects the relationship of English **lingerie** [l[ɑn]ʒ[ə]r[ey] to French [lɛʒri] (see Manaster Ramer 1981) just because the first and third vowel correspondences are UNIQUE, the second not very frequent, and the (recent) consonant correspondence of [ʒ] : [ʒ] is definitely much less common than the (old) [j] : [ʒ] one.

Which reminds me to make good on what I said just above, about dates (more recent vs. older). At least one of the three correspondences in **hitvány** urely does belong to relatively more recent borrowings. Older Lir loanwords in Hungarian have **k-** or **g-** because at that time the Lir dialects still had velar stops, and more recent ones have **h-** because by that time some Lir dialects (notably Chuvash but also Khazar, as I discuss elsewhere) had shifted these stops to fricatives. Whether the same is true of the other two correspondences is less clear, but this is

² This of course is the original meaning of English **hide-bound**, so the word play was inescapable. The word also means (or meant) ‘dry, dried out’ (e.g., of soil).

³ I was surprised, having spoken English as my main (though not native) language since the age of 12, that **meagre** can mean ‘lean’ in English, but it turns out that it can. Still, since presumably there are many English speakers/readers who do not know this, and only use the word (as I do) in a quite different sense, it still might be better to not use it in glossing the Chuvash.

not so important now. Unlike **lingerie**, none of them are even unique.

Hence, in spite of the self-abnegation, Professor Róna-Tas's etymology seems to me to have been BRILLIANTLY right. Of course, we can say that it is not entirely certain, but no one etymology can ever be, for rather obvious *a priori* reasons (Manaster Ramer 1999). On the other hand, it seems to me very likely indeed, likely enough so we can regard it (not as proven with mathematical certitude but) as “proven” beyond a REASONABLE doubt. And in particular much more certain than those of MANY other words whose etymologies WOT preaches as gospel (e.g., *úr* ‘gentleman, lord’, which in fact I will argue elsewhere has an entirely different origin from the one that WOT 972-974 claims). The short and simple shape⁴ of that word and the very unspecific semantics make it, of course, much harder to be sure—and thus serves to make it clear why the case of **hitvány** is radically different. The very fact that historically there have been numerous etymologies of *úr* (see especially Holopainen 2016 for a roll-call of these ideas, some hair-raising but of course treated with all due respect because their authors were members of the club and their content did not rock the boat but on the contrary contributed to the success of the dominant business model in the field) is proof of the general (and really mostly mathematical) point I am trying to drive home here. It is all but inevitable for a word like *úr* to have more etymologies proposed by ever-eager scholars than for a word like **hitvány**, because of the all but inevitable relative formal and semantic difficulty of finding a match for the latter and relative ease for the former.

And yes, it is a primarily methodological gospel that I came here to teach, and to exemplify. Because, as the saying goes, *Nur das Beispiel führt zum Licht, vieles Reden tut es nicht*. But even the best example(s) will be powerless and will simply be ignored (as in fact essentially all my work has been for a half-century, including recently Manaster Ramer 2020a, 2020b, 2021a, 2021b, 2022, 2023a, 2023b and as surely Manaster Ramer in press, and to appear will also be)—so long as the current intellectual and above all social structure of science (here, Turkic historical linguistics, but the issue is far more general) remains in place. As long as it does,

⁴ It does not need the services of someone who used to teach advanced mathematics to unhappy (and justifiably so) computer science students to see this. It is a point that (even if much too rarely) HAS been made by historical linguistics who never had to earn a living that way, e.g., by the universally respected Mayrhofer (1992: 39), who comments on the difficulty finding “[ü]berzeugende außerarische Verbindungen mit dem kleinen, vieldeutigen Wortkörper [á]k[a-]” (a word of Indo-Iranian that on top of that also has rather unspecific semantics). And this is *a priori* obvious. I am tired of having, for some fifty years, to keep reminding unhappy linguists that this is a general point that cannot be gotten around. It is the reason, f.ex., why (in case anyone still pretends not to get this), when I speak my non-existent Chinese, I have to avoid monosyllables (because the natives often, greatly amused, fail to understand me when I do use them), whereas they have no difficulty with my horrible mispronunciation of disyllable and polysyllables. Because, again, in general (other things being equal—because there ARE several other factors, each of which is also probabilistic, so the way we must reason is the same!), the *kleiner* the *Wortkörper*, the more *vieldeutig* it is. And so, *a priori*, a word like *úr* would be expected to be more *vieldeutig* (and hence to have more formally possible etymologies, even before we get to the semantics) than a word like **hitván**. And the problem, like most problems, is not that anyone does not understand these things, much less that they are not discussed in the literature. Everyone does, and they are. No, the problem is not even that things that are both known and discussed (and anyway obvious) are deliberately, studiously, in-YOUR-FACE IGNORED by almost all scholars almost every day. No, the problem is not even that, when this is done, the accommodating OTHER scholars (not to mention the public ever as eager to be misinformed about such topics as etymology, prehistory, or antiquities as it is happy to be misinformed about life, health, and war) readily acquiesce. The problem is that, when anyone points anything like this out, they are ignored or worse (e.g., allowed to starve—or to teach advanced mathematics). THAT is the problem.

whatever I say will simply not even be noticed, and whatever is printed in *WOT* (and other works with the right status but also the right content and tone, in whatever field) will completely dominate the discourse in every field. And, of course, even if someone else were to be saying it (though who would?) instead of me, it would be an uphill struggle. But again it is a matter of probabilities. If someone were to join me, it would be hard, but a little less hard. And so we have to tear down the walls, one after another, of this and of every other intellectual Bastille. If not today or tomorrow, surely the day after it can be done. It must be done.

References

- Benkő, L. (1993–1997). *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen* (3 vols.). Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Erdal, M. (2015). On the Altaic relationship by marriage. In: Elisabetta Ragagnin & Jens Wilkens (eds.), *Kutadgu Nom Bitig: Festschrift für Jens Peter Laut zum 60. Geburtstag*, 139–147. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Gombocz, Z. (1912). *Die bulgarisch-türkischen Lehnwörter in der ungarischen Sprache*. Helsinki: Société Finno-ougrienne.
- Hamp, E. P. (1986). Alb. *vajzë, motrë*. In: *Studi albanologici, balcanici, bizantini e orientali in onore di Giuseppe Valentini*, 109–110. Firenze: Olschki.
- Holopainen, S. (2016). On the etymology of Hungarian *úr* ‘lord, gentleman’ and its possible cognates. *Folia Uralica Debreceniensia* 23: 57–68.
- Majer, M. (2019). Parahistoria indoeuropiane e fjalës shqipe për ‘motrën’. *Univeristet i Prishtinës, Fakulteti i Filologjisë, Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare* 38, 1: 252–266. Almost identical to in content to the English version: Albanian *motër* ‘sister’, read at Ljubilej – Ljubljäum – Ljubilee – Ljubljanniversaire. IG / SIES / SÉIE Arbeitstagung (100 years of comparative linguistics at the University of Ljubljana), Ljubljana, 4–7 June 2019. (Apparently unpublished but available at https://www.researchgate.net/publication/337716903_The_Indo-European_prehistory_of_the_Albanian_word_for_%27sister%27).
- Manaster Ramer, A. (1981). *How Abstruse is Phonology?* University of Chicago Ph.D. dissertation.
- Manaster Ramer, A. (1999). Uses and abuses of mathematics in linguistics. In: Carlos Martín-Vide (ed.), *Issues in Mathematical Linguistics. Proceedings of the 2nd International Workshop on Mathematical Linguistics, State College, PA, April 1998* [= *Studies in Functional and Structural Linguistics* 47], pp. 73–130 Amsterdam • Philadelphia: Benjamins.
- Manaster Ramer, A. (2020a). It’s not the mortality rate, stupid! (Special paper) *Reumatologia/Rheumatology* 58, 2: 63–66. <https://doi.org/10.5114/reum.2020.95357>.
- Manaster Ramer, A. (2020b). Whey to go: Slavic *късьпъ* and the roots ***KUĆ** and ***KWAHT** in Slavic and beyond. In: Martin Henzelmann (ed.), *Sprachwissenschaftliche Perspektiven der Bulgaristik: Standpunkte – Innovationen – Herausforderungen (Festschrift für Prof. Dr. Dr. H.c. Helmut Wilhelm Schaller anlässlich seines 80. Geburtstags)*, 79–124. Berlin: Frank & Timme.
- Manaster Ramer, A. (2021a). Boris Parashkevov on professorial etymologies, especially those of *кѣстен* ‘chestnut’ [and] *плѣндер* ‘bladder (the air-filled inside part of a ball)’. *Bulgaria* 4: 167–172.

- Manaster Ramer, A. (2021b). Crying shame, or old whine in old bottles: Ps. 56: 8. In: Irina Nevskaya et al. (eds.), *Ayagka Tegimlig Bahşı: Festschrift in Honor of Marcel Erdal, Türklük Bilgisi Araştırmaları / Journal Of Turkish Studies*, Special edition 1: 325-330.
- Manaster Ramer, A. (2022). More inebra: An unnoticed meaning of PIE $\sqrt{*kelH}$ and a bit more. *Studia Uralo-altaica 56 (Siberica et Uralica: In memoriam Eugen Helimski)*: 293- 315.
- Manaster Ramer, A. (2023). Intricate Materials: Turkic *ātag Latin **insula** Celtic **enistī** Greek $\nu\acute{\alpha}\sigma\omicron\varsigma$, $\nu\eta\sigma\omicron\varsigma$ Luwian **kursawar**, etc. In: Ö Ayazlı et al. (eds.) *Bilge Biliglig Bahşı Bitigi. Doğumunun 60. Yılında Mehmet Ölmez Armağanı*, 433-456. Çanakkale: Paradigma.
- Manaster Ramer, A. (2023). L'affaire d'un chargé? Ghuzz <KWDRKYN> 'deputy (of any ruler or chieftain)' $\neq$ Qarluq/Uygur **Kül Erkin** 'epithet of a supreme ruler'. *Journal of Old Turkic Studies 7*: 506-533.
- Manaster Ramer, A. In press. Mongolic **küregen** vis-à-vis Turkic **küdägü** 'son-in-law, bridegroom'. (In a festschrift that cannot be revealed till it appears).
- Manaster Ramer, A. To appear. Red-hot etymologies. *Journal of Old Turkic Studies*.
- Mayrhofer, M. (1992). *Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen*, 1. Heidelberg: Winter.
- Michalove, P. & Manaster Ramer, A. (2001). Etymology vs. phonology: the treatment of */w/ after sonorants in Armenian. *Münchener Studien zur Sprachwissenschaft 61*: 149-162.
- WOT: Róna-Tas, A & Árpád, B. (2011). *West Old Turkic: Turkic Loanwords in Hungarian*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Trifonova, K. & Manaster Ramer, A. (2019). Four myths for visitors to Bulgaria's Black Sea Coast. In: Genka Rafailova & Stoyan Marinov (eds.), *Tourism and Intercultural Communication and Innovations*, 198-213. Newcastle: Cambridge Scholars.

Türkçeyle İlişkileri Bağlamında Farsça Üzerine Notlar

Notes on Persian in the Context of
Relations with Turkish

Öz

Bu çalışma Türkçe ile Farsça arasındaki ilişkileri, iki dilin birbirini ne şekilde etkilediğini, bugünkü Fasçanın İran'da değil Horasan denilen İran'ın kuzeydoğusu ile Afganistan, Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan'ı içeren geniş coğrafyada oluşan bir dil olması gibi bazı hususları ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, Farsça, Tacikçe, Osmanlıca, Dari.

Abstract

This study deals with the semantic relations between Turkish and Persian and how they have influenced each other. What we call Persian was originally developed not in Iran but in a region we call Central Asia today.

Key words: Turkish, Persian, Tajik, Ottoman Turkish, Dari Language.

Youssef

AZEMOUN

Arizona/Amerika
Birleşik Devletleri

e-mail:

yusufguzin@gmail.
com

orcid:

0000-0001-5207-9046

Atıf

Citation

Azemoun, Youssef
(2023). Türkçeyle İlişkileri
Bağlamında Farsça
Üzerine Notlar. *Babür*,
2(2), 105-113.

Yayın Tarihi

Publication Date

08.11.2023

1. Hint-Avrupa dillerinin İranî diller grubundan biri olan Parsî > Farsî > Farsça çağımızdan önceki dönemlere ait olan eski bir dildir; Pars halkının dilidir. Parsların Hindistan kökenli olduğu söylenir. Nitekim Araplar İran'ı istila ettiklerinde Zerdüştin dinlerini bırakmak istemeyen bazı Parslar Hindistan'a dönmüşler. Bu topluluğun soyundan olan Pars Zerdüştileri hâlâ Hindistan'da yaşıyorlar. Parsların en eski yazılı metni ve Orta Farsçanın yazılı örneği sayılan Avesta'nın Pehlevî dili de Hint Avrupa dil ailesine mensup olduğu hâlde bu dilde dişlilik ve erillik özelliği yok olmuştur. Bunun nedeni Pehlevî dilinin, sözlerinde tezkîr ve te'nîs (eril ve dişil) düzeni olmayan dillerle, meselâ Türkçeye olan yakın ilişkisi olabilir. Zira Avesta'da bazı Türkçe sözlerin doğrudan ya da fonetik değişikliklere uğradıkları şekillerde var olduğu tespit edilmiştir (Karini, 2004). Halbuki başka bir İranî dil olan ve başka dillerle bağlantısı olmayan Peştü dilinde te'nîs ve tezkîr özelliği günümüze kadar korunmuştur. Bu dil aynı zamanda Batı dillerinde, İngilizcede *the*, Almancada *der, die, das* şeklinde var olan harf-i tarifi de *de* şeklinde korumuştur. Kalabalık yabancılar buldukları bölgenin dilini çeşitli şekillerde etkileyebilirler. Almancada *der, die, das* harf-i ta'rîfleri (*article*) ismin çeşitli hâllerinde değişirler. Bu ülkede yabancılar çoğaldıktan sonra durum değişmiştir. Günümüzde Delhi'nin Yeni Delhi bölgesinde konuşulan Hindî dilde Türkçenin etkisiyle sözlerde erillik ve dişlilik kullanımının yok olduğu söylenmektedir. Bölgede uzun süre Türkmenler hüküm sürmüşlerdir. Yeni Delhi'nin girişinde *Turkmen Gate* (Türkmen Kapısı) denen büyük bir tarihî kapı var. Bu bölgede hükümdarlık eden Şah Türkmen Beyabanî (beyabanî: çölden gelen) (XII. yüzyıl) adlı padişahın *Turkmen Gate* adlı şehir kapısının içindeki mezarı hâlâ korunuyor.

2. Bugün Farsça olarak bilinen dil İran coğrafyasında değil, eskiden Horasan denilen ve İran'ın kuzey doğusu, Afganistan, Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan'ı içine alan geniş bir bölgede gelişmiştir. Bu bölge çok geniş bir vadi olduğu için ona Dere-i Horasan deniyordu. Horasan sözü 'güneş' anlamına gelen *hor* ve 'yükselmek' anlamına gelen *âseden* mastarından *âsân* şeklinde ve 'yükselen' anlamına gelen bir partisipten türemiştir. Bu birleşik söz 'güneşin yükseldiği yer ya da doğu' demektir. Dere-i Horasan'da konuşulan dilin adı da Derî'dir. Bu dilin adı Türkçede Avrupa dillerinden alındığı için Dârî olmuştur. Doğrusu Derî'dir.

Derî-yi Qadîm adıyla bilinen Sâsânîler dönemi Farsçasının, İslamiyet'in başlangıcında Orta Farsça (Pehlevî) ile eş zamanlı olarak var olduğuna ilişkin ipuçları olduğu söyleniyor. Bu dönemde Arapça yazılan bazı kitaplarda Sâsânî hükümdarlarından nakledilen cümleler ve ibareler Pehlevî dilinde değil, Derî dilinde yazılmıştır. Enuşîrvân'dan nakledilen bir cümle şöyle: "... *Herki husbez hvâb bînez...* '...Uyuyan düş görür' (Moin, 1381 H. Ş.: C. I, XXXII).

Derî dili önce Pârsî-yi Derî olarak tanıtılmıştır. Halbuki, bilinen Fârsî ya da Pârsî dili Horasan ya da Orta Asya'da değil bugünkü İran toprakları içinde varlığını sürdürmüştür. Bugün Pehlevî dilinin devamı Mâzenderânî, Gîlekî, Semnânî ve Sengserî gibi lehçelerinde yaygın olarak varlığını gösteriyor. Bu dillerde ya da lehçelerde Türkçe sözler yok ya da yok denecek kadar azdır. Bu dillerde iyelik belirleyen unsurlar bugünkü Farsçada olduğu gibi ekle türetilmiyor, Batı dillerinde olduğu gibi sözün başına geliyor; *mi brâr*, İngilizce *my brother* gibi 'kardeşim', *ti mâr* da 'annen' demektir. Bir Mâzenderânî halk türküsü şöyle başlıyor: *Mi yâr bâ çârvadâr dâr şüne râhî hurde kîcâ* 'Genç kız olan sevgilim bir köylüyle kaçmış.' Bu, Hint-Avrupa grubuna dahil olan bir dilin özelliğidir.

Türkçe ortamında gelişen Derî dilinde sayılmayacak kadar çok Türkçe söz vardır. Bu dil

ayrıca bir eklemeli dil olmadığı halde iyelik durumunu eklerle belirliyor: *kitab-em, kitab-et* ve *kitab-eş* gibi. Türkçeyle Derî dillerinde basit cümleleri oluşturan unsurların sırası aynıdır: *Emrûz/ ez şâhr/ be- hâne/ âmädäm = Bugün/ şehirden/ eve/ geldim*. Bu örnekteki fiil Türkçede olduğu gibi cümlenin sonunda geliyor. Halbuki Hint-Avrupa dillerinde fiil başta gelir.

Derî'ye Pârsî-yi Derî dedikten sonra İran'da Şah zamanında bazı İranlı bilim adamları Derî sözünün 'saray dili' anlamına geldiği ve Derbârî sözünün kısaltmış şekli olduğuna karar vermişlerdi. Halbuki Derî sözü 'vadi' anlamına gelen *dere*'den türemiştir. Dağ keklğine Farsçada *kebk-i derî* denir. Bu 'saray keklği' anlamına gelmez. Burada Horasan vadisi (deresi) söz konusudur. Şah dönemi bilim adamlarının düşüncesine göre *kebk-i derî* 'saray keklği' anlamına gelmiş oluyor. Zaten saray sözü Farsçada *derbâr* olduğuna göre saray Farsçasının *Pârsî-yi derbârî* olması gerekir.

Derî ya da Pârsî-yi Derî VII. yüzyılda Sâsânîler döneminde gelişmiş bir dildi. Moin'e göre bu dönemdeki Farsça bugünkü Peştü dilinden daha gelişmiş bir dildi (Moin, 1381 H. Ş.: aynı yerde XXXII). Peştü dili Farsçaya göre çok gelişmemiş olabilir. Zira bu dil çok eski, belki de İranî dillerin en eskilerinden biridir. Peştü dilinde Hint-Avrupa dillerinde olduğu gibi dişil ve eril adlar kullanılır. Düz yazı ve şiir dili olarak Derî dili Sâsânîler ve Gazneliler döneminde Rudekî, Dakîkî, Firdevsî ve Kesâyî gibi büyük şairlerin katkısıyla büyük ölçüde gelişmiştir.

3. Türkçe ve Farsça ilişkileri Sâsânîler döneminde başlamıştır. Bu dönemin Farsça edebî eserlerinde *Türk, hakan, hatun* gibi sözler geniş olarak kullanılmıştır. Bu dönemde *Türk* sözü 'güzel' anlamında kullanılmış ve bu kullanım yüzyıllar boyu devam etmiştir. Mevlana'nın "*Aslem türk est egerçi Hindû gūyem*" şeklindeki dizesinin bire bir anlamı 'Hindû söylesem de aslım Türktür' oluyor. Onun söylediğinin dili 'Hindû' değil Farsça ya da Derî. *Hindû* Farsçada 'kara' demek. Bu dize Mevlana'nın Türk olduğunun kanıtı olarak algılanıyor. Halbuki şair "Yazdıklarım kara renkliyse de aslım temizdir" demek istiyor. İran şairi Hâfız da *Türk* sözünü güzel anlamında, *Hindû* sözünü de 'kara, siyah' anlamında kullanıyor:

Eger an Türk-i Şîrâzî bi-dest âred dil-i mâ rā
Bi-ḥâl-i Hindūyeş bahşem Semerkand u Buḥāra rā
 "Eğer o Şirazlı güzel gönlümüzü alırsa
 Siyah benine karşılık Semerkant ve Buhara'yı veririm."

Mevlana'nın başka bir dizesinde "Türk değilsem de Türkçede *âb* sözünün karşılığının *su* olduğunu biliyorum" diyor. Bu dizenin de onun Türk olmadığını kanıtı olduğuna inananlar var. Mevlana'nın şiiri şöyle:

ای ترک ماه چهره چه گردد که صبح تو
 آیی به حجره من و گویی گل برو
 تو ماه ترکی و اگر من ترک نیستم
 دانم این قدر که به ترکی است آب سو

*Ey Türk-i mäh-çehre çi gereded ki şubh tü
 Âyî bi-hücre-yi men ü güyî “gel berü”
 Tü mäh-ı Türkî (y) ü eger men Türk nistem
 Dānem in kadar ki bi-Türkî’st āb su.*

“Ey ay yüzlü Türk (güzel) ne olur eger sabah sen
 Benim hücreme gelip “gel beri” desen?
 Sen ay yüzlü Türksün (güzelsin) ben **Türk değilsem de**
 Āb sözünün Türkçede ‘su’ demek olduğunu bilecek kadar Türkçe bilirim.”

Bu dörtlük aşağıda gösterilen Sûzenî’nin (XII. yüzyıl) bir dörtlüğünün bir nazîresidir; Mevlana’nın Türk olmadığını kanıtlamaz. İran klasik edebiyatında *Türk* sözü yukarıdaki örneklerde olduğu gibi ‘güzel, cazip’ gibi anlamlara geliyor. Türk asıllı olduğu şiiirlerinden anlaşılan Sûzenî de aşağıda gösterilen şiiirinde *Türk* sözünü iki anlamda kullanıyor:

ای ترک ماه چهره چه باشد اگر شبی
 آیی به حجره من و گویی قنق گُرک
 گلروی ترکی و گر من ترک نیستم
 دانم همین قدر که به ترکی است گل چیچک

*Ey Türk-i mäh-çehre çi bāşed eger şebî
 Âyî bi-hücre-yi men ü güyî “konuk gerek?”
 Gül-rüy-ı Türkî (y)ü eger men Türk nistem
 Dānem hemîn kadar ki bi-Türkî’st gül çiçek.*

“Ey gül yüzlü Türk (güzel) ne olur eğer bir gece
 Hücreme gelip “konuk gerek mi?” desen.
 Sen gül yüzlü Türksün, ama ben Türk olmasam da
 Türkçede güle çiçek dendiğini bilecek kadar bilgim var.”

Sûzenî yalnız Türkçe sözler değil Türkçe cümle de kullanıyor:

ای قلاوز ایت یولوم قنده
Ey kılavuz eyt yolum kanda.
 “Ey kılavuz söyle yolum nerede.”

Türkiye’de pek bilinmeyen ancak Mevlana’nın değer verip şiiirine nazîre yazdığı, İran edebiyatında hiciv sanatının ilk büyük ustalarından olan şair Sûzenî hakkında kısa bilgi vermek istiyorum:

Semerkan'dın Nesef köyünden olan Şemseddin Muhammed bin Ali **Sûzenî**, Sultan Sencer zamanında yaşayan önemli bir şairdir. Sencer'e birkaç şiir ithaf ettiyse de daha çok onunla alay eden şiirler yazmıştır. İğneli laflar kullandığı için ona Sûzenî denmiştir. Zira sûzen sözü Farsçada iğne demektir. Küfretme, ayıplama ölçülerinde hicivler yazmayı Farsça şiir geleneğine yerleştiren şairdir. Onun yolunu daha sonra Ubeyd Zakanî devam ettirmiştir.

Sûzenî yaşı ilerledikçe ciddi şiirler yazmaya başlamış ve Belh şehrinde büyük şair Senâyi'den ilim almıştır. Senâyi'yi daha önce küçümsediği için pişmanlık duyan Sûzenî çok etkili dini şiirler yazmaya başlamıştır (Ethé, 1351 H. Ş.: 117-118). Bu şair hakkında fazla bilgi yoktur. Şair XII. yüzyılın ikinci yarısında vefat etmiştir.

4. XI. yüzyılda Gazneliler döneminde Farsça yazılan edebiyat olgunlaşmaya başladığı zaman yazılı Türkçe eserler yok denecek kadar az idiyse de Türkçe sözlü edebiyatı önemini devam ettiriyordu. XI. yüzyılın önde gelen şairi Menûçehrî aşağıdaki beytinde Türk şiirine hayranlığını dile getiriyor:

براه ترکی ماناکه خوبتر گویی   تو شعر ترکی بر خوان مرا و شعر غزی

Bi-râh-ı Türki mânâ ki hûbter gûyi

Tü şîr-i Türki ber-hvân merâ vü şîr-i Guzî

En güzelini Türkçede söyleyecek gibi görünüyorsun

En iyisi sen bana Türkçe ve Oğuzca şiir oku.

Farsçaya ya da eski adıyla Derî diline Türkçe sözler de Gazneliler döneminde girmeye başlamıştır. Selçuklular döneminde de sayılmayacak kadar çok Türkçe sözler Derî diline girmiştir. Bu dönemde çok sayıda da Farsça ve Arapça kitaplar yazılmış ama Türkçede fazla edebî eser üretilmemiştir. Bugün İran edebiyatı olarak bilinen edebiyat bu dönemde gelişmişliğinin zirvesine ulaşmıştır. Bu edebiyat o düzeye bir daha ulaşamamıştır. Bu dönemde Türkçeye önem verilmemişse de güçlü bir devletin varlığı Türkçeye ilginin gittikçe artmaya başlamasını sağlamıştır. İşte bu dönemde Mahmud Kaşgarî, Dîvânü Lugât-it-Türk'ü yazıp Abbâsî halifesi El-Muktedî'ye sunmuştur. Fahreddin Mübarekşah XIII. yüzyılın başında Türkçenin heybetli bir dil olduğunu ve o devirde insanların Türkçeye her zamankinden daha fazla ilgi gösterdiklerini söylüyor ve bunu emîrlerin ve komutanların Türk olmasına bağlıyor (Gencei, 1998: 13). Dîvânü Lugât-it-Türk'te de iki yerde Türklerin önemini belirten iki hadisten söz ediliyor. Bunlardan birisi '*Türk dilini öğreniniz, çünkü onların egemenlikleri uzun sürecektir.*' şeklinde sözdür. Diğeri ise '*Yüce Tanrı, benim Türk adlı ordum vardır; onları doğuda oturttum. Kızdığım ulusun üzerine onları saldırttum*' sözüdür. (Atalay, 1998: C. I, XVII).

5. Safevîler döneminde İran topraklarında edebiyatın gelişmesi yavaşlamış, Türkçenin kullanımı da artmıştır. Safevîler Farsçanın hakim olduğu İsfahan'ı başkent edindikten sonra da Türkçe Tebriz'de olduğu gibi saray ve ordu dili olmuştur. Bu durumu Avrupalı gezginler ve o dönemde İran'da yaşayan Avrupalıların notlarından öğreniyoruz. İki yıl

İsfahan'da kalıp Türkçe öğrenen Pietro Della Vale 1617'de arkadaşına yazdığı mektupta Türkçenin durumunu Türkçe çevirisiyle şöyle açıklıyor: *İran'da özellikle de sarayda ve soylular arasında Farsçadan çok Türkçe konuşuluyor... Türkçe konuşulması halkın Türkçeye Farsçadan daha çok önem verdiği anlamına gelmez. Bu durum, ordunun tamamen aslen Türk olan Kızılbaşlardan oluşmasıyla açıklanabilir. Çeşitli kavimlerden olan şahın hizmetçileri de daha çok Türkçe konuşurlar ve Farsça bilmezler* (Gencei, 1998: 38).

Kasım 1636'dan Şubat 1638'e kadar İran'da yaşayan Alman elçisi, Şah Safi sarayında elçiler için verilen bir ziyafeti şöyle anlatıyor: "... Ziyafet bitince Eşik Ağası Başlı Türkçe olarak şöyle seslendi: *Sofra hakkına, gaziler kuvvetine, Allah diyelim Allah Allah ... ve misafirler Allah Allah'ı tekrarladılar.*" Alman elçi ayrıca Şirvan, Bağdat, Azerbaycan, Yerevan gibi yerlerde çocukların Türkçe öğrendiklerini ve Nesîmî, Fuzûlî ve Nevâyî gibi Türkçe yazmış şairlerin Firdevsî, Sa'dî ve Hafız-ı Şîrâzî düzeyinde şairler olduğunu yazıyor (Gencei, 1998: 39).

Safevîler döneminde çok sayıda Türkçe kasîdeler, gazeller ve mesnevîler yazılmıştır. Bu dönemde Kavsi, Melik Beğ Avcı ve Murtazakulî Han Muzaffer gibi Türkçe divanı olan ve yalnız Türkçe yazan ve Tebrizî ve Vâ'iz-i Kazvîni gibi hem Türkçe hem de Farsça yazan şairler de vardı. Osmanlı Padişahı Sultan Bayezid Farsça divan yazmışken, Şah İsmail de Hatayî mahlasıyla Türkçe divan yazmıştı. Safevîler İsfahan'da devlet binasına **Âlî Kapu** derken Osmanlılar sadrazam sarayına aynı anlamda **Bâb-ı Âlî** demişlerdi.

İran'da Türkçe Kaçarlar döneminde de devam etmiştir. Safevîler ve Kaçarlar döneminde Farsçaya giren sözler daha çok Azerbaycan Türkçesinden alınmıştır. Orta Asya'da Farsçaya geçen Türkçe sözler ya Eski Türkçeden alınmadır ya da Türkmence kökenlidir. İran'da Türkçe sözler Farsçada varlığını 1960'lara kadar devam ettirmiştir. Sonra Şah döneminde Farsça özleştirilmeye çalışılmıştır. Tüfeğin mekanizması için kullanılan *gelen giden* ve askerlikte kullanılan *parola* karşılığı olan *gelen kim* gibi sözler için karşılık bulmaya çalışılmış, Farsça gibi görünen birçok Türkçe sözlere de dokunulmamıştır. Meselâ 'meşveret' anlamına gelen Türkçe *keñeş* ve 'mücadele ve çaba' anlamlarına gelen *çalış* sözlerinin günümüz Farsçasında sırasıyla **kenkâş** ve **çâleş** şekillerinde Farsça olduğuna inanılıyor ve çok yaygın olarak kullanılıyorlar.

6. Günümüz Farsçası ve Türkçe arasında bazı durumlarda sanki fonetik ve semantik zıtlasma varmış gibi görünüyor. Meselâ Farsça sözlerdeki kalın ünlüler bazen Türkçede ince telaffuz ediliyor: Fars. *Gol* > Tü. *gül*, Fars. *bolbol* > Tü. *bülbül*, Fars. *novîn* > Tü. *nevin* vb. gibi. Bunun tersine Farsçada ünlüsü ince olan sözlerin ünlüsü Türkçede kalın olmuştur: Fars. *hüftü* > Tü. *hafta*, Fars. *hüvîc* > Tü. *havuç*, Fars. *hudâ/hodâ* > *hüdâ* vb. gibi. Farsça *hudâvândgâr* da Türkçede *hünkâr* olmuştur. Farsçada 'eşek sürüsü' anlamına gelen **har gele** **خرگله** Osmanlıcada **خارگله** şeklinde yazıldığı ve *har gele* okunması gerektiği halde Türkçede *hergele* olmuş ve anlam değiştirmiştir. Bu sözlerin önce halk dilinde şekil değiştirmiş ve sonra edebî dile geçmiş olduğu anlaşılıyor. Meselâ aslında **hüftü/ hefte** olan söz konuşma dilinde **hafta** olmuştur. Bunu Meninski sözlüğünden öğreniyoruz. Bu sözlükte kelimenin aslı **hefte** şeklinde yazılmış ve *bir hefteye dek* örneği verilmiştir. Bu sözlükte **hafta** 'halk dili' anlamına gelen **vulgar** sözünün kısaltmış şekli olan **vulg.** belgisiyle gösterilmiştir. (Meninski, 2000: C.III, 5478). Başka bir deyişle **hafta** sözü **hefte**'nin konuşma dilindeki biçimi olarak açıklanmıştır.

Not: Benim çocukluğumda İran'da ilkokul ve ortaokullarda Türkmen çocukları Farsçada *heft* olan yedi sayısını **haf** şeklinde telaffuz ediyorlardı. Yirmi üzerinden yediden az not alan

ikmale kaldığı için öğretmenlerden *haf* vermelerini istiyorlardı.

Türkçede *İngiliz anahtarı* olarak bilinen alet Farsçada ‘Fransız anahtarı anlamına gelen *açar(-e) Fāranse* olmuştur. Görüldüğü gibi Farsçada bu örneklerin Türkçesinde kullanılan Yunanca *anahtar* yerine Türkçe *açar* sözü kullanılıyor. Bugün Farsçada da anahtar sözünün karşılığı olarak Yunanca kökenli *kelid/ kilid* sözü kullanılıyor. Türkmençe ve Azerbaycan Türkçesinde *anahtar* sözünün karşılığı *açar*’dır. Türkçede idarî işlerin yürütüldüğü yer için kullanılan *kalem* İran’da *defter* olmuştur. Buna göre Türkiye’de kullanılan *kalem müdürü*’nün Farsça karşılığı da *müdür-i defter* oluyor.

Tüfek sözü Eski Türkçede ‘içine taş konarak kuş avlanan boru’ anlamına gelen *tüvek*’ten türemiştir. Türkçe *Tüfek* Farsçada *tüfeng*, Türkçe *fişek* de *feşeng* olmuştur. Bu adlar Tebriz Türkçesinden Farsçaya geçmiştir. Zira Tebriz ağzında +ek ile biten sözlerde /e/ ile /k/ arasında bir /n/ sesi türer; Farsça ‘kireç’ anlamına gelen *âhâk* Tebriz ağzında *âhäng*, ‘akıllı’ anlamına gelen *zîrak* de *zirâng/zerâng* olur. Bu söz Eski Farsça ve Derî ile Tacikçede yoktur. Pehlevîde de yoktur. Bu dilde *zerâng* sözünün karşılığı *gubrâg* şeklindedir (Mackenzie, 1381 H. Ş.: 254). Bu söz Farsçada Türkçe olarak bilinen ve ‘kıvrak’ anlamına gelen *kıbrak/ğebrâğ* قبراق sözünü çağrıştırıyor. Bugün Tebrizliler *zireng* sözünü *zirâh* şeklinde telaffuz ediyorlar.

Türkçede kullanılan Farsça ve Moğolca kökenli *cebe-hâne* > *cephane* Farsçada *korhâne/ğorhâne* olmuştur. Bu arada İstanbul’un Cibali mahallesinin adı *Cebe Ali*’den değil *Cebel Ali*’den türemiştir. Bu mahallenin iri yapılı kabadayısının adıdır. Eskiden Farsçada yer alan çok fazla askerî terimler arasında *minbâşi* ve *yüzbâşi* gibi askerî rütbelerde geçen *başı* > *bâşi* sözü Farsçada bir eke dönüşmüştür. Bu ek bazı durumlarda aşağılayıcı sözlerin şiddetini arttırmak için de kullanılır. Meselâ *hâmmâl* Farsçada bir aşağılayıcı sözdür. *Hâmmâbâşi* ise onun aşağılanmasını şiddetlendirir.

Ben çocukken İran’da *sultan* rütbeli subaylar vardı. Albay karşılığı olan bu rütbe Safevîler döneminde Osmanlı sultanlarıyla alay etme ya da onları küçük düşürme amacı için uydurulmuştur. Osmanlılar da buna karşılık *pâdişâh* sözünün kısaltmış şekli olan *paşa*’yı uydurmuşlar (Moin: C.I, 662). Arapçada /p/ sesi olmadığı için *paşa* sözü *başa* olmuştur. Bu yüzden *paşa* sözünün *baş ağa* sözünden türemiş olduğunu düşünenler de vardır.

Türkçe *kavurma* Farsçada قورمه ya da قرمه şeklinde yazılır ve *ğorme* şeklinde telaffuz edilir. Hindistan’da bugün bu söz *korma* şeklinde söylenir. Hintlilerin *chicken korma* adlı yemeği dünyaca meşhurdur. Bu söz muhtemelen Türklerin Delhi civarında hükümdarlık ettikleri dönemde Hint diline girmiştir. İran’da da *ğorme sebzi* yemeği en sevilen yemeklerden biridir. *Ğorme* yemeğinin adıyla ilgili Farsçada şöyle bir deyiş var: *Ğorme-i bî-piyâz mist-i rûze-i bî-namâz ve ‘arûs-i bî-cihâz est*. Yani ‘soğansız kavurma namazsız oruç ve çeyizsiz gelin gibidir.’ *Piyâz* Farsçada ‘soğan’ demek. Türkiye’ye ilk geldiğim sırada lokantada müşterilerin *soğansız piyaz* istemelerine şaşırılmışım.

Türkçe *üzüm* Farsçada اوزوم şeklinde yazılır ve *üzüm* şeklinde telaffuz edilir. Bu kelimenin Farsçası *engür*’dur. Osmanlıca Farsçasıyla¹ yazarsak *üzüm ü engür* Farsçada alışverişte kullanılan bir deyimdir ve ‘altı tane bundan ve yarım düzine öbüründen’ demektir.

¹ Osmanlı Farsçasıyla “Osmanlıların Farsça telaffuzu” veya “Osmanlı telaffuzlu Farsça” kastedilmektedir. Osmanlılar ö’lü, ü’lü ve başka telaffuz özellikleriyle farklı bir Farsça ortaya çıkarmıştır. Farsça, Derî ve Tacikçenin birbirinden farkları da telaffuz ile ilgilidir. Onlar da Tahran telaffuzlu, Kâbil telaffuzlu ve Tacik telaffuzlu Farsçalardır.

Farsçadaki çok sayıda çiçek, bitki ve kuş adları köken olarak Türkçedir. Bu ayrı bir araştırma konusu olabilir. Ancak kimi zaman da Farsça isimlerin Türkçeye çevrilmiş şekilleriyle de karşılaşabiliyoruz. Meselâ bir kuşun Farsça adı Osmanlıca Farsçasıyla yazarsak *düm cünbānek*'tir. Bu '(sürekli) kuyruğunu sallayan küçük kuş' demektir. Türkçede serçeden biraz büyük olan ve devamlı kuyruğunu sallayan bu gri ve beyaz renkli kuşa *kuyruk sallayan kuş* denir. Tebriz'in Ligvan köyünde bu kuşun adı *göt atan bülbül*'dür. Türkmenler göğsünü batıdan Hazar Denizi'nden gelen rüzgâa vererek havada sabit duran bu kuşun kibleye bakıp namaz kıldığını düşünerek ona *mölla ğuş* diyorlar.

Seg Farsçada 'köpek' demek. Azerbaycan Türkçesinde *säksän* sayısı aynı zamanda 'sen köpeksin' anlamında algılanabiliyor. O yüzden Azerbaycanlılar özellikle de Tebrizliler *seksen* yerine Farsça *häştad* sözünü kullanıyorlar: *häştad bir, häştad iki, häştad üç* gibi.

Farsça ve Türkçenin semantik ilişkileri çok eski zamanlara dayandığı için çok geniş anlatım gerektiren bir konudur. Türkmençe yazdığım bir kitapta bu konuları daha geniş ele aldım (Azmun Y., 2017, *Söz Kökümüz Öz Kökümüz*) Türkçe yazdığım ve yakında basılacak olan bir kitapta da benzer konuları ve başka ilginç konuları geniş bir şekilde irdeledim.

Dört çeşit Farsça vardır: Farsça, Deri, Tacikçe ve Osmanlıca Farsçası. Bunlar fonetik yönden birbirinden farklıdır (ayrıntı için bkz. Azemoun, 2021). Metin Transkripsiyonunda Osmanlıca Farsçasını kullandım.

KAYNAKÇA

Atalay, B. (1998). *Divânü Lugât-it-Türk*. Ankara: TDK.

Azerbaycanca-Rusça Lügət (1985). Bakı: Dövlət Nəşriyatı.

Azemoun, Y. (2021). Cüveynî'nin Târîh-i Cihân-Güşâ Adlı Yazmasına Eklenen Sözlük, *Journal of Old Turkic Studies*, 5(2), s. 259-261.

Azmun, Y. (2000). Türkmen Dilinde Arapça ve Farsça Sözcükler ve Uğradıkları Değişiklikler. *Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 24 (24/3, 2000) 7-38 ss.

Azmun, Y. (2005). Türkçe-Çağdaş Farsça Fonetik ve Semantik İlişkileri Üzerine Notlar. *Şinasi Tekin'in Anısına Uygurlardan Osmanlıya*. 148-170 ss. (ed. Günay Kut & Fatma Büyükkarcı Yılmaz) İstanbul: Simurg.

Azmun Y. (2007). Türkçe-Farsça Semantik İlişkilerine Genel Bir Bakış. *Türk Dilleri Araştırmaları - András J. E. Bodrogligeti Armağanı*, 17: 23-82.

Azmun, Y. (2016). *Söz Kökümüz Öz Kökümüz*, Gün. Stockholm.

Behrami, E. (1369 H. Ş.) *Ferheng-e Vajehâ-ye Avesta*. Tahran.

Clauson, G. (1972). *Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford.

- Doerfer, G. (1963). *Türkische und Mongolische Elemente in Neupersischen*. Wiesbaden.
- Ethé, H. (1351 H. Ş.). *Tarih-e Edebiyat-e Farsî*, Emir Kebir (çev. Rezazade Şafak). Tahran.
- Gencei, T. (1998). *Se Makale*. Print Today, Londra.
- Karini, J. (2004). *İslam Öncesi Türk Fars Dilleri Kelime İlişkisi*. Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi, İzmir, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mackenzie, D. (1388 H. Ş.). *A Concise Pahlavi Dictionary*. Tahran.
- Moin, M. (1381 H. Ş.) *Ferheng-e Farsî*, Emir Kebir. Tahran.
- Redhouse, J. (1974), *Redhouse Sözlüğü Türkçe-İngilizce*. İstanbul.

Turkic *kön- ‘to flatten; to stretch, straighten horizontally’

Türkçe *kön- ‘düzleştirmek; yatay olarak uzatmak, düzeltmek’

Abstract

The study delves deeply into the Turkic root “*kön-,” emphasizing its diverse semantic and pragmatic implications within Turkic historical linguistics. It underscores the plethora of derivatives stemming from this root, shedding light on the evolving recognition and understanding of such derivatives over time. The meanings range from physical interpretations, such as “to straighten” or “to become physically straight,” to metaphorical extensions that imply agreement, reconciliation, or even becoming accustomed to something. The study references Clason’s masterpiece, highlighting the diverse interpretations and translations of this root. The study also reveals the multifaceted nature of language evolution and the wide range of meanings that a single root can encompass.

Keywords: *kön-; Clason; straight and to straighten; meaning field

Öz

Çalışma, Türkçe “*kön-” kökünü derinlemesine incelemekte ve bu kökün Türk tarihseldilbilimindeki çeşitli anlamsal ve pragmatik etkilerini vurgulamaktadır. Bu kökten türeyen çok sayıda türevin altını çizerek bu tür türevlerin zaman içinde değişen tanınırlığına ve anlam alanına ışık tutmaktadır. Anlamlar, “düzeltmek” veya “fiziksel olarak düz hale gelmek” gibi fiziksel yorumlardan, anlaşma, uzlaşma ve hatta bir şeye alışma anlamına gelen metaforik uzantılara kadar uzanıyor. Clason’un önemli eserine de atıfta bulunarak bu kökle ilgili çeşitli yorum ve aktarmaları da tekrar gündeme getirmektedir. Çalışma, dil evriminin çok yönlü doğasını ve tek bir kökün kapsayabileceği geniş anlam yelpazesini de gözler önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler: *kön-; Clason; düz ve düzeltmek; anlam alanı

Alexis MANASTER- RAMER

Detroit/Amerika
Birleşik Devletleri

e-mail:
manasterramer@
gmail.com

orcid:
0009-0009-4174-1335

Atıf

Citation

Manaster-Ramer, Alexis
(2023). Turkic *kön- ‘to
flatten; to stretch,
straighten horizontally’.
Babür, 2(2), 115-121.

Yayın Tarihi

Publication Date
08.11.2023

It seems to me that the Turkic root, with many and interesting derivatives that are only gradually becoming identified as such, illustrates nicely a key point of semantics and pragmatics, with implications rather broader and deeper than just the field (no matter how great it considers itself to be) of Turkic historical linguistics. It was a point that it took me time to grasp. At first, as I just found myself puzzling while re-reading (as I constantly do) Clauson's masterpiece, in this case about this root's "embarrassingly wide range of meanings; the basic one was perhaps 'to be, or become (physically) straight', with various metaph. extensions [...] usually meaning 'to agree (with someone, to something); to become reconciled (ditto); to become accustomed to, or put up with (something)'"', most strikingly (to me anyway) said of a thief admitting (and making amends for) his wrongdoing (*EDPT* p. 726), all I knew is that something bothered me, specifically about the English gloss **straight**.

What that something was became a good deal clearer when I re-read I do not know for how manyth time, on the same page, Clauson's definition of **köni** as "'straight, upright', lit. and metaph.>". And it gelled into a definite hypothesis when I once more re-read two more lemmata that had long bothered me too. One said: "**köne**: [= my **könä**] occurs only in the phr. **köne: su:v** 'mercury, quicksilver'; it is unlikely¹ that the Turks had their own word for this exotic product, and this is prob. a l.-w., but it must be an old one since the phr. became a l.-w. in Hungarian *kéneső*" (still on the same page). The other was about "**köndi**: Hap. leg.; morphologically Dev. N./A. in **-di**: fr. ***kön-**, but this should have exactly the opposite meaning" from how Kashgari glosses it, namely, as 'vile, ignoble (Arabic *al-raḍl*)' (*EDPT* 729). It was then that it became pretty clear to me that the problem was not just with **straight** but even more so with the **up** of **upright**.

Because, while **straight** is ambiguous, it is the wrong one of its two basic meanings that is forced on us when we say **upright**. It seems to me a relatively Modern (Western) idea to admire a man who is VERTICALLY straight—or rather to pretend to admire him.² To the ancient and prehistoric Turks, such a one would surely have seemed a defiant, arrogant, hostile person (as is the case today, too, except we are taught to pretend the reverse). The man to trust would have been (as is the case today too, though we deceive others and ourselves about this, of course) not literally **upright** but rather literally³ **forthright**, in other words, one who reaches out to you,

¹ This is of course possible. However, I am rather struck by how relatively FEW of the names for this substance in various languages (unlike silver, say) seem to be prehistoric *Wanderwörter* and how MANY are native neologisms instead, e.g., **argentum vivum**, ὑδράργυρος, Slavic ***рътѣтъ** (***rtōtō**), and so on. Even the etymology of Persian **sīmāb** < **sīm** 'silver' (<< Greek ἄσημος) + **āb** 'water' (native) is not a good analogue, because there is no Turkic word ***könä** 'silviev' the way that Persian **sīm** is attested. The idea that the prehistoric Turks borrowed **könä** in some unknown meaning from an unknown language so that mercury would end up as ?***könä** 'liquid' is certainly no likelier than the idea that they called it something that made sense in their own language at the time (as I suggest below), namely, *'liquid that forms beads'.

² I keep writing about our culture's fundamental hypocrisy of pretending to admire the independent free-thinking man, who speaks his mind, etc. etc., especially in the educational system, in academia, where conformism is the rule of the day—as shown among many other things by the fact that the word **daring** is misused (contrary to the everyday language) as a term of opprobrium. Just think: if we really lived in the freest corner of a free world, why should one have to DARE to utter or write (or even to think) UNCONVENTIONAL thoughts, anyway? And, even more basic, why should there even be such concepts as scholarly **consensus**, **communis opinio**, and so on? In a truly free corner of a truly free world there would be no room for such concepts at all. And indeed here at 66 they do not exist.

³ As I point out below, absolutely not in the currently prevalent (metaphorical) sense of this word.

straight yes but HORIZONTALLY straight, showing not INDEPENDENCE (which in that culture would not have been, and in ours too is not, no matter what we pretend, considered a desirable quality at all) but rather agreeableness and even submissiveness (or of course pretended agreeableness and submissiveness, since one can lie about that too). Not a man who would come STRAIGHT OUT and tell you STRAIGHT UP what he thought about you, but precisely a “team player” who one would tell you just the opposite.

Of course, the custom of putting on friendliness as an elementary form of politeness seems pretty universal, and the more extreme variations on this theme of, where we pretend submission, are ones that has left some traces even today (hence, the head nod that was once a low bow, hence **Yours truly** and **Yours sincerely** at the ends of letters, relics of explicitly submissive, self-abasing formulas, and much much else). But the point is just that different cultures do this to very different degrees.

Not at all irrelevant here is the fact all that this leads to an explanation of the OTHER sense attested by Kashgari for **köndi**, too, namely: “when you cannot think of the right word, it is used until the right word comes to mind” (*EDPT* 729). I submit that it was the same word but used of oneself, the speaker pretend-humbling himself, perhaps as a way of apologizing to the listener for wasting his valuable time by not spitting out the required word right away. And not entirely unlike our **(I) beg your pardon** or the Turkish **efendim**, literally ‘My lord’. Those are used (typically) as a request for the addressee to repeat something we did not catch, but the basic idea of the speaker humbling himself is the same as that of glorifying the addressee, since pretending one or the other helps maintain communication that might otherwise lapse. In short, **köndi** meant something like ‘(one) showing submission by holding himself horizontally straight > humble, lowly’. Instead of humbling myself by BEGGING (or by calling YOU ‘lord’) I do so by calling myself ‘low(ly)’. It is basically the same thing as our old-fashioned **Your Most Humble and Obedient Servant**.

Now, obviously, the thief confessing and making amends did not stand tall, upright, holding his head high, did he? Rather I see him as hanging his head low, slinking, and the like. Kashgari’s “vile man”, while perhaps not acting EXACTLY the same, must be visualized doing something similar. Of course, the details are not accessible to us. I do not see that we can even know whether the “vile” man was one that for whatever reason the society had come to despise and so he was forced to act particularly submissive to be able to survive at all, or whether he was someone who was overdoing the ordinary shows of sincerity to the point where it was OBVIOUS that he was FAKING—and that THIS is what earned him the opprobrium. Nor can we tell what exactly the difference was between how these two held themselves in contrast to people who had not been caught stealing or were considered “vile”.⁴ But one would have to be from another galaxy not to guess that the latter two categories must have acted more submissive than the average. That is, that regardless of the details, in both these cases we are not dealing with a man holding himself UPRIGHT, vertically straight, but only with someone STRETCHING FORWARD in the direction of his interlocutor (likely bowing down), with his head, neck, and indeed the whole upper body—if not fully parallel to the ground (i.e., straight HORIZONTALLY)—as close to

⁴ But that there is a connection is made clear by, f.ex., the word **alçak** “‘gentle, mild, humble’ in a laudatory sense [...] but in SW Osm. and Krim it has (recently?) acquired a pejorative meaning ‘low (in stature or character), base, vile’” (*EDPT* 129).

that as anatomy and physics allow. Certainly not UPRIGHT.⁵

All this then is clear evidence (and there are many other sorts, too)⁶ that all members of society would have spoken and acted (i.e., held their bodies) in what we might find a strangely⁷ humble and submissive manner—though perhaps some of our manners might have seemed like that to them. So that is how the world worked then—and by and large still does, even though we are taught to say and apparently even believe (whether on the so-called Left or the so-called Right, i.e., in one or another self-appointed “Mainstreams”) quite the opposite and, just to prove it, keep creating whole new conventions for what one may not say or do and imposing them on the rest of the world, too—all of which surely is not unrelated to our ongoing invention of more and more glaring forms of human inequality (e.g., the whole new social class of INFLUENCERS).

The hypothesis explains not just the world, though. It is also good for some more linguistics, too, f.ex., the derived verbs **könit-** ‘to straighten’ (both literally and of one’s conduct, except that Clauson’s “make your conduct upright” is again misleading), **köndür-** ‘to straighten’ (again with extended meanings, and notably ‘to show (s.o.) the right road, to direct (s.o.)’), and above all **köndgär-**⁸ where the older senses ‘to straighten’ and ‘to make (a thief) confess’ tend to yield to that of ‘to guide (s.o.) to the right road’ and finally ‘to send (off)’ (EDPT 730). In all of these cases, we are dealing with HORIZONTAL straightness, notably, with making a miscreant SUBMIT but also with going (or sending people) on some path along the surface of the planet, so again horizontally, again FORTH and not UP! Absolutely positively never ‘UP’!

The term for quicksilver is now also seen as describing a ‘liquid moving horizontally’, describing very well the of BEADING of mercury (which must have been very striking to people who were seeing this strange phenomenon for the first time).

⁵ This does not exist the topic by any means. For one thing, consider the English terms **forthright** and (**to tell someone**) **flat** (or **flat out**). These refer to acting (speaking) in ways that Modern society pretends to admire, and I ask myself what the difference is between the imagery (these being metaphors) here on the one hand vs. the presumed meaning of ***kön-** on the other. Following my overall approach to linguistic semantics and pragmatics, I am tempted to hypothesize that the difference lies in the corresponding NONlinguistic semantics and pragmatics, i.e., in BODY language, such as for example (and at present this is just an inchoate idea) between in the former cases extending horizontally one’s arm and hand horizontally towards the addressee (in a way that may be or be perceived as threatening) and in the latter holding horizontally one’s whole upper body (bowing) or even the whole body (prostration).

⁶ Consider, f.ex. the implications of the verb **kay-** (originally ***kad-**), where the sense of showing respect is derived from some sort of bending or turning (not necessarily, I would add, bowing as we understand that concept but perhaps turning aside in such a way as to avoid looking the other person in the eye) and especially the derived reciprocal stem **kayış-**, which implies that people showed this sort of respect to each other (see Clauson, EDPT 674, 679). Another relevant datum: whereas in our culture we admire (or rather pretend too, since I again say that this is all eyewash) the PLAIN-speaking man, in medieval Turkic **yavgän**, while literally meaning “‘plain, dry (food) without fat or oil’ [...] without seasonings”, when applied to people, “seems to mean ‘coarse, unsympathetic’, or the like” (EDPT 874). Because politeness required circumlocution and/or verbosity. There is of course much more along these lines, from Ibn Faḍlān’s description of prostration as a gesture of politeness to the use of the word **ārki** as a way (similar to some other, unrelated languages) of (pretending that one is) not asking for a DEFINITE response, the taking of a STAND (see EDPT 223)—the very things I hope to witness before I die.

⁷ Not because we are any less so in fact but because we are educated to PRETEND otherwise. If I am right, then this a higher-level pretense. We learn first to pretend humility vis-à-vis other people, and then to pretend just the reverse.

⁸ For the morphology of all these words but especially this one, see Erdal (OTWF 341, 665-6, 744, 807). However, the topic does not seem to be exhausted.

I would add that I find it hard not see a connection between these beads of mercury and the beads that surely would have made up an archaic Turkic **köndägi** 'necklace', which I simply cannot make myself see as the single piece of leather tentatively proposed by Zieme (1995) on the basis of an etymology not entirely unrelated but interpreted by him in a very different way (a topic I hope to return to). However, precisely because this word (incidentally, obscure to Clauson) has been discussed at such considerable length (though I HOPE not conclusively) by Zieme, and because he provides us with such rich data bearing on a wide range of other words such as, notably, **könän-** 'to be decorated', **könändi** 'decoration' (a word, it seems, newly identified by Zieme himself) but also ones with such divergent meanings as 'breast/chest', 'breast pocket(s)', and even (the result of processing of hide into) 'leather', I propose to defer all this to another time (along with my little *pièce de résistance*, the title of the Magyar khagan, **kende**, **kundu**, or whatever),⁹ though I CANNOT QUITE resist saying that I hope to be able to claim that this term alludes directly to the famous custom among some Turkic tribes (crucially including the Khazars) of putting a scarf around the neck of, and pulling it tight so as to almost strangle, a newly enthroned khagan, in such a way that the sputtering noises he would make while trying to offer resistance could be interpreted by his attendants as whatever piece they (and not he) would have wanted him to say—whereas the title of the **gyula** or the like (the *numero due*, or, as we might say in plain ENGLISH, the shogun) symmetrically alludes to another famous Khazar custom, the one where THIS worthy was required to hold a burning piece of firewood in his hands every time he came to pay respects to the *numero uno* (see Manaster Ramer to appear/2023 for several other titles, attested in the Greek, Arabic, Hebrew, etc., sources on Khazar itself that allude to precisely these two practices).

But what I have already proposed may have done more than enough damage to the *communis opinio*. So, let us take a break here. Only, before concluding even this small part of it, I must address a complication that may seem at first glance to represent a fatal objection to my whole theory. The so-called "Old Uyghur Book of the Dead" (Zieme & Kara 1978, l. 1017, pp. 162-164) describes the basic meditation position¹⁰ where one sits cross-legged, with the neck slightly bent (like the neck of a peacock!), hands on the knees with the partly cupped palms facing up, tongue pressed firmly against the palate, eyes focused on the tip of the nose—and **uça-ni köndürüp**. This latter phrase, Erdal (*OTWF* 807) finds "not quite as translated", wishing to correct the editors' "das Rückgrat strecken" to "straightening the back". This would be very bad, because this would seem to be referring (contrary to what I am saying) to VERTICAL straightness. Bad for me. Good, of course, for those who regard with silent horror the increasingly frequent intrusions of an amateur into a field they had learned to think of as their PROPERTY. For, was it not Evetts (2013), and not me, who wrote:

⁹ The real forms of both this and of the other title (**gyula**), of course, never been properly determined (to the extent, which need not be 100%, that this is even possible, given the available sources, Greek and Arabo-Persian). They have instead (as is not rarely the custom in this field) been questioned-begged, and that for quite a long time. Maybe for long enough so that it might be time for something new?

¹⁰ There is room for confusion here because the names of the poses are not consistent over the millennia. The term Zieme & Kara use here (**paryañka-**) is not incorrect for the time at issue, but it could mislead the unwary reader, since it is nowadays used for a different pose entirely, where one bends over backwards, ending up with one's whole back and the back of the head flat on the floor.

The ideology of professionalism that is so appealing to occupational groups and their practitioners includes aspects such as exclusive ownership of an area of expertise and knowledge, and the power to define the nature of problems in that area as well as the control of access to potential solutions,

stating what is as much of a commonplace in sociology as it is a top secret (subject to *omertà* even from oneself it seems) in fields such as historical linguistics (or so I am constantly assured by such of its practitioners as speak to me at all)?

Whereas, of course, my quixotic goal for half a century has been precisely to break this oligopoly, achieving peace via superior firepower, the power of a slightly different approach. An approach of which, instead of a crashing burn, here comes one MORE confirmation. Namely, if I am not utterly mistaken, the original translation of the phrase at issue was actually more correct than Erdal's correction, and now can be made even more so! The text is referring precisely to STRETCHING the back (just as Zieme & Kara wrote) and NOT merely making it (vertically) straight¹¹—and not only because the back is pretty vertical ALREADY when one begins. Rather, the proof of the pudding is that an elementary point of yogic practice is to stretch or indeed (as I am used to hearing yoga instructors say in their peculiar jargon of English, which, like all professional jargons I avoid as much as possible,¹² but it is not always possible—and here we see that it would not have been advantageous to) to “FLATTEN” the spine.¹³ What is, if I am still not wrong, captured with excruciating exactitude by the Old Uyghur is exactly this: the difference between the excruciating demands of yogic meditation and mere ordinary sitting straight while being excruciatingly bored by whatever social convention requires one to listen to and pretend to agree (or worse to actually agree). I apologize for flooring the Gentle Reader flat with the facts, but, quite simply, Zieme & Kara were right enough, though ‘flattening the spine (or the back)’ would be even righter—in English. For, I do not pretend to know what German-speaking yoga instructors say. But I do pretend to know that this is exactly parallel (sorry, could not resist) to **yerig köntürüp** ‘flattening the ground’ (cited by Erdal *ibid.* from another text, and this time translated exactly right). Or are we to suppose that the ground is being made to stand upright, too?

¹¹ The problem is that English **straighten** is ambiguous.

¹² It is not just me. Listen not to me but to Oreskes (2021), Professor of the History of Science and Affiliated Professor of Earth and Planetary Sciences at an institution the Gentle Reader will surely be more familiar with than I am (having only lectured there twice, to audiences so small I felt honored thinking they must have been “select”), yes, Harvard.

¹³ Once more I beg indulgence for calling attention to typological facts. In English, when we tell someone to go STRAIGHT, he will never think of moving up but only of moving forward. If we are standing in front of a set of stairs or in mountainous terrain, we will not say ‘straight’, certainly not without at least adding ‘up’. On the other hand, when we talk (with Gilbert & Sullivan) about flooring someone flat, we mean horizontally. As noted, too, we (or some of us) do talk of straightening the back when we mean sitting up. But never flat! This tiny detail, the fact that we CAN FLATTEN our spines, but we CANNOT SIT FLAT, is thus crucially important.

¹⁴ I say this because the few scholars who stoop to even discussing this topic with me, which is to say, refusing to discuss it beyond telling me that I am wrong, when they run out of other excuses, concede that in the abstract I might be right that things are bad, but nothing can be done about it, so why worry? Let the cattle cars keep rolling. And so I waste year after year showing that something can—and in hundreds of cases if not more, has been.

Of course, there are all details, but telling ones, showing how everything comes together with (as science demands even more than does yoga) excruciating exactitude—and how it all (in yoga, but above all in science) should—and surprisingly, can¹⁴—be done, namely, with “painful simpl”icity (Olsen, 2009) The choice is indeed simple: between an approach that may at times floor you flat with cheerful new results (factual or logical) and one that just seeks to cheerlessly flatten everything and above all anybody who refuses, even in the unlikely event he were to be invited, to join the assorted juggernaut of sullen, turf-protecting error.

References

- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Clarendon, *EDPT*.
- Evetts, J. (2013). Professionalism: Value and ideology. *Current Sociology* 61.5–6: 778–796.
- Erdal, M. (1991). *Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon*. Wiesbaden: Harrassowitz, *EDPT*.
- Manaster Ramer, A. (To appear/2023). Mongolic **küregen** vis-à-vis Turkic **küdägü** ‘son-in-law, bridegroom’. [In a volume edited by Michael Knüppel.]
- Olsen, B. A. (2009). [Review of Matzinger, Joachim: *Untersuchungen zum altarmenischen Nomen: die Flexion des Substantivs*. Dettelbach: Verlag J. H. Röhl, 2005, [XVIII], 166 S. (MSS, Beiheft 22, N. F.)]. *Kratylos* 54: 121-127.
- Zieme, P. (1995). Alttürkische Halsketten und andere Schmucke. In: Marcel Erdal & Semih Tezcan (eds.), *Beläk Bitig. Sprachstudien für Gerhard Doerfer zum 75. Geburtstag*, 233-246. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Zieme, P. & Kara, G. (1978). *Ein uigurisches Totenbuch*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde Avcılık ile İlgili Kelimelerin Tasnifi

Classification of Words Related to
Hunting in The Tales of Dede Korkut

Öz

Eski Anadolu Türkçesi döneminin en önemli eserlerinden biri olan *Kitâb-ı Dedem Korkud Alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzan*'ın, II. Murad Dönemi'nde 1421-1436 yılları arasında yazıldığı ifade edilmektedir. Konu olarak Oğuz boylarının gündelik hayatını, savaş maceralarını, kültürel olgularını içinde barındıran bu eser, Türkoloji çalışmalarının temel kaynaklarından biri olarak değerlendirilmektedir. Nitekim bu çalışmada da söz konusu eserde avcılık kavramına giren sözcüklerin alt anlamlılık yöntemine göre tasniflenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın giriş kısmında Eski Anadolu Türkçesinin Beylikler Dönemi, eserin çalışmada esas alınan nüshaları ve alt anlamlılık kavramı hakkında kısaca açıklamalar yapılmış, daha sonra tespit edilen sözcükler tasniflenerek metinden örnekler verilmiştir. Sonuç kısmında ise tespit edilen sözcüklerin istatistiksel grafikleri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi, Dede Korkut Hikâyeleri, avcılık, alt anlamlılık.

Abstract

The tales of Dede Korkut, which are one of the most important objects of the Old Anatolian Turkish period, belong to the II. It is stated that it was written between years 1421-1436 during the Murad Period. This work, which contains the daily life, war adventures and cultural phenomena of the Oghuz tribes, is considered one of the main sources of Turcology studies. As a matter of fact, in this study, it is aimed to classify the words included in the concept of hunting about the work in question according to the sub-meaning method. In the introductory part of the study, brief explanations were made about the Principalities period of Old Anatolian Turkish, the copies of the work based on the study and the concept of subordination, then the identified words were classified and examples from the text were given. In the conclusion part, statistical graphics of the detected words are presented.

Key words: Old Anatolian Turkish, The tales of Dede Korkut, hunting, subsynonym.

Rumeysa SOBA

Rize/Türkiye

e-mail:

rumeysa_soba22
@erdogan.edu.tr

orcid:

009-0004-4432-5621

Atıf

Citation

Soba, Rumeysa (2023). Dede Korkut Hikâyeleri'nde Avcılık ile İlgili Kelimelerin Tasnifi. *Babür*, 2(2), 123-139.

Yayın Tarihi

Publication Date

08.11.2023

Giriş

Eski Anadolu Türkçesinin Beylikler Dönemi'ni kapsayan süreç (14-15. yüzyıllar), Selçuklu Oğuzcasının devamı niteliğindedir. Bu dönem, Anadolu'da eski Doğu Türkçesinin izlerinden de ayıklanmış Oğuzca temelinde yeni bir yazı dilinin kurulduğu dönemdir. Nitekim 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren olgunlaşarak bağımsızlığını ortaya koyan bu yeni yazı dilinin oluşumunda, söz konusu coğrafyadaki sosyokültürel ve siyasi alandaki yeni gelişmelerin etkisi oldukça fazladır (Korkmaz, 2020: 87). Eski Anadolu Türkçesinin ilk evresi olan Selçuklular döneminde Arapça ve Farsça ön plandayken bu dönemde daha çok Türkçeye önem verilmiştir. Bu bağlamda Beylikler Dönemi'nde dilde bir uyanış ve millî dile dönüş söz konusudur denilebilir. Edebiyat alanında da gelişim gösteren bu dönemi temsil eden önemli şahsiyetlerce Kur'an tercümeleleri, evliya menkıbeleri, peygamber kıssaları, nasihat-nâmeler, tıbbî eserler, baytarlık ve avcılıkla alakalı eserler, dinî-destanî manzum ve mensur eserler, mesnevîler ve divanlar yazılarak Türk dili, edebî bir dil durumuna getirilmiştir (Köktekin, 2017: 14).

Eski Anadolu Türkçesinin Beylikler Dönemi eserlerinden biri olan *Kitâb-ı Dedem Korkud Alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân*, Necati Demir'e göre, II. Murad Dönemi'nde 1421-1436 (özellikle 1430-1436) yılları arasında yazılmıştır (Demir, 2019: 19). Bu eser, içerisinde yer alan tarihsel, edebî, Tanrı bilimi (teoloji), coğrafi, kültürel ve ekonomik konular dolayısıyla Türk kültür dünyasının mihenk taşlarından biri olarak kabul edilmektedir. Oğuz boylarının gündelik hayatlarıyla ve buldukları coğrafyada etkisi altında kaldıkları kültürel etkenlerle nesiller boyu köprü vazifesi görmüştür (Çitgez, 2018: 1). Nitekim bugüne dek birçok bilimsel araştırmaya da konu olmuş ve sayısız çalışmada temel kaynak olmuştur.

Oğuz Türklerinin bilinen en eski epik destansı hikâyeleri olan Dede Korkut Hikâyeleri'nin Dresden (Almanya) ve Vatikan nüshaları haricinde İran, Ankara ve Bursa'da olmak üzere toplamda bilinen beş yazma nüshası bulunmaktadır. Bu çalışmada Dresden ve İran (Günbed) yazmaları esas alınmıştır. Dresden nüshası, Dede Korkut Hikâyeleri'nin bilinen ilk yazmasıdır. Oğuz şivesi ya da eski Doğu Türkçesi ile kaleme alınan eser, İç Oğuz ve Taş Oğuz boylarının Muhammed dönemindeki maceralarının hikâyeleridir (Ergin, 2018: 64). Günbed yazmasının varlığı ve keşfedilişi hakkındaki birtakım bilgiler, 25 Nisan 2019'da Bayburt Üniversitesi'nde düzenlenen "Dünya Kültür Mirası Dede Korkut Uluslararası Sempozyumu"nda Metin Ekici tarafından verilmiştir. Ekici, bu nüshada çeşitli soylamalarla 13. boy/destanın olduğunu ilk kez ilan etmiş ve söz konusu yeni nüshanın yayımını "*Dede Korkut Kitabı, Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası, Soylamalar ve 13. Boy, Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi, Orijinal Metin (Tıpkıbasım)-Transkripsiyon-Aktarma*" adıyla yayımlatmıştır (Özdamar, 2019, s:205). Ercilasun'a göre Günbed yazması, içerisinde 13. boy olan yeni bir boyu barındırması, yazmadaki soylamaların diğer yazmalardan farklı olması, Dresden ve Vatikan nüshalarının temelini oluşturan dip yazmalardan farklı bir dip yazmadan geldiğine dair kanıtlar taşıması, Dede Korkut anlatılarının 18. yüzyıla kadar taşındığını göstermesi ve Güney Azerbaycan, özellikle Tebriz ağzını yansıtan bir dille yazılmış olması açısından önem taşımaktadır (Ercilasun, 2019: 123).

Dede Korkut Hikâyeleri'nde bulunan bütün sözcüklerin esasen gelişigüzel olarak seçilmediğini, anlam ve yorumlanma hususunda önemli bir seçmeler bütününden müteşekkil olduğunu söylemek mümkündür. Oğuz boylarının içinde ve dışında yaşanan kültürel olgular, sözcükler aracılığıyla anlam niteliği kazanmıştır. Nitekim metinlerde geçen sözcükler, halkın rahatlıkla anlayıp yorumlayabileceği ve nesiller sonrasında da anlamlarını koruyabilecek

özelliktedirler (Çitgez, 2018: 2). Türk kültürünün söz varlığını bu denli içinde barındıran eserde, şüphesiz Türk kültürünün en güçlü geleneklerinden biri olan avcılık da yerini almıştır.

Bir dilin veya eserin söz varlığı ile ilgili çalışmalarda tespit edilen sözcükler, gramatikal veya tematik bağlamda tasnif edilmektedir. Gramatikal tasnifte sözcükler, temel söz varlığı, atasözleri, deyimler, kalıp sözler, yabancı sözcükler, terimler ve çeviri sözcükleri grupları altında incelenirken (Aksan, 1998: akt. Karçığa, 2016: 12-13) tematik tasnifte ise konularına göre sınıflandırılırlar. Tematik sınıflandırmada alt anlamlılık ve kavram alanı yöntemleri kullanılmaktadır (Karçığa, 2016: 13). Vardar, alt anlamlılık terimini açıklarken “*Sözlüksel birimler arasındaki anlamsal içerimle bağıntısı. Örneğin kaplan, hayvanla altanlamlılık ilişkisi kurar.*” ifadelerini kullanmıştır (Vardar, “altanlamlılık”, 17). Alt anlamlılık kavramında, genelden özele olacak şekilde bir sıralama söz konusudur. Böylelikle alt anlamlılık ilişkisindeki sözcükler sistematik bir biçimde sınıflandırılabilir (Karçığa, 2016: 13). Bu çalışmada Dede Korkut metinleri taranarak avcılık kavramına giren sözcükler alt anlamlılık kuramına göre tasnif edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada Servet Karçığa'nın “Dede Korkut Kitabı'nda Hayvanlarla İlgili Kelimelerin Tasnifi” adlı makalesi örnek alınmıştır.

Dede Korkut Kitabı'nda¹ Av ve Avcılık Kavramı

Türkçe Sözlük'te “karada, denizde, gölde veya akarsularda evcil olmayan hayvanları vurma veya yakalama işi; bir hayvanın bir başka hayvanı yemek için yakalaması; bu yollarla yakalanan hayvan, tuzağa düşürülen, kendisinden yararlanan kimse” anlamları verilen av sözcüğü Eski Türkçeden itibaren korunmaktadır (Güncel Türkçe Sözlük, “av”, erişim tarihi: 21.06.2023). Av hayvanlarını avlamak üzere hazırlık yapılarak yola çıkılan bir etkinliği temsil eden ve en güçlü Türk geleneklerinden biri olan avcılık ile ilgili kavramlar, Türk kültürünün önemli bir yansıması olan Dede Korkut Hikâyeleri'nde de karşımıza çıkmaktadır.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde Türk kültürünün yanı sıra Türk tarihinde bulunan çeşitli olayların izleri de görülmektedir. Kitapta daha çok Oğuz beylerinin gündelik hayatları anlatılmaktadır. Bu noktada metin sayesinde avcılığın savaşa hazırlık aşamasında, hüner göstermek üzere, konuk ağırlamada ve eğlence hayatındaki yerine dair bilgilere ulaşılabilmektedir (Akalin, 1967: akt. Yazıcı, 93).

Çalışmanın bu kısmında hikâyelerin taranması sonucunda avcılıkla ilgili tespit edilen sözcüklerin tasniflenmesi amaçlanmıştır. Tasnif edilen sözcüklerin anlamları, Muharrem Ergin'in *Dede Korkut Kitabı* ve Sadettin Özçelik'in *Dede Korkut –Günbed Yazması- Kazan Bey Oğuznamesi (Giriş-İnceleme-Notlar-Metin-Dil İçi Çeviri-Dizinler)* adlı eserlerinin dizinler bölümünden alınarak tırnak içerisinde verilmiştir. Verilen anlamdan önce yabancı kökenli sözcüklerin hangi dile ait oldukları belirtilmiştir. Sözcüklerin eserde kaç kez geçtiği parantez içinde gösterilmiş ve metinden örnekler italik olarak yazılmıştır. Ayrıca verilen örneklerin sayfa ve satır numaraları da örneğin sonuna eklenmiştir. Dede Korkut Hikâyeleri'nde tespit edilen avcılık ile ilgili sözcükler şunlardır:

¹ Bu çalışmada Muharrem Ergin'in *Dede Korkut Kitabı 1-2* adlı çalışması ve Sadettin Özçelik'in *Dede Korkut-Günbed Yazması-Kazan Bey Oğuznamesi (Giriş-İnceleme-Notlar-Metin-Dil İçi Çeviri-Dizinler)* adlı çalışması esas alınmıştır. Ayrıca metinlerden alınan örnek cümleler söz konusu eserlerin transkripsiyonlarına uyularak alınmıştır.

1.1. Av ve Avcılık ile İlgili Sözcükler:

at at- (1) “at avlamak” *Acıklı aşlan yavrısınun at atanda günü doğar günü doğar* G15/11.

at ayır- (3) “at avlamak” *Acıklı aşlan yavrısı gür méşenün kólında yér yérülenür dünek [şalur], ilhılara yétişende selle urur; at ayırur; ayğır dutar; alın başdan götürür aşrı şalur; boynın budın sökübeni su yérine kan sömürür; bâzûları üstinde üç högürür* G15/8.

av (44) “av” *Çal-klubanı Dirse Han senüñ oğluñ yirinden örü turdı, göksi güzel kaba tağa ava çıktı* D20/3; (...) *Bayındır Pâdişâh vekili Gazan dér: Ağalarumulan ala qarlı göğ sünbülli dağlara ava gétmişidüm, içiridüm* G48/10.

avçı (5) “avcı” *Beyrek aydur: Mere dadı men avcı degülem big oğlı bigem, hep size didi, amma şormak ‘ayub olmasun bu otak kimüñdür didi* D77/3; *Avçılardan ayru, dülbendi boğazına kiçdi, ordusu uçına geldi* D241/3; (...) *ala bulut ötede gümür gümür gümürdenür; özinden uza ay görende sıçramağa hamlelenür; sarı yaylı avcı görende ganim olub qarşılaşur (...)* G15/2.

avla- (12) “avlamak; avlanmak” *Av avlayu gezer-iken öninden bir paralu geyik çıktı* D240-8; *Av avlayup kuş kuşlayup gezer-iken, Buñaldı sürçdi meni yire çaldı* D244-6; *Ak Mankıanda av avladı, kuş kuşladı* G52/10.

avlan- (1) “avlanmak” *Hatun aydur: Yigidüm big yigüdüm, pâdişahlar Tañrınıñ kölgesidür; pâdişahına ‘âsi olanuñ işi rast gelmez, aru köñünde pas olsa şarab açar; sen gideli hanum arkırı yatan ala tağlarıñ avlanmamışdur, ava bingil köñlüñ açılısun didi* D240-6.

ayğır al- (1) “aygır avlamak” *Aran sazın gür méşe[nün] kollarında yér yérülenür acıklı aşlan; ilhılara yétişende at ayırsa ayğır alsa, alın başı üstinden görürüben aşrı salsa...* G8/7.

at ayır(ub) ayğır dut- (1) “aygır avlamak” *Acıklı aşlan yavrısı gür méşenün kólında yér yérülenür dünek [şalur], ilhılara yétişende selle urur; at ayırur; ayğır dutar; alın başdan götürür aşrı şalur; boynın budın sökübeni su yérine kan sömürür; bâzûları üstinde üç högürür* G15/8.

cergele- (1) Moğ. *cergelde-* “birlikte avı paralel izleyip av sürmek” *Cergeleyüb géderiken gên yazının ortasından, bozca yovşan dibinden sıçrasa kalhsa dovşan düşse düze ayağları hınalı, kulağları perçemli, kırpúb yügürür alavar tazı it oğlunun merescügi çekilende, kuyma koyma olanda, dolamaca yérlere getürende döğüb yıhub avın alsa kırpúb yügürür alavar tazı it oğlunun ol mañalda günü doğar günü doğar* G16/6.

kıjilda- (1) ? “(avcı kuş) hızla saldırmak” (...) *kuba kaz gölden uçsa, şâhî şunkar yavrısınun tomağası alnsa, tabl-bâzi döğülse, elden çıkısa, kara bulut altına özin çekse, kara bulut altından kıjildayub ense (...)* G14/9.

kıjla- (1) ? “(avcı kuş) hızla saldırmak” (...) *uca göğ yüzinden yér yüzine kıjlayub gelir, bir bölücek çay kuşına tûfân şalur (...)* G18/10.

kuşla- (7) “kuş avlamak” *Çaba dizi üzerine çökdi ayıtdı: Ünüm añlañ bigler sözüm diñleñ bigler, yata yata yanumuz ağrıdı, tura tura bilümüz kurıdı, yoryalum a bigler; av avlayalum kuş kuşlayalum, şığın geyik yıkalum, kayıdalum otağumuza düşelüm, yiyelim içelim hoş kiçelim* D36/12; *Ak Mankıanda av avladı, kuş kuşladı* G52/10.

kuyma koyma (2) ?+Tr. “avlanma, av kovalama” (...) *Türk oğlını dün hayırdur; kara köpek it oğluna gavgâ şalur; kara dere kıyıtına dolandırur sinir çeker öpke deşer; kuyma koyma deminde kara bağır; yağlı kıyruk harp harp utar* G20/8; (...) *alavar tazı it oğlunun merescügi çekilende, kuyma koyma olanda, dolamaca yérlere getürende döğüb yıhub avın alsa (...)* G16/9.

sinsi- (1) Moğ. *singsi-* “köpek vb. koklamak, koklayarak iz sürmek” *Ağayullar yürüsünde börü, sinsir* G5/12.

şılalğa (1) Moğ. *şirołğa-şiralğa* “av etinden birine verilen pay” *Danışman şuhar okun peykanylan öldürürem Ğazan seni, kara polad kılıcun yalmanylan doğraram Ğazan seni. Eđer ejdehâ öldürübsen ğazavâtun mübârek! Avından bir şılalğa mana vérgil! [dédi]* G60/10.

urğun (1) “vurgun, av, sürekle avı, yağma; yağmacı, vurguncu, fedâî, serdengeçti?” *Düz mürd Ğal'asına giderem babam anda tuhsak imiş didüm, burada tayım maña şoyladı, aydur:*

Yetdüginde yil yetmez-idi yidi urgunum

Yeñi bayıruñ kurdına beñzer-idi yigitlerüm D207/10

1.2. Av Hayvanları ile İlgili Sözcükler

Türkçe Sözlük'te av hayvanı “etinden, postundan yararlanmak amacıyla veya zararlı olduğu için avlanan vahşi hayvan” şeklinde açıklanmıştır (Güncel Türkçe Sözlük, “av hayvanı”, erişim tarihi: 09.07.2023). Çalışmanın bu kısmında av veya avcı olan hayvanlar şeklinde bir sınıflandırmaya gidilmiştir.

1.2.1. Avcı olan evcil memeli hayvanlar

ala köpek enügi (1) “alaca köpek yavrusu” *Ala köpek enüğine kendüzün taladur-mı, Alp yigitler şavaş günü karımından kayurur-mı* D184/5.

alavar² tazı (2) Tr. *ala* + Far. *vâr* “alacalı av köpeği” (...) *alavar tazı it oğlunun merescügi çekilende, kıyma koyma olanda, dolamaca yêrlere getürende döğüb yıhub avın alsa kırpub yüğüür alavar tazı it oğlunun ol maħalda günü doğar günü doğar* G16/9-11.

it (8) “it, köpek” *Bunları görüp teküre geldi, aydur: Hay ne oturursın, itüñi avlatmayan, çetüğüñi mavlatmayan, alplar başı Ğazan oğlançuğı ile serhoş olur yaturlar didi* D127/2.

it oğlı (5) “it, köpek” (...) *it oğlına kurd enügi, özini daladur mı; daladmağ yok* G9/3.

kara it (1) “it, köpek” *Ğarıncaşı kara itce degül midür Ğarhun éli* G34/11.

kara köpek (3) “köpek” (...) *kara köpek it oğlına ğavğa şalur; kara dere kıyıtına dolandurur sinir çeker öpke deşer; kıyma koyma deminde kara bağır; yağlı kıyruk ğarp ğarp utar* G20/7.

köpek (18) “köpek” *Köpek Ğazanuñ atınuñ ayağına çap çap düşer siñ siñ siñler* D46/13.

tazı (6) Far. *tâzî* “tazı, ince yapılı av köpeği” *Gördi-kim uçarda kızgun kalmış, tazı tolaşmış yurtta kalmış* D44/4; (...) *alavar tazı it oğlunun merescügi çekilende, kıyma koyma olanda, dolamaca yêrlere getürende döğüb yıhub avın alsa kırpub yüğüür alavar tazı it oğlunun ol maħalda günü doğar günü doğar* G16/9-11.

tula (1) Far. *tôla* “bir tür av köpeği” (...) *Ulaş Oğlı Ğazan; kara yazun faşında tazı tula yéddürdi, bahri kışlar götürdi, ala parslar öğürdi, üç yüz igid götürdi Ağ Manğanı gözledi aba gétidi* G52/7.

² Bu ifade, Sadettin Özçelik'in çalışmasında “alavar” olarak geçmektedir. Yusuf Azmun sözcüğü “elvâr” şeklinde, Metin Ekici ise “alvar” şeklinde okumaktadır.

1.2.2. Av olan evcil memeli hayvanlar

ağayıl (19) “koyun, koyun sürüsü” (...) *Ağayıl da ağça koyun bundan kiçdi* (...) D139/9; *Ağayullar yürüsünde böri, sinsir* G5/12.

ahtarma at (1) “ganimet, ganimet olarak elde edilmiş at” (...) *karışanda, cirasınlar elleşende; ağasınun ögice ahtarma atlar; kesik başlar; diri dustaklar nazarına getürmese neye yarar; neya yarar* G13/9.

ağça koyun (1) “beyaz koyun” *Çurt eniği yavuzı, altı ayluğına yėtişende er kimi olur; karıların döşeyüben qarda yatar; ağça koyun izini ele alır* (...) G20/3.

at (337) “at” *Beyrek aydur: Hoş imdi atlanuñ. İkisi atlandılar; meydana çıkdılar. Al deptiler; Beyrek atı kızuñ atını kiçdi* D79/2; *Andan öte varanda yéddi yolun üstinde yatub uyan, ala baydaqlu sur] cidasına at bağlayan, salları başı altına qalhan alan, garbıkası daş döşeyen, on altı canğı bégi darbına kıyım duran, heresini bir darbılan yeke yeke atdan salan, tanımayub dayısı Gazanı keşiş déyüb ağzın sögen* (...) G25/9-12.

aygır~aykır (58) “aygır, erkek at” *Bir at bulur-isem tutayım bineyim didi. Bakdı gördi kendünüñ deñiz kulunu boz aygır bunda otlanıp turur. Boz aygır dañı Beyregi görüp tanıdı, iki ayağınuñ üzerine tırdı kışnedi* D99/3-4; *Acıklı aşlan yavuzı karıları qabarmadı aran sazın güir meşenün kölinda dünek şalur yer yerlenür; ulılardan selle urur; at ayırur aygır dutar; alın başı üstinde küreler aşrı şalur; et yémeyüb, sümüğinden sındurmayub yal dibinden* (...) G19/13.

bârgîr~bârgîr at (1) Far. “beygir, yük taşımakta veya araba çekmekte kullanılan at” *Köksi güzel qara dağdan ulğar olsa, bârgîr atlar yoruluban yolda qalsa* (...) G16/13.

bedev~bidevi at (33) Ar. *bedevi* “ehlileştirilmiş yaban atı, yürük at, koşucu at; cins at, bir cins at, bir at cinsi, iri hayvan, iri mahlük”. Sadettin Özçelik, “Dede Korkut–Günbed Yazması–Kazan Bey Oğuznamesi” adlı eserinin dizin bölümünde *bedev* sözcüğünü, Arapça *bedevi* sözcüğü ile ilişkilendirmiştir. *Oh tokındı, alça kanı şorladı qoyuñ tıldı, bidevi atınıñ boynun kucakladı yire düşdi* D23/2; *Arpa vérib şahlayanda bedev atlar –er kanatı- günü gelse demi düşse arhu dağdan arhu dağa sıçratmasa, acı köpük kan terlere baturmasa arpa vérib bedev atlar neye yarar; neye yarar* G13/11-13.

buğur (2) “buğra, erkek deve” *Yanaşup yola girende qara buğur görklü* D7/1; *Qaybatanın buğurısan, ölmegilen!* G54/11.

buğra (23) “erkek deve” *Delü Qarçar aydur: Biñ buğra getürüñ kim maya görmemiş ola* (...) D85/8.

buğa (43) “boğa, damızlık erkek hayvan” *Oğlan yumruğı-y-ile boğanuñ alnına kıya tutup çaldı, buğa götin götin gıtdı. Buğa oğlana sürdi girü geldi. Oğlan yine buğanuñ alnına yumruğı-y-ile katı urdı* D16/8-9.

buhtı deve (1) ? “iki hörgüçlü deve” *Dabanı yasdı buhtı deve karvânda ölüir* G33/10.

buzluğu (1) “buzluğu” *Buğa buğa didükleri*

Qara inek buzluğu degül-midür

Alp erenler qarımından qayurur mı olur

Şaru tonlu Selcen Hatun köşkende baqar

Kime baksa ‘ışk-ile oda yaqar

Qan Turalı şaru tonlu kız ‘ışkına bir hû D181/9.

buzav (1) “buzağı, sığır yavrusu” *Dere tepe kalmaya ekinilen şuhm ola, Dana buzav kalmaya cüfte géde* G41/5.

gâv (1) Far. “öküz” *Êşiginde cüft gâvına osal bahân, ağır kızluk olanda ağır şerhler kıyısında “nân, nân!” déyüb çağırılmaz mı* G27/13.

çaluk at (2) ? “delice hareket eden, haşarı at” *Çaluk atlar yavuzına çer uğrasun! Gâvga günü yoldan çıkar, çınkır; eyesini teper yere urur şalur géder* G20/9.

dana (1) “dana, bir yaşında sığır yavrusu” *Dere tepe kalmaya ekinilen şuhm ola, Dana buzav kalmaya cüfte géde* G41/5.

deve (55) “deve” *Qazan Bigün kırıcıuk olmuş anası kara deve boynında aşılı gitdi* D38/9.

dümen koyun (1) “gür yünlü koyun” *Tohulusı çok dümen koyun toylan şilende ölüir* G33/11.

irkeç (2) ? “erkeç, erkek keçi, teke, koyun sürüsünün başında giden erkek keçi” *Mağaranuñ kapusın alup bir ayağın kapunuñ bir yanına birin dahı bir yanına kodı, aydur: Mere koyun başları irkeç bir bir gel kiç didi* D227/7.

işsek (<şişek) (1) “iki yaşında koyun” *Balı yağı tükenmedi Bayburd éli, İşsekilen maâş éyler Ebrül éli* G34/12.

kartal ögeç (3) ?+Tr. “alaca kartal” (...) *yarı géce yanı berkce dağ ağılun kıyın sökse, kartal ögeç semizini kapsa dutsa, kaba boynu güciylen sürüb çekse, sav azuların dört yerinden batarsa, boynu yoğun Türk oğlını (...)* G8/12.

katır (4) “katır” *Kañ Turalı aydur: Altun aqça-mı ister, katır biserek-mi ister? Babası aydur: Oğul hüner gerek hüner didi* D174/8.

kaybatan~kaytaban (18) “deve, deve sürüsü, develer, deve cinsi” *İvini çözdü kaytabanı buzlatdı, kara çoçın kişnetdi, dün katdı, köçdi* D190/6; *Kaybatanlar erdemidür yola girüb yol bükütmak* G31/3.

kazağuç (4) ? “at sürüsü” *Kazağucular erdemidür meydânında çapubanı toz eglenüb duman çökmek* G31/2; *Kazağucun ayğırısın, ölmegilen!* G54/10.

kazılık (29) “kazılık at; büyük, kuvvetli ve cins at, Kazılık dağında yetişen cins at” *Qan Turalı aydur: Baba yilisi kara kazılık atuma eyer şaşayım, kanlu kâfir iline aqın çapayım, baş keseyim, kan dökeyim, kâfire kan kuşdurayım, kul qaravaş getüreyim, hüner göstereyim* D174/9.

keçi/kiçi (8) “keçi” *Çobanuñ taşu dükendi, koyun dimez kiçi dimez şapanunuñ ayasına qor atar, kâfiri yıkar* D42/1; *Bir keçisi oğlağ doğsa “malum!” déye* G42/1.

keçisi kerce/gerce (1) Tr+Moğ *keher* “karnı, bacağı, burnu veya kulakları beyaz ile siyah arası renkte olan keçi” *Keçisi kerce, âdemi şerce Èrevân, Nağcivân, Şerül éli* G36/3.

koç (51) “koç, erkek koyun; at, erkek at, kuvvetli at, cins at, koç at, at sürüsü” *Hay Dirse Han, baña kazab itme, incinüp acı sözler söyleme, yirüñden örü turgıl, ala çaduruñ yir yüzine dikdürgil, atdan ayğır deveden buğra koyundan koç öldürgil (...)* D14/5; *Dedem soyı alp ozanlar –er şadluğı- mer igidün tarifini koç igide söylemese kıla kopuz götürdüğü, hammâl kimi gezdürdüğü neye yarar neye yarar* G14/1.

koçkar (1) “döğüşçü koç damızlık erkek koyun” *Ağayılun koçkarısın, ölme-gilen!* G54/11.

konur at (6) “konur, kırmızı ile kahverengi arası renkli at” *Ğazan konur atı aynatdı, ejdehânun üstine yégin geldi* G54/14.

koynun/koymın (61) “koyun (hayvan)” *Delü Qarçar aydur: Biñ buğra getürüñ kim maya görmemiş ola, biñ dahı ayğır getürüñ kim hiç kısağa aşmamış ola, biñ dahı koyun görmemiş koç getürüñ, biñ-de kıyruksuz kulaqsuz köpek getürüñ, biñ dahı püre getürüñ maña didi D85/9; Yéddi koyn ölüridi, günde, menüm şilenümde G43/2.*

kölük (1) ? “yük hayvanı” *Yükünde kölüğine osal bahan, éller yurtdan köçende partalcuğı kara yurdun bucağında qaralmaz mı G28/3.*

körpe kuzu (4) “körpe, taze, genç kuzu” (...) *körpe kızılar çevrülme, av etinden dadlu kebâblar buyrulmasa, o çağa den bêgzâdeler içüib içüib yétirmese yérden göge ucalduğı yanı karlı, elvân otlı, göğ sünbüllü güzel dağlar neye yarar neya yarar G11/4.*

köşek (4) ? “deve yavrusu” *Kızıl develerüñ karımış-idi köşek virdi ahır*

Ağ korunuñ karımış-idi kuzu virdi ahır D117/7.

kuba ner (1) ?+Far. “doru, kırmızıya çalan kahverenginde erkek deve” *Kara méşeni busup yatar fil kağanı, kaybatanun kuba nere ol özini badadur mı; badadmağ yoğ G7/6.*

kulun (12) “tay, at yavrusu” *Kanlı kanlu ırmaqları qarıyupdur şuyı gelmez*

Şahbaz şahbaz atlar qarıyupdur kulun virmez D59/4.

kuzu, kuzu (9) “kuzu, koyun yavrusu” *Çoban aydur: Beli ağam Kazan, giceden bir kuzu pişürüp-dururam, gel bu ağaç dibinde inelüm, yiyelüm didi D49/12.*

maya (5) Far. *māye* “dişi deve” *Dede aydur: Biñ ayğır dileyüpdür kim kısağa aşmamış ola, biñ dahı buğra diledi kim maya görmemiş ola, biñ-de koç dileyüpdür koyun görmemiş ola, biñ-de kıyruksuz kulaqsuz köpek diledi, biñ dahı hıraça qaraca püreler diledi D86/10.*

oğlak (1) “oğlak, keçi yavrusu” *Bir keçisi oğlak doğsa “malum!” déye G42/1.*

ögeç (3) “ögeç, iki yaşına girmiş koyun” *Karma ögeç semüzin alup tutan*

Kanlı kıyruk üzüp çap çap yudan

Avazı kaba köpeklere gavğa şalan

Çakmakluça çobanları dün-ile yügürden

Ordumuñ haberin bilür-misin digil maña

Kara başum kurban olsun kurdum saña D46/2.

sağın (1) ? “sağım hayvanı, süt hayvanı” *Éşiginde sağınına osal bahan, yaz günleri kara çanağ götürübene “Ağca ayran!” déyübene konşılara gezinmez mi G28/1.*

şâm atı (1) Ar.+Tr. “Şam işi yaban atı” *Kılıc çalan, yerler açan, başlar kesen, Haleb ilen Şâmı alan, altun taht Mısırda sultân olan; Şâm atlı Şâm bedevli, ig yaylı, hadeng ohlı G3/7.*

şişlik (3) “etlik koyun, şiş kebapı yapılacak koyun, şişek” (...) *Ağayıldan tümen koyun giderise menüm gider, seniñ-de içinde şişligüñ var-ise digil maña, şavaşmadın urışmadın alı vireyim göngil maña (...) D32/6.*

šana (4) Sans. *dhēnā* “dana” *Bu mahalda, sultanum, Salur Kazan-ilem Karaça Çoban çapar yetdi: Çobanuñ üç yaşar şana derisinden şapanınuñ ayası-y-idi, üç kiçi tüyinden şapanınuñ kolları-y-idi, bir kiçi tüyünden çatlağucı-y-idi D56/10.*

şay (1) “tay, at yavrusu” *Sulğanum Kan Turalı*

Ağça sazlar içinde şaru gönler görüben şaylar başan

Avuñ şamarın delüben kanın şoran

Kara Polat öz kılıçdan kayıtmayan (...) D184/2.

toĥulu (1) “toklu, bir yıllık kuzu” *Toĥulusı çok düzem koyun toylan şilende ölü: Oĥurluĥa dadananlar bir varub iki gelür; şirincinür mal götürür; üçümcide ağır bégler ĥazabına düşer sitemilen çengâlda ölü* G33/11.

yund (6) “kısırak” *Dereşam uuçından kiçdi, ol kardaşı tutilan ĥoruya geldi. Gördi kim ulĥçı kâfirler yund güderler. Kılıç çeküp altı kâfir depeledi* D263/5.

yügürük (8) “koşucu at, hızlı at” *Bura sara çapar olsan düşmene yügürük yéter. Al yétürse düşmeni polad keser* G6/2.

1.2.3. Avcı olan vahşi memeli hayvanlar

ala ĥaplan (2) Tr.+? “alaca ĥaplan” *Altmiş arşun al ĥayada yér yerlenür ala ĥaplan; uca yérde kır teke ile kızıl geyigi marıĥda alsa (...)* G7/13.

ala ĥaplan eniĥi (1) Tr.+?+Tr. “alaca ĥaplan yavrusu” (...) *al ĥayada ala ĥaplan eniĥinin höĥürĥeni, ĥayış dilli kurt eniĥinin ĥapĥuncısı (...)* G23/6.

ala ĥaplan yavrusı (1) Tr.+?+? “alaca ĥaplan yavrusu” (...) *göĥ pençesinin içi ara et doldurur ala ĥaplan yavrusunun avı üste ĥüni doĥar ĥüni doĥar* G15/5.

ala pars (1) Tr.+Far. *pârs* “alaca pars, panter” (...) *bahrî ĥuşlar götürtdi, ala parslar öĥürttdi, üç yüz igid götürdi Aĥ Manĥanı gözledi ava géttdi* G52/8.

arşlan, arşlan (6) “arşlan; arşlan” *Arşlan-ile ĥaplanına ĥarĥamaĥıl, ĥazılık Taĥımuñ şuçı yoĥdur* D28/8.

aşlan (43) “aşlan, arşlan” *Vardılar aşlanı ĥıĥardılar, meydana getürdiler. Aşlan harĥırdı, meydana ne kadar at var-ise ĥan ĥaşandı* D183/7; *Aran sazun ĥür mēşe[nün] köllarında yér yerlenür acıklı aşlan; ilĥılara yétişende at ayırşa ayĥır alsa, alın başı üstinden götürübten aşrı salsa; et yémeyüb, sümüĥin sındurmayub yal dibinden sökübeni su yérine ĥan sömürse acıklı aşlan soludur mı; soludmak [yoĥ]* G8/6-9.

aşlan eniĥi (2) “aşlan yavrusu” *Aşlan enüĥi yine aşlandı; atasını at üzerinden ĥavradı tutdı döşegine ĥıĥardı* D242/4; (...) *ĥaĥan aşlan eniĥinin höĥürĥeni, ĥayış dilli kurt eniĥinin ĥapĥuncısı, Savalan Daĥı yaylaklı, Sarıĥamış ĥışlaklı (...)* G23/7.

aşlan yavrusı (2) *Acıklı aşlan yavrusı ĥür mēşenin kölunda yér yerlenür dünek [şalur], ilĥılara yétişende selle urur (...)* G15/6.

böri~böri (2) “kurt” *Aĥayıllar yörüsünde böri, sinsir* G5/12; *Kısar Salur eyesi, dumanlı daĥ böri, Salur yéĥi, Eymür görki, Zulkadir delüsi, Bayındır Pâdişâĥ vekili Đazan dér: (...)* G48/7.

canavar (15) Far. *cânver/cânâver* “canavar, yırtıcı hayvan” Bu sözcüĥün halk aĥzında kurt, domuz, aşlan vb. gibi vahşi hayvanları kapsayan bir anlamı da mevcuttur (Güncel Türkçe Sözlük, “canavar”, erişim tarihi: 09.07.2023). *Ol kızuñ üç canavar ĥalıñlıĥı ĥaftanlıĥı var-idi. Her kim ol üç canavarı başsa yeñşe öldürse kızumı aña virürem diyü va’de eylemiş-idi* D173/1.

canver (1) Far. “canavar, yırtıcı hayvan” (...) *sinir çeker, öpke deşer, ĥanlı kıyruk baĥır öpke çelüb utar, busudaki canverler pehlevâni kurt eniĥinin ĥara ĥeçe içinde ĥüni doĥar ĥüni doĥar* G16/4.

ĥaplan (10) ? “ĥaplan” (...) *Đaçar seniñ geyiklerüñ Đazılık Taĥı / Đaçar-iken ĥaçmaz olsun taşa dönsün / Ne bileyin oĥul arşlandan-mı oldı / Yoĥsa ĥaplandan-mı oldı ne bileyin oĥul (...)* D27/11; *Al ĥayanun yalçımında ĥaplan, sıçrar* G5/10.

kurt (13) “kurt (yırtıcı hayvan)” *Semüz koyun aruık toklı bayırda kılsa kurt gelüp yimez-idi şapanınuñ korqusından D57/3; (...) kurt tükli konur atı eyerine örtük éyledi, saybanınun yelkenlerin ejdehânun derisinden éyledi (...) G59/2.*

kurt enigi~kurd enigi~kurt enügi (6) “kurt yavrusu” *Azvay kurt enügi irkeginde bir köküm var D280/11; Aydın akşam demeyübeni düinde yortar busudaki gezende kayış dilli kurd enigi; altmış ağac yolları düinde yortsa, yarı géce yanı berkce daş ağılun kıyın sökse (...) G8/11.*

şamur (1) Far. “samur, derisinden kürk yapılan hayvan” *Han kıızı gördi kim Kazan gelür; yumurlanup yirinden örü türdi, şamur cübbesin engine aldı, Kazana qarşu geldi D135/8.*

1.2.4. Av olan vahşi memeli hayvanlar

buğa (1) “geyik” *Av avlayu gezer-iken öninden bir paralu geyik çıkdı. Begil buña at şaldı. Buğanuñ ardundan irdi, yay kirişin boynına atdı D240/10.*

ceyran (2) Far. *ceyrân* “ceylan” *Boz ötelgi yavuzı, ağır çaylar kıyısından hoqqar alur, çölce yérde ceyran yıhar G19/2.*

dilkü (1) “tilki” *Yidi dere koğuların dilkü bilür D5/4.*

dovşan (1) “tavşan” *Cergeleyüb géderiken gén yazımın ortasından, bozca yovşan dibinden sıçrasa kalhsa dovşan düşse düze ayağları hınalı (...) G16/6.*

elüklü³ oğlı (1) ?+Tr. “dağ keçisi, karaca” *Avucına şığmayan elüklü oğlı*

Erdil teke buynusından katı yaylu

İç Oğuzda Taş Oğuzda adı bellü

Aruz oğlı hanum Basat maña meded D221/5.

fil (1) Ar. “fil” *Qara méşeni busub yatar fil kağanı, kaybatanun kuba nere ol özini badadur mı; badadmağ yoğ G7/6.*

geyik (29) “geyik, dağ keçisi” *Üç-yüz altmış altı alp ava binse, kanlu geyik üzerine yoryış olsa, Begil ne yay kırar-idi ne oğ atar-idi, haman yayı bileginden çıkarur-idi, buğanuñ şığınuñ boynına atar-idi, çeküp turğurur-idi D237/10; (...) kıyruğımın ucın görende sezirgenür, kızil geyik kır tekenin marihda alur, göğ pençesinün içi ara et doldurur ala kaplan yavrusınun avı üste günü doğar günü doğar G15/4.*

ılkı~ılhı (4) “yılki, at sürüsü” *Allaha şükr eyledi, yola düşdi. Giderek kâfirüñ ılkıısına geldi. Bir at bulur-isem tutayım bineyim didi D99/2; (...) aran sazın güir méşeninün kólında dünek şalur yér yérülenür, ılhılardan selle urur (...) G19/12.*

kır teke (4) Tr.+? “erkek dağ keçisi” *(...) kır teke sıçraşmasa, çeşmesinün üstinde ala sayban çatılmasa, çarhovuzlar çapılmasa, yanıl almalar tökülme (...) G11/1.*

kızıl geyik (4) “kızıl renkli geyik” *Altmış arşun al kayada yér yérülenür ala kaplan; uca yérde kır teke ilen kızil geyigi marihda alsa, inçe bélden dutubanı sındursa, göğ pençesinün arasına et doldursa (...) G7/14.*

maral (1) Moğ. “meral, dişi geyik” *(...) alma gözli, maral enseli, maħmel tükli, semen kâkülli, tasma boynlı, tepesinden dik kulaklı, degirmi sağrılı (...) G21/8.*

³ Semih Tezcan, Hendrik Boeschoten ile hazırladığı *Dede Korkut Oğuznameleri* adlı çalışmasında (2001: 149) ve Sadettin Özçelik, *Dede Korkut-Dresden Nişhası* adlı çalışmasında (2016: 449) bu kelimeyi *uluşlu* şeklinde okumaktadır.

şığın (8) “büyük cins geyik, yabanî sığır, dağ keçisi” (...) *a bigler; av avlayalum kuş kuşlayalum, şığın geyik yıkalum, kayıdalum atağumuza düşelüm, yiyelim içelim hoş kiçelüm* D36/12.

tavşan (1) “tavşan” *Uçardan kaz tavuk, yorırdan geyik tavşan bu havluğa toldurup Oğuz yigitlerine bunu dâm itmiş-idi* D255/4.

teke (2) ? “teke, erkek dağ keçisi” (...) *Erdil teke boynuzından katı yaylu, İç Oğuzda Tazi Oğuzda adı bellü, Aruz oğlu hanum Basat maña meded* D221/5; *Ala Demür Kâfir Hândan gelmişidi; ol kâfirün sarı yayı, on altı teke boynuzundan kurulmuşıdı* G39/6.

1.2.5. Avcı olan kuşlar

alaca laçın (2) Tr.+? “alaca şahin” *Alaca laçın erdemidür göğ yüzinden döge döge yer yüzine durna éndürmek* G30/9.

alıcı kuş (1) “alıcı kuş, avcı kuş” (...) *Çapa girse çalımlı, çal kara kuş erdemli, alıcı kuş yüğüürüğü, Türkistânun direği, Haleb hânı, ig yaylı, hadeng* (...) G49/13.

bahrî kuş (1) Ar.+Tr. “bir tür doğan” (...) *Ulaş oğlu Ğazan; kara yazun faslında Tazi tula yéddürdi, bahrî kuşlar götürdi, ala parslar ögürtüdi, üç yüz igid götürdi Ak Mankanı gözledi ava gétüdi* G52/8.

boz ötelgi (2) Tr.+Moğ. *itelgü* “boz doğan” *Boz ötelgi yavuzı, ağır çaylar kıyısından hoğkar alur, çölce yérde ceyran yıhar* G19/2; *Boz ötelgi erdemidür çöl yerlerde ceyran almak, ahar sular üstinde hoğkar basmak* G30/12.

çal-kara kuş (7) “kartal; boz kartal” *Bunuñ ardınça hanum görelüm kimler yetdi: Çaya baksa çalımlı, çal-kara kuş erdemlü, kur kurma kuşaklı, kulağı altun küpelü, kalın Oğuz biglerini bir bir atından tıçtı Kazılık Koca Big Yigenek çapar yetdi* D61/8; *Çapa girse çalımlı, çal kara kuş kıynaqlı, kara bürgüt sıfatlı, yatmaz uyumaz devletli, serhadların yamacı, kalaların kilidi, düşmenlerin korkusu, borçlıların harcluğı, yalanaclarun göynegi* (...) G3/8.

doğan (1) “doğan kuşu” *Yaprağcuğı yaş ağacın burcına doğan, konar* G5/9.

kara bürgüt (2) Tr.+Moğ. *bürgüd* “kaya kartalı, kara kartal” (...) *kara bürgüt sıfatlı, yatmaz uyumaz devletli; serhadların yamacı, kalaların kilidi* (...) G24/13.

karçığay (2) Moğ. *hari-ça-ğay* “çakır doğan” *Ac karçığay yavuzı, tablbâzi çalınanda yasdı göller kıyısından sona çapar* G18/14.

kırkı (2) “atmaca” *Yügürük kırkı erdemidür fere bildirçin alub avın yüze yétürmek* G30/14.

laçın (1) ? “şahin” *Asil selcik bég ağlının yumruğında laçın dalbur* G6/12.

şakşağan (2) ? “saksağan” *Kanadı-y-ile şakşağana kendizin şakıdur-mı, Alp yigitler kırış günü karımından kayurur-mı* D188/12; (...) *tom yüregi yém yémense kanatı ala şakşağana ol özini şakıdur mı; şakıdmaq yok* G7/12.

şunğur (1) Moğ. “sungur, doğan, şahin”

Azvay kurt enügi irkeginde bir köküm var

Ağça yuñlu tümen koyunuñ gezdürmeye

Ağ şunğur kuşu irkeginde bir köküm var

Ala ördek kara kazuñ uçurmaya D280/12.

şâhî şunkar (2) Far. *şâhî* +Moğ. *siñkor~şiñkor* “akdoğan, sungur” *Her kanatı birer arşun degül-midür şâhî şunkar; göğ yüzünden yer yüzine kölge salsa, arı cihân yüzine göz gezdürse, kalhub uçan kuş aslını tohunub alsa (...)* G7/8.

şâhî şunkar yavrusı (2) Far.+Moğ.+? “akdoğan, sungur yavrusu” (...) *kaba döşden sökübeni tom yüregi yém yémlense avı üste şâhî şunkar yavrusının günü doğar günü doğar* G14/13.

şâhin (12) Far. “şahin, doğan (avcı kuş)” *Sermürdi örü tırdı, aydur: Bilir-misin karındaşum Kıra Göne düşümde ne görindi, kara kaygulu vâkı'a gördüm, yumruğumda talbinan şâhin benüm kuşumu ölü görüdüm (...)* D42/13.

toğan (3) “doğan, şahin” *Tırdı atına bindi, toğanın eline aldı, ardına düşdi* D159/11.

tülü (3) “tülü kuş, yırtıcı bir kuş, çaylak, atmaca (“tüylü ?”) *Bir gün Ulaş oğlu, tülü kuşuñ yavrusı, beze miskin umudu, Amit şuyınuñ aşlanı, Kıraçuğuñ kaplanı, koñur atıñ iyesi, Hanuñ güyegüsi, Kalın Oğuzuñ devleti, çalmış yigir arhası Salur Kızan yirinden dikdürmiş-idi* D35/11.

1.2.6. Av olan kuşlar

durna~turna (2) “turna” *Kan Turalı bakdı gördi bu konduğı yirde kuğı kuşları, turnalar, turaçlar; keklikler uçarlar* D191/2; *Alaca laçın erdemidür göğ yüzünden döge döge yer yüzine durna éndürmek* G30/10.

fere bildircın (2) Far.+? “bir bildircın cinsi” *Yügürük kırkı erdemidür fere bildircın alub avın yüze yétürmek* G30/14.

hoğkar (2) ? “bir tür balıkcıl” *Boz ötelgi yavuzı, ağır çaylar kıyısından hoşkar alur; çölce yerde ceyran yıhar* G19/3.

kaz (22) “kaz; yaban kazı” *Karşuña ala kaz geldi şahiniñ atmaz-mısın, Şaru tonlu Selcen Hatun işaret ider görmez-misin* D187/8; *Alaca laçın yavuzı, kaz uşadur* G19/2.

keklik (1) “keklik” *Kan Turalı bakdı gördi bu konduğı yirde kuğı kuşları, turnalar, turaçlar; keklikler uçarlar* D191/2.

kuğı (1) “kuğu” *Kan Turalı bakdı gördi bu konduğı yirde kuğı kuşları, turnalar, turaçlar; keklikler uçarlar* D191/2.

kuş (32) “kuş; yumurtlayan omurgalılarından, akciğerli, sıcakkanlı, vücudu tüylerle örtülü, gagalı, iki ayaklı, iki kanatlı uçucu hayvanların ortak adı” *Karınçuğı aç olsa kalkıp uçan, Cümle kuşlar sultanı çal-kara kuş* D188/12; (...) *halka göller kıyısına talan salsa, kazılan ördek kuşun şakiyıp alsa, göğ tepenün beresine basub kónsa (...)* G14/10.

kuzgun (7) “kuzgun” *Baksa görse bir derenin içine karğa kuzgun iner çıkar, konar, kalkar* D26/6.

ördek (3) “ördek” *Ağ şunur kuşu irkeginde bir köküm var Ala ördek kara kazıñ uçurmaya* D280/13; *Kakıldasça kukıldasça yanıl ördek, kuba kaz gölden uça, şâhî şunkar yavrusının tomağası alınsa, tabl-bâzî döğüse, elden çıkısa, kara bulut altına özin çekse, kara bulut altından kıjldayub ense, halka göller kıyısına talan salsa, kazılan ördek kuşun şakiyıp alsa (...)* G14/7-10.

ördük (1) “ördek” *Arı gölüñ ördüğün şakiyıp alan*

Kaba üyge dip yorır-iken tartıp üzen

Karınçuğı aç olsa kalkıp uçan

Cümle kuşlar sultanı çal-kara kuş D188/10.

sona (2) Moğ. “erkek ördek” *Ac qarçığay erdemidür sar[ı] kamaşun artasından yasdı gölün kıyısından oğurlanub sona kapmaq* G30/12.

tavuk (3) “tavuk” *Uçardan kaz tavuk, yorırdan geyik tavşan bu havluya toldurup Oğuz yigitlerine bunu dâm itmiş-idi* D255/4.

torğay (1) Moğ. *torıga* “çayır kuşu, tarla kuşu” (...) *kâküllice torğaylar sayrayanda, mehteriniün iyisin almış bedev atlar (...)* G47/12.

turaç (1) Ar. *durrâc* “sülün, bir cins sülün, sülüne benzeyen bir kuş, bir çeşit keklik” *Kan Turalı bakdı gördi bu konduğı yirde kuğı kuşları, tırnalar, turaçlar, keklikler uçarlar* D191/2.

turgay (4) Moğ. “çayır kuşu” *Şalkum şalkum tañ yilleri esdüginde*

Şakallu bozaç turgay sayradıkda

Bidevi atlar issin görüp 'okradukda

Şakallı uzun tat eri bañladukda (...) D21/5.

1.2.7. Sürüngenler

ejdeha (46) Far. “ejderha” Bu sözcüğün bir diğer anlamı ise “büyük yılan”dır (Kubbealtı Lugatı, “ejderha”, erişim tarihi: 09.07.2023). *Ejdehalar ağzından adam alan Delü Evren bir varsun* D206/2; *Ejdehâ dedükleri aslı, bir yilandur; ol yılanun üstine gétgil!* dedi G54/13.

ejder (1) Far. “ejderha, evren” *Qara Budağ at oynatdı Gazanun qarşısına gétidi; ses yéter yerde durdı sadağından şuhar kapdı “Emmü! Seni ejdehâ oldu dërler, eger ejder olmayubsan menümilen gümür gümür danış.” dedi* G60/5.

ejderha (2) Far. “ejderha” *Ol üç canavaruñ biri qağan aşlan-idi, biri qara buğa-y-idi, biri dahı qara buğra idi. Bularuñ her birisi bir ejderha-y-idi* D173/8.

evren (13) “büyük yılan, ejderha” *Ol gün qarğu dillü kayın oğlar atıldı, ala evren süvri cidalar süsildi* D132/10; *Ağzı burnı dest degirmi degül-midür kapqara evren, qursağına ağı damızsa dincihur mı; dincihmak yok* G7/4.

yılan (10) “yılan” Hikayelerde yılan sözcüğü daha çok ejderhaya hitaben kullanılmıştır. *Yidi başlu ejderhaya yetüp vardum, Heybetinden şol gözüm yaşardı, Hey gözüm nâmerd gözüm muhannet gözüm, Bir yilandan ne var ki qorhdun didüm (...)* D278/8; *Demesünler son çağında Gazanı bir yılan utdı* G56/1.

1.3. Avcılık ile İlgili Silahlar

cıda (12) Moğ. “cıda, mızrak” *Buğanuñ zencirin aldılar, şalı virdiler. Buynuzı almas cıda kibi* D182/1.

cıda (15) Moğ. “mızrak” *Ala cıda bulayub ganimini at bëlinden qara yere düşürmağa merd igidün kollarında kuvvet gerek* G31/11.

çomağ (5) “çomak, demir topuzlu sopa, bir cenk âleti” *Andan döne bilmez Dülek Evren altı perlü çomağı-y-ile at depüp gelüp yukarudan aşığa kâfiri katı urdı, almadı* D209/7.

çomak (4) “çomak, demir topuzlu sopa, bir cenk âleti” *Qazana geyim getürdiler. Kılıç ve süñü ve çomak ve sayir cenk âletin geydürüp tonatdılar* D285/10.

gönder (9) Yun. “mızrak, kargı” *Ala ala gönderler süsildi. Qara Polat öz kılıçlar çalındı* D63/10.

hadeng (3) Far. “ucunda üçgen temreni olan bir tür savaş oku” (...) *Türkistânun diregi, Haleb hânı, ig yaylı, hadeng oklı Kara Göne yavrısı Kara Budağı çarhçı étdüm* G49/14.

hancer (2) Ar. “hançer, iki yanı keskin bıçak” *Hancerini çıkardı gözlerini oymağa kasd éyledi* G57/4.

hançer (2) Ar. “hançer” *Basañuñ hançeri var-idi, ediğimi yardı, içinden çıktı* D226/8.

kayhu (1) ? “yay biçiminde, kavisli (kılıç)” *Kayhu polad çalınanda kan fışkırsa, Sarı yaylar çekilende kabza ayrılrsa, Ol çağlarda –Dedem dér- Kâdir Allâh koç igide meded olsun!* G48/4.

kayım (1) “kayın ağacından yapılmış (ok)” *Bir merd igid, yoldaşının üstine havlar döner, kayım oha kadanur, sur cıdaya süsülür, yara para götürür, kızıl kana belleşür, ya baş véürür ya baş alur, yoldaşını kırtarur; erün koçı, igid hâsı* G29/7.

kılıç-çılıc (149) “kılıç” *Baban didi geyikleri kovsun getürsün benüm öñümde depekësün, oğlumñ at segirdişin kılıç çalışın ok atışın göreyim, sevineyim kıvanayım güveneyim didi didiler* D22/1; *Yéddi gün yéddi géce ol kâfire kılıc çaldum* G51/7.

oh (53) “ok” *Oh Tokındı, alça kanı şorladı koymı toldı, bidevi atınıñ boynın kuçaqladı yire düşdi* D23/1; *Bir merd igid, éyle demde yâd yağılar içinde, kara kılıc altında yoldaşını şalur kaçar; yoldaş hiçi, nöker pisi, er kötisi* G29/7.

ok (29) “ok” *İkisi atlandılar, meydana çıktılar. At depdiler, Beyrek atı kızuñ atını kiçdi. Oh atdılar, Beyrek kızuñ okın yardı* D79/4; *Sadağından şuhar kapdı, bir okılan ejdehâni atdı urdı* G55/4.

pıçak (6) “bıçak” *Süñükleri hurd oldı. Başdı boğazladı. Pıçak çıkarıp derisini yüzdü* D182/13; *Gazan hancerin sancdı, kılıcın sancdı, pıçağın sancdı ejdehânun üstine bağdaş kurdı* G58/1.

polad (6) Far. “kılıç” *Koç igidler kuşranur polad hâsı. Polada tohunsun çuğul başı!* G29/14.

şapan (10) ? “şapan (taş atılan)” *Semüz koyun aruk toklı bayırda kalsa kurt gelüp yimez-idi şapanunuñ korkuşından* D57/3.

siyire (2) ? “yalın (kılıç)” *Ak ekmegin yedigüm ağa ağa! Diyübeni siyire kılıc ejdehânun üstine yégin geldi* G58/3.

şuhar (10) Fars. “bir tür savaş oku” *Üç yélekli şuhar oklar yavuzı, ganime degicegiz yürek yarar, kan bürküdür; er movaldur* G18/4.

sügü (2) “süngü” *Sarp sügüler yavuzı, dalaşukda köğüs deler* G18/2.

süñü (18) “süngü, mızrak” *Gördi gelen at üzerinde, geyinmiş, süñüsü elinde* D193/5; *Kargu talı süñüler ile kırışdılar, meydana buğa kibi süsüydiler, göğüsleri delindi, süñüleri şındı, bir birin almadılar* D250/13-D251/1.

yarağ (2) “silah” *Bir igid sağ oldukça bir yarağa can véürür. Ol yarağ bir dem, bir saatcuğ ol igide gerekli olur* G56/7-G56/8.

yarma kabağ cida (1) Tr.+Moğ. “bir tür mızrak” (...) *yarma kabağ cidasının ucında er böğürden, Kımuکیلان Kaytakun ödin yaran, Şâh Dağının üstinde sayban geren, Samur Çay[in] un üstünde içki kıran, Karasudan, Kubadan kış günleri yanıl alma el üstünde meze gelen; Tabarsaran sulñanı, kalın Bayat ağası, divân bégi Ğıyan oğlu Delü Dundar kimi bahadır olsa* G24/4.

yay (51) “yay (ok atan)” *Yalançı oğlu Yaltaçuk yay ufanuğuna katı kakıdı, aydur: Mere Beyregüñ yayı vardur getirüñ didi D108/12; Ejdehânun derisinden Ğazan korku bilmez canına don tıkdürdi, üç yélekli şuhar oğlarına sadağ tıkdürdi, Ğara polad kılıcına Ğın düzetdi (...)* G58/13.

1.4. Avcılık ile İlgili Diğer Sözcükler

busu (3) “pusu, kuytu yer, gizli yer” *Aydın akşam demeyübeni dünte yortar busudaki gezende Ğurd enigi; altmış ağaç yolları dünde yortsa, yarı gece yanı berkce dağ ağılın Ğuyın sökse (...)* G8/10.

dam (1) Far. *dâm* “tuzak” *Uçardan Ğaz tavuk, yorırdan geyik tavşan bu havluya taldurup Oğuz yigitlerine bunu dâm itmiş-idi D255/5.*

marıĞ (3) ? “pusu, kuytu yer” *Sarı kaya salĞumında yer yerlenür, ala bulut ötende gümür gümür gümürlenür; özinden uca ay görende sıçramağā hamlelenür; sarı yaylı avcı görende Ğanim olub karşılaşır; Ğuyruğının ucın görende sezirgenür; kızıl geyik Ğır tekeni marıĞda alsa, göğ pençesinin içi ara et doldurur ala Ğaplan yavrısınun avı üste günü doğar günü doğar G15/4.*

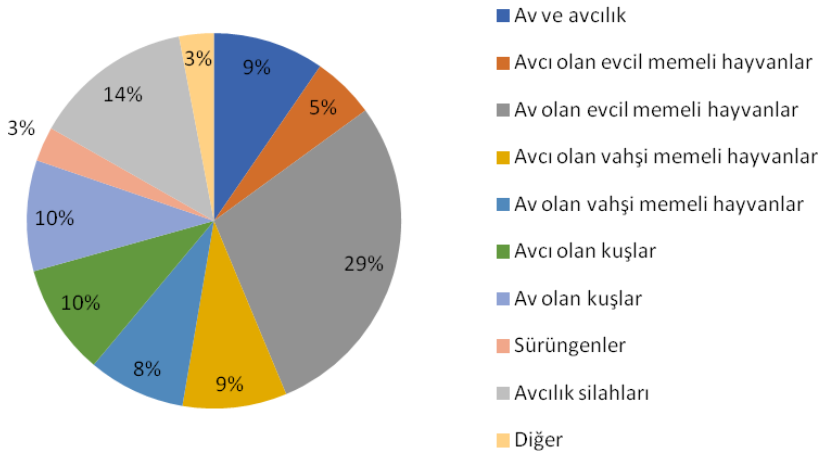
ıabl-bâzî (2) Far. “av davulu” *Ac Ğarçığay yavuzı ıablbâzî çalında yadsı göller Ğıyısından sona Ğapar G18/14.*

tomağā (1) Moğ. *tomağā* “avcı kuşlar için deriden yapılmış başlık” *ĞakĞıldaşsa ĞukĞıldaşsa yanıl ördek, Ğuba Ğaz gölden uçsa, şāhî şunkar yavrısınun tomağası alında, ıabl-bâzî döğülse, elden çıkısa, Ğara bulut altına özin çekse (...)* G14/8.

SONUÇ

Mehmet Kara’ya göre Dede Korkut Kitabı’nda 6844 farklı kavram kullanılmıştır⁴. Günbed yazmasının indeksindeki madde başlarının sayılması sonucunda ise 1684 kavrama ulaşılmıştır.

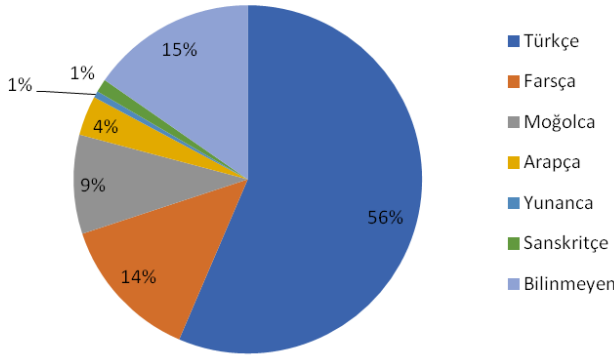
Kavramlar

⁴ Bu veriye Muhammed Çitgez tarafından hazırlanan “Dede Korkut Hikâyeleri’nin Söz Varlığı” adlı doktora tezinden (s.25) ulaşılmıştır.

Bu noktada çalışmanın kapsamında taranan kavramların sayısı 8528'dir. Yapılan tarama sonucunda avcılıkla ilgili tespit edilen 167 kavram, Dede Korkut Hikâyeleri'nde yer alan kavramların yaklaşık olarak %1,9'luk kısmını oluşturmaktadır. Bu kavramlardan 16'sı av ve avcılık, 9'u avcı olan evcil memeli hayvanlar, 48'i av olan evcil memeli hayvanlar, 15'i avcı olan vahşi memeli hayvanlar, 14'ü av olan vahşi memeli hayvanlar, 16'sı avcı olan kuşlar, 16'sı av olan kuşlar, 5'i sürüngenler, 23'ü av silahları ve 5'i diğer kavramlarla alakalıdır. Sözcük kökenlerine dair yüzde grafiği ise aşağıda sunulmuştur:

Kökenler

Avcılık ile ilgili tespit edilen kavramlarda yer alan sözcüklerin 92'si Türkçe, 22'si Farsça, 15'i Moğolca, 6'sı Arapça, 1'i Yunanca, 2'si Sanskritçe ve 25'i bilinmeyen kökenlidir. Dede Korkut Hikâyeleri, Batı Türkçesinin ilk evresini teşkil eden temiz bir Eski Anadolu Türkçesi ile kaleme alınan eserlerden biridir. Hikâyelerde Türk kültürünün, tarihinin, gündelik yaşamının yansıtılması ve destansı halk hikâyeleri niteliğinde olması dolayısıyla sade, arındırılmış bir Türkçeye sahip olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim metinde tespit edilen avcılık kavramlarının çoğunluğunun Türkçe kökenli sözcüklerden oluştuğu görülmektedir. Ayrıca literatürdeki kaynaklar dikkate alındığında, eserdeki yabancı kelimelerin önemli ölçüde Türkçeleştirilerek kullanıldığı ifade edilebilir. Örneğin; pûlâd→polat/polad, ejderha→ejdeha gibi. Eski Anadolu Türkçesi dâhilinde, metindeki kimi sözcüklerin Eski Türkçe biçimlerinin korunduğu da görülmektedir: süñü, enük, arslan, kıuzı, buzağı vb. Ek olarak kimi sözcükler de Azeri Türkçesi biçiminde kullanılmıştır: buzav, polat gibi.

KAYNAKÇA

- Çitgez, M. (2018). *Dede Korkut Hikâyeleri'nin Söz Varlığı* [Doktora Tezi]. Ardahan Üniversitesi.
- Demir, N. (2019). *Dede Korkut Destanı*. Ötüken Neşriyat.
- Ercilasun, A. B. (2019). "Dede Korkut Kitabı'nın Yeni Nüshası ve Üzerindeki Yayınlar". *Milli Folklor*, 31, 5-22.

- Ergin, M. (2018). *Dede Korkut Kitabı 1-2*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karçığa, S. (2016). “Dede Korkut Kitabı’nda Hayvanla İlgili Kelimelerin Tasnifi”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5/1, 12-33.
- Korkmaz, Z. (2020). *Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Köktekin, K. (2017). *Eski Anadolu Türkçesi*. Fenomen Yayınları.
- Özçelik, S. (2021). *Dede Korkut –Günbed Yazması- Kazan Bey Oğuznamesi (Giriş-İnceleme-Notlar-Metin-Dil İçi Çeviri-Dizinler)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özdamar, F. (2019). “Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası, Soylamalar ve 13. Boy Salur Kazan’ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi, Orijinal Metin (Tıpkıbasım)-Transkripsiyon-Aktarma”. *Milli Folklor*, 16, 205-209.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Multilinguan Yayınları.
- Yazıcı, H. (2008). “Dede Korkut Hikâyelerinde Av”. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 1/1, 91-105.
- Tezcan, S. (2018). *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, Yapı Kredi Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (t.y.). *Güncel Türkçe Sözlük*. 21.06.2023. tarihinde <https://sozluk.gov.tr> adresinden erişilmiştir.
- Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı (t.y.). *Kubbealtı Lugatı*. 09.07.2023. tarihinde <http://lugatim.com/> adresinden erişilmiştir.

Begil Oğlu Emren'in Boyu'nun Tarihi

The History of Begil Oğlu Emren'in Boyu

Öz

Dede Korkut Kitabı'ndaki dokuzuncu boy Begil Oğlu Emren'in Boyu'dur. Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda en eskisi tarihin derinliklerine uzanan birçok tarihi-destani-efsanevi-mitolojik tabaka bulunmaktadır. Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda tarihi-coğrafi-edebi-kültürel olarak başlıca iki tabaka bulunmaktadır: Alt Tabaka ve Üst Tabaka. Alt Tabaka En Eski Devirler Tabakası, İskit/Saka-Hun-Kanglı-Usun Tabakası, Göktürk-Türğiş Tabakası, Oğuz Tabakası'ndan oluşmaktadır. Begil Oğlu Emren'in Boyu'nun eski devirlere, Milattan Önceki birkaç binli yıllara uzanan bir en alt tabakası olabilir. Bu boyun en alt tabakasında Türk tarihinin en büyük dönemeçlerinden biri olan geyik kültüründen atlı kültüre geçişin bir yansıması yer alıyor olabilir. Begil Oğlu Emren'in Boyu'ndaki Emren, tarihin derinliklerinden gelen ve Orta Asya'da geniş yayılım gösteren Mergen destanlarının, efsanelerinin Dede Korkut varyantıdır. Semek-i Ayyar'da (y:1189) Ermen, Dede Korkut Kitabı'nda (y:15.-16. yy.) Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda Emren ve ayrıca Emen, Türkmenistan varyantında (y:20. yy.) Imra Boyu'nda Imra, Korkut'un Kabri Kazıldı Boyu'nda Mergen olarak geçen bu adın hatıraları tarihin derinliklerinden gelmektedir. Begil Oğlu Emren'in Boyu'nun İskit/Saka-Hun-Kanglı-Usun dönemine uzanan bir alt tabakası olabilir. Özellikle destanın İskit-Saka-Hun-Kanglı-Usun dönemine uzanan kökleri olan Köroğlu Destanı'yla olan ilgisi, Begil Oğlu Emren'in Boyu'nun da bu döneme uzanan bir alt tabakası olduğunu düşündürmektedir. Begil Oğlu Emren'in Boyu'nun bir alt tabakası Göktürk-Türğiş dönemiyle ilgilidir. Özellikle bu tabaka destanda önemli bir yere sahiptir. Begil Oğlu Emren'in Boyu açık bir şekilde, Türk Dünyası'nın en büyük destanlarından biri olan Köroğlu Destanı'yla ilgilidir. Semek-i Ayyar Hikâyesi, Dede Korkut'taki Begil Oğlu Emren'in Boyu'nun ve aynı zamanda Türk destanları arasında önemli bir yeri olan Köroğlu Destanı'nın tespit edilmiş en eski varyantıdır. Begil Oğlu Emren'in Boyu ve Köroğlu Destanı, farklı Oğuz/Türk boylarının olaylara farklı bakış açılarını yansıtmaktadır. Begil Oğlu Emren'in Boyu'nun bir alt tabakası Oğuz dönemiyle ilgilidir. Begil Oğlu Emren'in Boyu'ndaki Emren ile Dede Korkut'ta Dış Oğuz beyleri arasında adı geçen Büğdüz Emen destanın alt tarihi katmanlarında aynı

Dursun Can EYÜBOğLU

İstanbul/Türkiye

e-mail:

dursuncaneyuboglu@
gmail.com

orcid:

0000-0003-4163-0976

Atıf

Citation

Eyüboğlu, Dursun Can
(2023). Begil Oğlu
Emren'in Boyu'nun
Tarihi. *Babür*, 2(2),
141-172.

Yayın Tarihi

Publication Date

08.11.2023

kişidir. Aynı tip zamanla varyantlaşarak iki ayrı kişi haline gelmiştir. Begil Oğlu Emren'in Boyu'nun Imra adlı bir Türkmenistan varyantının olması, boydaki birçok yer adı, bu boyun tarihi köklerinin Oğuzlar'ın Orta Asya'da buldukları 10.-11. yüzyıllardan daha eski bir tarihe ait olduğunu göstermektedir. Begil Oğlu Emren'in Boyu'nun en üst tabakası sonraki dönemlerle ilgilidir. Bu çalışmada Dede Korkut'taki Begil Oğlu Emren'in Boyu'nun tarihi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut, Begil, Emren, Mergen, Tarih.

Abstract

The ninth epic in the Book of Dede Korkut is Begil Oğlu Emren'in Boyu. There are many historical-epic-legendary-mythological layers in Begil Oğlu Emren'in Boyu, the oldest of which dates back to the depths of history. There are two main historical-geographical-literary-cultural layers in Begil Oğlu Emren'in Boyu: the Lower Layer and the Upper Layer. The Lower Layer consists of the Oldest Periods Layer, the Scythian/Saka-Xiongnu-Kangju-Wusun Layer, the Gokturk-Turgesh Layer, the Oghuz Layer. There may be a lowermost layer of Begil Oğlu Emren'in Boyu dating back to ancient times, a few thousand B.C. There may be a reflection of the transition from deer culture to equestrian culture, which is one of the greatest turning points in Turkish history, in the lowest layer of this epic. Emren in Begil Oğlu Emren'in Boyu is the Dede Korkut variant of the Mergen epics and legends, which come from the depths of history and spread widely in Central Asia. Emren in Semek-i Ayyar (w:1189), Emren in the Begil Oğlu Emren'in Boyu in the Book of Dede Korkut (w:15.-16th century), and also Emen, Imra in the Turkmenistan variant (w:20th century) in the Imra Boyu and Mergen in the Korkut'un Kabri Kazıldı Boyu, memories of this name come from the depths of history. There may be a lower layer of Begil Oğlu Emren'in Boyu dating back to the Scythian/Saka-Xiongnu-Kangju-Wusun period. In particular, the epic's relevance to the Koroglu Epic, which has its roots in the Scythian/Saka-Xiongnu-Kangju-Wusun period, suggests that Begil Oğlu Emren'in Boyu also has a lower layer extending to this period. A lower layer of Begil Oğlu Emren'in Boyu is related to the Gokturk-Turgesh period. Especially this layer has an important place in the epic. Begil Oğlu Emren'in Boyu is clearly related to the Koroglu Epic, one of the greatest epics of the Turkish World. The Semek-i Ayyar is the oldest known variant of Begil Oğlu Emren'in Boyu in Dede Korkut, and also Koroglu Epic, which has an important place among Turkish epics. Begil Oğlu Emren'in Boyu and the Epic of Koroglu reflect the different perspectives of different Oghuz/Turkish tribes on events. A lower layer of Begil Oğlu Emren'in Boyu is related to the Oghuz period. Emren in Begil Oğlu Emren'in Boyu and Bugduz Emen, who is mentioned among the Outer Oghuz Chiefs in Dede Korkut, is the same person in the lower historical layers of the epic. The same type changed over time and became two separate people. The existence of a Turkmenistan variant called Imra of the Begil Oğlu Emren'in Boyu and many place names in the epic, date back to before the 10th-11th centuries, when the Oghuzs were in Central Asia. The top layer of Begil Oğlu Emren'in Boyu is related to the later periods. In this study, the history of Begil Oğlu Emren'in Boyu in Dede Korkut was examined.

Keywords: Dede Korkut, Begil, Emren, Mergen, History.

0. Giriş

Dede Korkut Kitabı (Musevi, 2000: 273-274); 18. yüzyılda Jacop Reyşke (1716-1774) tarafından ilk nüshası Dresden Kütüphanesi'ne kaydedilen, Henricus Orthobius Fleischer tarafından Dresden Kütüphanesi'nde keşfedilen, 1815 yılında Heinrich Friedrich von Diez (1751-1817) tarafından ilk bilimsel çalışması ve yayını yapılan, 1859 yılında Theodor Nöldeke (1836-1930) tarafından bir kopyası çıkarılarak Almanca'ya çevrilen ve bu nüshası 1922 yılında Wilhelm (Vasiliy Vladimiroviç) Barthold (1869-1930) tarafından Rusça'ya çevrilen, 1916 yılında Kilisli Muallim Rifat Bilge (1874-1953) tarafından Türkçe Arap alfabesiyle yayımlanan ve Türkiye'de ilk bilimsel çalışması yapılan, 1938 yılında Orhan Şaik Gökyay (1902-1994) tarafından Türkçe Latin alfabesiyle yayımlanan, 1939 yılında Hamit Araslı (1909-1983) tarafından Azeri Türkçesi'nde Latin alfabesiyle yayımlanan, 1950 yılında Ettore Rossi (1894-1955) tarafından Vatikan Kütüphanesi'nde ikinci nüshası bulunan, 1958 ve 1963 yıllarında Muharrem Ergin (1923-1995) tarafından nüshaları karşılaştırılmak suretiyle yayımlanan önemli bir eserdir (Eyüboğlu, 2019: 47-48). 2019 yılında içerisinde Dede Korkut'un soylamalarının ve bir boyunun da yer aldığı yeni bir el yazması da bilim dünyasına duyurulmuştur.

Dede Korkut Kitabı'nda hikâyelere *boy* denilmektedir. *Boy* sözcüğü *destan* sözcüğünün Türkçe karşılığıdır. Hikâyelere içindekiler bakımından ise *Oğuzname* denilmiştir (Ergin, 1989: 30). Günümüzde Dede Korkut Kitabı'nın bilinen iki nüshası vardır; bu nüshalardan biri 19. yüzyılın başlarında Dresden'de, diğeri ise 20. yüzyılın ortalarında Vatikan'da bulunmuştur. Dede Korkut üzerindeki çalışmalar genellikle Dresden nüshasına dayanmaktadır (Ergin, 1989: 56). Dede Korkut Kitabı'nın, Dresden nüshası on iki, Vatikan nüshası altı hikâyeyi içermektedir (Ergin, 1964: Ön Söz). 2019 yılında Dede Korkut'un yeni bir el yazması bulunarak bilim dünyasına duyurulmuştur (Ekici, 2019: 9-14).

Dede Korkut Hikâyeleri'nin hepsinde kurgu bakımından ortak noktalar vardır. Hikâyelerin başında kahraman bazı haksızlıklara ya da kötülöklere uğrar ve bunlarla baş etmeye çalışır. Hikâyelerin ortalarında kahramanlar birbirine benzer tehlikelerle karşılaşır, bu tehlike genelde düşmandır. Kahramanın başı derde girer, tutsak olur. Hikâyelerin sonuna doğru birileri, Oğuz yiğitleri kahramanı kurtarır, sonuçta kahramanlar her türlü zorluğu yener (Üstünova, 2008: 139).

Dede Korkut Hikâyeleri'ni elimizdeki şekli ile tespit eden sanatkar, her hikâyeyi ayrı olarak işlemeye önem vermiş ve her hikâyeye en büyük etki kuvveti verebilmek için de elindeki malzemeyi istediği şekilde kullanmaktan çekinmemiştir. Bu nedenle hikâyelere bir bütün olarak bakıldığında anlatı, tip ve olay tekrarları ve benzerlikleri göze çarpar. Ancak her hikâye çok iyi bir şekilde düzenlendiği ve bağımsız bir bünyeye büründüğü için, bu tekrar ve benzerlikler insanı rahatsız etmez, aksine eserin sıcak atmosferi içinde insanı tanıdık bir hava gibi karşılar (Ergin, 1989: 25).

Dede Korkut Kitabı'ndaki dokuzuncu boy Begil Oğlu Emren'in Boyu'dur. Bu çalışmamızda Dede Korkut'taki Begil Oğlu Emren'in Boyu'nun tarihini inceleyeceğiz.

1. Begil Oğlu Emren'in Boyu'nun Tarihi

Dede Korkut Kitabı'ndaki bütün Dede Korkut Boyları'nda olduğu gibi Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda da tarihi-coğrafi-edebi-kültürel olarak başlıca iki tabaka bulunmaktadır: *Alt Tabaka* ve *Üst Tabaka*. Alt Tabaka oldukça kalın olup, bu tabakayı 1) *En Eski Devirler Tabakası*, 2) *İskit/Saka-Hun-Kanglı-Usun Tabakası*, 3) *Göktürk-Türğiş Tabakası*, 4) *Oğuz*

Tabakası başlıkları altında inceleyeceğiz. Alt Tabakaya ait diğer değerlendirmeleri ise 5) *Diğer Değerlendirmeler* başlığı altında inceleyeceğiz. Üst Tabaka oldukça ince olup, bu tabakayı 6) *Üst Tabaka* başlığı altında inceleyeceğiz.

1.1. Alt Tabaka: En Eski Devirler Tabakası

Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda en eskisi tarihin derinliklerine uzanan birçok tarihi-destani-efsanevi-mitolojik tabaka bulunmaktadır. Begil Oğlu Emren'in Boyu'nun eski devirlere, Milattan Önceki birkaç binli yıllara uzanan bir en alt tabakası olabilir. Begil Oğlu Emren'in Boyu'nun mitolojik kökleri olabilir. Çünkü, Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda ata ve geyiğe vurgu yapılmaktadır. Bu bakımdan bu boyun en alt tabakasında Türk tarihinin en büyük dönemeçlerinden biri olan geyik kültüründen atlı kültüre geçişin bir yansıması yer alıyor olabilir. Destanda geyiğin ve atın önemli bir yer tutması, destanın geyik kültür ve medeniyetinden atlı kültür ve medeniyetine uzanan, yüzlerce, binlerce yıllık bir geçiş dönemini yansıtan bir alt katmanı olduğunun bir yansıması olabilir. Geyik ile ilgili bazı epitotlar Dede Korkut'un Türkmen varyantında da vardır.

Bi Xun'a göre, Abdülkadir İnan'ın dikkat çektiği gibi, yer su ilahının temsilcisi dağ olup ona inanma ve tapmalar, genellikle yüce dağ ve mağaralara inanma ve tapma adı altında toplanmıştır. Dolayısıyla, yüce dağ ve mağaralara tapma Şamanlıkta çok önemli bir konu olmuş, yüce dağ ve mağaralar tapınma aracı olarak eski efsanelerde çok güçlü bir Tepegöz şeklinde ifade edilmiştir. Sonraki Kazak halkına göre, Tepegöz insan şeklinde olup, çok uzun boylu ve insanüstü güce sahip, sadece alında parlayan bir tek gözlü ve işi insanları yemek olarak tasvir edilmiştir. Dede Korkut Kitabı'ndaki Basat Tepegöz'ü Öldürdüğu Boy ise bugün Tepegöz'le ilgili bilinen en mükemmel efsanedir ve eskiye ait Tepegöz destanıdır. Bu tür Tepegöz efsaneleri Çin'deki Altay dil ailesine mensup milletler arasında çok yaygın olup, hatta doğudan Avrasya'yı aşarak Yunan efsanelerine girmiştir. Günümüze kadar gelen Altay dil ailesine mensup milletlerin sözlü anlatı eserlerinde, Tepegöz'e rakip kahramanın adına genellikle *Mergen* sözcüğu eklenir ki, bu sözcük, Altay dil ailesine mensup milletler için ortak bir arkaik kelimedir. Türkçe konuşan halkların efsanelerine göre, eskiden Yurgin adında bir yer ilahı olmuştu, Yurgin'in oğlu olan *Mergen* ise av ilahıdır. Kahramanın adına eklenen *Mergen* bu kahramanların aslında ilkel balık avcılığı dönemindeki efsane kahramanları olduklarını göstermektedir. Basat Tepegöz'ü Öldürdüğu Boy'daki kahraman Basat'ın aslan tarafından beslenip büyütülmesi ve yarı insan yarı hayvan görünümünde olması da onun ilkel döneme ait bir ilah olduğunu göstermektedir (Xun, 2000: 472-477).

Bi Xun'a göre, Çin'in kuzeydoğusunda yaşıyan Evenkiler arasındaki *Mergen*'in Tepegöz'le olan mücadelesi ve Kazak Türklerindeki *Alik Mergen*'in Tepegöz'ü yok edişi vb. rivayet ve hikâyeler, Tepegöz'ün ve onunla ilgili hikâyelerin eskiliğini, balık avcılığı döneminin ürünleri olduklarını göstermektedir. Tepegöz ise ilkel insanların dağlara ve kaya mağaralarına tapmalarını anlatmak için kullanılmıştır. Altay dil ailesine mensup milletlerin atalarına göre, yüce dağların tepelerindeki mağaralarında Tepegöz yaşardı, onun için bu milletlerin Tepegöz'le ilgili anlatılarında, Tepegöz anlatılırken hemen hemen hepsinde onun yüce dağların tepelerinde saklandığı veya yüce dağ tepelerindeki kaya mağaralarında gizlendiğinden bahsedilmektedir. Basat Tepegöz'ü Öldürdüğu Boy, Tepegöz'ün ortaya çıkışının eski dönemdeki yüce dağ ve mağaralara tapmayla doğrudan ilişkili olduğunu

göstermekte ve eski dönemde yaygın olan dağa tapınma ve ibadet etme adetini ifade etmektedir ki, yüce dağ ve mağaralara tapma Şamanlığın önemli konusudur (Xun, 2000: 472-477). Bi Xun bu tespitleri oldukça değerlidir.

Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda, Begil'in geyik avındaki hünerinden şöyle bahsedilmiştir:

“Üçyüz altmış altı alp ava binse, kanlu geyik üzerine yöriyiş olsa Begil ne yay kurardı, ne oh atardı. Heman yayı bileginden çıkarırdı, bugunun, sığınun boynına atardı. Çeküb turgurardı. Aruk olsa kulagın dilleridi, avda bellü olsun deyü. Amma semüz olsa bogazlarıdı. Eger beyler geyik alsa, kulağı dilük olsa “Begil sevincidür” deyü Begile gönderürleridi” (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 157).

Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda, Emren, babası Begil'in isteğiyle onun giysilerini giyip, atını alıp Begil'in görünümüne bürünerek düşmanla savaşmaya gitmiştir:

“Begil eydür: “Öleyim agzun için, oğul. Ola kim menüm geçmiş günümü andurtmayasın” dedi. “Mere, geyimüm getirün, oğlum geysün. Al aygırum getirün, oğlum binsün. El ürkedim oğlum meydana varsun, girsün” dedi. Oğlanı tonatdılar” (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 161).

Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda, düşman, babası Begil'in giysilerini giyen, atına binen Emren'i Begil sanmışlardır:

“Kafirler eydür: “Bu at begilün-dür, biz kaçaruz.” Tekür eydür: “Mere, onat görün! Bu gelen Begilise sizden öndin men kaçaram” dedi. Gözci gözledi, gördi kim at Begilün, Begil üzerinde degül, amma bir kuş denlü oğlan-dur” (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 162).

Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda, Begil bir geyik avcısı olduğundan, oğlu Emren'in de babası yanında yetişip onun avcılığını öğrenip devam ettirdiği düşünöldüğünde, Emren de bir geyik avcısıdır. Geyik avından dönen yaralı babası Begil'e yardımcı olurken Emren için *“Aslan enügi yene aslandı”* da denmiştir. Emren, düşman üzerine yürürken babasının elbiselerini giyerek onun görünümüne bürünmüş ve onun adına savaşmıştır. Emren, bir anlamda babası Begil'in bir kopyasıdır. Belki de aynı tip/kişi, efsanenin tarihileşme-destanlaşma sürecinde baba-oğul olarak iki tipe/kişiyeye evrilmiş olabilir.

Türkmenistan varyantında, *Korkut'un Kabri Kazıldı* Boyu'nda, Ural Dağı eteğinde yaşayan, hanları Karlı Han olan Oğuzların Kayı il-ulusundan *Mergen* adlı iyi bir avcı, avladığı geyiğin inlediğini duyunca, ok yayını atmış, avı bırakmış, kendini öldü düşünmüş. Avcı Mergen, Korkut Ata ile görüşüp, onun sazını, destanını işitip, öğütünü alınca, alkışı kabul olursa tekrar yaşarım diye düşünmüş. Karlı Han'ın da bunu uygun görmesiyle, bir kardeşiyle bir oğlunu Korkut Ata'yı çağırılmaya göndermiş. Korkut Ata, onlarla birlikte Ural Dağı eteğine gelmiş, söz söylemiş, boy boylamış, öğüt vermiştir:

“Şimdi haberi kimden al. Ural dağı eteklerinde oturan Oğuz il-ulusundan al. Burada Oğuzların Kayı il-ulusu yaşıyordu. Çok soğuktu. Çok kar yağardı. Bu yüzden, burada oturan Oğuzlara Kayı ya da Kaylı ili denilirdi. Kayı halkı av avlar, mal sürülerine bakar, varlıkça yaşardı. Kayı il-ulusunun hanına Karlı han derlerdi. Bu han yiğit, güçlü-kuvvetli, halkına hizmetli, yoksullara karşı eli açıktı. Bunun için onu çok severlerdi. Kayı il-ulusunun içinde Mergen adlı bir avcı vardı. Bu kişi, avını elinden kaçırmadan yakalardı. Uzun yıllar av avladı. Mergen yine günlerin birinde ava çıktı, çok hayvan avladı. Avlanıp gezerken bir ağırbaşı geyiğe rastladı. Bu geyiği canlı olarak tutmak istedi. Fakat tutmadı. Sonunda Mergen

geyiği ciğerinden yaraladı. Bunun üzerine geyik omno oturup (ön ayaklarını eğip oturmak) Mergen'e bakmaya başladı. Acı acı inledi, böğürdü. Mergen de bunu görüp tövbe etti, avlanmayı bıraktı, ok-yayını da fırlatıp attı. Kendisini öldüm hesap etti. İnce ince düşünde, kendi kendine; - "Ölmeden önce Korkut Ata ile görüşeyim; sazını, namesini-destanını dinleyeyim. Öğüt, nasihat alayım. O dua etsin, dileği kabul olsun, ben yine yaşayayım." dedi. Bu maksatla Mergen, Karlı hanın huzuruna çıktı. Olanları anlattı. Korkut Ata'yı çağırarak istediğini bildirdi. Karlı han, Mergen sözlerini yerinde buldu. Mergen evine geldi. Bir kardeşini ve bir oğlunu yanına çağırıp, onlara yol hazırlığı yapmalarını istedi. Korkut Ata'yı çağırarak için yola düştüler. ... Sonunda Türkistan'a, öz mekanına dönme hazırlığı yapılırken Mergen'in habercileri geldiler. Kendilerinin çağırıcı olduklarını Korkut Ata'ya bildirdiler. Korkut Ata yol hazırlığına girişti. Şadı han ile vedalaşıp yola çıktı. Korkut Ata, Ural dağı eteğindeki il-ulusa yaklaştığında karşılandı. Kayı il-ulusu ve Karlı han, Korkut Ata'nın yoluna çıktılar. Korkut Ata, atından indi, onlarla selamlaştı, hal-hatır soruştular. Onlarla birlikte Mergen'in evine gelindi. Bundan sonra Mergen'in evi ulu bir meclise döndü. Bu mecliste Korkut Ata söz söyledi, boy boyladı, öğüt-nasihati etti. ... Şimdi haberi kimden al. Mergen'in meclisinden al. Mergen, Korkut Ata ile geldikten sonra ulu meclis başlamıştı. Kayı ilinin hemen hemen hepsi geldi. Korkut Ata bu mecliste söz söyledi, boy boyladı, name-destan ayıttı. Meclise gelenler Korkut Ata'nın kutlağ sözlerini işitmek istediler. Korkut Ata, Mergen'e dileklerde bulunup şöyle dedi: ... Korkut Ata bu sözleri söyledikten sonra, oradaki insanların tamamı bir ağızdan "Ayıttığın doğru, dediğin olsun, Mergen'in günahını Allah bağışlasın." deyip dua ettiler. Böylece meclis de sozuldu." (Rahmanov, 1997: 109-110).

Türkmen varyantındaki *Gorkutun Gabrı Kazıldı* (Korkut'un Kabri Kazıldı) Boyu, Korkut Ata'yı merkeze alan, ana konusu ve başkahramanı Korkut Ata olan, Korkut Ata'nın bizzat olaylarda aktif bir şekilde rol oynadığı bir anlatıdır. *Korkut'un Kabri Kazıldı* Boyu'nda, Korkut Ata, il il, oba oba gezerek Oğuz kabilelerinde, çeşitli amaçlarla toylara katılmakta, saz çalmakta, destan söylemekte, öğüt vermekte, ad koymakta ve Oğuz boylarının çeşitli sorunlarını çözmektedir. Tıpkı Dede Korkut Kitabı'ndaki destanlarda olduğu gibi, *Korkut'un Kabri Kazıldı* Boyu'nda da aslında Oğuz-Türkmen tarihinin çeşitli dönemlerine ait çok sayıda tabaka tek bir zamana; Korkut Ata'nın yaşadığı zamana ve tek bir devlete; Oğuz Devleti dönemine indirgenmiştir. Oysaki, Korkut Ata'nın çeşitli amaçlarla yanlarına gittiği bu Oğuz boylarına dair verilen çeşitli bilgiler -bunların bir kısmı mitolojik, bir kısmı destani-hikâyevi, bir kısmı sadece rivayet niteliğindedir- bunu açıkça göstermektedir; hatta Korkut Ata'nın gittiği bazı Oğuz boylarına ait bilgiler, aslında bunların ayrı birer destan olup, tarihi süreç içerisinde bu destanların çok küçülerek *Korkut'un Kabri Kazıldı* Boyu'na dahil olduğu anlaşılmaktadır (Eyüboğlu, 2019: 642). Yani *Korkut'un Kabri Kazıldı* Boyu'nda çok sayıda destan küçük birer epizot haline gelerek tek bir destan olarak kaynaşmıştır.

Türkmenistan varyantında, *Korkut'un Kabri Kazıldı* Boyu'ndaki geyik avcısı Mergen epizotu, destanın alt tabakasında, Dede Korkut Kitabı'ndaki Begil Oğlu Emren'in Boyu ile ilgilidir. Bu epizot aynı zamanda, alt tabakada, Altay halklarının inanışlarındaki av tanrısı Mergen ile ilgilidir. *Korkut'un Kabri Kazıldı* Boyu'ndaki avcı Mergen ile av tanrısı Mergen'in adı da birebir aynıdır. Begil Oğlu Emren'in Boyu'ndaki *Emren* adı açık bir şekilde Mergen'i çağrıştırmaktadır. Altay halklarında ortak olup tarihin derinliklerinden gelen bir inanış olduğu belli olan av tanrısı Mergen ile *Korkut'un Kabri Kazıldı* Boyu'ndaki avcı Mergen ve

Begil Oğlu Emren'in Boyu'ndaki avcı *Emren* arasında en alt tabakada bir bağlantı olabilir. Büyük olasılıkla, ad, işlev ve konu benzerlikleri açık olan; Altay halklarındaki *Mergen*, Dede Korkut'taki *Mergen* ve *Emren*'in en eski arketipidir. Kökleri tarihin derinliklerine uzanan Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda ve Begil ve Emren tiplerinde birçok tarihi-destani-efsanevi-mitolojik tabaka bulunmaktadır.

Bi Xun'a göre, Dede Korkut Kitabı'ndaki Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy, Tepegöz'le ilgili bilinen en mükemmel efsanedir ve eskiye ait Tepegöz destanıdır. Bu tür Tepegöz efsaneleri Çin'deki Altay dil ailesine mensup milletler arasında çok yaygındır. Hatta doğudan Avrasya'yı aşarak Yunan efsanelerine de girmiştir. Günümüze kadar gelen Altay dil ailesine mensup milletlerin sözlü anlatı eserlerinde, Tepegöz'e rakip kahramanın adına genellikle *Mergen* sözcüğü eklenir ki, bu sözcük, Altay dil ailesine mensup milletler için ortak bir arkaik kelimedir. Türkçe konuşan halkların efsanelerine göre, eskiden Yurgin adında bir yer ilahı olmuştu, Yurgin'in oğlu olan *Mergen* ise av ilahıdır. Kahramanın adına eklenen *Mergen* bu kahramanların aslında ilkel balık avcılığı dönemindeki efsane kahramanları olduklarını göstermektedir (Xun, 2000: 472-475).

Moğolistan'ın önemli bir kesimi tarihin eski devirlerinde sularla kaplıydı. M.Ö. 100 binlere kadar tarihlenen Hovd bölgesinde çeşitli boyalarla yapılmış mağara resimlerinde ördekler ve bazı su hayvanlarının tasvirleri görülebilmektedir. Bir zamanlar Moğolistan'ın orta güneyinde, yani en azından Gobi Çölü tarafında M.Ö. 100 binler civarında denizle veya suyla ilgili kaynaklar vardır (Taşağıl, 2017: 86). Çin kaynaklarında *Hanhay* yani *kuru deniz* diye bir tabir vardır. Bu tabir genelde Gobi Çölü için kullanılmıştır (Taşağıl, 2017: 33). Prehistorik yani tarih öncesi çalışmalar açısından Moğolistan çok önemli tarihi kaynaklara ev sahipliği yapmaktadır. Tarih öncesi devirlerde ırmakların, göllerin hatta bir iç denizin var olduğu ama bunların daha sonra değişerek Gobi Çölü'ne dönüştüğü görülmektedir. Özellikle buranın batısındaki Bombogor'dan batıya giderken Gobi Çölü'nün bittiği yerde bulunan Gurvan Mandal bölgesinde bu durum farkedilmektedir. Burası Gobi Çölü'nün bitip Hangay Dağları sırtlarının başladığı noktadır. Burada özellikle ırmak yataklarında kumlar akmaktadır, daha doğrusu bir zamanlar ırmak olarak akan su yatakları daha sonra kum haline dönüşmüş ve çölümsü bir durum oluşmuştur. Bu durum çok ilginçtir. Hatta kimi zaman buralarda, örneğin 2012 yılında, küçük bir dere gibi suyun aktığı da görülebilmektedir. Bölgede özellikle dağlarda karşılaşılan deniz kabukluları ve diğer kalıntılar, yani denizle ilgili malzemeler bölgenin eskiden sularla kaplı bir alan olup sonradan iklim değişimleri veya değişik jeolojik hareketlenmeler sonunda şekil değiştirerek bugünkü hale geldiğini göstermektedir (Taşağıl, 2017: 77).

Avrasya'da paleoklimatolojik kronoloji araştırmalarına göre M.Ö. 10.000 yılı dolaylarında *Buzul Çağı* (Pleistosen) sona ermiş, *Holosen* diye bilinen ılıman iklim dönemi başlamıştır (ICS 2015'den aktaran Maksudov, 2018: 88). *Holosen* döneminin başlamasıyla Avrasya'nın kuzey bölgelerini kaplayan buzullar eriyerek kutuplara doğru çekilmiştir (Mayewski, 2004'ten aktaran Maksudov, 2018: 88-89). Orta Asya'nın Sırderya (Seyhun) ve Amuderya (Ceyhun) nehirleri arasındaki bölgede gerçekleştirilen paleoklimatolojik araştırmalar M.Ö. 8000 yılı dolaylarında buradaki tundra tipindeki soğuk ve kurak iklimin yerini ılıman ve yağışlı bir iklime bıraktığı anlaşılmıştır. Paleoklimatolojide *Levlekan plüvyali* diye adlandırılan bu ılıman ve yağışlı dönem M.Ö. 3000 yılı dolaylarına kadar devam etmiştir (Trofimov,

2003'den aktaran Maksudov, 2018: 89). Böylece M.Ö. 8000'lerden başlayarak Orta Asya'da havanın ısınması ve yağışların artması sonucunda düzlük bölgelerde birçok tatlı sulu çay ve göl, otlak-mera ve bataklık, dağ yamaçları ve nehir kenarlarında da ormanlar oluşmuştur (Vinogradov, 1975'ten aktaran Maksudov, 2018: 89). M.Ö. 8000-M.Ö. 3000 yılları arasında yaklaşık beş bin yıl boyunca devam eden bu ılıman ve yağışlı dönemden (Levlekan plüvyal) sonra *Töbelek kuraklığı* olarak bilinen yeni bir dönem başlamıştır. M.Ö. 3000'lerde başlayan *Töbelek kuraklığı* döneminde Orta Asya'da hızlı bir şekilde çölleşme görülmüştür. Bunun sonucunda çay ve göller kurumuş, otlak-meralar, bataklıklar ve ormanlık alanlar hızlıca azalmış, onların yerinde ise kumluklar oluşmuştur (Murzayev, 1958'den aktaran Maksudov, 2018: 89). Böylece paleoklimatoloji araştırmaları M.Ö. 8000'lerden bu yana Orta Asya'da tarımla ve hayvancılıkla uğraşmak için elverişli, doğal ve ekolojik koşulların oluştuğunu göstermektedir (Maksudov, 2018: 89).

M.Ö. 12000-M. Ö. 10000'li yıllar civarında dünyadaki son büyük buz devri bittiğinde, Avrupa ve Asya kıtalarının kuzey kesimlerini kaplayan ve Asya'nın yüksek kesimlerinde de görülen birçok büyük buzul erimeye başlamış, böylece geride sulak alanlar, göller ve ırmaklar oluşmuştu. İklimin ısınmasına paralel bir şekilde bu sulak alanların çoğu zamanla ortadan kalkarak irili ufaklı göl, ırmak veya çöl, bozkır haline gelmiştir. Orta Asya'da, özellikle Baykal Gölü çevresinde yapılan arkeolojik araştırmalarda çok sayıda, olta ucu, mızrak vb. bulunmuştur ki, eski devirlerde bu bölgedeki avcı-toplayıcı kavimler arasında balıkçılığın yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle Tepegöz'le ilgili anlatılarda geçen bu unsurlar, Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'un köklerinin çok eski devirlere uzandığını göstermektedir (Eyüboğlu, 2019: 467-468).

Emren, tarihin derinliklerinden gelen ve Orta Asya'da geniş yayılım gösteren *Mergen* destanlarının, efsanelerinin Dede Korkut varyantıdır:

Semek-i Ayyar'da (y:1189) *Ermen*, Dede Korkut Kitabı'nda (y:15.-16. yy.) Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda *Emren* ve bizim tespitlerimizle ayrıca *Emen*, Türkmenistan varyantında (y:20. yy.) Imra Boyu'nda *Imra*, Korkut'un Kabri Kazıldı Boyu'nda *Mergen* olarak geçen bu adın hatıraları tarihin derinliklerinden gelmektedir.

Naciye Ata Yıldız, *Türk Dünyası Destancılık Geleneği ve Destanlar* adlı değerli eserinde, ilk defa Türk Dünyası'nın, bütün destanları denilemese bile, çok sayıda destanını bir listede bir araya getirmiştir. Bu listede varyantlarıyla birlikte iki binin üzerinde destan adı yer almıştır. Bu eserde birçok Türk destanlarının; adı, varyantları, bu destanların yapılan yayımları ve diğer önemli bazı bilgilere yer verilmiştir (Ata Yıldız, 2015).

Mergen adı Türk destanlarında ve onların varyantlarında oldukça kökleşmiş olup çok yaygındır. Bazı Türk destanlarının adlarını vermek bu konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu adların hepsi *Mergen*'in hatırası olmasa bile önemli bir kısmının *Mergen* ile ilgili olması olasıdır. Biz, bu destanlardan birkaç tanesini incelediğimizde Dede Korkut'la ve Begil Oğlu Emren'in Boyu ile benzeşmeler tespit ettik. Gelecekte yapılacak yeni çalışmalar bu konuya daha çok ışık tutacaktır. Örneğin *Türk Dünyası Destancılık Geleneği ve Destanlar* adlı eserden (Ata Yıldız, 2015: 83-246) *Mergen* adıyla tespit ettiğimiz bazı Türk destanları şunlardır: Başkurt destanlarından *Bikyen Mergen*, *Cik Mergen*, *Kerte Mergen*, *Mergen minen Mayanhılıv*, *Teveş Mergen*, *Yek Mergen*; Kazak destanlarından *Arık Mergen*, *Kulamergen-Joyamergen-Kulamergen/Kissa Kulamergen*, *Şolpan Mergen*, *Talasbey Mergen*; Kırgız

destanlarından *Cöö Mergen*, *Kulan Mergen*; Tatar (Kazan) destanlarından *Cik Mergen*; Tatar (Sibirya) destanlarından *Helmet Mergen*, *Kadış Mergen*, *Sengilgülik Mergen*, *Teviş Mergen*, *Tuktasın Mergen*; Altay destanlarından *Altay-Mergen*, *Altınak Mergen*, *Boodoy-Mergen*, *Emelçi Mergen*, *Kan-Mergen*, *Kara Sağıştı Kutkı-Mergen*, *Katan-Bergen*, *Katan-Kökşin le Katan Mergen*, *Kögüdey Mergen*, *Köstöy-Mergen*, *Kuskunak-Mergen*, *Malçı Mergen*, *Solotoy-Mergen*, *Südey Mergen*, *şokşıl Mergen*, *Tektebey Mergen*; Hakas destanlarından *Ah Han le Aydolay Mirgen/Ah-Sarıg Attıg Aydolay Mergen*, *Altın Mirgen*, *Ay Dolay Mirgen/Ak Sarı Attıg Ay Dolay Mirgen/Aran-Çula Ah Attıg Aydolay*, *Ay Mirgen/Ay Mirgen-Altın Kus*, *Çibet Mergen*, *Han Mirgen/Komday Mirgen le Kanak Kalış/Han Mirgen Ay Mirgen Binen*, *Kartaga Mergen*, *Katay Han le Busalay Mirgen*, *Küreldey Mergen le Kümiüs Arıg*, *Saar Attıg Han Mirgen*, *Sugcul Mirgen*, *Südey Mergen Yoltay Mergen Binen*; çor destanlarından *Çabal Kan Mergen*, *Er Çabısı Kan Pergen*, *Kan Argo Peçelig Kan Mergen*, *Kan Pergen*, *Karattı Pergen*, *Kartıga Pergen*, *Kızırğa Pergen*, *Uş Kulattıg Kara Kulattıg Karalçı Mergen*; Tıva destanlarından *Alday Mergen*, *Arzılan-Kıskıl Attıg Artılan Mergen*, *Boraaday Mergen*, *Boralday Mergen*, *Demir Mergen*, *Er Hüregeçi Mergen*, *Eregelzey-Mergen/Haragalzay Mergen Alışkılar*, *Ertine Mergen*, *Hööküy Mergen*, *Kanga-aday Mergen*, *Kangıvay Mergen*, *Kezer Mergen*, *Mergeldey Mergen*, *Öleedey Mergen*; Saha-Yakut destanlarından *Ahı-Buju Buhatur Erbehtey Bergen*, *Ayu Bergen*, *Baay Kihı Bahımnı Baatır Erbehtey Bergen İkki*, *Bert Kihı Beriet Bergen*, *Bert Uol Beret Bergen*, *Büörsön Bögö Cierbek Bergen*, *Cer Hara Attaah Cergestey Bergen*, *Cerekeen Emeehsin Tobuk Ogonnor Uola Magan Bie Uola Bayantay Mergen*, *Cularıtta Bergen*, *Debirielcin Bergen*, *Eliedel Bergen*, *Erbehtey Bergen*, *Erçimen Bergen*, *Erdiye Bergen*, *Erebil Sergen*, *Eriedel Mergen*, *Eristiebey Bergen*, *Haalcık Bergen*, *Hariacımal Mergen*, *Horuoca Bergen*, *Kılaan Bergen*, *Kilbienneeh Kiries Bergen*, *Kirgilleen Batır Kihı Uola Kenneeyi Mergen*, *Kögürümtüö-Turağastay Bergen*, *Kulan Kugas Attaah Kullustay Bergen*, *Küöne Bergen*, *Modun Kihı Locuçça Bergen*, *Nemiet Bergen*, *Ölböt Bergen*, *Sahıl Ulaan Attaah Sandalı Bergen*, *Törüöt Bergen*, *Turuorbah Bergen*.

Mergen adını taşıyan bu destanların ve varyantların yayılımına baktığımızda; Başkurt, Kazak, Kırgız, Tatar (Kazan), Tatar (Sibirya), Altay, Hakas, çor, Tıva, Saha-Yakut Türkleri arasında görüldüğü anlaşılmaktadır. *Mergen* adını taşıyan destanların özellikle Altay, Hakas, çor, Tıva, Saha-Yakut Türkleri arasında yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Bu bölge açık bir şekilde en eski Türk yurtlarından biri olan Altaylar'dan Baykal Gölü'ne uzanan Güney Sibirya bölgesi ve Saha-Yakut Türklerinin yaşadığı ve diğer Altay dilli milletlerden Moğol ve Tunguzlarla etkileşimlerin olduğu Asya'nın kuzeydoğu bölgesidir. Altay-Baykal bölgesi dağlık ve ormanlık alanlarla kaplı olup bu bölgede avcılıkta ve hayvancılıkta geyiğin önemli bir yeri olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla bu durum Begil Oğlu Emren'in Boyu'nun tarihin derinliklerine uzanan köklerinin bir yansımasıdır.

Altay-Türk destanlarından biri *Maaday-Kara*'dır. Selahaddin Bekki'ye göre, *Maaday-Kara* destanının ilk oluşum devresindeki kahramanlar olasıdır ki, iptidai dönem avcılarının (*Mergen*) avcılık yanında masalsı canavarlarla mücadeleleri sonucu, avcılıktan halkın ihtiyaç duyacağı bir bahadır konumuna gelmeleri sürecini geçirmiştir. Eski feodal devirde uzun süren savaşlar ve çok sayıdaki diş düşmanlarla daimi bir surette mücadele edilmesinden dolayı, masal kahramanı, destan kahramanının yerine geçer ki, o artık savaşçı bahadır. *Maaday-Kara* destanının adlandırılması da bu eski izlerin hatırası sayılabilir. Çünkü destan,

başkahramanın adına değil, soyun banisi olarak görülen Maaday-Kara'ya bağlanmıştır. Maaday-Kara destanının tam olarak ne zaman teşekkül etmeye başladığını söylemek zor olsa da ihtiyatla M.Ö. 1. bin yılın ortalarından itibaren teşekkül etmeye başladığı ve M.S. 6. yüzyıl itibariyle de teşekkülünün tamamlandığı söylenebilir (Bekki, 2002: 574-575).

Bizim tespitlerimizle, Altay Türk destanlarından, *Kögüdey-Mergen*'in başkahraman olduğu *Maaday-Kara Destanı*, Dede Korkut'taki Begil Oğlu Emren'in Boyu'nun bir varyantıdır. Daha doğrusu bu iki destan aynı kökten ortaya çıkmış, tarihi süreç içerisinde farklılaşarak iki ayrı destan haline gelmişlerdir. Ayrıntılarda farklılıklar olsa da, temel konuları aynı olduğu gibi, bazı benzerlikleri de korumayı sürdürmüşlerdir. Bu iki destanın aynı kökten gelişmesi, Begil Oğlu Emren'in Boyu'nun da tıpkı diğer Dede Korkut boyları gibi, Orta Asya-Avrasya-Güney Sibiryâ bölgesinden yayıldıklarını göstermekte olup, anlatının tarihi eskiliğinin bir yansımasıdır. *Maaday-Kara* ile *Begil*, onların oğulları *Kögüdey-Mergen* ile *Emren*, aynı tipin farklı varyantlarıdır. Şimdi kısaca bu destanla Begil Oğlu Emren'in Boyu'ndaki önemli bazı benzerliklere yer verelim:

Altay Türk destanlarının kahramanları genellikle Han (kağan) sıfatını taşırlar. Bu kahramanların birçoğu, bir hanın oğlu olup babasının intikamını almak için kendilerinin yerine geçen bir hanla savaşırlar. Kahramanlar ayrıca yer altı tanrısı Erlik ile olan mücadelelerinde de güçlü ve kötü düşmanlarla da mücadele ederler (Gültepe, 2013: 87-88). Altay Türk destanlarından *Maaday Kara Destanı* iki bölümden oluşmaktadır; birinci bölümde, Kara-Kula Kağan'ın yaşlı bahadır Maaday-Kara'ya saldırması, obasının yerle bir ediliş, halkının tutsak edilip götürülüşü anlatılmaktadır; ikinci bölümde ise, Maaday-Kara'nın oğlu Kögüdey-Mergen'in babasını ve halkını kurtarmak için verdiği mücadeleler anlatılmaktadır (Gültepe, 2013: 95). İki destanda da babaya önem verilerek geniş bir şekilde işlenmiş, babanın neredeyse kopyası bir oğlu tarafından babayı kurtarmak için veya onun adına, düşmanla savaşılmıştır. İki destanda da ata ve geyiğe önemli bir yer verilmiştir. *Kögüdey-Mergen*'in adı *Emren*'in adı ile ilişkilidir.

Maaday-Kara Destanı'nda, Altay'ın ruhu olan kadın, yer altından bir atın çekip çıkardığı arabadaki bahadırılık elbiselerini, babası tutsak düşmüş çocuğa giydirerek adının Kögüdey-Mergen olduğunu söylemiştir (Gültepe, 2013: 90). Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 156-166) da, Begil, oğlunun kendi giysilerini giymesini istemiş, Emren de babasının giysilerini giyerek savaş meydanına gitmiştir.

Maaday-Kara Destanı'nda, Kögüdey Mergen, babası Maaday-Kara'yı tutsak alan Kara-Kula Kağan'ın ruhunun üç kuşak göğün derinliklerindeki üç maraldan birinin karnında altın kutu içinde iki bildircin yavrusu şeklinde saklı olduğunu öğrenmiştir. Üç maralın yavrusu altmış çatal boynuzlu andalba ise yeryüzündedir. Kögüdey-Mergen ve atı, ala geyik şekline girerek andalbanın yardımını ve üç maralın gökyüzünden yere inmelerini sağlamışlar. Kögüdey-Mergen bir okla ortanca maralın karnını yamış ve altın kutu yere düşmüştür. Kutuyu kırıp bildircin yavrularını ele geçiren Kögüdey-Mergen tekrar, babasını tutsak düşürmüş olan Kara-Kula Kağan'ın ülkesine doğru yola çıkmıştır (Gültepe, 2013: 91-92). Bu sahneler Begil Oğlu Emren'in Boyu'ndaki Begil'in geyik avındaki hünerini ve dolayısıyla Emren'in avcılığını yansıtmaktadır. Ayrıca *Korkut'un Kabri Kazıldı* Boyu'ndaki avcı *Mergen*'in de avcılığını yansıtmaktadır. Burada ruhun bir kutu içerisinde saklı olması da eski Türklerdeki kut inanışının bir yansımasıdır. Kazakistan'daki Korkut efsanelerinde de benzer motifler vardır.

Maaday-Kara Destanı'nda, Kögüdey Mergen'in babası Maaday-Kara'yı tutsak alan Kara-Kula Kağan'ın eşi yeraltı dünyasının hakimi Erlik-Bey'in kızıdır (Gültepe, 2013: 90). Yani kahramanın babasını Türk mitolojisindeki yeraltı tanrısı Erlik'in damadını tutsak almıştır ve destanın Kamlık/Şamanistik yönünün bir yansımasıdır.

1859-1871 yılları arasında Türkistan'da ve Sibirya'da bulunan Wilhelm Radloff, Türkler arasındaki Kamlık/Şamanizm inanışları hakkında bilgi vermiştir. Wilhelm Radloff'un belirttiği göre, Kamlık/Şamanizm inanışında dünya bir sürü katlardan oluşmaktadır. Yukarıdaki onyediy kat ışık alemi olan göğü ve aşağıdaki yedi veya dokuz kat da karanlıklar alemini oluştururlar. Gök katları ile aşağıdaki dünyanın katları arasında, insanoğullarının oturduğu yeryüzü vardır. Böylece yeryüzü, üzerinde yaşayan bütün insanlar ile birlikte, belirtilen her iki dünyanın tesiri altında bulunmaktadır. Kişi oğullarını yaratan, koruyan ve muhafaza eden bütün iyi ruhlar, dahiler ve tanrılar ışık dünyasının yukarı katlarında otururlar. Altındaki karanlık katlarda ise ifritler, kötü ruh ve tanrılar yaşarlar (Radloff, 1956: 5). Kamlık/Şamanizm inanışında göğün yedinci katında akıllı *Mergen Tengere* (Tanrı Mergen) oturmaktadır (Radloff, 1956: 8). Kamlık/Şamanizm inanışında karanlıklar diyarı olan yeraltı dünyasındaki mahlukların başında, bizzat Bay Ülgen tarafından yaratılmış olan Erlik Kan bulunur (Radloff, 1956: 12).

Dede Korkut Destanları'nı anlatanlar ozanlardır. Ozanlar ise tarihin derinliklerinde kutsal bilinen kopuzları ile Kamlar/Şamanlar ile yakın ilişkili olmuşlardır. Destanları anlatan Korkut, ozanlığının yanında aynı zamanda Kam/Şaman'dır. Bunların da etkisiyle Dede Korkut'taki birçok kahramanın Şamanistik yönleri belirgindir. Sadece Deli Dumrul değil, Dede Korkut'ta başka kahramanların da bu yönleri dikkat çekicidir (Eyüboğlu, 2022: 74). Örneğin; Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, olacak gelişmeleri önceden rüyasında gören, bu rüyayı kendisi yorumlayarak önlem alan Karacuk Çoban'ın mistik yönü oldukça güçlü olup, Karacuk Çoban'ın bu mistik yönü, eski Türk kamlarını/şamanlarını anımsatmaktadır (Eyüboğlu, 2021: 152).

Mireli Seyidov'a göre, Dede Korkut Kitabı'nda geçen Bekil, İslam'dan önceki mitolojik düşünceyle ilgili anlamları somutlaştıran bir simgedir. Begil Oğlu Emren'in Boyu'ndaki Begil ile Ekil-Bekil kuşu, her ikisi de avcılıkla ilgili bir simgedir; Ekil-Bekil, koruyucu bir kuş, hamı iken, Dede Korkut'taki Bekil simgesi de avcı, ava meyilli bir insandır (Seyidov, 1989: 25'den aktaran Şehriyar, 2016: 1293-1294). Mireli Seyidov'a göre, Türk dilli halklar bir zamanlar Budizmi kabul ettikleri için geyiği kutsal saymaktadırlar (Seyidov, 1989'dan aktaran Şehriyar, 2016: 1295). Mireli Seyidov'un bu tespitleri önemlidir. Belki de bu durum Begil Oğlu Emren'in Boyu'nun mitolojik kökleriyle ilgili olabilir. Dede Korkut'ta birçok tarihi-destani-efsanevi-mitolojik kökleri olan Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda da Bamsı Beyrek, izlediği bir geyik sayesinde eşi Banu Çiçek'e ulaşmıştı. Böylece Dede Korkut'ta geyiğin kılavuzluğu görölmektedir ki eski dönemlerin inanışlarının bir yansımasıdır.

Gumru Şehriyar, Azerbaycan edebiyatında Bekil simgesine Dede Korkut Kitabı'ndan başka bir de halk şiirinde rastlandığını söylemiş, halk şiirindeki bağı, bahçeyi koruyan, ona sahiplik eden bir kuş olan Ekil-Bekil ile Dede Korkut Kitabı'ndaki, at çapan, kılıç oynatan, elini-obasını koruyan bir insan simgesi olan Bekil'i karşılaştırmıştır. Gumru Şehriyar'a göre, zoomorfik simge olan Ekil-Bekil kuşu ile Dede Korkut'taki Bekil simgesi farklıdır; Dede Korkut'taki Bekil, avcılıkla uğraşmakta, bunun yanı sıra sınırların da koruyucusu olup bir

insan simgesidir, at çapan, kılıç oynatan, elini-obasını koruyan bir insan; halk şiirindeki Ekil-Bekil ise bir kuş olup, bağı, bahçeyi korumakta, ona sahiplik etmektedir. Ekil-Bekil kuşu hakkındaki şiirde geçen “den getiren kuşları” mısrası *Nuh’un Gemisi Efsanesi*’ni hatırlatmaktadır; efsanede güvercin olarak algılanan kuş gagasında başak/den getirerek kara toprakların yakınlarında bir yerde olduğunu haber vermiştir. Bu simge bugün de bazı Türk halklarında özgürlük sembolü olarak görülmektedir. Dede Korkut’taki Bekil ile halk şiirindeki Ekil-Bekil, her iki folklor örneği birbirinden ayrılmakta olup, burada gösterilen benzer adlar olan Bekil ve Ekil-Bekil simgeleri farklı dünya görüşünün ürünleridir; hangisinin daha önce teşekkül ettiğini ve hangisinin diğlerinden teşekkül ettiğini söylemek zordur (Şehriyar, 2016: 1293-1298).

Dede Korkut Kitabı’ndaki Bekil ile Ekil-Bekil kuşunun her ikisinin de avcılıkla ilgili olması, ayrıca ikisinin de bir yeri koruması; Bekil’in Oğuz Eli’nin sınırlarını, Ekil-Bekil kuşunun ise bağı, bahçeyi koruması dikkat çekicidir. Her ne kadar ikisi aynı kökten gelmesede, eski Türkler’in yaşamında ve inanışlarında önemli bir yere sahip olan kuşları düşündüğümüzde; Salur Kazan’ın Tülü kuşun yavrusu olarak adlandırılması; Boğaç Han’ın omzu kuş motifli cübbesi; Bilge Kağan’ın tacındaki ve Köl Tigin/Bilge Kağan heykelinde taçtaki kuş motifi vb. örnekleri hatırladığımızda, aralarında bazı işlevsel benzerlikler olduğu görülen Bekil ile Ekil-Bekil kuşu arasında bir yakınlık olduğu hissedilmektedir. Belkide, birbirlerinden farklı olmakla birlikte, Dede Korkut’taki Bekil, adını Ekil-Bekil kuşundan almıştır veya Azerbaycan’da Ekil-Bekil kuşu hakkında söylenen şiir, Dede Korkut Kitabı’ndaki Begil Oğlu Emren’in Boyu’nun, artık oldukça efsaneleşmiş, bir şiir haline gelmiş olarak yaşamaya devam eden küçük bir varyantı da olabilir. Hatta Ekil-Bekil kuşu, Begil Oğlu Emren’in Boyu’nun mitolojik köklerinin bir yansıması da olabilir. Eski Türkler’deki Totemizm ile ilgili veriler çoktur. Begil’in adında da böyle mitolojik kökler bulunabilir. Bütün bunlar olasıdır. Dede Korkut’taki Begil ile Ekil-Bekil kuşunun adları arasındaki aynılık, ikisinin de koruyuculuk görevine sahip olması ve eski Türk inanışlarındaki kuşların önemli konumu, Begil ile Ekil-Bekil kuşunun alt katmanlarındaki, olası, gizli kalmış ilişki ve bağları, derin mitolojik ve efsanevi ortak kökleri akla getirmektedir.

Kökleri tarihin derinliklerine uzanan Begil Oğlu Emren’in Boyu’nun birçok Dede Korkut boyu gibi sonradan tarihi olay ve gelişmelerin de etkisiyle bir tarihileşme sürecine girdiği ve en sonunda bir varyantının tespit edilerek 15.-16. yüzyıllarda yazıya geçirildiği düşünülen Dede Korkut Kitabı’nda yer aldığı anlaşılmaktadır.

1.2. Alt Tabaka: İskit/Saka-Hun-Kanglı-Usun Tabakası

Birçok Dede Korkut boyu gibi, Begil Oğlu Emren’in Boyu’nun İskit/Saka-Hun-Kanglı-Usun dönemine uzanan bir alt tabakası olabilir. Özellikle destanın İskit-Saka-Kanglı-Usun-Hun dönemine uzanan kökleri olan *Koroğlu Destanı*’yla olan ilgisi, Begil Oğlu Emren’in Boyu’nun da bu döneme uzanan bir alt tabakası olduğunu düşündürmektedir.

1.3. Alt Tabaka: Göktürk-Türgiş Tabakası

Begil Oğlu Emren’in Boyu’nun bir alt tabakası Göktürk-Türgiş dönemiyle ilgilidir. Özellikle bu tabaka destanda önemli bir yere sahiptir. Begil, Emren, Dede Korkut, Bayındır Han, Salur Kazan ve diğeri Oğuz beylerinin birçoğu bu tabakaya aittir. Bu tabakada, eğer alt tabakalardan gelen kökler varsa, onlar tarihileşme ve sonra da destanlaşma sürecine

girmiştir. Dede Korkut'taki Begil Oğlu Emren'in Boyu açık bir şekilde, Türk Dünyası'nın en büyük destanlarından biri olan *Koroğlu Destanı*'yla ilgilidir. Bilindiği gibi tıpkı Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda olduğu gibi *Koroğlu Destanı*'nda da ata büyük vurgu yapılmaktadır.

Vasiliy Vladimiroviç Barthold (Barthold, 2004: 39), Fuad Köprülü (Köprülü, 1976: 13-14), Bahaeddin Ögel (Ögel, 1971: 57, 68), Faruk Sümer (Sümer, 1972: X, 24-25; Sümer, 2007: 325), Ahmet Bican Ercilasun (Ercilasun, 2002: 32; Ercilasun, 2015: 17), Ahmet Taşağıl (Taşağıl, 2013: 42; Taşağıl, 2015: 24-29), Hüseyin Salman (Salman, 1998: 85-86; Salman, 2002: 412-420) gibi önde gelen araştırmacılar ve daha çok sayıda araştırmacı, Batı Göktürkleri'ni oluşturan *On-Oklar/Türgişler*'in, *Sir Derya Oğuzları*'nın ataları olduğu konusunda görüş birliği içerisindeyler. Nitekim biz de aynı görüşte olduğumuzu belirtmiştik (Eyüboğlu, 2019: 103).

Fuad Köprülü'ye göre, Türgiş Devleti'nin yıkılmasından sonra iki Türk zümresi meydana gelmişti; Yedisu vilayetinin bütününe ve Seyhun'un doğusunu Karluklar ele geçirerek 766'da Türgişlerin merkezini elde etmişlerdi. Seyhun'un aşağı tarafını ise Oğuzlar elde etmişlerdi ki, bunlar Sou-lou Kağan'ın ölümlünden sonra öteye beriye dağılmış olan Batı Türkleriydi. 9. Yüzyıldaki olaylara katılanlar bunlar olup, bunları Doğu Türkistan Dokuzoğuzları ile karıştırmamak gerekir (Köprülü, 1976: 13-14). Faruk Sümer'e göre, Oğuz Yabgularının Batı Göktürk kağanlarının yabgu ailesine mensup oldukları söylenebilir. Oğuz Eli'nin Batı Göktürklerine mensup olduğu ve Batı Göktürk Kağanlığı'nın sona ermesi üzerine Batı Göktürklerini Oğuzların temsil ettiği anlaşılmaktadır (Sümer, 2007: 325). Selçuklu ve Osmanlı devletlerini kuran, bugün Türkiye, Azerbaycan, Türkmenistan, Balkan Türklerinin ve Kazak, Özbek, Kırgız, Karakalpak boyları içerisinde yer alan Oğuz unsurlarının ataları olan *Sir Derya Oğuz Yabgu Devleti*, kısaca *Sir Derya Oğuzları*, *Batı Gök-Türk* ve *Türgişlerin* devamıdır. Bu nedenle *Oğuzların* destani hatıraları olan Dede Korkut Hikâyeleri'nin tarihini, *Batı Göktürklerinde-Türgişlerde* ve onların ataları olan *İskit/Saka*, *Hun*, *Kanlı/Kangar*, *Usun/Vusun* boyları arasında aramak gereklidir (Eyüboğlu, 2019: 106-107).

Ahmet Bican Ercilasun, Salur Kazan'ın tarihi kişiliğini Türgiş hükümdarı Su-lu Kağan (716-738) olarak tespit etmişti (Ercilasun, 2000: 158; Ercilasun, 2002: 33; Ercilasun, 2004b: 126). Biz de Ahmet Bican Ercilasun'un bu tespitlerine katılmış ve bazı eklemelerde bulunmuştuk (Eyüboğlu, 2019: 426-445). Dede Korkut'ta önemli bir yere sahip olan, destanın başkahramanı Salur Kazan/Kazan tipinde en eskisi tarihin derinliklerine uzanan birçok tarihi-destani-efsanevi-mitolojik tabaka bulunmaktadır. Dede Korkut'taki Salur Kazan/Kazan tipinin önemli bir tarihi tabakasının Kara Türgiş Devleti'nin kurucu hükümdarı Su-lu Kağan (716-738) ile ilgili olduğunu tespit etmiştik (Eyüboğlu, 2019: 444-445). Dede Korkut'ta önemli bir yere sahip olan, standadaki en üst yönetici olan Bayındır Han tipinde birçok tarihi-destani-efsanevi-mitolojik tabaka bulunmaktadır. Dede Korkut'taki Bayındır Han tipinin önemli bir tarihi tabakasının 2. (Doğu) Gök-Türk Devleti hükümdarı Bilge Kağan (716-734) ile ilgili olduğunu tespit etmiştik (Eyüboğlu, 2019: 273). Dede Korkut'un önemli bir tarihi tabakasının Göktürk-Türgiş dönemiyle ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda, ilk başta Bayındır Han'dan bahsedilmekte, hikâye ilerledikçe, bir taraftan Salur Kazan'ın, atını ya da kendisini övmeyip, Begil'in hünerini övdüğu dile getirilirken, bir taraftan da Kazan Bey'in hüneri attı bulduğu ve bu sözün Begil'e hoş gelmediği, ardından Begil'in Bayındır Han'ın bahşişini önüne döktüğu, küsüp

yiğitleriyle gittiği söylenmektedir (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 156-157). Burada görüldüğü gibi, bu boyda bir çelişki mevcuttur; Begil'in, her ne kadar Bayındır Han'a küstüğü söylense de, hikâyenin gidişatından, Bayındır Han'a mı yoksa Salur Kazan'a mı küstüğü açık değildir, çünkü boyda bir taraftan Bayındır Han'dan bahsedilirken, arada Salur Kazan'dan bahsedilmekte, bu durum da çelişkiye neden olmaktadır. Türkmen varyantında ise olaylar Bayındır Han ve Bekel (Begil) arasında geçmektedir ki, bu bakımdan, Salur Kazan'ın Begil Oğlu Emren'in Boyu'na sonradan dahil olduğu düşünülebilir. Dede Korkut'ta, Begil Oğlu Emren'in Boyu'nun diğer boylardan bir farkı, babaya yapılan vurgudur. Diğer boylarda babadan kısaca bahsedilip oğulun kahramanlıklarına ağırlık verilirken, bu boyda babaya da geniş bir şekilde yer verilmiş, hatta baba, hikâyenin başkahramanı olarak işlenmiştir (Eyüboğlu, 2019: 279-280).

Sergey Grigoreviç Agacanov'a göre, Oğuz töresi, tahtın babadan oğula geçmesini ve tevarüs hakkını kabul ediyordu. Geleneksel yasaya göre, herhangi bir bey, hakana karşı suç işler ise, bir yıllığına sınıra, yani *uç/uc*'a gönderiliyordu. Yasağın temel amacı, bölünme ve ayrılık eğilimlerini önlemek ve iktidardaki zümrenin hakimiyetini koruma altına almaktı (Agacanov, 2015: 168).

Oğuz-Selçuklu döneminde, yönetime tehdit oluşturabilecek Oğuz-Türkmen bey ve boyları, devletin merkezinden uzaklaştırılarak sınırlara gönderiliyor, böylece hem kalabalık boyların başkaldırısı önlenerek merkezden uzak tutuluyor, hem de bu boyların sınırlarda komşu devletlere yaptıkları akınlarla ülkenin sınırları genişliyordu. Bu bakımdan Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda bir ayaklanma söz konusu olup, Bayındır Han'a ayaklanan Begil, devletin uç bölgesinde sınıra gönderilmiştir. Zaten hikâyede de Begil, Oğuz'a asi olduğunu söylemiştir. İç Oğuz'a Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğu Boy gibi, Begil Oğlu Emren'in Boyu da aslında bir iç çekişmenin tarihi hatırasının hikâyeleşmiş şeklidir. Bu hikâye, tarihi olarak Göktürk-Türgiş dönemine ait olup, bu dönemdeki bir iç çekişmeyi yansıtmaktadır. Ancak bu hikâyedeki iç çekişme, İç Oğuz-Dış Oğuz şeklinde boylar arası bir çekişme olmayıp bir taht veya bağımsızlık mücadelesidir ki, hikâyede bir kişinin yönetime karşı başkaldırısı söz konusudur. Ancak Oğuzlar arasındaki iç mücadeleyi yansıtan bu hikâye, dilden dile, kuşaktan kuşağa anlatılarda yumuşatılmış, böylece Bayındır Han'ın, Begil'i karakol görevi için sınıra gönderdiği şeklinde bir görünüm kazanmıştır (Eyüboğlu, 2019: 276).

Türkmen varyantında, Imra Boyu (Begil Oğlu Emren'in Boyu)'nda, Bayındır Han, ülkesinin güneybatı sınırından rahatsız olmuş, danıştığı yurt ihtiyarlarının at ve silah hazırlatmasını ve bunları sınırı koruyacak bir yiğide armağan etmesini söylemesi üzerine bir toy düzenlemiş ve toya gelen yiğitlerden Bekel bu görevi üstlenmiş, kırk yiğidiyle sınıra gitmişti. Düşman hanı Şaban Han, ordu hazırlayıp göndermiş, Bekel, casusu sayesinde bunu haber alıp savaşa hazırlanmış, düşman üç kere üst üste ordu gönderse de geri dönen olmamıştı. Bunun üzerine Şaban Han, topladığı meclisin tavsiyesiyle Şerip Ayyar'ı fakir bir kişi görünümünde bir casus olarak Oğuz yurduna göndermişti. Şerip Ayyar, Oğuz yurduna gitmiş, asker başını fakir bir dilenci olduğu konusunda kandırmış, on iki gün gezip casusluk yapmış, olan biteni anlamış, bu sırada Bekel, Bayındır Han'ın meclisine gitmişti. Şerip Ayyar, üç ay sonra Şaban Han'ın yanına dönmüş, gördüklerini anlatmış. Bu sırada Bayındır Han'ın yiğitlerinin bazıları Bekel'in başarısını atının yeteneğine bağlamış, tartışma büyüyünce Bayındır Han araya girerek Bekel'i överek onun gönlünü almıştı. Bekel, evine döndükten

üç gün sonra yiğitleriyle ava çıkmış, oğlu Imra (Emren) 18 yaşındaymış, avda Bekel'in ayağı kırılmış. Bundan sonraki olaylar, Dede Korkut Kitabı'ndaki Begil Oğlu Emren'in Boyu'ndaki gibi gelişmekte ve bitmektedir (Tural ve Nurmehmet, 1999: 404-413; Yıldız, 2000: 365-366).

Feramerz b. Hudadad b. Abdullah Katib el-Ercani'nin 1189 (H.585) yılında yazdığı *Semek-i Ayyar* adlı eseri, İran edebiyatında bilinen en eski mensur hikâyedir (Kanar, 1998: 485). *Semek-i Ayyar*, Dede Korkut hakkında bilgiler içeren en eski tarihi kaynaklardan biridir. *Semek-i Ayyar* adlı eserde Korkut, Batı Afganistan'da hüküm süren Karahan'ın kardeşi ve müşaviri olarak anlatılmakta ve kahramanlar arasında elçi, akıl-verici, ara-bulucu bir hakim olarak adı geçmektedir. *Semek-i Ayyar*'a göre, Semek adlı bir ayyar, Ermen padişahının kardeşini öldürüp Gor Pehlivan'a sığınmıştır. Bu Gor, bir vakitler, Karahan adındaki bir kahramanı öldürmüş. Ermen padişahı bu kahramanın kardeşi olan Korkut'u, bu Gor kiralına elçi (arabulucu) olarak gönderip Semek'i teslim etmesini istemiştir. Korkut'un getirdiği Ermen padişahının mektubunda Gor, Gor Pehlivan diye adlandırılmış. Korkut geldiğinde bu Gor Pehlivan, bir padişah sıfatıyla tahtında oturuyormuş ve elçiyi "*babam gibi ben de hiç bir padişaha vergi vermeyen ve kimseye baş eğmeyen bir padişahım*" deyip kendisine sığınan Semek'i vermemiş. Burada Gor'un kardeşinin oğlu Şahan, Ermen şahı tarafını tutmuş ve Ermen şahı lehine amcası Gor Pehlivan'la savaşımıştır. Korkut'un bu savaşı sırasında müşahit olarak Ermen padişahının emiri Gartuş'un yanında hazır bulunan Gork (Gorek-Küçük Gor)'un adı geçmektedir (Togan, 1966: 1-4'ten aktaran Gökyay, 1973: CXXVIII).

Semek-i Ayyar'da geçen bu hikâyeye, Dede Korkut'taki Begil Oğlu Emren'in Boyu'nun tespit edilmiş en eski varyantıdır. Buradaki Korkut, ünlü Korkut Ata olduğu gibi, buradaki Ermen padişahı, Dede Korkut'taki Emren, buradaki Gor padişahı ise Dede Korkut'taki Gürcistan haline gelmiştir. Buradaki *Semek-i Ayyar* ise Türkmen varyantında Imra Boyu (Begil Oğlu Emren'in Boyu)'ndaki Şerip Ayyar'dır. Bilindiği gibi *ayyar*, "*dolandırıcı*" demektir ki, buradaki Semek bir dolandırıcı olduğu gibi, Türkmen varyantındaki Şerip Ayyar da Oğuzlara fakir görünerek onları kandıran bir casus, yani dolandırıcıdır. *Semek-i Ayyar*'daki Gor'un kardeşinin oğlu Şahan ise Türkmen varyantındaki Şaban Han'ın adını hatırlatmaktadır. Sonuç olarak *Semek-i Ayyar*, *Dede Korkut Kitabı*'ndaki Begil Oğlu Emren'in Boyu ve onun Türkmen varyantındaki karşılığı olan Imra Boyu, aynı tarihi olayın hatırasını taşıyan destanın, farklı tarihlerde, farklı coğrafyalarda tespit edilmiş olan varyantlarıdır. Bu destanın, Gök-Türk döneminde, takriben 6.-8. yüzyıllar arasında meydana gelen olayların bir yansıması olduğunu söyleyebiliriz (Eyüboğlu, 2019: 280-281).

Dede Korkut'taki Begil Oğlu Emren'in Boyu, *Türk Dünyası'nın en büyük destanlarından biri olan Köroğlu Destanı*'yla ilgilidir. *Semek-i Ayyar Hikâyesi*, *Dede Korkut'taki Begil Oğlu Emren'in Boyu'nun ve aynı zamanda Türk destanları arasında önemli bir yeri olan Köroğlu Destanı'nın tespit edilmiş en eski varyantıdır*. *Semek-i Ayyar*'daki "*hiç bir padişaha vergi vermeyen ve kimseye baş eğmeyen bir padişah*" olan Gor Pehlivan, ünlü Köroğlu'dur. Hikâyede Korkut, Gor kralına, yani Gor Pehlivan'a elçi olarak gitmiştir ki, Dede Korkut'un Türkmen varyantında da Korkut Ata, Köroğlu'nun daveti üzerine onu ziyarete gitmiştir. Gor Pehlivan'a sığınan Ayyar (Semek) ise, Köroğlu'ndaki Ayvaz olabilir. Ayyar, zamanla Ayvaz'a dönüşmüş olabilir. Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda Gürcistan sınırına gönderilen Begil, Dokuz Tümen Gürcistan ağzında karakol olmuştu. *Semek-i Ayyar*'daki Gor'un Begil

Oğlu Emren'in Boyu'nda mahallileşerek Gürcistan haline geldiği görölmektedir. Bu yer adı Türkmen varyantında ise Oğuzların güneybatı sınırı olarak geçmektedir. Yani tarihi olarak buranın aslı Dede Korkut'ta Oğuzlar olarak geçen Göktürklerin-Türgişlerin güneybatı sınırını oluşturan tarihi Garcistan (Toharistan)-Gur-Demirkapı bölgesidir. Bu bölge gerek Dede Korkut'un alt tabakasında, gerekse de Eski Türk Yazıtları'nda sıklıkla geçen Amu Derya yakınlarındaki Türk-Fars sınır bölgesidir. Tarih boyunca Türklerle Farslılar arasındaki önemli bir sınır bölgesi olmuştur. Böylece *Köroğlu Destanı*'nin Türkler'den sonra Farsiler, özellikle Tacikler arasındaki yaygınlığı da daha iyi anlaşılmaktadır. Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda düşman olarak görülen taraf da aslında Türklerdir. Yani burada benzerleri birçok kez Dede Korkut'ta ve Türk tarihinde görülen Türk boyları arasındaki bir iç çekişme ve mücadele görölmektedir. Zaten *Köroğlu Destanı*'nda da asıl mücadele Köroğlu ile adaletsiz bir yönetici olan Bolu Bey arasında geçmektedir. Yani Türkler arasındaki bir iç çekişme söz konusu olup Köroğlu'nun mücadele ettiği Bolu Bey de Köroğlu gibi bir Türk'tü.

Bu bakımdan Türk Dünyası'nda neredeyse aynı coğrafyalarda görülen Dede Korkut ile Köroğlu destanlarının, çok daha eski tarihi tabakalara da sahip olmakla birlikte, aynı dönemde ortaya çıktıkları ve benzer gelişim süreçlerine sahip oldukları da anlaşılmaktadır. *Semek-i Ayyar*, Dede Korkut Kitabı'ndaki Begil Oğlu Emren'in Boyu ve onun Türkmen varyantındaki karşılığı olan Imra Boyu, aynı tarihi olayın hatırasını taşıyan destanın, farklı tarihlerde, farklı coğrafyalarda tespit edilmiş olan farklı varyantlarıdır. Bu destan, daha önceki tabakalardan; Milattan Önceki birkaç binli yıllara uzanan bir en alt tabakası ve İskit/Saka-Hun-Kanglı-Usun dönemine uzanan bir alt tabakası da olmakla birlikte; Göktürkler dönemi (552-742) ile ilgilidir.

Bilindiği gibi Gök-Türk Devleti ve Batı Gök-Türkleri, birinci ve ikinci dönem olarak, arada bir fetret devri bulunacak şekilde, iki parlak dönem yaşamıştır. Gök-Türk Devleti (552-742), 552 yılında kurulmuş, 630 yılında Doğu Gök-Türkleri, 659 yılında ise Batı Gök-Türkleri Çin egemenliğine girmişti. Daha sonra 682 yılında 2. (Doğu) Gök-Türk Devleti (682-742) ve 690 yılında Türgiş Devleti (690-759) kurulmuştu. Gök-Türk Devleti döneminde bu iki ayrı dönemin olması, Türk tarihinin destani bir yansıması olan Dede Korkut Hikâyeleri'ne ve Oğuznamelere de yansımıştır. (Eyüboğlu, 2019: 443).

Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda, her yıl Gürcistan'dan gelen haracın daha az gelmesi devletin gücünün zayıfladığını göstermektedir. Zayıflayan devletin gücü ve itibarı azalmış, merkezi sistem zayıflamış, böylece devlete bağlı boy ve kavimler arasındaki bağlar zayıflayarak yavaş yavaş ayrılma sürecine girmişlerdi. Ayrıca burada Gürcistan'dan gelen haracın bir at, bir kılıç, bir çomak şeklinde olması ise açık olarak bir savaşa davet niteliğindedir. Çünkü burada belirtilen unsurlar savaşın sembolleriydi. Yani devlete/konfederasyona bağlı olup haraç gönderen boy veya kavim, artık bağımsızlık istemiş, bunun için de bu savaş sembollerini Oğuzlara göndererek onları savaşa davet etmişlerdi. Burada savaş sembolü olan eşyaların gönderilmesi, yazının henüz yeterince gelişmediği ve yayılmadığı dönemlerde, eski Türklerde ve diğer toplumlarda, sembolik mesajlar taşıyan eşyaların mektup olarak gönderilmesi ve bu yolla karşı tarafa mesajın iletimiyle, çok eski bir iletişim şekliyle ilgilidir. Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda bu en eski iletişim şekillerinden birinin görölməsi dikkat çekici bir ayrıntıdır. Bu eski iletişim şekline bazı tarihi kayıtlarda da rastlanmaktadır. Örneğin; Herodot'a göre, İskitler, kendileriyle savaşan İranlılara eşyalardan oluşan bir mektup

göndermişti. Bu mektup; bir kurbağa, bir sıçan, bir kuş ve beş oktan oluşuyordu. İran şahının etrafındaki bilge kişiler çok düşünüp taşınmışlar ve sonunda bu mektubu okuyabilmişlerdi. Onların yorumuna göre İskitler, bu mektupta İranlılara şöyle diyorlardı: “*Kurbağa gibi suda gizlenseniz, sıçan gibi toprağa girsenez ve kuş gibi havaya uçsanız da bizim oklarımız sizi her yerde bulup haklayacak*”tır (Abdulla, 2015: 84). Bizim tespitlerimizle; Begil Oğlu Emren'in Boyu'ndaki Gürcistan aslında destanın tarihi alt tabakasında Orta Asya'daki tarihi Garcistan bölgesi olup, hükümdarı da *Semek-i Ayyar* (y:1189)'daki Gur/Gor Padişahı, yani ünlü Köroğlu'dur. Begil Oğlu Emren'in Boyu'ndaki Emren ise *Semek-i Ayyar* (y:1189)'daki Ermen Padişahıdır. Böylece *Köroğlu Destanı* ile Begil Oğlu Emren'in Boyu arasındaki yakın benzerlikler görülmektedir. Yani ünlü Köroğlu (Gur/Gor Padişahı-Garcistan/Gürcistan), kendisinden haraç isteyen Ermen Padişahı (Emren)'na Köroğluvarı bir şekilde, haraç olarak bir at, bir kılıç, bir çomak göndermek suretiyle bir mesaj vermek istemişti ki, bu açıkça bir savaşa davetti ve eski Türk boyları arasındaki bir hakimiyet ve nüfuz mücadelesinin bir yansımasıdır. Begil Oğlu Emren'in Boyu ve Köroğlu Destanı'nın ilgili varyantı, farklı Oğuz/Türk boylarının olaylara farklı bakış açılarını yansıtmaktadır.

Türkmenistan varyantında, Bekel, Bayındır Han'ın *Oğuzların güney-batı sınırına* gönderdiği yiğittir (Erdem, 1998: 795). Türkmen varyantında yer alan *Oğuzların güney-batı sınırı* ifadesi tarihi bir gerçeği yansıtmakta olup, Batı Göktürklerinin-Türgişlerin akınlar yaptığı bölgelerdendi ve Dede Korkut'ta adı geçen *Amıt Suyu (Amu Derya Nehri)* ve *Demirkapı*, tarihi Garcistan (Toharistan)-Gur bölgesi, Göktürklerin/Batı Göktürkleri'nin/Türgişlerin güneybatı sınırını oluşturuyordu. Salur Kazan da buralara düzenlediği akınlar nedeniyle Amıt Suyu'nun aslanı olmuştu. Sonrasında ise Oğuzlar bu yol üzerinden İran ve Azerbaycan'a, Anadolu'ya akınlar yaparak bu bölgeyi bir Türk yurdu haline getirmişlerdi. Begil bu akınların öncülerindendir.

Begil'in adı ile Begrek'in adının köklerindei *Beg*'in aynı olması, belki iki tip arasındaki geçmişteki olası bir ilişkinin bir yansıması olabilir. Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda, geyik avından at sırtında yaralı olarak dönen Begil'in Kazan'dan yardım istemek için oğlu Emren'i aracı olarak göndermek istemesi, İç Oğuzla Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy'da, Aruz tarafından kılıçlanıp at üzerinde yaralı dönüp, Kazan'ın öcünü almasını vasiyet edip sonra ölen Begrek'i andırmaktadır. Hatta bu boydaki Emen ile Begil oğlu Emren'in tarihi alt tabakada aynı kişi olması da dikkat çekici bir diğer benzerliktir.

1.4. Alt Tabaka: Oğuz Tabakası

Begil Oğlu Emren'in Boyu'nun bir alt tabakası Oğuz dönemiyle ilgilidir. Begil Oğlu Emren'in Boyu'nun, Oğuz tabakasında; Oğuz etnikleşmesi gerçekleşmiş; Oğuz Eli, Oğuzlar vb. unsurlar yaygınlık kazanmış; destanın bu varyantı Oğuzlar arasında yayılmıştır.

Muammer Kemaloğlu'na göre, Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda, uç beyliğine bağlı bir Akıncı beyi olduğu anlaşılan Begil Bey'in başında bulunduğu keşif kolunun yeni görev yerinin, dstandaki ifade ile Gence ve Berde yakınlarında bilinmeyen bir veya birkaç yer olduğu anlatılmakla birlikte, muhtemelen önce *Berde-Kazaklar/Qazaxlar*, daha sonrasında ise *Goranboy-Kazaklar/Qazaxlar* kentleri, Kazan Han ve diğer Oğuz beylerinin buldukları Oğuz sınırının ise *Eher* olduğu anlaşılmaktadır. Begil Bey'in 1066 ve 1067'de olduğu öngörülen daha ileri bölgelere doğru ilerlemesi, Sultan Alp Arslan'ın 1067 yılı sonbaharında

gerçekleştirdiği 2. Kafkasya Seferi öncesindeki ileri keşif hareketleri olduğu anlaşılmakta olup, büyük sultanın, aslında bir önceki yıl gerçekleştirmek istediği bu seferi, Kavrut isyanı ve şiraz-Fazluye meseleleri gibi daha önemli başka meşgalelerden dolayı ertelemek zorunda kaldığı anlaşılmaktadır. Gürcü Kralı'nın cizyeyi ödememesi üzerine Begil Bey'in Berde, Gence dolaylarına gönderilmesi zamanının, Alan (Oset) kuvvetlerinin 1065 yılı sonbaharındaki baskınları sonrasında olduğu görölmektedir. Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda, ikinci bölümde yer alan ve Begil Bey'in oğlu Emren'in zaferiyle sonuçlanan anlatımlarda, tam olarak Sultan Alp Arslan'ın 1067 yılındaki 2. Kafkasya Seferi'nde gerçekleşen mevzuların konu edildiği anlaşılmaktadır (Kemaloğlu, 2019: 76-80).

1.5. Alt Tabaka: Diğer Değerlendirmeler

Kamal Abdulla'ya göre, Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda, Begil'in Bayındır Han'a, Salur Kazan'a küsmesi, ardından hanımının tavsiyesiyle ava çıkması, estetik bir değişime uğramış bir şekilde de olsa, aslında bir başkaldırı ve isyanı yansıtmaktadır. Begil, çıktığı avda ayağını kırmıştı (Abdulla, 2015: 142-143). Kamal Abdulla'nun bu tespiti değerlidir. Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda, yumuşatılmış olarak anlatılmış, Oğuzlar içerisindeki bir ayaklanmanın yansımalarının yer aldığı görölmektedir.

Elif Öksüz'e göre, Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda, her yıl Gürcistan'dan altun akça haraç gelmesine rağmen, yeni gelen haracın bir at, bir kılıç, bir çomak olması, gelen haracın az olması, Oğuz toplumunun dıştan gelen saldırılara karşı koymada zorlanacağı zayıf bir dönemde olduğunu gösterdiği gibi, gelen haraç, çomak, at ve kılıç, kavga ve savaşın temelini oluştururan unsurlardır ki, bu durum düzenin kaosa döneşeceğinin habercisiydi (Öksüz, 2010: 3). Elif Öksüz'ün bu görüşleri dikkat çekicidir. Destanda Oğuzlar'ın gücünün ve merkezi sistemin zayıfladığı, tabi bölgelerin ayrılma sürecine girdiği bir dönemin yansımalarının yer aldığı anlaşılmaktadır.

Fatoş Yalçinkaya'ya göre, Büyük Selçuklu Devleti'ni kuran Oğuzlar daha kuruluşun ilk safhasında yönetimin dışına itilmişlerdi. Anadolu Selçukluları ve Osmanlı Devleti zamanında da Türkmen sorunu devam etmiş, onlar da Türkmenleri ordudan ve devlet teşkilatından uzaklaştırmışlardı. Dede Korkut'ta, Beğil'in divanda hakarete uğraması, Gürcistan sınırına yerleşip Bayındır Han'a isyan ettiğini söylemesi; Aruz Koca'nın Kazan Han'ın evinin yağmalanmasına çağırılmaması, Türkmenlerin yönetimden uzaklaşmasının sembolik ifadesi olarak yorumlanabilir (Yalçinkaya, 2016: 1483-1484).

Begil Oğlu Emren'in Boyu'ndaki *Emren* ile Dede Korkut'ta Dış Oğuz beyleri arasında adı geçen *Bügdüz Emen* destanın alt tarihi katmanlarında aynı kişidir:

Bügdüz Emen, Dede Korkut Kitabı'nda *Bin Bügdüz Başları Emen, Bügdüz Emen, Emen* olarak geçmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda adı beş boyda geçer: Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu, Basat Tepegöz'ü Öldürdüğu Boy, İç Oğuza Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğu Boy (Gökyay, 1973: 321; Ercilasun, 2004: 62). *Yazıcıoğlu Oğuznamesi*'nde Emen adı üç yerde geçmektedir; birincisi, “*bıyığın ensesinde üç kez düğen, kaçındıkta karımına kan kaşındıran, kara gözü kanın dönen, yer evreni yılan, ademiler evreni Ucun-oğlu Emen Bey*”, ikincisi, “*bıyığı kanlı Bügdüz Emen heybetlü yedi heybetin versün*”, üçüncüsü, “*Bekişli Bekdeş kanın alan, kalın Oğuzda ad koyan, kara başına oğlanlığında Kıyan Ucun-*

oğlu Emen beyden öcünü alan Eksi Koca-oğlu Okçu Kozan" (Gökyay, 1973: CLIII). Orhan Şaik Gökyay'a göre, bu nitelendirmeler, Büğdüz Emen'in Dede Korkut'taki niteliklerine uyduğundan, *Yazıcioğlu Oğuznamesi*'ndeki Emen ile Dede Korkut'taki Büğdüz Emen'in aynı kişi olduğuna hükmedilebilir (Gökyay, 1973: CLIII). *Kitab-ı Diyarbekriyye*'de, Büğdüz Han, Akkoyunlu soyunun geriye doğru kırkınıcılık hükümdarıdır. Büğdüz'ün anlamı "*daima iyilik işleyen*" demektir. Büğdüz Han'ın Allah'a taptığı, doksan altı yıl yaşadığı ve Talaş'ta padişahlık yaptığı belirtilmiştir (Gökyay, 1973: CLIV). Pertev Naili Boratav'a göre, Akkoyunluların efsanevi soy bilgisinde; Hz. Muhammed, camide Kazan, Dündar ve Büğdüz'den (Dede Korkut Destanları'ndan kişiler) oluşan bir elçi grubunu kabul ettiğinde, onların görünüşünden korkmuş ve dışarı çıkmak için duvarı zorlamış ve duvarda bir niş oluşmuştur ki, böylece ilk mihrabın oluştuğuna inanılır. Bu efsanede geçen Emen, destanlardaki Büğdüz Emen'dir (Boratav, 2012: 109).

Bahrü'l-Ensab'da, Bayındır Han'ın, Hz. Muhammed'i rüyasında görüp iman ettiği, Kazan Han'ı, Dündar Bey'i ve Emen Bey'i Kabe'ye Peygamber'e gönderdiği belirtilmiştir (Gökyay, 1973: CXIX). *Tevarih-i Cedid-i Mir'at-i Cihan*'da, bir Taş (Dış) Oğuz beyi olarak Emen Beg'in adı geçmekte ve "*Bin Büğdüzün ulusu*" olarak nitelendirilmektedir (Ergin, 1989: 39-41). Bitlis Kürt beylerinden Şeref Han'ın 1597 yılında yazdığı Farsça tarihi *Şerefname* adlı eserinde Büğdüz Emen, Türkistan'da Oğuz Han'ın Hz. Muhammed'e gönderdiği Kürt bir elçi olarak anılmaktadır. Rivayete göre Peygamber, Büğdüz Emen'in kötü ve pis görünüşünden dolayı beddua etmiş. Muharrem Ergin'e göre, Şerefname'nin bu rivayetindeki elçinin adı Buğdüz olarak geçmekte ve Kürt olduğuy kaydedilmekte ise de, gerek Dede Korkut Kitabı'nda bulunan Büğdüz Emen'in gidip Peygamberi gördüğü ve gelip Oğuz'da sahabesi olduğuy şeklindeki tanıtımdan, gerek Bayburtlu Osman'ın Oğuz elçilerini gördüğü zaman Peygamberin ürperdiği şeklindeki kaydından bu rivayetin Kürtlere Oğuzlardan geçtiği anlaşılmakta ve Kürt büyüklerinden gösterilen Buğdüz'un Dede Korkut'taki Büğdüz Oğuzlarının beyi Büğdüz Emen olduğuy görölmektedir. Rivayette Buğdüz'u Oğuz Han'ın göndermesi de bu rivayetin aslında Oğuzlara ait olduğuy göstermektedir (Ergin, 1989: 41). *Tuhfetü's-Sürür*'de, Büğdi Zaman'ın adı geçmektedir. Hanne'nde Türkmenlerin hanı Büğdüz Han'ın adı geçmektedir (Gökyay, 1973: CLIV-CLV).

İç Oğuza Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy'da, Emen, Aruz'la birlikte, Salur Kazan'a isyan eden önde gelen iki Dış Oğuz beyinden biriydi ki, Türkmen varyantındaki rivayetlerde de, düşman olarak Emen adı çok geçmektedir. Buradaki Emen, bir Göktürk-Türgiş beyi olmalıdır. Dede Korkut'taki Emen tipinde birkaç tarihi tabaka mevcuttur; ihtimal, Milattan Önceki yüzyıllara uzanan bir alt tabaka; 6.-7. yüzyıllara ve 7.-8. yüzyıllara dayanan bir alt tabaka bulunmaktadır (Eyüboğlu, 2019: 295).

Begil Oğlu Emren'in Boyu'ndaki *Emren* ile Dede Korkut'ta Dış Oğuz beyleri arasında adı geçen *Büğdüz Emen* destanın alt tarihi katmanlarında aynı kişidir. Yani aynı kişi zamanla varyantlaşarak iki ayrı kişi haline gelmiştir. Nitekim Büğdüz Emen'e ait müstakil bir destan yoktur. Begil Oğlu Emren'in Boyu aslında Büğdüz Emen'in destanıydı. Emren/Büğdüz Emen adının Dede Korkut'ta oldukça önemli bir yere sahip olduğuy görölmektedir. *Semek-i Ayyar* (y:1189) gibi en eski yazılı Dede Korkut kaynaklarından birinde Emren adı önemli bir yere sahiptir. Büğdüz Emen'in adı Dede Korkut'ta beş boyda geçmektedir. Büğdüz Emen'in adı ayrıca birçok yazılı tarihi kaynakta; *Yazıcioğlu Oğuznamesi*, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, *Bahrü'l*

Ensab, Tevarih-i Cedid-i Mir'at-i Cihan, Şerefname, Tuhfetü's-Sürür'de de geçmektedir. Üstelik bu yazılı Dede Korkut kaynaklarının önemli bir kısmında adı sadece *Emen* olarak geçmektedir. Oysaki Begil Oğlu Emren'in Boyu'ndaki Begil'in oğlu Emren'in adı başka hiçbir Dede Korkut boyunda veya yazılı Dede Korkut kaynağında geçmemektedir. Üstelik Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda, destanların anlatıcısı, destanlara adını veren Dede Korkut'un kılıç kuşandırdığı Begil'in oğlunun adının başka hiçbir destanda veya yazılı kaynaktan geçmemesi garip bir durumdur. Sanki Emren ortadan kaybolmuş gibidir. Bu durum Begil oğlu Emren ile Büğdüz Emen'in aslında aynı kişi olmasından kaynaklanmaktadır. Destanın eski bir tarihinde alt tabakada aynı kişi olan Emen/Emren, tarihi süreç içerisinde, yine destanın eski bir tarihinde varyantlaşarak Emen/Büğdüz Emen ve Emren olarak iki farklı kişi haline gelmiştir. Eski bir tarihte bu varyantlaşmanın meydana gelmesinin en önemli nedeni, büyük olasılıkla, İç Oğuz Dış Oğuz Ası Olup Beyrek Öldüğü Boy'daki Salur Kazan-Aruz-Emen düşmanlığıdır. Halk, kahramanı bildiği Salur Kazan ile arası açılan, Aruz'un tarafında yer alan Emen'e karşı tavrı almış, bu nedenle de bu tip iki farklı varyantla iki farklı kişi haline gelerek yaşamaya devam etmiştir.

Burada ilginç bir bağlantıyı da dile getirelim: Viktor Maksimoviç Jirmunskiy'e göre, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, Büğdüz Emen için "*hiddetlendiği zaman bıyıklarından kan fışkırdı*" denmiştir ki, bu destani niteliği, Azeri Türklerindeki destan kahramanı Köroğlu için de söylenmektedir (Jirmunskiy, 1961: 626). *Semek-i Ayyar Hikâyesi*, Begil Oğlu Emren'in Boyu ve *Köroğlu Destanı*'nın aynı destanın farklı varyantları olduğunu belirtmiş ki, bu bakımdan Büğdüz Emen ile Köroğlu arasındaki bu benzerlik de dikkat çekici bir ayrıntıdır.

Begil adının Oğuzların 24 boyundan biri olan *Beğdili* boyunun adını anımsattığını belirtmiştik. Belki de bu boy adını Begil'den alıyor olabilir (Eyüboğlu, 2019: 275). Büyük olasılıkla, Beğdili boyu tarihi süreç içerisinde, benzerleri birçok kez Türk tarihinde görüldüğü gibi, ikiye-üçe bölünmüş, böylece Büğdüz boyu da ortaya çıkmış olabilir. Veya Büğdüz boyundan Beğdili boyu ortaya çıkmış da olabilir.

10.-11. yüzyıllar arasında Kimek Federasyonu'nu oluşturan yedi boydan biri *İmi/İmir*'di (Divitçioğlu, 2015: 67). Emren ile İmi/İmir boyu arasında da bir bağlantı olabilir.

Birçok değerli araştırmacı ve biz, eser ve çalışmalarımızda Dede Korkut'un birçok tarihi bağlarını ortaya koymuştuk: Dede Korkut Destanları'nın en eski arkaik bazı varyantları M.Ö. 3. binyıla ait *Sümer* metinlerinde (Seydimbek, 2000: 50, 59-60; Ömeroğlu, 2002: 73, 80-81; Sultanzade, 2010: 480-483; Gezenfergızı, 2016: 652-654; Eyüboğlu, 2019: 310-311, 769-771) ve M.Ö. 1. binyıla ait antik çağ *Greks* metinlerinde (Baydur, 1951: 27-28; Boratav, 1958: 32; Boratav, 2012: 61-65; Jirmunskiy, 1961: 616-618; Ergin, 1989: 57; Kaya, 1995: 87-93; Şen, 2003: 602-609; Sina, 2004: 225-233; Abdulla, 2015: 27-30, 120-121, 182-183, 209-212, 256-266, 271-274, 297-298, 336; Merhan, 2016: 947; Eyüboğlu, 2019: 212-213, 244-245, 287-288, 311-313, 470-473) yer almaktadır; Dede Korkut, birçok anlatının oluşmasına kaynaklık etmiştir ve birçok destan, hikaye, efsane ve masal ile ilişkilidir. *Alpamış* (Paksoy, 1985: 620-622; Ergin, 1989: 50-51; Kaya, 1995: 87-93; Tural, 2000: XXI-XXII; Nısanbayev, 2000: 7; Konıratbayev, 2000: 156; Gülensoy, 2004: 81-82; Fedakar, 2004: 136-141; Bahadırova, 2005: 114-120; Üçüncü, 2006: 24, 52-53, 66-67; Eyüboğlu, 2019: 203-210), *Kozı Körpeş Bayan Sulu* (Avezov, 1997: 99; Aça, 2002: 16; Eyüboğlu, 2019: 210-211), *Köroğlu* (Tural

ve Nurmemmet, 1999: XXVII-XXVIII; Eyüboğlu, 2019: 375), *Oğuz Kağan* (Sümer, 1959: 363-368; Gökyay, 1973: CLIII, Ercilasun, 1994: 82-84, 87; Sakaoğlu, 1998: X; Genç, 2000: 169-170; Eyüboğlu, 2019: 122-126, 282-284, 381-383), *Kublandı/Koblandı* (Gökyay, 1973: CVIII-CX; Eyüboğlu, 2019: 422), *Ak Köbek* (Ercilasun, 1994: 82; Duymaz, 1996: 49-57; Eyüboğlu, 2019: 422-423) gibi birçok destan Dede Korkut'la yakından ilişkilidir; Dede Korkut'taki *Kanlı Koca*, *Uşun Koca*, *Duha Koca* vb. kişilerin adları eski Türk tarihindeki *Kanglı* (Gökyay, 1973: CX; Togan, 1982: 124; Özkan, 1997: 274-275; Margulan, 2000: 130-131; Kalafat, 2007: 226-230; Eyüboğlu, 2019: 344-351, 351-360), *Uşun* (Togan, 1982: 124; Gökyay, 1973: 329, CLVIII-CLIX, CLXXVI; Eyüboğlu, 2019: 330-332, 446-449, 480-482), *Daha* (Eyüboğlu, 2019: 297-317, 328-329) gibi eski Türk boylarının adlarıyla ilgilidir; Dede Korkut'taki Salur Kazan'ın Aruz ve Emen ile mücadelesi ile Çin kaynağı *Kiu T'ang-şu* ve *T'ang-şu*'daki Türgiş hükümdarı Su-lu Kağan (716-738)'ın iki beyi tarafından öldürülmesi olayları ve konuyla ilgili bazı kişilerin adları (*Ulaş* ile *U-çe-le*; *Toymaduk* ile *Tonyukuk*; *Dundar* ile *Tu-mo-tu/Du-mo-du* vb.) arasında büyük bir benzerlik vardır (Ercilasun, 2000: 158-159; Ercilasun, 2002: 30-33; Ercilasun, 2004b: 126; Eyüboğlu, 2019: 387-445); Dede Korkut'taki Bayındır Han ve Salur Kazan arasındaki akrabalık ilişkisi (Bayındır Han'ın kızı ile Salur Kazan'ın evli olması ve Bayındır Han'ın oğlu ile Salur Kazan'ın kızının evli olması) bire bir aynı şekilde *Kül Tigin Yazıtı*'nda 2. (*Doğu*) *Gök-Türk Devleti hükümdarı Bilge Kağan (716-734) ile Türgiş hükümdarı Su-lu Kağan (716-738)* arasında da vardır (Eyüboğlu, 2019: 255-275, 362-364, 387-445; Eyüboğlu, 2022b: 219-224); *Camıu't-Tevarih*, *Şecere-i Terakime* ve *Kitab-ı Diyarbekriyye*'de yer alan Oğuz şecerelerindeki birçok kişi (*Oğuz Han*, *Kün Han*, *Dib Yavkuy*, *Kuzı Yavı*, *Kayı İnal Han*, *Köl Erki*, *Tuman Han*, *Kayı Yavkuy* vb.) ve dönem, modern tarih bilgileriyle karşılaştırıldığında, Türk tarihindeki birçok kişi ve dönem ile bire bir örtüşmektedir (Sümer, 1959: 360; Togan, 1982: 118-125, 132-137; Gökyay, 1973: XL; Ercilasun, 2002: 26-28; Eyüboğlu, 2019: 118-166); Dede Korkut'ta geçen *Karadağlar*, *Aladağlar*, *Kazılık Dağı*, *Demirkapı*, *Amut Suyu*, *Gökçe Deniz*, *Kara Dere* vb. başta olmak üzere birçok yer adı eski Türklerin yaşadığı coğrafya ile örtüşmektedir; Dede Korkut'ta geçen birçok maddi-manevi kültür ürünleri Türk tarihindeki örnekleriyle bire bir aynıdır. Bütün bunlar ve daha birçok unsur Dede Korkut'un tarihi bağlarının oldukça güçlü olduğunu göstermektedir.

Begil Oğlu Emren'in Boyu'nun *Imra* adlı bir Türkmenistan varyantının olması, bu boyun tarihi köklerinin Oğuzlar'ın, Hazar'ın batısına, Anadolu-Azerbaycan'a göçlerinden daha önceye, henüz Orta Asya'da buldukları 10.-11. yüzyıllardan daha eski bir tarihe ait olduğunu göstermektedir:

Begil Oğlu Emren'in Boyu'nun Türkmenistan'da *Imra* adlı bir varyantı vardır (Erdem, 1998: 72-73; Erdem, 2005: 161). Melek Erdem'e göre, Türkmen varyantındaki Bekel, Dede Korkut Kitabı'ndaki Begil'dir. Türkmen varyantında Bayandır Han, Oğuzların güneybatı sınırını korumak için Bekel'i görevlendirmiştir. Bekel'in oğlu *Imra*, Dede Korkut Kitabı'nda Emre (Emren)'dir. Düşmanları Şaban Han ise Dede Korkut Kitabı'nda Şöklı Melik olarak geçmektedir (Erdem, 1998: 262).

Melek Erdem'e göre, Dede Korkut Kitabı'ndaki Begil Oğlu Emren'in Boyu ile Türkmen varyantındaki *Imra* Boyu temelde denktir. Aralarındaki bazı farklılıklar ise şunlardır: Dede Korkut Kitabı'nda gelen haraç Gürcistan'dan iken, Türkmen varyantında ise bundan söz

edilmez, güneybatı sınırının rahat olmadığı belirtilir; Dede Korkut Kitabı'nda Gürcistan'ın haracı olarak gelen silahları Bayındır Han kime vereceğini bilemeyip, ona Dede Korkut bunların sınırı koruyacak birine verilmesini tavsiye eder, Begil de bu işe razı olurken, Türkmen varyantında ise Bayandır Han, güneybatı sınırının rahat olmadığını, ne yapmak gerektiğini sorduğunda, Dana Bey adlı bir yaşlı kişi birtakım silahlar yapıp bunları sınırı koruyacak yiğide verilmesini tavsiye eder, Bayındır Han denileni yapar ve bu işe Bekel talip olur; Dede Korkut Kitabı'nda Begil, Berde'ye, Gence'ye varıp yurt tutar, Gürcistan ağzına varıp konaklarken, Türkmen varyantında ise Gorkut Ata, Bekel ve nökerlerini Oğuzların güneybatı sınırlarına kadar götürür; Türkmen varyantında Şaban Han'ın üç kez asker göndermesi ve her üçünde de akibetin aynı olması Dede Korkut Kitabı'nda yer almamaktadır; Türkmen varyantında Şaban Han'dan ve onun Şerip Ayyar'ı çağırıp onu casus olarak göndermesi sonucunda üç kez asker göndererek üç seferde de askerinin akibetinin aynı olması konusu Dede Korkut Kitabı'nda yer almamaktadır; Türkmen varyantında Şerip Ayyar'ın gidip olup biteni öğrenip geri gelmesi ve anlattıklarının üzerine Şaban Han'ın Oğuz'a casus göndermeye karar vermesi, Dede Korkut Kitabı'nda yer almamaktadır; Dede Korkut Kitabı'nda Bayındır Han'ın meclisinde Salır Kazan, Begil'in hünerini anlatır. Bayındır Han, hünerin attı mı, erde mi olduğunu sorduğunda erde olduğunu söylerler, Bayındır Han da attı olduğunu söyler. Bunun üzerine Begil küser giderken, Türkmen varyantında ise birisi kalkıp yiğidin marifetinin ata bağlı olduğunu söyler, bir başkası da Bekel'in kendisinde olduğunu söyler, tartışma Bayındır Han'a gider. O da marifetin yiğitte olduğunu söyler ve Bekel'e hediyeler verir; Dede Korkut Kitabı'nda düşman tekürü Şökli Melik, Türkmen varyantında ise Şaban Han'dır; Dede Korkut Kitabı'nda Begil oğlunu Bayındır Han'a gönderip Kazan Bey'in yardıma gelmesini isterken, Türkmen varyantında ise Bekel oğluna Bayındır Han'a haber göndermelerini söyler; Türkmen varyantında haberci, olan biteni Bayındır Han'a anlatır. Bayındır Han da İç Oğuz'un 12 hanlığıyla maslahatlaşır ve her hanlıktan 10 asker toplayıp gelmelerini söyler; Dede Korkut Kitabı'ndaki Allah'a yalvarma ve kafirin müslüman olması gibi dini hususlar, Türkmen varyantında görülmemektedir (Erdem, 1998: 291-297).

Naciye Yıldız'a göre, Türkmen varyantında, Imra Boyu (Begil Oğlu Emren'in Boyu)'nda, Dede Korkut Kitabı'ndaki Begil Oğlu Emren'in Boyu'ndan daha farklı bir giriş olduğu görülürken, avda Bekel'in ayağının kırılmasından sonraki olaylar Begil Oğlu Emren'in Boyu'ndaki gibi gelişir ve biter (Yıldız, 2000: 365-366).

Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda geçen birçok yer adı bu boyun tarihini Oğuzlar'ın Anadolu-Azerbaycan'a göçlerinden daha önceye, henüz Orta Asya'da buldukları 10.-11. yüzyıllardan daha eski bir tarihe götürmektedir:

Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda *Arku Beli Ala Dağ*'ın adı geçmektedir (Gökyay, 1973: 116, 117, 120) Dede Korkut Kitabı'nda *Arku* olarak geçen yer adı daima *Ala Dağ* ile birlikte geçmektedir (Gökyay, 1973: 332). Tarihte Orta Asya'da *Argu* olarak bilinen önemli bir bölge vardır: 8. yüzyıla ait, Turfan yakınlarındaki Hoço harabelerinde bulunan Uygurca yazılmış bir Mani metninde, Karluk Devleti'nin kuruluşu ile ilgili satırlarda, “*ç(e)rig Türk ulus, argu, tlas / Köğün içi-nte,yme yokarı kodı / ilgerü kirü atı iştilmiş yme / küsi sorulmuş kutluğ ulus / (asker Türk milleti, Argu, Talas / vadisi içinde, Ve yukarı-aşağı / ileri-geri adı duyulmuş ve. / şöhreti sorulmuş şanlı ulus)*” ifadesinde ve “*yme (a)ltun argu / ... (ulus Kasu hanı ordu (ve asil argu / ... milleti Kasu hanı, Ordu)*” ifadesinde *Argu*'nun adı geçmektedir. Metinde, Karluk

hükümdarı, Çiğil beyi Arslan İl-tirgük (Alp Tarhan Beg)'e aynı zamanda *Altun Arđu* halkının ve *Kaşa* şehrinin de Hanı deniyordu, ayrıca o, Çiğil ve Ordu kentlerinin de hükümdarıydı ve “(bütün) Türklerin başı ve büyüğü” anlamına gelen “*Uluğ Türkdün Praşdanki*” olarak da tanıtılmıştır. Arslan İl-tirgük, Talas (Taraz) ve *Argu* sahalarında ve Yedisu vadilerinde, yani Karluklar'a ait olan arazi üzerinde hükümdarlık yapmıştı, Uygur hükümdarı İl-tutmuş (759-780)'in çağdaşydı (Gabain, 1950: 374). 11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmud, bu coğrafi alanı “*argu. İki dağ arası. Buradan hareketle Tiraz (Talas) ile Balasagun arasındaki ülkeye argu denir, çünkü bu bölge iki dağ arasındadır*” şeklinde açıklamıştır (Kaşgarlı Mahmud, 2005: 148). *Aladağlar*, Orta Asya'da Tanrı Dağları'nın büyük bir kolunu oluşturan dağlardır, Tanrı Dağları'nın kuzey ve batı kolunda yer alırlar. Bu bölgede *Aladağlar* adını taşıyan ve Tanrı Dağları'nın bir bölümünü oluşturan birçok dağ sırası vardır. Dede Korkut'ta geçen *Ala Dağ*, Orta Asya'da bugün de aynı adı taşıyan dağlardır. *Arku Beli Ala Dağ* ifadesinden tarihi olarak *Argu* beli olan, bugünkü Kazakistan-Kırgızistan sınırları boyunca uzanan ve *Karadağlar* ile kesişen *Talas Aladağları* ve *Kırgız Aladağları* (ve *İli Aladağları* ile *Yedisu (Cungar) Aladağları*) kastedilmiştir. Bu bölge tarih boyunca Saka, Kanglı, Usun, Batı Hun, Batı Göktürk ve Türgişlerin merkez bölgelerinden biri olmuştur.

Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda *Demür Kapu Dervendi*'nin adı geçmektedir (Gökyay, 1973: 119). Türk Tarihinde çok sayıda yer *Demirkapu/Derbent* olarak bilinmektedir. Bu yerler özellikle de çeşitli Türk devletlerinin diğer kavimlerle sınır bölgelerini oluşturunuyordu. Milattan Önceki dönemlerden başlayarak, İskit/Sakalar, Hunlar, Kanglılar, Göktürkler, Batı Göktürkleri, Türgişler, Hazarlar, Oğuzlar gibi çok sayıda Türk boy ve devletleri, bu *Demirkapu*'ları aşmak için akınlar düzenlerlerdi ki, bütün bu hatıralar destanlara ve Dede Korkut'a yansımıştır. Bu *Demirkapu*'lardan ikisi çok ünlüdür ve Dede Korkut'ta adı geçen *Demirkapu*'lar bunlardır: 1) Orta Asya'daki (Amu Derya) *Demirkapu*: İlki ve en önemlisi, günümüzde Özbekistan'ın en güneyinde, Afganistan ve Tacikistan sınırlarının kesişim yerinde, Amu Derya'nın kıyısına yakın bir yerde yer alan *Demirkapu*'dır. 2) Hazar Denizi'nin batısındaki (Kafkasya) *Demirkapu*: Hazar Denizi'nin batısında, Azerbaycan'ın kuzeyinde, bugünkü Rusya'ya bağlı Dağistan'da yer alan *Derbent*'tir.

Tarihi kaynaklarda *Demirkapu* hakkındaki bilgiler çoktur. Makale sınırını aşmamak için burada sadece bir iki örnek vereceğiz: *Kül Tigin Yazıtı*'nda Bilge Kağan, birçok yerde *Demirkapu*'dan bahsetmiştir ki, *Demirkapu*'nın Türkler için önemini ortaya koymaktadır: *Kül Tigin Yazıtı*'nda, Bilge Kağan, şöyle demektedir: “*Kurığaru Yençü Üç(üz) keçe Temir Kapığka teği süledim*” (*Batıda İnci (Sır Derya) ırmağı(nı) geçerek Demir Kapı'ya kadar ordu sevk ettim*) (Kül Tigin Yazıtı, G3-G4; Tekin, 1998: 34-35). *Kül Tigin Yazıtı*'nda, Bilge Kağan, şöyle demektedir: “*Soğdak bodun iteyin tiyin Yinçü üğüzüğ keçe Temir Kapığka teği süledimiz*” (*Soğdak halkını düzene sokayım diye İnci (Sır Derya) ırmağını geçerek Demir Kapı'ya kadar sefer ettik*) (Kül Tigin Yazıtı, D39; Tekin, 1998: 48-49).

Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda *Dokuz Tümen Gürcistan*'ın adı geçmektedir (Gökyay, 1973: 115, 117). Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda *Gürcistan*'ın adı geçerken, Türkmen varyantındaki Bamsım Birek Boyu'nda ise bu yer adı yoktur. Dede Korkut Kitabı'nda Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda gelen haraç *Gürcistan*'dan iken, Türkmen varyantındaki İmra Boyu'nda ise bundan söz edilmez, güneybatı sınırının rahat olmadığı belirtilir (Erdem, 1998: 280, 292). *Dokuz Tümen Gürcistan* ifadesi ile, *tümen*'in “on

bin” anlamında bir sıfat olduğu düşünöldüğünde, “*doksan bin asker çıkartan Gürcistan*” anlamına geldiği söylenebilir. Burada aslında Dede Korkut’un tarihi ile ilgili dikkat çekici bir ayrıntı vardır; Orta Asya’da, Göktürk-Türgiş döneminde, güneybatı sınırında *Demirkapı* ve *Gur*, *Garcistan* bölgeleri bulunuyordu ki, Dede Korkut Hikâyeleri’nin Orta Asya’da ortaya çıktığının bir yansımasıdır. *Orhun Yazıtları*’nda ve Dede Korkut’ta adı geçen ünlü *Demirkapı*, tarihi *Garcistan* bölgesindedir. Orta Asya’daki tarihi *Gur*, *Garcistan* bölgelerinin adı Anadolu-Azerbaycan coğrafyasında mahallileşerek Dede Korkut Kitabı’na *Gürcistan* olarak yansımıştır.

Gur ve *Garcistan*, Orta Asya’da yer alan önemli tarihi bölgelerdir: İbn Hurdazbih (ö:912-913)’in *El-Mesalik ve’l-Memalik* (y:885-886) adlı eserine göre, Belh-Yukarı Toharistan Yolu bölgesindeki, *Garşistan*’ın haracı 100.000 dirhemdi, koyundan 2.000 baştı (İbn Hurdazbih, 2008: 43). Eserin *Horasan’da ve Doğu’da Kullanılan Hükümdar Lakapları* bölümünde, *Garşistan* meliklerine *Berazbende* dendiği belirtilmiştir (İbn Hurdazbih, 2008: 45). *Hudud El-Alem* (y:982)’e göre, *Horasan* ülkesinde, Cüzcanan, doğusunda Belh’e ve Toharistan’a uzanıyordu, Bamiyan’a kadar iniyordu. Güneyinde *Gur* ve Bust’e uzanıyordu. Batısında *Garcistan* ve oranın merkezi Bashin’den aşağı Merv’e kadar uzanıyordu. Kuzeyinde Ceyhun bulunuyordu. Buranın hükümdarı Afridhün’ün soyundan geliyordu. Bu hükümdara Horasan’da *Cüzcanan Meliki* deniyordu. *Garcistan* ve *Gur* sınırları içindeki bütün liderler bu hükümdara bağlıydı. Horasan ülkesinde yer alan *Garcistan*’ın en önemli kenti Buşin’di. Buranın liderine *şar* deniyordu. Birçok tahıl üretiliyordu, arazileri boldu ve zengindi. Dağlık bir bölgeydi. Sakinleri barışçıl ve iyi kalpliydi. Halkı çoban ve çiftçiydi (Orhan, 2007: 87-88) *Gur* adı Herat’ın doğu ve güneydoğusunda ve *Garcistan* ile Guzman’ın güneyindeki dağlık bölgeye verilmiştir (Barthold, 1990: 360). *Garcistan*’ın dağ eteğini kapsayan *Demir Kapı* aşağı Toharistan bölgesinde yer almaktadır (Gibb, 2005: 23’ten aktaran Dadan, 2006: 31-32). Harizmşah Devleti’nin kurucusu Harizmşah Atsız’ın büyük babası Anuş-tegin Garca (Garça), Selçuklu emirlerinden Bilge-tegin’in (Bilge Beg) kölesiydi. Bilge-tegin onu *Garcistan*’dan satın aldığı için kendisine bu lakap verilmişti (Barthold, 1990: 345). 14. yüzyılda yazılan *Camiu’l-Tevarih*’de Karluklar, *Garcistan* ve Hindu Kuş Dağları çevresinde yaşar bir halde gösterilmiştir (Sümer, 1959: 368). *Şehname*’deki Türk kahramanı Afrasiyab’ın, yani Türkçe adıyla Alp Er Tunga’nın, İnan ve Hint fütuhâtı sırasında karargahı Orta Asya’da, bugünkü Afganistan’ın ortasında yer alan *Gurçestan*’da idi (Togan, 1982: 125-127). *Camiu’l-Tevarih*’de, Oğuz Han’ın Türkistan’daki *Gur*, *Garcistan* ve o tarafları ele geçirdiğinden, Oğuz’un askerlerinin bütün *Gur* vilayetini, *Garcistan*’ı, Gazne, Zabil ve Kabil’e kadar il yapıp ele geçirdiklerinden bahsedilmiştir. Dünyanın birçok yerini ele geçiren Oğuz Han, ülkesine dönerken çabuk gitmek için *Gur* ve *Garcistan* yoluyla hareket etmişti (Togan, 1982: 22, 47). *Şecere-i Terakime*’ye göre, Oğuz Han, Belh’i aldıktan sonra, *Gur*’u da almıştı. *Gur*’da çok kar yağmıştı. Oğuz Han, burada Karlık’a ad koymuştu. *Gur* şehri Belh’e bağlıydı (Ebülğazi Bahadır Han, 1974: 34-36). *Oğuznamelerde* ayrıntılı olarak geçen, Oğuz Han’la ilişkilendirilen, *Oğuzname* geleneğinde önemli bir yeri olduğu ve Oğuzların hatıralarında önemli bir yer tuttuğu anlaşılan *Gur*’un, *Garcistan*’ın, Oğuz Han’ın fetih güzergahından ve adları *Garcistan* ile birlikte geçen, *Gur*, Gazne, Zabil ve Kabil yer adlarından, Orta Asya’da tarihi *Garcistan* bölgesinde olduğu açıkça görölmektedir. Dede Korkut Kitabı’nda adı *Gürcistan* olarak geçen yer, Batı Göktürk-Türgişlerin Farsi kavimlerle sınırını teşkil eden Orta Asya’daki tarihi *Garcistan* bölgesi olup, ünlü *Demirkapı* da bu bölgeye çok yakında yer almaktadır. Dede Korkut Kitabı’nda *Gürcistan* adının geçtiği

üç boy; Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Begil Oğlu Emren'in Boyu, Milattan Önceki dönemlerde Türklerin bu bölgeye yaptıkları akınların hatıralarından kalıntılar da taşımakla birlikte, Göktürklerin-Türğişlerin tarihi *Garcistan* ve *Demirkapı* bölgelerine yaptıkları akınların hatıralarını taşımaktadır.

Begil Oğlu Emren'in Boyu da dahil olmak üzere Dede Korkut Kitabı'nda *Kara Dağ*'ın/ *Kara Dağlar*'ın adı on bir boyda geçmektedir (Gökyay, 1973: 236). Dede Korkut Kitabı'nda (Gökyay, 1973: 335) bu dağların adı, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy ve Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda *Karacuk* olarak da geçmektedir. Dede Korkut'ta adı geçen *Karadağ/Karacuk*, Türklerin/Oğuzların anayurdu Orta Asya'da, Sir Derya boylarında uzanan *Karadağlar (Karataw)*'dır: Kaşgarlı Mahmud'un Oğuz şehri olarak belirttiği *Karacuk*, esere göre hem Fârâb kentinin hem de Oğuz ülkesinin adıydı (Sümer, 1972: 34, 38). Aybek ed-Devadari (ö:1336), 1310 yılında tamamladığı, içerisinde *Ulu Han Ata Bitiği*'nin özetini verdiği *Dürerü't-Tican ve Gurerü Tevarih-i'z-Zaman* adlı eserinde Türkler arasındaki *Kara Dağ* hakkındaki birçok rivayeti aktarmıştır. Buna göre Türklerin atası Ulu Ay Ata ve Ulu Ay Ana, Ulu *Kara Dağ*'daki büyük bir mağarada yaşam bulmuş ve onlardan zamanla Türkler türemiştir (Demir, 2017: 73-89). Günümüzde Kazakistan'da Sir Derya Irmağı'na paralel bir şekilde uzanan *Kara Tav* sıradağları Dede Korkut'taki "*karşı yatan Kara dağ*" yahut *Karacuk Dağ*'dır (Togan'dan aktaran Gökyay, 1973: CIII-CIV). Dede Korkut'ta geçen *Karacuk* adı ile Oğuzlar'ın Sir-Derya boylarındaki ünlü sıradağları kastedilmiştir (Sümer, 1972: 384). Kazakistan'da Sir Derya'ya paralel bir şekilde uzanan *Karataw/Karadağlar*, Dede Korkut'taki ünlü *Kara Dağlar/Karacuk*'dur (Eyüboğlu, 2019: 430).

Begil Oğlu Emren'in Boyu da dahil olmak üzere Dede Korkut Kitabı'nda *Kazılık Dağı*'nin adı altı boyda geçmektedir (Gökyay, 1973: 336). Kırgızların *Manas Destanı*'nin devamı olan *Semetey Destanı*'nda Dede Korkut'un ve *Kazılık Dağı*'nin adları geçmektedir (Erdem, 1998: 317). Dede Korkut'ta adı geçen *Kazılık Dağı*, Türklerin/Oğuzların anayurdu Orta Asya'dadır: Zeki Velidi Togan, *Kazıgurt*'u Orta Asya'daki aynı adla bilinen dağ ve kasaba olarak belirttikten sonra, Ahmed Yesevi'nin halifesi İsmail ve İshak Ata'ların *Kazıgurt*'a mensup olduğunu söylemiştir (Togan, 1982: 81). Orhan Şaik Gökyay, *Kazılık Dağı*'nı, "*Taşkent'le Sayram arasında bir küçük dağ*" olarak belirtmiştir (Gökyay, 1973: 336). Faruk Sümer'e göre, gerek Azerbaycan, gerek Doğu Anadolu'da *Kazılık Dağı* adlı bir dağ, eski ve yeni kaynaklarda görülmemektedir. Bu dağın da Türkistan'da olması pek muhtemeldir. *Kazılık Dağı*'nin adı *Manas Destanı*'nda da bir yerde geçmektedir. *Kazgurd*, Oğuzlar'ın yurtlarındaki ünlü dağlardan birisi olup, Sirderya boylarındaki *Karacuk*, yani bugünkü *Karataw* sıra dağlarının bir kısmı olmalıdır (Sümer, 1959: 366, 410). Alkey Margulan'a göre, Dede Korkut'ta geçen yerlerden *Kazılık* bugünkü Kazakistan'dadır. *Kazılık* adı, *Manas Destanı*'nda da vardır. Kazakistan'da, Çimkent ilinde, kutsal bir yer olarak görülen, *Kazıgurt Mağarası* vardır (Margulan, 2000: 142-143). Saadettin Gömeç, *Kazılık Dağı*'nı bugünkü Türkistan'da, Güney Kazakistan bölgesinde küçük bir dağ, Tanrı Dağları'nın batıya doğru uzanan kollarından biri olarak belirtmiştir. *Manas Destanı*'nda da geçmesi bunu doğrular niteliktedir (Gömeç, 2009: 212). Türkmenistan varyantında, Dede Korkut Kitabı'nda bulunmayan Dışoğuzların Gever Hanlığına Karşı Köreşi Boyu'nda, Oğuzlar ile Gever Hanlığı arasındaki mücadelelerde, Gazılık Hoca, Gever Hanlığı'na vekil olarak gönderilmiştir (Erdem, 1998: 262). *Kazılık Koca*'nın adı, dolayısıyla *Kazılık* adı Türkmenistan varyantında da geçmektedir.

Dede Korkut'ta adı geçen nl *Kazılık Dağı*'nın, bugünkü Tanrı Dağları ve onun bir kolu olan Aladağlar ve Aladağlar'ın batıdaki en uç noktası olan *Kazıgurt Dağı* olduğu anlaşılmaktadır. Orta Asya'da Türk toplulukları arasındaki çeşitli efsanelerde, dünyanın merkezi olarak *Sir Derya*'nın gösterilmesi, insanlığın ilk olarak *Karadağ*'da ortaya çıktığına inanılması, bu bölgede yer alan binlerce yıllık mağara ve arkeolojik materyallerin bulunması, tarihin en eski devirlerinde Türkler için bu bölgenin önemini ortaya koymaktadır. Günümüzde Kazakistan'da Çimkent'in güneyi ile Özbekistan'ın başkenti Taşkent'in kuzeyi arasındaki, Kazakistan-Özbekistan sınır bölgesinde yer alan *Kazıgurt Dağı*, Tanrı Dağları'nın bir kolu olan *Aladağlar*'ın batıdaki u noktasını oluşturmakta olup, bu dağ silsilesinin en eski adlarından birini yansıtır olmalıdır.

1.6. st Tabaka

Begil Oğlu Emren'in Boyu'nun, en st tabakası sonraki dönemlerle ilgilidir.

Viktor Maksimoviç Jirmunskiy'e göre, Emren'in adı belki de Kafkas asıllıdır ve Kafkasya protemesi, Gürcistan ve Kuzey-Kafkasya halklarının destan ve folklorunda geçen Amiran veya Amram'ı hatırlatmaktadır. Bu ad günümüzde de halk arasında yaşamaktadır (Jirmunskiy, 1961: 617-618; Gökyay, 1973: CLX). şamil Cemşidov'a göre, Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda, Oğuzların yaşadığı yerler, Berde-Gence-Gürcistan sınırı istikamet çizgisinin arkasıdadır. nkn, Begil'in Oğuz'dan göç edip Gürcistan sınırına gittiği yolda Oğuz ile Berde arasında bir kent olsaydı, onun adının mutlaka geçmesi gerekirdi (Cemşidov, 1961: 123'den aktaran Gökyay, 1973: CL). Avelbek Konıratbayev'e göre, Begil Oğlu Emren'in Boyu Kafkasya'da teşekkül etmiştir (Konıratbayev, 2000: 165).

Eski Türklerin yaşadıkları yerlerde ortaya çıkan arkeolojik buluntular, tarihi kaynaklardaki bilgiler, bu konuda araştırmacılarca yapılan çok sayıda değerlendirme eski Türklerin inanışları konusunda önemli bilgiler sunmuştur. Vasiliy Vladimiroviç Barthold (Barthold, 2004: 17), Wilhelm Radloff (Radloff, 1956: 3; Radloff, 2012: 15), Yusuf Ziya Yörükan (Yörükan, 2014: 11), Abdülkadir İnan (İnan, 1976: 8; İnan, 1986: 1), Jean Paul Roux (Roux, 2011: 116-117), Peter Benjamin Golden (Golden, 2012: 21), Yaşar oruhlu (Çoruhlu, 2015: 17), Fuzuli Bayat (Bayat, 2006: 21) gibi çok sayıda önde gelen araştırmacı, eski Türklerin din ve inanışlarını *şamanizm (Kamlık/şamanlık)* olarak nitelendirmişlerdir. Eski Türkler *Kamlık/şamanizm* inanışlarına, kültür ve medeniyetine sahiptiler.

Eski Türklerin ve atalarının; yaşadıkları coğrafyanın ve yaşamın bir ürünü olarak ortaya çıkan; eski çağlara uzanan; Natrizm, Animizm ve Totemizm ile harmanlanmış; atalar, gök, yer, dağ, ağaç, su, ateş vb. kültlerinin önemli bir yer tuttuğu; by, kehanet, fal vb. unsurların yer aldığı; tanrılar panteonunun bulunduğu; binlerce yıllık bir geçmişe sahip; Kamlık/şamanizm inanışlarından, kültür ve medeniyetinden; aralarında ortaklıklar olmakla birlikte çok sayıda farklılığın olduğu; farklı bir coğrafya ve yaşamın ürünü olan; İslam inanışlarına, kültür ve medeniyetine geçişleri ve bu süreçte yaşanılan bazı değişimler ve dönüşümler, bunların insan yaşamına, inanışlarına, anlatılara ve tiplere etkileri; eski Türklerin yüzyıllar boyu süren ve hatta günümüzde bile devam eden, kimi zaman sancılı kimi zaman daha kolay gerçekleşen, tarihte ve günümüzdeki Türk toplumlarında farklı oranlarda ve etkilerde gerçekleşen, iki farklı kültür ve medeniyet arasındaki bu dönüşüm süreci, bütün Dede Korkut Boyları'nın st tabakasının şekillenmesinde etkili olmuştur (Eyüboğlu, 2022: 77).

2. Sonuç

Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda en eskisi tarihin derinliklerine uzanan birçok tarihi-destani-efsanevi-mitolojik tabaka bulunmaktadır. Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda tarihi-coğrafi-edebi-kültürel olarak başlıca iki tabaka bulunmaktadır: *Alt Tabaka* ve *Üst Tabaka*. Alt Tabaka *En Eski Devirler Tabakası*, *İskit/Saka-Hun-Kanglı-Usun Tabakası*, *Göktürk-Türgiş Tabakası*, *Oğuz Tabakası*'ndan oluşmaktadır.

Begil Oğlu Emren'in Boyu'nun eski devirlere, Milattan Önceki birkaç binli yıllara uzanan bir en alt tabakası olabilir. Anlatının mitolojik kökleri olabilir. Çünkü, Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda ata ve geyiğe vurgu yapılmaktadır. Bu bakımdan bu boyun en alt tabakasında Türk tarihinin en büyük dönemeçlerinden biri olan geyik kültüründen atlı kültüre geçişin bir yansıması yer alıyor olabilir. Destanda geyiğin ve atın önemli bir yer tutması, destanın geyik kültür ve medeniyetinden atlı kültür ve medeniyetine uzanan, yüzlerce, binlerce yıllık bir geçiş dönemini yansıtan bir alt katmanı olduğunun bir yansıması olabilir. Geyik ile ilgili bazı epitotlar Dede Korkut'un Türkmen varyantında da vardır.

Mergen adı Türk destanlarında ve onların varyantlarında oldukça kökleşmiş olup çok yaygındır. Begil Oğlu Emren'in Boyu'ndaki *Emren*, tarihin derinliklerinden gelen ve Orta Asya'da geniş yayılım gösteren *Mergen* destanlarının, efsanelerinin Dede Korkut varyantıdır. *Semek-i Ayyar*'da (y:1189) *Ermen*, Dede Korkut Kitabı'nda (y:15.-16. yy.) Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda *Emren* ve ayrıca *Emen*, Türkmenistan varyantında (y:20. yy.) Imra Boyu'nda *Imra*, Korkut'un Kabri Kazıldı Boyu'nda *Mergen* olarak geçen bu adın hatıraları tarihin derinliklerinden gelmektedir.

Begil Oğlu Emren'in Boyu'nun İskit/Saka-Hun-Kanglı-Usun dönemine uzanan bir alt tabakası olabilir. Özellikle destanın İskit-Saka-Hun-Kanglı-Usun dönemine uzanan kökleri olan *Köroğlu Destanı*'yla olan ilgisi, Begil Oğlu Emren'in Boyu'nun da bu döneme uzanan bir alt tabakası olduğunu düşündürmektedir.

Begil Oğlu Emren'in Boyu'nun bir alt tabakası Göktürk-Türgiş dönemiyle ilgilidir. Özellikle bu tabaka destanda önemli bir yere sahiptir. Begil, Emren, Dede Korkut, Bayındır Han, Salur Kazan ve diğer Oğuz beylerinin birçoğu bu tabakaya aittir. Bu tabakada, eğer alt tabakalardan gelen kökler varsa, onlar tarihileşme ve sonra da destanlaşma sürecine girmiştir. Dede Korkut'taki Begil Oğlu Emren'in Boyu açık bir şekilde, Türk Dünyası'nın en büyük destanlarından biri olan *Köroğlu Destanı*'yla ilgilidir. Bilindiği gibi tıpkı Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda olduğu gibi *Köroğlu Destanı*'nda da ata büyük vurgu yapılmaktadır. *Semek-i Ayyar Hikâyesi*, Dede Korkut'taki Begil Oğlu Emren'in Boyu'nun ve aynı zamanda Türk destanları arasında önemli bir yeri olan *Köroğlu Destanı*'nın tespit edilmiş en eski varyantıdır. Begil Oğlu Emren'in Boyu ve *Köroğlu Destanı*, farklı Oğuz/Türk boylarının olaylara farklı bakış açılarını yansıtmaktadır.

Begil Oğlu Emren'in Boyu'nun bir alt tabakası Oğuz dönemiyle ilgilidir. Begil Oğlu Emren'in Boyu'nun, Oğuz tabakasında; Oğuz etnikleşmesi gerçekleşmiş; Oğuz Eli, Oğuzlar vb. unsurlar yaygınlık kazanmış; destanın bu varyantı Oğuzlar arasında yayılmıştır.

Begil Oğlu Emren'in Boyu'ndaki *Emren* ile Dede Korkut'ta Dış Oğuz beyleri arasında adı geçen *Büğüz Emen* destanın alt tarihi katmanlarında aynı kişidir. Aynı tip zamanla varyantlaşarak iki ayrı kişi haline gelmiştir.

Begil Oğlu Emren'in Boyu'nun *Imra* adlı bir Türkmenistan varyantının olması, boydaki birçok yer adı, bu boyun tarihi köklerinin Oğuzlar'ın, Anadolu-Azerbaycan'a göçlerinden daha önceye, henüz Orta Asya'da buldukları 10.-11. yüzyıllardan daha eski bir tarihe ait olduğunu göstermektedir.

Begil Oğlu Emren'in Boyu'nun en üst tabakası sonraki dönemlerle ilgilidir.

3. Kaynakça

- Abdulla, K. (2015). *Mitten Yazıya veya Gizli Dede Korkut*. Akt. Ali Duymaz. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Aça, M. (2002). *Kazak Türklerinin Destanları ve Destancılık Geleneği*. Konya: Kömen Yayınları.
- Agacanov, S. G. (2015). *Oğuzlar*. Çev. Ekber N. Necef ve Ahmet Annaberdiyev. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Ata Yıldız, N. (2015). *Türk Dünyası Destancılık Geleneği ve Destanlar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Avezov, M. (1997). "Kozı Körpeş-Bayan Sulu", akt. Zeyneş İsmail, Ahmet Güngör, *Bilig*, S. 5, s. 93-106.
- Bahadırova, S. (2005). "Dede Korkut Kitabı ve Alpamış Destanı'nın Karakalpak Varyantı", akt. Pınar Dönmez Fedakar, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. V, S. 1, 113-120.
- Barthold, V. V. (1990). *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*. Haz. Hakkı Dursun Yıldız. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Barthold, V. V. (2004). *Orta Asya Türk Tarihi -Dersleri-*. Ankara: Çağlar Yayınları.
- Bayat, F. (2006). *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Baydur, S. Y. (1951). "Evrıpides'in Alkestis'i - Dede Korkut'un Deli Dumrul'u", *Türk Dili*, S. 1, s. 27-28.
- Bekki, S. (2002). "Altay-Türk Destancılık Geleneği ve Maaday-Kara Destanı", *Türkler*, edit. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, C. 3. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. s. 569-579.
- Boratav, P. N. (1958). "Dede Korkut Hikayelerindeki Tarihi Olaylar ve Kitabın Telif Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, C. XIII, S. 48, s. 31-62.
- Boratav, P. N. (2012). *Türk Mitolojisi / Oğuzların - Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi*. Çev. Recep Özbay. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Çoruhlu, Y. (2015). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık.
- Dadan, A. (2006). *Taberî Tarihindeki Türklerle İlgili Rivâyetlerin Tespiti ve Değerlendirilmesi (Hz. Peygamber Döneminden Emevîler'in Sonuna Kadar)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Selçuk Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Demir, N. (2017). *Ulu Han Ata Bitiği - Türklerin En Eski Destanı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Divitçioğlu, S. (2015). *Sekiz Türk Boyu Üzerine Bazı Gözlemler*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Duymaz, A. (1996). "Kıpçak Sahası Türk Destanlarında Bir Oğuz Alpi: Salur Kazan", *Milli Folklor*, S. 31-32, s. 49-59.
- Ebülgazi Bahadır Han (1974). *Türklerin Soy Kütüğü (Şecere-i Terakime)*. Haz. Muharrem Ergin. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser Serisi.
- Ekici, M. (2019). *Dede Korkut Kitabı Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası, Soylamalar Ve 13. Boy, Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi, Orijinal Metin (Tıpkıbasım), Transkripsiyon, Aktarma*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- Ercilasun, A. B. (1994). "Dede Korkut Kitabı ile Oğuz Destanı Arasındaki Múnasebetler", I. Sovyet-Türk Kollokyumu, Bakü, 1-8 Temmuz 1988; *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1988, TDK Yay., Ankara, 1994, s. 69-89.
- Ercilasun, A. B. (2000). "Dede Korkut'taki Olayların Zamani", *Uluslararası Dede Korkut Bilgi şöleni (Ankara, 19-21 Ekim 1999) Bildirileri*, haz. Alev Kahya Birgöl ve Aysu şimşek Canpolat. Ankara: AKM Yayınları. s. 157-160.
- Ercilasun, A. B. (2002). "Salur Kazan Kimdir?", *Milli Folklor*, S. 56, s. 22-33.
- Ercilasun, A. B. (2004). "Zikredilen şahıslara Dayanılarak Dede Korkut Boylarının Kronolojik Sıralanması", II. Milletlerarası Dede Korkud Kollokyumu (Bakü, Azerbaycan, 21-26 Aralık 1998); *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1998/I, TDK Yay., Ankara, 2004, s. 61-69.
- Ercilasun, A. B. (2004b). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2015). "Oğuz Adının Etimolojisi", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Oğuzlar / Dilleri, Tarihleri ve Kùltürleri 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu (Ankara, 21-23 Mayıs 2014) Bildirileri*, edit. Tufan Gündüz ve Mikail Cengiz. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları. s. 15-20.
- Erdem, M. (1998). *Dede Korkut Türkménistan Varyantları*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Erdem, M. (2005). "Dede Korkut Destanlarının Türkménistan Varyantının Yazma Nùshalarla İlişkisi Üzerine", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 4 (Aralık 2005), s. 158-188.
- Ergin, M. (1964). *Dede Korkut Kitabı / Metin - Sözlük*. Ankara: Türk Kùltürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Ergin, M. (1989). *Dede Korkut Kitabı I. / Giriş - Metin - Faksimile*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- Eyüboğlu, D. C. (2019). *Korkut*. İstanbul: Cinius Yayınları.
- Eyüboğlu, D. C. (2021). Dede Korkut'taki Karacuk Çoban. *Oğuz-Türkmén Araştırmaları Dergisi*, 5 (2), 134-179.
- Eyüboğlu, D. C. (2022). Dede Korkut'taki Deli Dumrul. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 6 (1), 64-86.
- Eyüboğlu, D. C. (2022b). Dede Korkut'taki Kara Budak Üzerine Bir Değerlendirme. *Anasay*, (19), 213-240.
- Fedakar, S. (2004). "Alpamış Destanı Ve Dede Korkut Kitabı'nda Kahramanların Ortaya Çıkışı", *Milli Folklor*, S. 61, s. 134-141.
- Gabain, A. V. (1950). "Köktürklerin Tarihine Bir Bakış, III", çev. Saadet Çađatay, *Ankara Ü. Dil ve Tarih-Cođrafiya Fakùltesi Dergisi*, C. 8, S. 3, s. 373-379.
- Genç, R. (2000). "Kùltür Tarihimizde Destanların Yeri ve Dede Korkut'taki Olayların Zamani Üzerine", *Uluslararası Dede Korkut Bilgi şöleni (Ankara, 19-21 Ekim 1999) Bildirileri*, haz. Alev Kahya Birgöl ve Aysu şimşek Canpolat. Ankara: AKM Yayınları. s. 169-174.
- Gezenfergızı, A. (2016). "Oğuz Destanı "Kitabı Dede Korkut"un İzleri Kıpçak Kökenli Kumuklar'ın Yırlarında ve Sümer Metinlerinde", III. *Uluslararası Türk Dünüyası Kùltür Kongresi "Dede Korkut ve Türk Dünüyası" (Çeşme-İzmir, 19-23 Ekim 2015) Bildiriler Kitabı*, 2. cilt, edit. Metin Ekici vd. İzmir: Ege Üniversitesi. s. 651-656.

- Golden, P. B. (2012). *Türk Halkları Tarihine Giriş*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gökay, O. Ş. (1973). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.
- Gömeç, S. (2009). “Dede Korkut Kitabında Geçen Tartışmalı Bazı Yer Adları Üzerine”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 4 (2009), s. 210-217.
- Gülensoy, T. (2004). “Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek, Deli Dumrul, Salur Kazan ve Tepegöz Boylarının Anadolu Varyantları ve Dede Korkut Hikayeleri Coğrafyasının Tespiti Sorunu”, II. Milletlerarası Dede Korkut Kollokyumu (Bakü, Azerbaycan, 21-26 Aralık 1998); *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1998/I, S. 41, TDK Yay., Ankara, 2004, s. 81-92.
- Gültepe, N. (2013). *Türk Mitolojisi - Yeni Araştırmalar Işığında*. İstanbul: Resse Yayınları.
- İbn Hurdazbih (2008). *Yollar ve Ülkeler Kitabı*. Çev. Murat Ağarı. İstanbul: Kitabevi.
- İnan, A. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Jirmunskiy, V. M. (1961). “Kitabı Korkud” ve Oğuz Destanı Geleneği”, çev. İsmail Kaynak, *Türk Tarih Kurumu Belleten*, S. 100, s. 609-629.
- Kalafat, Y. (2007). *Balkanlar’dan Uluğ Türkistan’a Türk Halk İnançları - II*. Ankara: Berikan Yayınları.
- Kanar, M. (1998). “Hikâye (Fars Edebiyatı)”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, cilt: 17, s. 485-487.
- Kâşgarlı Mahmûd (2005). *Divânü Lugâti t-Türk*. İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Kaya, D. (1995). “Alpamış Destanı”, *1995 Dünya Hoşgörü-Manas-Abay Yılı VII. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri ve Türk Dünyası Kültür Kurultayı (Kırkkale 9-11. 6. 1995) Bildirileri*, s. 87-93.
- Kemaloğlu, M. (2019). *Dede Korkut (Destan İçre Tarih)*. Ankara: Raf Kitabevi.
- Konıratbayev, A. (2000). “Korkut Ata Hakkında”, akt. Dinara Düysebayeva, *Kazakistan’da Dede Korkut*, haz. Abdimalik Nisanbayev vd. Ankara: AKM Yayınları. s. 147-182.
- Köprülü, F. (1976). *Türk Edebiyatı’nda İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Maksudov, F. (2018). “Tanrı Dağları ve Çevresinde Konargöçer Kültürü”, *Altaylardan Toroslara Konargöçer Türkler*, Edit. Mustafa Gökçe, Eren Fehmi Eroğlu. Muğla: Muğla Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, s. 87-105.
- Margulan, A. (2000). “Korkut: Efsane ve Hakikat”, akt. Banu Muhyayeva, *Kazakistan’da Dede Korkut*, haz. Abdimalik Nisanbayev vd. Ankara: AKM Yayınları. s. 123-146.
- Merhan, A. (2016). “Dede Korkut Hakkındaki İlk Yazı (Heinrich Friedrich Von Diez, 1815) Üzerine”, *III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi “Dede Korkut ve Türk Dünyası” (Çeşme-İzmir, 19-23 Ekim 2015) Bildiriler Kitabı, 2. cilt*, edit. Metin Ekici vd. İzmir: Ege Üniversitesi. s. 941-948.
- Musevi, N. R. (2000). “Azerbaycan’ın Güneyinde Dede Korkut Kitabı”, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni (Ankara, 19-21 Ekim 1999) Bildirileri*, haz. Alev Kahya Birgül ve Aysu Şimşek Canpolat. Ankara: AKM Yayınları. s. 271-276.
- Nisanbayev, A. (2000). “Türk Halklarının Büyük Düşünürü Korkut Ata”, akt. Dinara Düysebayeva, *Kazakistan’da Dede Korkut*, haz. Abdimalik Nisanbayev vd. Ankara: AKM Yayınları. s. 1-13.
- Orhan (Kurulay), S. (2007). *Hudüd el-Âlem’e Göre 10. Asırda Türk Boyları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

- Ögel, B. (1971). *Türk Kültürünün Gelişme Çağları, 1. Cilt*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Öksüz, E. (2010). "Dede Korkut Destanlarından Begil Oğlu Emren Destanı Üzerine Simgesel Bir Yorum Denemesi", *Karadeniz Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 5, s. 1-10.
- Ömeroğlu, İ. (2002). "Mifik-Düşüncədə Rasyonallıq: Bilgamıs-Dədə Qorqud Ölməzliyi", *Bilig*, S. 20, s. 73-88.
- Özkan, İ. (1997). "Türkmenistan'dan Derlenmiş Dede Korkut Boyları", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1995*, TDK Yay., Ankara, 1997, s. 263-314.
- Paksoy, H. B. (1985). "Alpamış ve Bamsı Beyrek: İki Ad, Bir Destan", *Türk Dili*, S. 403, s. 619-622.
- Radloff, W. (1956). *Sibirya'dan II (Aus Sibirien)*. Çev. Ahmet Temir. İstanbul: Maarif Basımevi.
- Radloff, W. (2012). "Şamanlık", *Türklük ve Şamanlık*, edit. Ö. Andaç Uğurlu, çev. A. Temir, T. Andaç, N. Uğurlu. İstanbul: Örgün Yayınevi. s. 13-103.
- Rahmanov, A. (1997). "Korkut'un Kabri Kazıldı", akt. Yusuf Akgül, *Bilig*, S. 6, s. 93-112.
- Roux, J.-P. (2011). *Eski Türk Mitolojisi*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Sakaoğlu, S. (1998). *Dede Korkut Kitabı / İncelemeler-Derlemeler-Aktarmalar (I İncelemeler-Derlemeler)*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Salman, H. (1998). *Türgişler*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Salman, H. (2002). "Türgişler", *Türkler*, edit. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, C. 2. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. s. 412-420.
- Seydimbek, A. (2000). "Korkut Ata Efsaneleri", akt. Dinara Düyseybayeva, *Kazakistan'da Dede Korkut*, haz. Abdimalik Nısanbayev vd. Ankara: AKM Yayınları. s. 49-95.
- Sina, A. (2004). "Alkestis ve Deli Dumrul", *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 36, s. 225-235.
- Sultanzade, V. (2010). "Domrul Adının Kökeni Ve Deli Domrul Boyunda Bazı Motiflerin Kaynağı Üzerine", *Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutu-KKTC Doğu Akdeniz Üniversitesi, Türk Epik Ənənəsində Dastan "Ortaq Türk Keçmişindən Ortaq Türk Gələcəyinə" VI Uluslararası Folklor Konfransının (Bakı, 25-26 Noyabr 2010) Materialları*. Bakı. s. 480-483.
- Sümer, F. (1959). "Oğuzlar'a Ait Destani Mahiyetde Eserler", *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XVII/3-4, s. 359-455.
- Sümer, F. (1972). *Oğuzlar / (Türkmenler) Tarihleri - Boy Teşkilatı - Destanları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Sümer, F. (2007). "Oğuzlar", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, cilt: 33, s. 325-330.
- Şehriyar, G. (2016). "Bekil Oğlu İmranın Boyu"ndaki Bekil Simgesi ile Ekil-Bekil Kuşunun Karşılaştırılması", *III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi "Dede Korkut ve Türk Dünyası" (Çeşme-İzmir, 19-23 Ekim 2015) Bildiriler Kitabı, 3. cilt*, edit. Metin Ekici vd. İzmir: Ege Üniversitesi. s. 1293-1299.
- Şen, M. (2003). "Tepegöz Hikâyesi ile Polyphemos Efsanesi Arasındaki Anlayış Farkı", *Türk Dili*, S. 618, s. 602-611.
- Taşoğıl, A. (2013). *Kök Tengri'nin Çocukları (Avrasya Bozkırlarında İslâm Öncesi Türk Tarihi)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.

- Taşağıl, A. (2015). "Oğuzların Tarih Sahnesine ıkışı Hakkında", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Oğuzlar / Dilleri, Tarihleri ve Kùltürleri 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu (Ankara, 21-23 Mayıs 2014) Bildirileri*, edit. Tufan Gündüz ve Mikail Cengiz. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları. s. 21-30.
- Taşağıl, A. (2017). *Gökbörü'nün İzinde / Kadim Türklerin Topraklarında*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Tekin, T. (1998). *Orhon Yazıtları / Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk*. İstanbul: Simurg Yayınevi.
- Tezcan, S. ve Boeschoten, H. (2001). *Dede Korkut Oğuznameleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Togan, Z. V. (1982). *Oğuz Destanı. Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlili*. İstanbul: Enderun Yayınları.
- Tural, S. (2000). "Korkut Dede/Ata'yı Kavramak Yolunda", *Kazakistan'da Dede Korkut*, haz. Abdimalik Nisanbayev vd. Ankara: AKM Yayınları. s. XIII-XXXVI.
- Tural, S. ve Nurmehmet, A. (1999). *Gorkut Ata Türkmen Halk Nüshası*. Ankara: Türkmenistan Milli Kolyazmalar Enstitüsü Yayını.
- Üçüncü, K. (2006). *Kazak Türklerinin Kahramanlık Destanı Alpamış*. İstanbul: Töre Yayın.
- Üstünova, K. (2008). "Dede Korkut Kitabını Oluşturan Destanlardaki Ortak Özellikler", *Turkish Studies*, Volume 3/1, s. 138-144.
- Yalçınkaya, F. (2016). "Dede Korkut Kitabı'nda Ocağın Közü Devletli Ođullar", *III. Uluslararası Türk Dünyası Kùltür Kongresi "Dede Korkut ve Türk Dünyası" (Çeşme-İzmir, 19-23 Ekim 2015) Bildiriler Kitabı, 3. cilt*, edit. Metin Ekici vd. İzmir: Ege Üniversitesi. s. 1479-1486.
- Xun, B. (2000). "Dede Korkut Kitabı'nın Şamanlık Temeli", çev. Alimcan İneyet, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 10, s. 465-481.
- Yıldız, N. (2000). "Gorkut Ata - Türkmen Nüshasının Değeri Ve Önemi", *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni (Ankara, 19-21 Ekim 1999) Bildirileri*, haz. Alev Kahya Birgül ve Aysu Şimşek Canpolat. Ankara: AKM Yayınları. s. 363-370.
- Yörükán, Y. Z. (2014). *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Öğretmenlere Göre Okul Müdürlerinin Dönüşümcü Liderlik Özelliklerinin Örgütsel Bağlılık ve Motivasyonla İlişkisi

The Relationship Between Transformational Leadership Characteristics of School Principals and Organizational Commitment and Motivation According to Teachers

Öz

Çağımızda ilerleme ve başkalaşım hızla devam etmektedir. Bu çalışma, öğretmenlerin bakış açılarına göre; okul müdürlerinin dönüşümcü liderlik özelliklerinin, öğretmenlerin örgütsel bağlılık ve motivasyonunda ilişki durumunu belirlemeye yöneliktir. Çalışmamızda korelasyonel desen kullanılmıştır. Hedef grubumuz 2020-2021 eğitim öğretim yılı İstanbul-Başakşehir ilçesindeki 364 okulda görev yapan 6291 öğretmendir. Araştırma yöntemi küme örneklemedir. Araştırmaya 405 öğretmen katılmıştır. Ölçekler Google Formda hazırlanmış ve uygulanmış, verilerin toplanmasında; “Dönüşümcü liderlik ölçeği”, “Okula Bağlılık Ölçeği”, “İş Motivasyonu Ölçeği” uygulanmıştır. Sonucunda veriler SPSS 25.0 programı ile çözümlenmiştir. Çalışmamızda likert tipi ölçekler uygulanmıştır. Uygulanan ölçeğin güvenilirliğini test etmek için “Güvenilirlik Analizi” yapılmıştır. Normal dağılıma sahip sonuçların karşılaştırılmasında 2 bağımsız grup farkını bulmak için bağımsız t testi, daha fazla bağımsız grup karşılaştırılmasında ise tek yönlü varyans çözümlemesi yapılmıştır. Normal dağılım olmayan sonuçlarda nonparametrik testler kullanılmıştır. Bu sonuçların karşılaştırılmasında, bağımsız iki grup arasındaki farkı bulmak için Mann Whitney U uygulanmıştır. Bağımsız ikiden fazla grup karşılaştırmak için ise Kruskal Wallis analizi yapılmıştır. Fark yaratan grubu bulmak için Bonferroni yöntemi kullanılmıştır. Sürekli değişkenler arasındaki ilişkiyi test etmek için ise Pearson korelasyon uygulanmış, ölçekler ve alt boyutları arasında anlamlı ve pozitif yönde ilişki bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: okul müdürü, dönüşümcü liderlik, örgütsel bağlılık, motivasyon

Abstract

In our age, progress and metamorphosis continue rapidly. This study, according to teachers' perspectives; It is aimed to determine the relationship between the transformational leadership characteristics of school principals and teachers' organizational commitment and motivation. Correlational design was used in our study. Our target group is 6291 teachers working in 364 schools in

Bilal Cici

İstanbul/Türkiye

e-mail:

bilalcici@gmail.com

orcid:

0000-0003-0402-9719

Atrf

Citation

Cici, Bilal (2023). Öğretmenlere Göre Okul Müdürlerinin Dönüşümcü Liderlik Özelliklerinin Örgütsel Bağlılık ve Motivasyonla İlişkisi. *Babür*, 2(2), 175-205.

Yayın Tarihi

Publication Date

08.11.2023

Istanbul-Basaksehir district in the 2020-2021 academic year. The research method is cluster sampling. 405 teachers participated in the research. Scales were prepared and applied in Google Form, in data collection; “Transformational Leadership Scale”, “School Engagement Scale”, “Job Motivation Scale” were applied. As a result, the data were analyzed with the SPSS 25.0 program. Likert type scales were used in our study. “Reliability Analysis” was conducted to test the reliability of the scale applied. Independent t-test was used to find the difference between 2 independent groups in the comparison of the results with normal distribution, and one-way analysis of variance was used in the comparison of more independent groups. Nonparametric tests were used for results that were not normally distributed. To compare these results, Mann Whitney U was applied to find the difference between two independent groups. Kruskal Wallis analysis was performed to compare more than two independent groups. The Bonferroni method was used to find the group that made the difference. Pearson correlation was used to test the relationship between continuous variables, and a significant and positive relationship was found between the scales and their sub-dimensions.

Keywords: school principal, transformational leadership, organizational commitment, motivation

0. Giriş

Çağımızda teknolojinin sürekli değiştiği ve geliştiği, bu gelişim ve değişimin toplumun her alanında bu görüldüğü bilinmektedir. Toplumsal değişimin en önemli unsurlarından birisini oluşturan eğitim kurumları, değişim ve gelişim sürecinin önemli belirleyicisi rolünde olabilir. Bu belirleyicilikte rol alacak okulları etkili bir liderin yönetmesi gelişim ve değişimin daha etkili olarak gerçekleşmesini sağlayacaktır. Dünyadaki gelişme ve değişimlerden nasibini alan liderlik ile ilgili kuramlar, liderliğin ne olduğu konusundaki açıklamalarında farklı görüşler ortaya koydukları için farklı liderlik çeşitleri ortaya çıkmıştır (Keklik, 2012: 77). Bazen toplumsal hayatta hizmet alanların beklentileri ve bilgi seviyesindeki görülen farklılıklar, bazen idare ve örgütte meydana gelen gelişmeler ve yeni fikirler liderlik çalışmalarında da yeni tarzların meydana gelmesine sebep olmuş olabilir (Tengilimoğlu, 2005: 5). Bütün durumlar, olaylar için geçerli olan bir liderlik türünden bahsedilemez (Samad, 2012: 488). Yeni tanımlardan bazıları; öğretimsel liderlik, vizyoner liderlik, moral lider, kültürel liderlik, dönüşümcü liderlik, öğrenen liderdir (Çelik, 2013: 1). Liderlik, örgütsel değişimin uygulamasının esas güçlerindedir. Dönüşümcü liderlik örgütsel değişimi vurgulayan esas liderlik türüdür (Van Der Voet, 2014: 375). Tarihsel boyunca değerlendirme yapıldığında, liderde beklenen özellikler zaman geçtikçe farklılıklar göstermektedir. Liderlik üzerine yapılan ilk açıklamalarda şahsi özellikler olan cesaret, güç, gibi özellikler ön plandaydı (Tuğsal, 2019: 16). Dönüşümcü liderlik, insanların çalışma çevresinde çok sayıda faydalı sonuçları olan bir liderlik çeşidi olarak değerlendirilmektedir (Zengin, R., Akın, MA ve Karadaş, H. (2021).

Dönüşümcü lider, örgütün faydasına olacağını düşünen ve inandıkları şeylere izleyenlerini de andıran, izleyenlerini bu doğrultuda etkileyen kişilerdir. Bu liderler; yönetmelikler, normlar, talimatla kişileri kontrolden çok, sağgörü, erdem gibi maddi olmayan değerleri ön

plana çıkarmaya, bu yolla kişilerle ilişkiler kurmaya çaba gösterir. Bu tarz liderler, ortaya konan işe mana katmaya, kişilerle ilişkilerine ortak bir bağ oluşturmaya çalışırlar (Ergeneli, 2006: 235).

Eğitim-öğretimde dönüştürücü lider, dönüşümün özünü ve etkisini telkin eden, eğitimcileri entelektüel pencereden teşvik eden, büyüleyici, eğitim sistemi ve yapısında köklü dönüşümü gerçekleştiren, vizyon geliştiren, risk alan, dönüşümü sürükleyen, dönüşüme karşı dirençleri ortadan kaldıran, sosyal çevreyi de değiştirebilen, öğrencileri yeni gelişmelere açık haline getiren liderdir (Çelik, 2007: 227-228). Okul yöneticilerinin farklı konularda başarılı olabilmeleri için özgün ve orijinal fikirlere ihtiyaç vardır. Okul yöneticisi kişiler var olan olanakları tekrar düşünmeli, kendisi ve çevresi için bu olanakları fırsata çevirmeyi bilmelidir. Liderler sorunlar karşısında farklı çözümler geliştirmeli ve gelişim için başkalaşıma destek vermelidir (Anderson ve White, 2011: 50). Okul yöneticisi kişilerin ortaya koydukları etkin liderlik özellikleri, okuldaki paydaşların başarısında da pozitif yönde etki etmektedir. Özellikle dönüşümcü liderle ilgili araştırmalarda, söz konusu liderliğin örgütün hedefe ulaşması için başarılı bir liderlik tarzı olarak karşımıza çıktığı görülmüştür. Dönüşümcü liderlik özellikleri gösteren liderler çalıştıkları kişileri etkisi altına almakta ve örgütün hedeflerini gerçekleştirmeye yönelik çalışanları daha kolay yönlendirebilmektedir (Buluç, 2009: 9). Hareketli bir toplumda, değişime uyum zor olabilir. Dönüşümcü liderlik, bugün de her örgüt gibi eğitim-öğretim örgütünün içinde bulunan okullarda ihtiyaç haline gelen liderlik olarak görülmektedir. Eğitimin yaşamımızdaki değeri ve eğitim sistemimizin sürekli değişimi dikkate alındığında ortaya çıkan durum iyi bir biçimde yönetme; eğitim kurumlarının lideri olarak kabul edilen okul yöneticileri kişilere çok büyük sorumluluklar düşmektedir (Çelik, 2010: 36). İçinde bulunduğumuz yüzyılın ortaya çıkardığı gelişme ve değişimler eğitimde de değişim ve gelişmeyi ortaya çıkarmış ve eğitimde yeni zemin oluşturmuştur (Kuyucu, 2023: 100).

Okul yöneticilerinin dönüşümcü liderlik özelliklerinin farkına varması, öğretmenlerin ve diğer çalışanların kararlara uyumu, mesleklerini geliştirmeleri yönünde hizmet içi çalışmalara katılması ve diğer çalışanların tatmin edilmesi, okul yöneticisi ve paydaşların iletişiminin iyi olması, okul-çevre bağının iyileştirilmesi etkili okul yönetiminde faydalı olur. (Gökçe ve Kahraman, 2010: 198). Dönüşümcü liderlik tarzı eğitim kurumlarındaki öğretmenlerin özleminin olduğu güdüleme, anlayış, teşvik vb. durumlara üst derecede kuramı gerçekleştirme imkanı vermiştir. Dönüşümcü liderler işinden uzaklaşma yoluna giren öğretmenler için kurtarıcı rolü olarak görülmektedir. Okuldaki öğretmenler bu liderlik tarzıyla işini sevip, hem örgütün hedeflerine hem kişisel hedeflerine tekrar bağlanırlar (Korkmaz, 2007: 79).

Okul müdürlerindeki transformasyonel liderlik özellikleri ile öğretmenlerin örgütsel bağlılık ve motivasyon ilişkisinin araştırıldığı bu çalışmada, araştırma sonuçlarının literatüre katkısının olacağı düşünülmektedir.

Liderliğin ortaya çıkışı incelendiğinde, tarihinin insanlığın varoluşu kadar eskiye dayandığına görülmüştür. Kişilerin gündelik hayatlarını sürdürebilmeleri için başka kişilere de ihtiyaçları vardır. Kişisel ve örgütsel olarak belirlenen hedefleri ve isteklerini karşılamak, gerçekleştirmek, başarmak, etkili ve etkin birisi olmak için işi paylaşmaları gerekir. Bu birlikteliği sağlayan, izleyenlerini amaç etrafında isteyerek iş yaptıran kişi liderdir. Kouzes ve Posner'in (1997: 30) ifade ettiği gibi liderler başka insanları müşterek hedefler için isteyerek harekete geçirmektedir. Farklı bir deyişle lider, izleyenlerini belli bir hedef belirleyerek davranmaya yönelten kişidir (Efil, 1996: 5).

Yönetim alanında yapılan çalışmalarda liderlikle ilgili literatürde farklı çalışma yapıldığı görülmüştür. Bu alanda yapılan incelemeler ve araştırmaların kapsamına bakıldığında, bu çalışmalar konuya verilen değerin göstergesi olarak anlaşılmaktadır. Tarihsel zamanda her devrede farklı tanımların yapıldığı liderlik çağımızda, bilgi ve teknolojinin özelliğine uygun olarak reformcu, olgu gerçek temelli, büyüleyici niteliklere vurgu yaparak tanımı yapılmaya çalışılmaktadır. Önemle liderliğin ülkü ile bir olduğu çağımızda, liderliğin tanımlanmasında, liderin büyüleyici-etkileyici özelliği, ülküyü oluşturma ve ülküyü devam ettirme kavramları ile desteklenmektedir (Cafoglu, 1997: 133).

Türk eğitim sisteminin alt sistemini oluşturan okulların değişiminde eğitim kurumunu yöneticilerin yaptığı işler de değişmiştir. Eğitim kurumunu yöneticiler, kişi ilişkilerinde ve eğitim kurumlarına has özellikleri etrafında, işlerin yürütülmesine yardım etmek, çalışanlarında moral oluşturmak ve eğitim konusundaki engelleri kaldırarak işleyişi kolay hale getirmek durumundadır. Burada kurum yöneticisinin kolay hale getirici şekilde liderlik göstermesi gerekir. Liderlik, yaygın olarak yöneticilikten ayrı, eğitim kurumundaki başarıyı edinmesi yönüyle kritik bir rol üstlenir (Töremen ve Karakuş, 2008: 12). Türk Eğitim Sisteminde de değişim ihtiyacının olduğunu, Cumhuriyet'in kurulduğu yıllarda Türk Eğitim Sisteminin hedefinde okur-yazar oranını yükseltmek var iken, çağımızda eğitim sisteminin hedefinin değişimin önemini anlamış ve değişimi verimli olarak konu alıp yönetebilen liderler (dönüşümcü lider) yetiştirme gibi zorunluluğu olmalıdır (Çetiner, 2008: 1-2). Dönüşümcü liderler, fikir ve hareketleriyle kişileri yönlendirebilen, kişiler için iyi bir gelecek oluşturan liderlerdir. Özellikle eğitimde olması gereken gerekli değişim ve dönüşüm ihtiyacı, etkin bir dönüşümcü liderlik davranışı ile mümkündür. Bu bakımdan okullarımızın çağın koşullarına ayak uydurabilmesi için okul yöneticilerinin davranış biçimlerinde dönüşümcü liderlik davranışlarının olması gerekir (Çelik, 2000: 220). Okul yöneticisinin yaratıcı, esnek olmaması, değişimleri takip edememesi, bilim evreninde gereklilikleri yerine getirmemesi değersiz okul kültürünün oluşmasına ve eğitim öğretimin gelişme gösterememesine yol açmaktadır. Bundan dolayı okullar, bulunduğu imkânları artırmak, hareketliliklerini, üretkenliğini ve aktifliğini ortaya koymalıdır. Ayrıca öğretmenlerin iş tatminini ve güdülerini artırmak, değişimin ve gelişimde rol olarak içinde bulunmalarını sağlamak için değişime açık, öngörülü, okulun şartlarını iyi tanıyan yani dönüşümcü liderlere gereksinim duyarlar (Şahin, 2009: 97-118).

Okul müdürlerinde dönüşümcü liderlik özelliğinin bulunmadığı okullarda, eğitim öğretimde çağımızın gerektirdiği değişim ve gelişim yeteri kadar olmayabilir, böyle bir durumda okuldaki öğretmenlerin örgütsel bağlılıkları ve motivasyon düzeyleri bu durumdan olumsuz etkilenebilir, sonucunda ise eğitim-öğretimde farklı sorunların çıkmasına sebep olabilir. Bu sebeple, okul müdürlerinin dönüşümcü liderlik özelliklerinin, öğretmenlerin örgütsel bağlılık ve motivasyonla ilişkisini yordama araştırmanın problemini oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, İstanbul ili, Başakşehir ilçesinde görev yapan okul müdürlerinin sahip oldukları dönüşümcü liderlik rollerinin, öğretmenlerin örgütsel bağlılık ve motivasyonla ilişkisine etkisi incelenmiştir. Bu temel amaç doğrultusunda araştırmanın soruları aşağıdaki gibidir.

1. Okul müdürlerinin dönüşümcü liderlik düzeyleri, öğretmen algılarına göre ne düzeydedir?
2. Okul müdürlerinin örgütsel bağlılık ve motivasyon düzeyleri, öğretmen algılarına göre ne düzeydedir?

3. Okul müdürlerinin dönüşümcü liderlik düzeyleri ile öğretmenlerin örgütsel bağlılık ve motivasyon düzeylerine ilişkin öğretmen algılarında sırasıyla;
  - a. Cinsiyet
  - b. Medeni durum
  - c. Mesleki kıdem
  - d. Yönetici ile çalışma süresi
  - e. Öğrenim düzeyi?
  - f. Tüm faktörlere göre anlamlı fark var mıdır?
4. Okul müdürlerinin dönüşümcü liderlik düzeyleri ile öğretmenlerin örgütsel bağlılıkları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
5. Okul müdürlerinin dönüşümcü liderlik düzeyleri ile öğretmenlerin motivasyonları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
6. Dönüşümcü liderlik örgütsel bağlılığı ne derece yordamaktadır?
7. Dönüşümcü liderlik motivasyonu ne derece yordamaktadır?

1. Yöntem

1.1. Araştırmanın Modeli

Okul müdürlerinin dönüşümcü liderlik özellikleri ile öğretmenlerin örgütsel bağlılık ve motivasyonları arasındaki ilişkisini konu alan bu çalışma nicel bir çalışma olup, genel tarama modellerinden olan ilişki tarama modelinde bir çalışmadır. Genel tarama modelleri, birden fazla sayıda faktörden meydana gelen bir evrenle ilgili yaygın bir kanıya ulaşmak amacıyla evrenin tamamı veya evrenden alınacak bir örneklem sonucuna göre ulaşılan tarama çeşididir (Karasar, 2012: 79). İlişkisel tarama modelleri değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya koymak için uygulanan araştırma modelleridir (Sönmez ve Alacapınar, 2013: 50).

1.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın evreni, 2020-2021 eğitim öğretim yılı İstanbul İli, Başakşehir ilçesindeki 364 okulda görev yapan 6291 öğretmendir. Araştırmaya küme örnekleme yöntemi 405 öğretmen dâhil olmuştur. Küme örnekleme yöntemi sağladığı pratiklikten dolayı daha çok tercih edilmektedir. Küme örneklemede evrenin ayrı ayrı elemanları değil, bu elemanların içinde buldukları kümeler arasındadır. Bu örneklemede seçilen evrenin elemanlarından oluşan kümeler ilk örnekleme elemanı kabul edilerek bunlardan rastgele yollarla seçilenler örneğe alınır ve bu kümelerin tam sayımına başvurulur. Bu yöntemin dayandığı temel basit rastgele örneklemede evren elemanlarına ayrı olarak tanınan seçilme şansının, bu elemanların meydana getirdiği kümelere tanınması durumunda da olasılık kuramına uygun bir örneklem elde edileceğidir (Sencer ve Irmak 1984: 394). Ölçekler, Google Form üzerinden hazırlanmış ve uygulanmıştır.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Katılımcıların Genel Bilgileri

Değişkenler		n	%
Cinsiyet	Kadın	261	64,4
	Erkek	144	35,6
Medeni Durum	Bekar	290	71,6
	Evli	115	28,4
Yaş	30 ve altı	101	24,9
	31-41	232	57,3
	41 ve üstü	72	17,8
Kıdem	0-10 yıl	186	45,9
	11-20 yıl	174	43,0
	21 yıl ve üstü	45	11,1
Yönetici ile çalışma süresi	0-3 yıl	294	72,6
	4-6 yıl	90	22,2
	7 yıl ve üzeri	21	5,2
Eğitim	Önlisans/Lisans	335	82,7
	Lisansüstü	70	17,3
Toplam		405	100,0

Tablo 1’de araştırmaya katılan katılımcıların %64,4’ü kadın, %35,6’sı erkektir. Katılımcıların %71,6’sı bekar, %28,4’ü evlidir. Katılımcıların yaş dağılımları incelendiğinde, %24,9’unun 30 yaş ve altı, %57,3’ünün 31-41 yaş aralığında ve %17,8’inin 41 yaş ve üstü olduğu görülmektedir.

Katılımcıların kıdem süreleri incelendiğinde, %45,9’unun 0-10 yıl, %43’ünün 11-20 yıl ve %11,1’inin 21 yıl ve üstü olduğu görülmektedir. Katılımcıların yöneticileri ile çalışma süreleri incelendiğinde, %72,6’sının 0-3 yıl, %22,2’sinin 4-6 yıl ve %5,2’sinin 7 yıl ve üzeri olduğu görülmektedir. Katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde, %82,7’sinin ön lisans/lisans ve %17,3’ünün lisansüstü olduğu görülmektedir.

1.3. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmanın veri toplama aracı 4 alt bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde kişisel bilgiler kısmı bulunurken, ikinci bölümde Podsakoff (1990) tarafından geliştirilen ve İşcan (2002) tarafından Türkçeye uyarlaması yapılan Dönüşümcü Liderlik Ölçeği yer almaktadır. Üçüncü bölümde, Christophersen, Elstad ve Turmo (2011) tarafından geliştirilen ve Güngör (2018) tarafından Türkçeye uyarlaması yapılan Örgütsel Bağlılık Ölçeği bulunmaktadır. Dördüncü bölümde ise Mottaz (1985), Brislin, Kabigting, Macnab, Zukis ve Worthley (2005), Mahaney ve Lederer (2006), Ertan (2008) ve Çayırağası’nın (2013) çalışmalarında kullandıkları İş Motivasyonu Ölçeği kullanılmıştır. Bu alt bölümde sırasıyla: Kişisel Bilgi Formu, Dönüşümcü Liderlik Ölçeği, Örgütsel Bağlılık Ölçeği ve İş Motivasyonu Ölçeği’ne ait bilgiler verilmiştir.

1.3.1. Kişisel Bilgi Formu (KBF)

Öğretmenlerin kişisel bilgilerini belirlemek için oluşturulan formdur. Bu form Sebahattin Zaim Üniversitesi, yüksek lisans öğrencisi, Cici (2020) tarafından tez yazım aşamasında oluşturulmuştur. Kişisel değişkenler ile ilgili cinsiyet, medeni durum, yaş, mesleki kıdem, yönetici ile çalışma süresi, eğitim durumu değişkenlerini içeren bilgiler yer almaktadır. (Ek-1)

1.3.2. Dönüşümcü Liderlik Ölçeği (DLÖ)

Podsakoff (1990) tarafından geliştirilen ve İşcan (2002) tarafından Türkçeye uyarlanan Dönüşümcü Liderlik Ölçeği uygulanmıştır. Ölçek 23 maddeden ve 5 alt boyutta geliştirilmiştir (Ek-2). Ölçeğin birinci alt boyutu, “Vizyon-ilham sağlama ve uygun rol modeli” değildir ve 8 madde bulunmaktadır. İkinci alt boyutu, “Grup amaçlarının kabulünü sağlama” olarak 5 maddeden meydana gelmiştir. Üçüncü alt boyutu “Entelektüel teşvikte bulunma” şeklindedir ve 4 maddedir. Dördüncü alt boyut ise 3 maddedir bu “Bireysel ilgi gösterme” alt boyutudur. Beşinci alt boyut ise 3 maddeden oluşan “Yüksek başarı beklentisine sahip olma” alt boyutudur.

Beşli likert tipine göre düzenlenmiş olan ölçekte, cevap seçenekleri ‘hiç katılmıyorum (1), katılmıyorum (2), kararsızım (3), katılıyorum (4), tamamen katılıyorum (5)’ şeklindedir. Bu çalışmada elde edilen veriler sonucunda yapılan güvenilirlik testinde ölçeğin tamamına göre Cronbach’s Alpha değeri 0,95’dir. Alt boyutlarda ise vizyon-ilham sağlama ve uygun rol model olma için Cronbach’s Alpha değeri 0,94; grup amaçlarının kabulünü sağlama için 0,92; entelektüel teşvikte bulunma için 0,83; bireysel ilgi gösterme için 0,91 ve yüksek başarı beklentisine sahip olma alt boyutu için ise 0,58 olarak bulunmuştur. Ölçeğin tümüne ve diğer alt boyutlarına yönelik güvenilirlik seviyeleri yüksek olsa da yüksek başarı beklentisine sahip olma alt boyutunun güvenilirlik seviyesi daha düşük bulunmuştur. Bunun nedeni, bu alt boyuttaki madde sayısının yeterli olarak olmamasından kaynaklanabilir. Cronbach’s Alpha güvenilirlik oranı madde sayısına duyarlıdır ve madde sayısının yeterince olmadığı durumlarda güvenilirliğinin düşük olması normal olarak karşılanabilir (Pallant, 2007). Elde edilen toplam veriler düşünüldüğünde; ölçeğin, var olan bilimsel inceleme verileri açısından 0,60 dan büyük olması güvenilirliğinin seviyesi yüksek düzeyde denilebilir (Büyüköztürk, Çokluk ve Köklü, 2012).

1.3.3. Örgütsel Bağlılık Ölçeği (ÖBÖ)

İşgörenlerin örgütlerine olan bağlılık seviyelerini ortaya koymak için, Christophersen, Elstad ve Turmo (2011) tarafından geliştirilen ve Güngör (2018) tarafından Türkçe’ye uyarlanması yapılan Okula Bağlılık Ölçeği uygulanmıştır. (Ek-3) Ölçek 15 maddeden ve 5 alt boyuttan oluşmaktadır, her boyutta 3 madde yer almaktadır. Bu alt boyutlardan birincisi “Akademik baskıdır”. Ölçeğe ait ikinci alt boyut ise “Mesleki dayanışma” alt boyudur. Üçüncü alt boyut ise “Okula karşı olumlu tutum” alt boyutudur. Dördüncü alt boyut “Yönetici öğretmen arasındaki güven” alt boyutudur. Beşinci ve son alt boyut ise “Öğretmen-öğretmen arasındaki güven” şeklindedir.

Beşli Likert tipine göre düzenlenmiş olan ölçekte, cevap seçenekleri “hiç katılmıyorum (1), katılmıyorum (2), kararsızım (3), katılıyorum (4), tamamen katılıyorum (5)” şeklindedir. Yapılan bu çalışmada elde edilen bulgular neticesinde analizlere göre, ölçeğin tamamı için hesaplanan Cronbach’s Alpha iç tutarlık katsayısı 0,92’dir. Alt boyutların Cronbach’s Alpha değerleri ise; akademik baskı için 0,71, mesleki dayanışma için 0,87, okula karşı olumlu tutum

için 0,82, yönetici öğretmen arasındaki güven için 0,89 ve öğretmen-öğretmen arasındaki güven için 0,90 olarak ortaya çıkmıştır. Uygulama sonucundaki verilere göre ölçeğin genel puanının ve alt boyutlardaki puanların eldeki bulunan veriler yönünden 0,60 dan büyük olması iyi düzeyde güvenilir olarak yorumlanabilir (Büyüköztürk vd., 2012).

1.3.4. İş Motivasyonu Ölçeği (İMÖ)

Mottaz (1985), Brislin, Kabigting, Macnab, Zukis ve Worthley (2005), Mahaney ve Lederer (2006), Dündar (2007), Ertan (2008) ve Çayırbaş'ın (2013) çalışmalarında kullandıkları, içsel ve dışsal motivasyon boyutlarından oluşan 24 maddeli 5'li likert tipi bir ölçektir. (Ek-4) İş Motivasyon Ölçeğinin değerlendirilmesi 1,00-1,80 “Çok Düşük”; 1,81-2,60 “Düşük”; 2,61-3,40 “Orta”; 3,41-4,20 “Yüksek”; 4,21-5,00 “Çok Yüksek”, şeklindedir. İş Motivasyonu ölçeğinde yer alan ilk 9 madde içsel motivasyon boyutunda, 10. maddeden itibaren 24. madde dahil bütün maddeler dışsal motivasyon boyutunda yer almaktadır (Ertürk, 2014: 87).

Çayırbaş (2013) iş motivasyonu ölçeği geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasında ölçeğin faktör analizine uygunluğu kontrol etmiş, Kaiser-Meyer-Olkin örneklem yeterliliği 0,839 ($p < .000$) olarak bulmuştur. Toplanan verilere temel bileşenler yöntemi ile varimax dönüştürmesine göre faktör analizi yapılmıştır. Böylece öz değeri 1'den büyük ve yüklenme değeri 0,40' ın üzerinde olan toplam 2 faktör elde edilmiştir. Elde edilen 2 faktör toplam varyansın %68,53' ünü açıklamaktadır. Faktörlerin Cronbach Alpha ile hesaplanan güvenilirlik katsayıları 0,789 ve 0,866 olarak hesaplanmıştır. Çayırbaş (2013) geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yaptığı iş motivasyonu ölçeğinden dışsal motivasyon boyutundaki 12, 18, 20 ve 23. maddeler örnekleme oluşturan eğitim kurumlarında karşılığı olmadığı için çıkarmıştır.

Beşli Likert tipine göre düzenlenmiş olan ölçekte, cevap seçenekleri “hiç katılmıyorum (1), katılmıyorum (2), kararsızım (3), katılıyorum (4), tamamen katılıyorum (5)” şeklindedir. Yaptığımız bu çalışmada elde edilen bulgular neticesinde analizlere göre, ölçeğin tamamı için hesaplanan Cronbach's Alpha katsayısı 0,903'tür. Alt boyutlarından olan içsel motivasyon alt boyutunda Cronbach's Alpha değerleri 0,849, dışsal motivasyon alt boyutunda Cronbach's Alpha değerleri 0,873 olarak hesaplanmıştır. Uygulama sonucundaki verilere göre ölçeğin genel puanının ve alt boyutlardaki puanların eldeki bulunan veriler yönünden 0,60 dan büyük olması iyi düzeyde güvenilir olarak yorumlanabilir (Büyüköztürk vd., 2012).

1.4. Verilerin Toplanması

Veri toplama sürecinde ilk olarak, ölçeklerin okullarda kullanabilmesi için İstanbul İl Millî Eğitim Müdürlüğüne yapılan izin talebi, 09.04.2021 tarih ve 22973668 sayılı yazısı yazısıyla kabul edilmiştir (Ek-8). Bunun yanı sıra, veri toplama araçlarının uygulanmasına geçilmeden önce bu ölçekleri geliştiren ve uyarlayan araştırmacılardan gerekli izinler alınmıştır (Ek-5, Ek-6, Ek-7). Gerekli izinler alındıktan sonra 2020-2021 eğitim-öğretim yılı nisan ve mayıs aylarında, İstanbul ili Başakşehir ilçesindeki okullarda görev yapmakta olan, örneklem dâhilindeki öğretmenlere “Google Form” da hazırlanmış olan, İstanbul İl Millî Eğitim Müdürlüğü'nden alınan izin belgesi ve gönüllü katılım formu eklenerek, dijital ortamda uygulanmıştır.

1.5. Verilerin Analizi

Veri uygulama araçlarının uygun olarak doldurulduğu kontrol edilmiş ve sonuçların

uygunluğu anlaşılmış olup, elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) for Windows 25.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Veriler değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel metotları (sayı, yüzde, min-max değerleri, medyan, ortalama ve standart sapma) kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan likert tipi ölçekler normal dağılıma uygun bulunmuştur.

Kullanılan ölçeğin güvenilirliğini test etmek amacıyla “Güvenilirlik Analizi” yapılmıştır. Yapılan güvenilirlik analizleri Tablo 3.1’de gösterilmiştir. Normal dağılıma sahip verilerde de niceliksel verilerin karşılaştırılmasında iki bağımsız grup arasındaki fark için bağımsız t testi, ikiden fazla bağımsız grup karşılaştırılmasında ise tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Fark bulunan gruplarda fark yaratan grubu bulmak için Bonferroni yöntemi kullanılmıştır. Bonferroni, ikiden fazla grup için fark olduğunda farklılığı yaratan grubu bulmak için yapılır. Bonferroni’nin ayarlaması, testlerin sayısı alınarak ve alfa değerine bölünmesiyle hesaplanır. Örneğimizden %5 hata oranı kullanıldığında, iki test 0,025 veya (0,05 / 2) hata oranı verirken, dört testin hata oranı 0,0125 veya (0,05 / 4) olacaktır. Normal dağılıma sahip olmayan durumlar için nonparametrik testler kullanılmıştır. Normal dağılıma sahip olmayan ölçekler de niceliksel verilerin karşılaştırılmasında, iki bağımsız grup arasındaki farkı bulmak için Mann Whitney U uygulanmıştır. 2’den fazla bağımsız grup karşılaştırmak için ise Kruskal Wallis analizi uygulanmıştır. Sürekli değişkenler arasındaki ilişkiyi test etmek için ise Pearson korelasyon uygulanmıştır.

2. Bulgular

Katılımcıların Google formda sunulan sorulara verdikleri yanıtlar soru bazında ayrı ayrı incelenmiş, her bir soru için ana temalar ve alt temalar belirlenmiştir. Araştırma sorularına ilişkin bulgular sırası ile aşağıda verilmektedir.

Tablo 1. Kullanılan Ölçeklerin ve Boyutlarının Güvenirlik Analizi Sonuçları

Ölçek ve Alt Boyutları	Cronbach’s Alpha	Orjinal Sonuçlar
Vizyon-ilham sağlama ve uygun rol modeli	0,941	0,9119
Grup amaçlarının kabulünü sağlama	0,927	0,9128
Entelektüel teşvikte bulunma	0,824	0,8693
Bireysel ilgi gösterme	0,908	0,9282
Yüksek başarı beklentisine sahip olma	0,573	0,8198
Dönüşümcü Liderlik Ölçeği	0,966	0,9302
Akademik baskı	0,711	0,85
Mesleki dayanışma	0,877	0,77
Okula karşı olumlu tutum	0,829	0,89
Yönetici öğretmen arasındaki güven	0,897	0,89
Öğretmen-öğretmen arasındaki güven	0,902	0,86
Örgütsel Bağlılık Ölçeği	0,926	0,92

İçsel Motivasyon	0,849	0,789
Dışsal Motivasyon	0,873	0,866
İş Motivasyonu Ölçeği	0,903	0,839

Araştırmada kullanılan ölçeklerin ve alt boyutlarının güvenilirliği hesaplanmıştır. Cronbach Alfa değerlerinin 0,60 ve büyük olması, kullanılan ölçeklerin güvenilir olduğunu göstermektedir. Bu da çalışmada kullanılan ölçeklerin içsel tutarlılıklarının iyi olduğunu göstermektedir. Ölçeklerin ve alt boyutlarının güvenilirlikleri incelendiğinde, dönüşümcü liderlik ölçeğinin alt boyutu olan Yüksek başarı beklentisine sahip olma değeri hariç tüm değerlerin 0,60'ın üzerinde olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Kullanılan Ölçeklerin Normallik Analizi Sonuçları

	Çarpıklık		Basıklık		Durum
	İstatistik	Standart Hata	İstatistik	Standart Hata	
Vizyon-ilham sağlama ve uygun rol modeli	0,000	0,121	-1,200	0,242	Normal
Grup amaçlarının kabulünü sağlama	-0,759	0,121	0,081	0,242	Normal
Entelektüel teşvikte bulunma	-0,865	0,121	0,286	0,242	Normal
Bireysel ilgi gösterme	-0,328	0,121	-0,299	0,242	Normal
Yüksek başarı beklentisine sahip olma	-0,799	0,121	0,044	0,242	Normal
Dönüşümcü Liderlik Ölçeği	-0,493	0,121	0,729	0,242	Normal
Akademik baskı	-0,660	0,121	0,233	0,242	Normal
Mesleki dayanışma	0,116	0,121	-0,539	0,242	Normal

Okula karşı olumlu tutum	-0,984	0,121	1233	0,242	Normal
Yönetici öğretmen arasındaki güven	-0,757	0,121	0,480	0,242	Normal
Öğretmen-öğretmen arasındaki güven	-0,926	0,121	0,618	0,242	Normal
Örgütsel Bağlılık Ölçeği	-1,263	0,121	2,228	0,242	Normal
İçsel Motivasyon	-0,690	0,121	1,013	0,242	Normal
Dışsal Motivasyon	-0,861	0,121	3,814	0,242	Normal Değil
İş Motivasyonu Ölçeği	-0,441	0,121	1,492	0,242	Normal

Araştırmada kullanılan ölçeğin normallik analizi sonuçları tabloda verilmiştir. Kullanılan verilerin normal dağılım göstermesi basıklık ve çarpıklık değerlerinin ± 3 arasında olmasına bağlıdır (Shao, 2002). Verilerin basıklık ve çarpıklık değerlerinin ± 3 arasında olduğu ve normal dağılıma sahip olduğu görülmektedir. Çalışmada kullanılan ölçekler ve alt boyutlara bakıldığında: Dönüşümcü Liderlik Ölçeği ve alt boyutları olan vizyon-ilham sağlama ve uygun rol modeli, grup amaçlarının kabulünü sağlama, entelektüel teşvikte bulunma, bireysel ilgi gösterme, yüksek başarı beklentisine sahip olma alt boyutu normal dağılıma sahiptir. Örgütsel Bağlılık Ölçeği ve alt boyutları olan akademik baskı, mesleki dayanışma, okula karşı olumlu tutum, yönetici öğretmen arasındaki güven, öğretmen-öğretmen arasındaki güven alt boyutu normal dağılıma sahiptir. İş Motivasyonu Ölçeği ve alt boyutları olan içsel Motivasyon alt boyutu normal dağılıma sahip olduğu, dışsal Motivasyon alt boyutunun normal dağılıma sahip olmadığı görülmektedir. Normal dağılıma sahip olmayan ölçekler için istatistik değerlendirmelerde nonparametrik testler kullanılmıştır. Normal dağılıma sahip olmayan ölçekler de niceliksel verilerin karşılaştırılmasında, iki bağımsız grup arasındaki farkı bulmak için Mann Whitney U uygulanmıştır. 2'den fazla bağımsız grup karşılaştırmak için ise Kruskal Wallis analizi uygulanmıştır.

Tablo 3. Araştırmaya Katılan Katılımcıların Genel Bilgileri

Değişkenler		n	%
Cinsiyet	Kadın	261	64,4
	Erkek	144	35,6
Medeni Durum	Bekar	290	71,6
	Evli	115	28,4
Yaş	30 ve altı	101	24,9
	31-41	232	57,3
	41 ve üstü	72	17,8
Kıdem	0-10 yıl	186	45,9
	11-20 yıl	174	43,0
	21 yıl ve üstü	45	11,1
Yönetici ile çalışma süresi	0-3 yıl	294	72,6
	4-6 yıl	90	22,2
	7 yıl ve üzeri	21	5,2
Eğitim	Önlisans/ Lisans	335	82,7
	Lisansüstü	70	17,3
	Toplam	405	100,0

Araştırmaya katılan katılımcıların %64,4'ü kadın, %35,6'sı erkektir. Katılımcıların %71,6'sı bekar, %28,4'ü evlidir. Katılımcıların yaş dağılımları incelendiğinde, %24,9'unun 30 yaş ve altı, %57,3'ünün 31-41 yaş aralığında ve %17,8'inin 41 yaş ve üstü olduğu görülmektedir.

Katılımcıların kıdem süreleri incelendiğinde, %45,9'unun 0-10 yıl, %43'ünün 11-20 yıl ve %11,1'inin 21 yıl ve üstü olduğu görülmektedir. Katılımcıların yöneticileri ile çalışma süreleri incelendiğinde, %72,6'sının 0-3 yıl, %22,2'sinin 4-6 yıl ve %5,2'sinin 7 yıl ve üzeri olduğu görülmektedir. Katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde, %82,7'sinin ön lisans/lisans ve %17,3'ünün lisansüstü olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Kullanılan Ölçekler ve Alt Boyutlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması Bağımsız Örneklem t-Testi Sonuçları

Ölçek ve Alt Boyutları	Cinsiyet	Ortalama (x̄)	İstatistik Değeri (F)	p
Vizyon-ilham sağlama ve uygun rol modeli	Kadın	3,65	0,582	0,561
	Erkek	3,60		
Grup amaçlarının kabulünü sağlama	Kadın	3,72	0,739	0,460
	Erkek	3,65		

Entelektüel teşvikte bulunma	Kadın	3,33	-0,277	0,782
	Erkek	3,36		
Bireysel ilgi gösterme	Kadın	3,65	-1,597	0,111
	Erkek	3,81		
Yüksek başarı beklentisine sahip olma	Kadın	3,53	-0,485	0,628
	Erkek	3,57		
Dönüşümcü Liderlik Ölçeği	Kadın	3,59	0,042	0,967
	Erkek	3,59		
Akademik baskı	Kadın	3,05	-2,838	0,005
	Erkek	3,30		
Mesleki dayanışma	Kadın	3,76	-0,749	0,454
	Erkek	3,83		
Okula karşı olumlu tutum	Kadın	3,65	-1,757	0,080
	Erkek	3,81		
Yönetici öğretmen arasındaki güven	Kadın	3,73	-1,071	0,285
	Erkek	3,842		
Öğretmen-öğretmen arasındaki güven	Kadın	3,93	-0,714	0,476
	Erkek	3,99		
Örgütsel Bağlılık Ölçeği	Kadın	3,62	-1,805	0,072
	Erkek	3,75		
İçsel Motivasyon	Kadın	4,26	0,848	0,397
	Erkek	4,21		
Dışsal Motivasyon	Kadın	3,64	-2,180	0,029
	Erkek	3,77		
İş Motivasyonu Ölçeği	Kadın	3,92	-0,839	0,402
	Erkek	3,97		

Katılımcıların cinsiyetlerine göre dönüşümcü liderlik ölçeğinin ve alt boyutlarının puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($p>0.05$).

Katılımcıların cinsiyetlerine göre örgütsel bağlılık ölçeği akademik baskı alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmektedir ($p<0.05$). Erkek katılımcıların akademik baskı alt boyut puanlarının diğer katılımcılara göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Katılımcıların cinsiyetlerine göre iş motivasyon ölçeği dışsal motivasyon alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmektedir ($p<0.05$). Erkek katılımcıların iş motivasyon ölçeği dışsal motivasyon alt boyut puanlarının diğer katılımcılara göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 5. Kullanılan Ölçekler ve Alt Boyutlarının Medeni Duruma Göre Karşılaştırılması Bağımsız Örneklem t-Testi Sonuçları

Ölçek ve Alt Boyutları	Medeni Durum	Ortalama ($\bar{x}$)	İstatistik Değeri (F)	p
Vizyon-ilham sağlama ve uygun rol modeli	Evli	3,65	0,688	0,492
	Bekar	3,58		
Grup amaçlarının kabulünü sağlama	Evli	3,73	1,000	0,318
	Bekar	3,63		
Entelektüel teşvikte bulunma	Evli	3,39	1,734	0,084
	Bekar	3,22		
Bireysel ilgi gösterme	Evli	3,74	1,144	0,253
	Bekar	3,62		
Yüksek başarı beklentisine sahip olma	Evli	3,58	1,473	0,142
	Bekar	3,46		
Dönüşümcü Liderlik Ölçeği	Evli	3,62	1,215	0,225
	Bekar	3,52		
Akademik baskı	Evli	3,17	1,167	0,244
	Bekar	3,07		
Mesleki dayanışma	Evli	3,78	-0,327	0,744
	Bekar	3,81		
Okula karşı olumlu tutum	Evli	3,74	1,030	0,304
	Bekar	3,64		
Yönetici öğretmen arasındaki güven	Evli	3,80	1,129	0,260
	Bekar	3,68		
Öğretmen-öğretmen arasındaki güven	Evli	3,96	0,430	0,667
	Bekar	3,92		
Örgütsel Bağlılık Ölçeği	Evli	3,69	0,880	0,380
	Bekar	3,62		
İçsel Motivasyon	Evli	4,25	0,205	0,838
	Bekar	4,24		
Dışsal Motivasyon	Evli	3,71	0,807	0,420
	Bekar	3,65		
İş Motivasyonu Ölçeği	Evli	3,95	0,642	0,521
	Bekar	3,91		

Katılımcıların medeni durumlarına göre dönüşümcü liderlik ölçeği ve alt boyutlarının puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($p>0.05$).

Katılımcıların medeni durumlarına göre örgütsel bağlılık ölçeği ve alt boyutlarının puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($p>0.05$).

Katılımcıların medeni durumlarına göre iş motivasyon ölçeği ve alt boyutlarının puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($p>0.05$).

Tablo 6. Kullanılan Ölçekler ve Alt Boyutlarının Kıdeme Göre Karşılaştırılması Bağımsız Örneklem t-Testi Sonuçları

Ölçek ve Alt Boyutları	Kıdem	Ortalama (x̄)	İstatistik Değeri (F)	p
Vizyon-ilham sağlama ve uygun rol modeli	0-10 yıl	3,63	1,235	0,292
	11-20 yıl	3,68		
	21 yıl ve üstü	3,44		
Grup amaçlarının kabulünü sağlama	0-10 yıl	3,74	2,000	0,137
	11-20 yıl	3,72		
	21 yıl ve üstü	3,44		
Entelektüel teşvikte bulunma	0-10 yıl	3,27	2,117	0,122
	11-20 yıl	3,44		
	21 yıl ve üstü	3,24		
Bireysel ilgi gösterme	0-10 yıl	3,68	0,316	0,729
	11-20 yıl	3,75		
	21 yıl ve üstü	3,63		
Yüksek başarı beklentisine sahip olma	0-10 yıl	3,52	0,200	0,819
	11-20 yıl	3,56		
	21 yıl ve üstü	3,57		
Dönüşümcü Liderlik Ölçeği	0-10 yıl	3,58	1,043	0,353
	11-20 yıl	3,64		
	21 yıl ve üstü	3,45		
Akademik baskı	0-10 yıl	3,11	0,213	0,808
	11-20 yıl	3,16		
	21 yıl ve üstü	3,17		
Mesleki dayanışma	0-10 yıl	3,84	1,780	0,170
	11-20 yıl	3,78		
	21 yıl ve üstü	3,59		
Okula karşı olumlu tutum	0-10 yıl	3,68	0,145	0,865
	11-20 yıl	3,73		
	21 yıl ve üstü	3,73		

Yönetici öğretmen arasındaki güven	0-10 yıl	3,75	1,387	0,251
	11-20 yıl	3,84		
	21 yıl ve üstü	3,59		
Öğretmen-öğretmen arasındaki güven	0-10 yıl	4,01	1,425	0,242
	11-20 yıl	3,92		
	21 yıl ve üstü	3,80		
Örgütsel Bağlılık Ölçeği	0-10 yıl	3,68	0,505	0,604
	11-20 yıl	3,69		
	21 yıl ve üstü	3,57		
İçsel Motivasyon	0-10 yıl	4,25	0,013	0,987
	11-20 yıl	4,25		
	21 yıl ve üstü	4,23		
Dışsal Motivasyon	0-10 yıl	3,67	1,871	0,392
	11-20 yıl	3,68		
	21 yıl ve üstü	3,78		
İş Motivasyonu Ölçeği	0-10 yıl	3,93	0,188	0,829
	11-20 yıl	3,94		
	21 yıl ve üstü	3,98		

Katılımcıların kıdemlerine göre dönüşümcü liderlik ölçeği ve alt boyutlarının puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($p>0.05$).

Katılımcıların kıdemlerine göre örgütsel bağlılık ölçeği ve alt boyutlarının puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($p>0.05$).

Katılımcıların kıdemlerine göre iş motivasyon ölçeği ve alt boyutlarının puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($p>0.05$).

Tablo 7. Kullanılan Ölçekler ve Alt Boyutlarının Yönetici ile Çalışma Süresine Göre Karşılaştırılması Bağımsız Örneklem t-Testi Sonuçları

Ölçek ve Alt Boyutları	Yönetici ile çalışma süresi	Ortalama ($\bar{x}$)	İstatistik Değeri (F)	p
Vizyon-ilham sağlama ve uygun rol modeli	0-3 yıl	3,63	5,762	0,003
	4-6 yıl	3,50		
	7yıl ve üzeri	4,22		
Grup amaçlarının kabulünü sağlama	0-3 yıl	3,71	4,541	0,011
	4-6 yıl	3,55		
	7yıl ve üzeri	4,21		
Entelektüel teşvikte bulunma	0-3 yıl	3,33	9,038	0,000
	4-6 yıl	3,20		
	7yıl ve üzeri	4,10		

Bireysel ilgi gösterme	0-3 yıl	3,74	3,042	0,049
	4-6 yıl	3,52		
	7yıl ve üzeri	4,04		
Yüksek başarı beklentisine sahip olma	0-3 yıl	3,52	9,241	0,000
	4-6 yıl	3,46		
	7yıl ve üzeri	4,19		
Dönüşümcü Liderlik Ölçeği	0-3 yıl	3,59	7,050	0,001
	4-6 yıl	3,45		
	7yıl ve üzeri	4,17		
Akademik baskı	0-3 yıl	3,14	10,210	0,000
	4-6 yıl	2,99		
	7yıl ve üzeri	3,85		
Mesleki dayanışma	0-3 yıl	3,79	0,669	0,513
	4-6 yıl	3,74		
	7yıl ve üzeri	3,96		
Okula karşı olumlu tutum	0-3 yıl	3,65	6,260	0,002
	4-6 yıl	3,76		
	7yıl ve üzeri	4,33		
Yönetici öğretmen arasındaki güven	0-3 yıl	3,78	4,218	0,015
	4-6 yıl	3,61		
	7yıl ve üzeri	4,26		
Öğretmen-öğretmen arasındaki güven	0-3 yıl	3,91	2,005	0,136
	4-6 yıl	4,01		
	7yıl ve üzeri	4,25		
Örgütsel Bağlılık Ölçeği	0-3 yıl	3,65	5,189	0,006
	4-6 yıl	3,62		
	7yıl ve üzeri	4,13		
İçsel Motivasyon	0-3 yıl	4,24	4,002	0,019
	4-6 yıl	4,18		
	7yıl ve üzeri	4,53		
Dışsal Motivasyon	0-3 yıl	3,65	12,445	0,002
	4-6 yıl	3,69		
	7yıl ve üzeri	4,21		
İş Motivasyonu Ölçeği	0-3 yıl	3,92	6,819	0,001
	4-6 yıl	3,91		
	7yıl ve üzeri	4,35		

Katılımcıların yönetici ile çalışma sürelerine göre; dönüşümcü liderlik ölçeği ve alt boyutlarının puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmektedir ($p<0.05$). Bireysel ilgi gösterme alt boyutu puanı ($p=0,049$), dönüşümcü liderlik ölçeği ve diğer alt boyutlarının puanlarından yüksek olduğu görülmektedir. Fark yaratan grubu bulmak için uygulanan Bonferroni sonucunda; 0-3 yıl ve 4-6 yıl olan katılımcıların arasında anlamlı bir fark yoktur. Yönetici ile çalışma süresi 7 yıl ve üzeri olan katılımcıların, vizyon-ilham sağlama

ve uygun rol modeli alt boyutu, grup amaçlarının kabulünü sağlama alt ve boyutu, entelektüel teşvikte bulunma alt boyutu, yüksek başarı beklentisine sahip olma alt boyutu ve dönüşümcü liderlik ölçeği ortalamalarının 0-3 yıl ve 4-6 yıl olan katılımcıların ortalamalarından yüksek olduğu görülmektedir.

Katılımcıların yönetici ile çalışma sürelerine göre; örgütsel bağlılık ölçeği ve akademik baskı alt boyutu, okula karşı olumlu tutum alt boyutu ve yönetici öğretmen arasındaki güven alt boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmektedir ($p < 0.05$). Mesleki dayanışma ($p = 0,513$) ve öğretmen-öğretmen arasındaki güven ($p = 0,136$) puanlarının örgütsel bağlılık ve diğer alt boyut puanlarından yüksek olduğu görülmektedir. Fark yaratan grubu bulmak için uygulanan Bonferroni sonucunda; 0-3 yıl ve 4-6 yıl olan katılımcıların arasında anlamlı bir fark yoktur. Yönetici ile çalışma süresi 7 yıl ve üzeri olan katılımcıların örgütsel bağlılık ölçeği ve akademik baskı alt boyutu, okula karşı olumlu tutum alt boyutu ve yönetici öğretmen arasındaki güven alt boyutu ortalamalarının 0-3 yıl ve 4-6 yıl olan katılımcıların ortalamalarından yüksek olduğu görülmektedir.

Katılımcıların yönetici ile çalışma sürelerine göre; iş motivasyon ölçeği, içsel motivasyon alt boyutu ve dışsal motivasyon alt boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmektedir ($p < 0.05$). Fark yaratan grubu bulmak için uygulanan Bonferroni sonucunda; 0-3 yıl ve 4-6 yıl olan katılımcıların arasında anlamlı bir fark yoktur. Yönetici ile çalışma süresi 7 yıl ve üzeri olan katılımcıların iş motivasyon ölçeği, içsel motivasyon alt boyutu ve dışsal motivasyon alt boyutu ortalamalarının 0-3 yıl ve 4-6 yıl olan katılımcıların ortalamalarından yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 8. Kullanılan Ölçekler ve Alt Boyutlarının Eğitime Göre Karşılaştırılması Bağımsız Örneklem t-Testi Sonuçları

Ölçek ve Alt Boyutları	Eğitim	Ortalama ($\bar{x}$)	İstatistik Değeri (F)	p
Vizyon-ilham sağlama ve uygun rol modeli	Önlisans/ Lisans	3,62	-0,351	0,725
	Lisansüstü	3,66		
Grup amaçlarının kabulünü sağlama	Önlisans/ Lisans	3,71	0,323	0,747
	Lisansüstü	3,67		
Entelektüel teşvikte bulunma	Önlisans/ Lisans	3,32	-1,153	0,249
	Lisansüstü	3,45		
Bireysel ilgi gösterme	Önlisans/ Lisans	3,69	-0,532	0,595
	Lisansüstü	3,76		

Yüksek başarı beklentisine sahip olma	Önlisans/ Lisans	3,55	0,669	0,504
	Lisansüstü	3,49		
Dönüşümcü Liderlik Ölçeği	Önlisans/ Lisans	3,59	-0,288	0,774
	Lisansüstü	3,62		
Akademik baskı	Önlisans/ Lisans	3,12	-1,321	0,187
	Lisansüstü	3,26		
Mesleki dayanışma	Önlisans/ Lisans	3,79	0,334	0,739
	Lisansüstü	3,76		
Okula karşı olumlu tutum	Önlisans/ Lisans	3,71	0,125	0,901
	Lisansüstü	3,70		
Yönetici öğretmen arasındaki güven	Önlisans/ Lisans	3,77	-0,016	0,987
	Lisansüstü	3,77		
Öğretmen-öğretmen arasındaki güven	Önlisans/ Lisans	3,96	0,636	0,525
	Lisansüstü	3,89		
Örgütsel Bağlılık Ölçeği	Önlisans/ Lisans	3,67	-0,049	0,961
	Lisansüstü	3,67		
İçsel Motivasyon	Önlisans/ Lisans	4,26	1,226	0,221
	Lisansüstü	4,18		
Dışsal Motivasyon	Önlisans/ Lisans	3,68	-0,720	0,472
	Lisansüstü	3,74		
İş Motivasyonu Ölçeği	Önlisans/ Lisans	3,94	0,031	0,976
	Lisansüstü	3,94		

Katılımcıların eğitimlerine göre dönüşümcü liderlik ölçeği ve alt boyutlarının puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($p>0.05$).

Katılımcıların eğitimlerine göre örgütsel bağlılık ölçeği ve alt boyutlarının puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($p>0.05$).

Katılımcıların eğitimlerine göre iş motivasyon ölçeği ve alt boyutlarının puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($p>0.05$).

*Tablo 9/1. Kullanılan Ölçekler ve Alt Boyutları Arasındaki İlişki
Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları*

Tablo: Kullanılan ölçekler ve boyutları arasındaki ilişki.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1- Vizyon-ilham sağlama ve uygun rol modeli	1.0	0,9	0,8	0,7	0,4	0,9	0,5	0,4	0,7	0,8	0,5	0,7	0,4	0,7	0,6
p	-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2- Grup amaçlarının kabulünü sağlama		1.0	0,8	0,7	0,4	0,9	0,5	0,5	0,6	0,8	0,5	0,7	0,4	0,7	0,6
p		-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
3- Entelektüel teşvikte bulunma			1.0	0,7	0,4	0,9	0,5	0,4	0,6	0,7	0,4	0,7	0,4	0,7	0,6
P			-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
4- Bireysel ilgi gösterme				1.0	0,3	0,8	0,4	0,4	0,5	0,6	0,4	0,6	0,4	0,6	0,6
p				-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
5- Yüksek başarı beklentisine sahip olma					1.0	0,5	0,4	0,2	0,3	0,3	0,2	0,4	0,2	0,2	0,3
p					-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
6- Dönüşümcü Liderlik Ölçeği						1.0	0,5	0,5	0,6	0,8	0,5	0,8	0,4	0,7	0,7
p						-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
7- Akademik baskı							1.0	0,4	0,4	0,5	0,3	0,6	0,3	0,4	0,4
p							-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Tablo 9/2. Kullanılan Ölçekler ve Alt Boyutları Arasındaki İlişki Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

8- Mesleki dayanışma	1.0	0,5	0,5	0,6	0,7	0,4	0,4	0,4
9	-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
9- Okula karşı olumlu tutum		1.0	0,7	0,6	0,8	0,5	0,7	0,6
p		-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
10- Yönetici öğretmen arasındaki güven			1.0	0,5	0,8	0,5	0,7	0,7
p			-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
11- Öğretmen-öğretmen arasındaki güven				1.0	0,7	0,4	0,5	0,5
p				-	0,0	0,0	0,0	0,0
12- Örgütsel Bağlılık Ölçeği					1.000	0,551	0,744	0,742
p					-	0,000*	0,000*	0,000*
13- İçsel Motivasyon						1.000	0,570	0,810
p						-	0,000*	0,000*
14- Dışsal Motivasyon							1.000	0,929
p							-	0,000*
15- İş Motivasyonu Ölçeği								1.000
p								-

Kullanılan ölçekler ve boyutları arasındaki ilişkiyi test etmek için korelasyon analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda, vizyon-ilham sağlama ve uygun rol modeli alt boyutu ile akademik baskı alt boyutu arasında, mesleki dayanışma alt boyutu arasında, okula karşı olumlu tutum alt boyutu arasında, yönetici öğretmen arasındaki güven alt boyutu arasında, öğretmen-öğretmen arasındaki güven alt boyutu arasında, örgütsel bağlılık ölçeği arasında, içsel motivasyon alt boyutu arasında, dışsal motivasyon alt boyutu arasında ve iş motivasyon ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmektedir ($p<0,05$).

Kullanılan ölçekler ve boyutları arasındaki ilişkiyi test etmek için korelasyon analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda, vizyon-ilham sağlama ve uygun rol modeli alt boyutu ile akademik baskı alt boyutu arasında, mesleki dayanışma alt boyutu arasında, okula karşı olumlu tutum alt boyutu arasında, yönetici öğretmen arasındaki güven alt boyutu arasında, öğretmen-öğretmen arasındaki güven alt boyutu arasında, örgütsel bağlılık ölçeği arasında, içsel motivasyon alt boyutu arasında, dışsal motivasyon alt boyutu arasında ve iş motivasyon ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmektedir ($p<0,05$).

Grup amaçlarının kabulünü sağlama alt boyutu ile akademik baskı alt boyutu arasında, mesleki dayanışma alt boyutu arasında, okula karşı olumlu tutum alt boyutu arasında, yönetici

öğretmen arasındaki güven alt boyutu arasında, öğretmen-öğretmen arasındaki güven alt boyutu arasında, örgütsel bağlılık ölçeği arasında, içsel motivasyon alt boyutu arasında, dışsal motivasyon alt boyutu arasında ve iş motivasyon ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmektedir ($p<0,05$).

Entelektüel teşvikte bulunma alt boyutu ile akademik baskı alt boyutu arasında, mesleki dayanışma alt boyutu arasında, okula karşı olumlu tutum alt boyutu arasında, yönetici öğretmen arasındaki güven alt boyutu arasında, öğretmen-öğretmen arasındaki güven alt boyutu arasında, örgütsel bağlılık ölçeği arasında, içsel motivasyon alt boyutu arasında, dışsal motivasyon alt boyutu arasında ve iş motivasyon ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmektedir ($p<0,05$).

Bireysel ilgi gösterme alt boyutu ile akademik baskı alt boyutu arasında, mesleki dayanışma alt boyutu arasında, okula karşı olumlu tutum alt boyutu arasında, yönetici öğretmen arasındaki güven alt boyutu arasında, öğretmen-öğretmen arasındaki güven alt boyutu arasında, örgütsel bağlılık ölçeği arasında, içsel motivasyon alt boyutu arasında, dışsal motivasyon alt boyutu arasında ve iş motivasyon ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmektedir ($p<0,05$).

Yüksek başarı beklentisine sahip olma alt boyutu ile akademik baskı alt boyutu arasında, mesleki dayanışma alt boyutu arasında, okula karşı olumlu tutum alt boyutu arasında, yönetici öğretmen arasındaki güven alt boyutu arasında, öğretmen-öğretmen arasındaki güven alt boyutu arasında, örgütsel bağlılık ölçeği arasında, içsel motivasyon alt boyutu arasında, dışsal motivasyon alt boyutu arasında ve iş motivasyon ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmektedir ($p<0,05$).

Dönüşümcü Liderlik Ölçeği ile akademik baskı alt boyutu arasında, mesleki dayanışma alt boyutu arasında, okula karşı olumlu tutum alt boyutu arasında, yönetici öğretmen arasındaki güven alt boyutu arasında, öğretmen-öğretmen arasındaki güven alt boyutu arasında, örgütsel bağlılık ölçeği arasında, içsel motivasyon alt boyutu arasında, dışsal motivasyon alt boyutu arasında ve iş motivasyon ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmektedir ($p<0,05$).

Tablo 10 /1 Dönüşümcü Liderlik Rollerinin Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisi

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken: Örgütsel Bağlılık								
	β	SH	Beta	t	p	F	Model (p)	R ²	Durbin Watson
Sabit	18,323	1,429	-	12,819	0,000				
Dönüşümcü Liderlik Roller	0,445	0,017	0,796	26,377	0,000	695,749	0,000	0,633	2,024

Yapılan basit doğrusal regresyon analiz sonucuna göre, F değerine karşılık gelen anlamlılık seviyesine bakıldığında kurulan modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir ($F=695,749$; $p<0.05$). Bağımsız değişkene ait beta katsayı değerine, t değerine ve anlamlılık seviyesine bakıldığında; Dönüşümcü Liderlik Rollerinin ($t=26,377$; $p<0.05$) Örgütsel Bağlılık üzerinde istatistiksel olarak anlamlı pozitif bir etkisinin olduğu görülmektedir. Regresyon modelinin Örgütsel Bağlılık üzerindeki değişimin %63,3'ünü açıkladığı görülmektedir (Düzenlenmiş $=0,633$). Dönüşümcü Liderlik Rollerini değişkenindeki 1 birimlik artış, Örgütsel Bağlılık üzerindeki 0,445'lik artışa ($\beta=0,445$) neden olmaktadır. Kurulan modelde otokorelasyon sorunu yoktur. Durbin W değeri 1.5 ile 2.5 arasındadır ($DW=2,024$).

Tablo 10/2. Dönüşümcü Liderlik Rollerinin İş Motivasyonu Üzerindeki Etkisi

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken: İş Motivasyonu								
	β	SH	Beta	t	p	F	Model (p)	R ²	Durbin Watson
Sabit	44,708	1,734		25,787	0,000	407,225	0,000	0,501	1,999
Dönüşümcü Liderlik Rollerini	0,413	0,020	0,709	20,180	0,000				

Yapılan basit doğrusal regresyon analiz sonucuna göre, F değerine karşılık gelen anlamlılık seviyesine bakıldığında kurulan modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir ($F=407,225$; $p<0.05$). Bağımsız değişkene ait beta katsayı değerine, t değerine ve anlamlılık seviyesine bakıldığında; Dönüşümcü Liderlik Rollerinin ($t=20,180$; $p<0.05$) İş Motivasyonu üzerinde istatistiksel olarak anlamlı pozitif bir etkisinin olduğu görülmektedir. Regresyon modelinin İş Motivasyonu üzerindeki değişimin %50,1'ini açıkladığı görülmektedir (Düzenlenmiş $=0,501$). Dönüşümcü Liderlik Rollerini değişkenindeki 1 birimlik artış, İş Motivasyonu üzerindeki 0,413'lük artışa ($\beta=0,413$) neden olmaktadır. Kurulan modelde otokorelasyon sorunu yoktur. Durbin W değeri 1.5 ile 2.5 arasındadır ($DW=1,999$).

3. Tartışma Sonuç ve Öneriler

Bu bölümde “Okul Müdürlerinin Dönüşümcü Liderlik Özelliklerinin Örgütsel Bağlılık ve Motivasyonla İlişkisi” konulu araştırma verilerine yönelik elde edilen bulgularla ilgili sonuçlara, tartışmalara ve bulgular üzerinden düzenlenen önerilere yer verilmiştir.

Katılımcıların **cinsiyetlerine** göre dönüşümcü liderlik ölçeğinin ve alt boyutlarının puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür ($p>0.05$). Kaya (2015: 77) çalışmasında öğretmenlerin, okul müdürlerinin dönüşümcü liderlik seviyelerine göre cinsiyet açısından dağılımlarına bakıldığında, kadın öğretmenlerin ölçek ortalamaları ile erkek öğretmenlerin ölçek ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Brislin vd. (2005: 97) içsel ve dışsal motivasyon araçlarının işgörenlerin motivasyonu üzerindeki etkisinin cinsiyete göre farklılık göstermediğini ortaya koymuşlardır. Bu sonuç bizim çalışmamız ile literatürdeki çalışmalar arasında paralellik göstermektedir. Bu durum cinsiyet değişkeninin liderlerin liderlik özelliklerine yönelik bakış açılarında veya liderlerin cinsiyetlerinin farklı olmasından kaynaklı görüşlerinde önemli bir etkiye sahip değildir şeklinde yorumlanabilir. Katılımcıların cinsiyetlerine göre örgütsel bağlılık ölçeği akademik baskı alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmüştür ($p<0.05$). Erkek katılımcıların akademik baskı alt boyut puanlarının diğer katılımcılara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Sarpbalkan (2017: 69) çalışmasında cinsiyet değişkenine göre, örgütsel bağlılık ortalamaları değişmektedir. Kadınların ortalamaları erkeklere oranla daha yüksektir. Bu sonuç, çalışmamızla Sarpbalkan'ın çalışmasında paralellik olduğunu göstermektedir. Bu durum kadın çalışanların örgütlerine olan bağlılığında sebep olarak örgütlerini erkek katılımcılara göre daha çok benimsemesinden ve önemsemesinden kaynaklı olabilir. Katılımcıların cinsiyetlerine göre iş motivasyon ölçeği dışsal motivasyon alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmüştür ($p<0.05$). Erkek katılımcıların iş motivasyon ölçeği dışsal motivasyon alt boyut puanlarının diğer katılımcılara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Literatürde Brown'un (2007) öğretmenler üzerinde gerçekleştirdiği çalışmasında, kadın öğretmenlerin özellikle içsel motivasyon düzeylerinin erkek öğretmenlere göre daha yüksek olduğunu belirttiği görülmektedir. Işık (2016: 122) cinsiyet değişkenine göre öğretmenlerin okul müdürlerinde algıladıkları statükoyu sürdürmeme düzeyi anlamlı farklılık göstermemektedir. Kuyucu (2023) öğretmenlerin yöneticilerinin dönüşümcü liderlik özellikleri ile örgütsel bağlılıklarındaki arasındaki çalışmasında örgütsel bağlılık ve alt boyutları arasında ilişki tespit edememiştir. Bu durumda literatürle elde edilen sonuçlarda farklılık olduğu görülmektedir. Bu farklılığın sebebi araştırmaya katılanların cinsiyetlerinin homojen veya heterojen olmasından kaynaklı olabilir.

Katılımcıların **medeni durumlarına** göre dönüşümcü liderlik ölçeği ve alt boyutlarının puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür ($p>0.05$). Kaya (2015: 87) çalışmasında, medeni durum değişkenine göre de okul müdürlerinin dönüşümcü liderlik düzeylerine ilişkin görüşleri evli öğretmenlerin test puan ortalamaları ile bekar öğretmenlerin test puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Bu sonuç, Kaya'nın çalışmasıyla paralellik göstermektedir. Bu sonuca göre, katılımcıların evli veya bekâr olması dönüşümcü liderlik düşüncelerini etkilemediği anlaşılmaktadır. Katılımcıların medeni durumlarına göre örgütsel bağlılık ölçeği ve alt boyutlarının puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür ($p>0.05$). Sarpbalkan (2017: 70) çalışmasında ise medeni duruma göre örgütsel bağlılık ortalamaları değişmektedir. Boşanmış olan katılımcıların ortalamaları en yüksek, hiç evlenmeyen katılımcıların ortalamaları en düşüktür. Burada elde edilen sonuçlar farklıdır. Bunun nedeni olarak, çalışmaya katılanların evli ve bekar sayılarındaki farklılıktan kaynaklı olabilir. Katılımcıların medeni durumlarına göre iş motivasyon ölçeği ve alt boyutlarının puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür ($p>0.05$). Literatürde bekarların lehine okula bağlılık ve olumlu liderlik tutumu belirtilmektedir (Tetik 2014; Tsui ve Cheng, 1999). Bu durumdan anlaşılacağı üzere elde edilen bulgudan farklı bir sonuç elde edildiği söylenebilir. Sonucun farklı olmasına neden olan etmen araştırmaya katılan grubun çoğunluğunun bekâr olmasından kaynaklı olabilir.

Katılımcıların **kıdemlerine** göre, dönüşümcü liderlik ölçeği ve alt boyutlarının puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür ($p>0.05$). Toksöz (2010: 75) çalışmasında, ölçeklerdeki ifadelere verdikleri cevaplar ile birinci kademe ve ikinci kademe öğretmenler okul yöneticilerinin liderlik özelliklerini benzer şekilde değerlendirmişlerdir. Buradan Toksöz'ün çalışmasıyla bulduğumuz sonucun paralellik gösterdiği anlaşılmıştır. Bulunan sonuçlara göre, liderlerin çalışanlar üzerinde etkili olması veya etkisinin az olmasında birlikte çalışma süreleri etken olmadığı söylenebilir. Katılımcıların kıdemlerine göre örgütsel bağlılık ölçeği ve alt boyutlarının puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür ($p>0.05$). Korkmaz (2017: 81) araştırmasında kıdem olarak daha kıdemli çalışanların, düşük kıdemli çalışanlara göre daha yüksek örgütsel bağlılık düzeyine sahip olduğu bulunmuştur. Bu sonucun ortaya çıkmasında uzun süre görev yapmış ve çeşitli tecrübeye sahip olmasının etkisi olabilir. Katılımcıların kıdemlerine göre iş motivasyon ölçeği ve alt boyutlarının puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür ($p>0.05$). Dündar (2007: 114) araştırmasında, çalışma süresine göre içsel ve dışsal motivasyon araçlarının işgörenlerin motivasyonu üzerindeki etkisine ilişkin anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bu durum çalışmamızla paralellik göstermektedir. Demir (2020), öğretmenlerin örgütsel adanmışlıkları ve mesleki kıdemi arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Çalışanların motivasyonlarının yüksek veya düşük olması uzun yıllar çalışmış olmasından değil liderlerin çalışanlara karşı tutum ve davranışlarından, çalışanların problemlerinin çözülmesinden kaynaklı olabilir.

Katılımcıların **yönetici ile çalışma sürelerine** göre, dönüşümcü liderlik ölçeği ve alt boyutlarının puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmüştür ($p<0.05$). Fark yaratan grubu bulmak için uygulanan Bonferroni sonucunda, yönetici ile çalışma süresi 7 yıl ve üzeri olan katılımcıların vizyon-ilham sağlama ve uygun rol modeli alt boyutu, grup amaçlarının kabulünü sağlama alt ve boyutu, entelektüel teşvikte bulunma alt boyutu, yüksek başarı beklentisine sahip olma alt boyutu ve dönüşümcü liderlik ölçeği puanlarının diğer katılımcılardan daha yüksek olduğu görülmektedir. Kaya (2015: 88) çalışmasında, yönetici ile çalışma süresi değişkenine göre okul müdürlerinin dönüşümcü liderlik algılarında anlamlı bir farklılık sonucuna ulaşmamıştır. Bu durum yaptığımız çalışma ile tutarlıdır. Sebebi olarak okul müdürleri ile 7 yıl ve üzeri çalışan sayılarının, diğer çalışanlardan sayı olarak daha az olduğundan kaynaklı olabilir. Katılımcıların yönetici ile çalışma sürelerine göre örgütsel bağlılık ölçeği ve akademik baskı alt boyutu, okula karşı olumlu tutum alt boyutu ve yönetici öğretmen arasındaki güven alt boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmüştür ($p<0.05$). Fark yaratan grubu bulmak için uygulanan Bonferroni sonucunda, yönetici ile çalışma süresi 7 yıl ve üzeri olan katılımcıların örgütsel bağlılık ölçeği ve akademik baskı alt boyutu, okula karşı olumlu tutum alt boyutu ve yönetici öğretmen arasındaki güven alt boyutu puanlarının diğer katılımcılardan daha yüksek olduğu görülmektedir. Korkmaz (2017: 83) çalışmalarında yönetici ile işyerinde farklı çalışma sürelerine sahip çalışanların örgütsel bağlılık ortalamaları birbirlerine benzer düzeyde olarak tespit etmiş. Bu sonuç yaptığımız çalışma ile uyumlu olmadığı ve bunun sebebinin yöneticinin çalışanlarına karşı davranış biçimi, işgörenlerin ödül, saygınlık, iş olanaklarının iyileştirilmesi gibi sebeplerden kaynaklı olabilir. Katılımcıların yönetici ile çalışma sürelerine göre iş motivasyon ölçeği, içsel motivasyon alt boyutu ve dışsal motivasyon alt boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmüştür ($p<0.05$). Fark yaratan grubu bulmak için uygulanan Bonferroni sonucunda, yönetici ile çalışma süresi 7 yıl ve üzeri olan katılımcıların iş motivasyon ölçeği,

içsel motivasyon alt boyutu ve dışsal motivasyon alt boyutu puanlarının diğer katılımcılara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Aksel (2016: 82) araştırmasında, öğretmenlerin okul müdürlerinin dönüşümcü liderliği algıları okul müdürüyle çalışma süresi değişkenine bağlı olarak anlamlı bir şekilde değişmektedir. Demir (2020), Şahin (2020), Büyükbeşe ve Gökaslan 93 (2018) araştırmalarında örgütsel adanmışlığa ilişkin düşüncenin çalışma süresinden etkilenmediğini bulmuşlardır. Bu sonuçlar çalışmamızla farklılıklar olduğunu göstermektedir. Bu durum okul müdürleri ile 7 yıl ve üzeri çalışan sayılarının diğer çalışanlardan sayı olarak daha az olduğundan kaynaklı olabilir.

Katılımcıların **eğitim durumuna** göre dönüşümcü liderlik ölçeği ve alt boyutlarının puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür ($p>0.05$). Gün (2020: 90) çalışmasında eğitim değişkeni, öğretmenlerin dönüşümcü liderlik algıları üzerinde anlamlı farklılıklara sebep olmamıştır. Bu sonuç, çalışmamızla paralel bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Alanyazında genel olarak görülen durum ise eğitim seviyesinin yükseldikçe dönüşümcü liderlik algılarının düşeceği yönünde bir algı vardır (Erdoğruca, 2011). Katılımcıların eğitimlerine göre örgütsel bağlılık ölçeği ve alt boyutlarının puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür ($p>0.05$). Altıntaş (2020) ve Erdoğan (2011), eğitim düzeyleri lisansüstü seviyesinde olan öğretmenlerin örgütsel bağlılık algılarının, daha düşük eğitim seviyesine sahip öğretmenlerin algılarından yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Ancak mevcut çalışmada, eğitim durumunun örgütsel bağlılık üzerinde anlamlı bir farklılığa sebep olmadığı görülmüştür. Bulduğumuz sonuç ile bu çalışmaların uyumlu olduğu görülmektedir. Bu durum akademik olarak kendini geliştiren bireylerin çalıştıkları kurumlarını sahiplenme ve kurumlarının başarısını artırma çabalarından kaynaklı olabilir. Katılımcıların eğitimlerine göre iş motivasyon ölçeği ve alt boyutlarının puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür ($p>0.05$). Kaya (2015: 88) araştırmasında genel anlamda dönüşümcü liderlik davranışının motivasyon üzerinde pozitif (olumlu) yönlü anlamlı etkisinin olduğu bulgusu elde edilmiştir. Katılımcı eğitimlerine göre Kaya'nın çalışması ile elde edilen sonuçlar bu bakımdan benzerdir.

Genel olarak; gerek yapılan araştırma verilerini gerekse literatürde ulaşılan sonuçlara baktığımızda, yöneticilerin dönüşümcü liderlik özelliklerinin, öğretmenlerin örgütlerine bağlılıklarında etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonucun etki derecesi farklı olsa da, çoğu çalışmanın ulaştığı ortak nokta şudur; yöneticilerin dönüşümcü liderlik özellikleri arttıkça, öğretmenlerin örgütlerine olan bağlılık düzeyleri de artmaktadır (Brislin vd., 2005; Erdoğan, 2011; Sarpbalkan, 2017; Işık, 2016; Toksöz, 2010). Günümüzde çağın gereklerine cevap veren ve etkin okulların olmasında, eğitim kurumlarının öğrencileri çevrenin şartlarına, çağın isteklerine göre yetiştirmesinde okul yöneticisinin rolü göz ardı edilemez (Gümüşeli, 2001). Bu durumda okullarda yönetici olan liderlere düşen görev, birlikte çalıştıkları mesai arkadaşlarının kişisel özelliklerini göz önünde bulundurarak, onlara motivasyon ve ilham sağlamalı, kişisel ilgi gösterip pozitif yönlendirmelerde bulunmalı, okuluna olan bağlılıklarını arttırmaya çalışmalıdır (Şişman, 2002). Yönetici olan kişilerin örgütteki çalışanlara enerji ve iyimserlik hissettirmesi, güven verici davranışlar sergilemesi, amaçlara ulaşma konusunda yapılacakları daha da kolaylaştıracaktır (Uzun, 2016). Bu yönde ilerleyen okul müdürleri oluşturdukları içsel ve dışsal motive edicilerle, öğretmenlerin okullarına olan bağlılıklarını artırırken, görev yaptıkları okullardan hedeflenen başarıların gerçekleşmesinde de gerekli noktaya ulaşacaklardır.

Öğretmenin çalıştıkları okullarda motive olması, okullarda hedeflenen başarının gerçekleşmesinde önemli bir faktördür. Öğretmen motivasyonu arttıkça bunun yansımaları olan kendisinin ve öğrencilerin, dolayısıyla okulun başarısının da artacağıdır. Araştırmamızda, okullardaki yöneticilerde dönüşümcü liderlik özelliklerinin olması öğretmenlerin motivasyon seviyelerini, özellikle dışsal boyutta olumlu yönde etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sebeple okullarda dönüşümcü lider özelliklerine sahip okul yöneticilerine daha çok ihtiyaç vardır. Bu bağlamda okullarda yöneticilerin dönüşümcü liderlik özellikleri geliştirilmeli, dönüşümcü liderlik davranışları ortaya koyma biçimleri araştırılmalı, tartışma konusu olmalı, araştırma neticesinde var olan eksik noktaların farkına varmaları ve eksikliklerin giderilmesi için bireysel veya gruplarla hizmet içi eğitim, kurs vb. olanaklar sağlanmalıdır.

Araştırma neticesine göre, okul müdürlerinin dönüşümcü liderlik özellikleri öğretmen algılarına göre pozitifdir. Birçok alanda olduğu gibi eğitim öğretimde alanında da günümüz dünyasının çalışma şartlarına uyum sağlayabilmesi açısından okul yöneticilerinde dönüşümcü lider özelliklerinin olması, okullara birçok yönden olumlu katkı sağlayabilir. Eğitim-öğretimde dönüşümcü lider özelliklerine sahip okul müdürlerinin bulunması başarı ve varılacak hedefler açısından önemli görülebilir.

1. Dönüşümcü liderlikte öğretmen algılarında en yüksek ilişki ‘‘vizyon-ilham sağlama ve uygun rol modeli’’, en düşük olduğu alt boyutun ‘‘yüksek başarı beklentisine sahip olma’’ olduğunu göstermektedir. Güçlüklerle dolu eğitim-öğretim sürecinde okul müdürleri var olan sorunlara farklı çözüm yolları bulup, zor görevlerin üstesinden gelebilmeleri için öğrenci ve öğretmenleri düşünmeye teşvik etmeli, farklı stratejiler kullanmalarını sağlamalı, her türlü fikre, görüşe önem vermeli, öğretmenlerin kendilerine olan özgüvenlerini sağlamalı ve onları karşılaşılan fırsatları değerlendirebilmeleri için motive etmeli, farkındalıklarını artırmalı, yeni bakış açısı geliştirmeleri için sürekli fırsatlar vermelidir.

Okul müdürlerinin dönüşümcü liderliklerinin daha çok gelişmesi için, hizmet içi seminerler verilebilir, başarılı okullara ziyaretler yapılabilir, teknolojinin olanaklarından yararlanılabilir, teknolojinin okullarda etkin kullanımına yönelik adımlar atılabilir.

2. Örgütsel bağlılık boyutları sonucunda en yüksek ilişkinin ‘‘öğretmen-öğretmen arasında güven’’, en düşük ilişki ‘‘akademik baskı’’ alt boyutundadır. Güven eğitim-öğretimin hedeflerine ulaşabilmesi için şartları sağlamada önemli bir roldür. Öğretmenlerin güvenini kazanan okul müdürü, öğrenci, veli, personel, teknoloji dünyasında öğrencileri eğitmedeki vazifesini gerçekleştirmek için avantajlı olabilir. Birbirlerine güven duyan öğretmen ve okul müdürleri okulundaki sorunları çözmek ve eğitim kalitesini arttırmak için birlikte uyumlu bir biçimde çalışabilir. Bunu aşıl原因 okul müdürleri başarıya ulaşmada çaba gösteren öğretmenler için örnek rol model olabilir. Bu sayede öğretmenlerin okullarına olan bağlılıkları da artabilir.

Okul müdürleri okulun durumu ile ilgili konularda öğretmenlerle birlikte çalışma, onların görüşlerini alma, fikir alışverişi yapma, sorunlarını önemseme ve giderme gibi davranışlarla öğretmenlerin okul müdürüne güven aşıl原因larını sağlayabilirler. Okul müdürleri öğretmenlerden beklediği başarı hissini baskıcı bir şekilde öğretmenler tarafından hissedilmesinden kaçınmalıdır. Böyle bir durumun hissedilmesi güven sorununu da ortaya çıkmasına ve belirlenen hedeflere ulaşılmasında, karşılaşılan problemlerin çözümünde aksamaların meydana gelmesine sebep olabilir.

3. Okul müdürlerinin dönüşümcü liderlik davranışlarında öğretmen algılarına göre pozitif ilişki varken, bu ilişki dışsal motivasyon algılarından daha çok içsel motivasyon algılarında pozitif yönde ilişkili olduğudur. Öğretmenlerin motivasyonu, eğitim-öğretimde hedeflenen başarının gerçekleştirilmesi açısından önemli bir etmen olabilir. Öğretmen ne kadar çok motive olursa hedeflere ulaşma da o kadar gerçekleşeceği düşünülmektedir. Sevdikleri ve istedikleri işi yapan ve kendini motive eden kişiler bıkmadan mücadele edebilirler. Öğretmenlerin eğitim öğretimde kendi iradeleri ile gereklilikleri yerine getirmeleri, yaptıkları işe daha fazla zaman ayırmaları ve özünde motive olmaları durumunda daha başarılı olmalarının daha olası olduğunu düşünülmektedir.

Dönüşümcü liderlik özelliklerine sahip okul müdürleri, öğretmenlerin yeteneklerinin farkına varmalarını sağlayarak ve becerilerini tam kapasite kullanmalarını sağlayarak öğretmenlerin kendine olan güvenlerini artırmalıdır, böylece öğretmenlerden daha çok verim alabilir. Bu sebeple okul müdürlerinin dönüşümcü liderlik özelliklerinin nasıl ortaya çıkarılacağı ve bu davranışları sergileyeceği ile ilgili tartışmalar yapılmalı, gerekli bular neticesinde var olan eksikliklerinin farkına varmaları için hizmet içi eğitim, alanında uzman kişiler tarafından kişisel gelişim seminerleri, bireysel desteklerle eksikliklerinin giderilmesi sağlanabilir.

4. Kaynakça

- Aksel, N. (2016). *Ortaokul müdürlerinin dönüşümcü liderlik davranışları ile öğretmenlerin motivasyonu arasındaki ilişki* (Samsun ili örneği) (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Samsun.
- Altıntaş, D. (2020). *Dönüşümcü liderlik ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkinin incelenmesi: iletişim sektöründe bir araştırma* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Altınbaş Üniversitesi, Ankara.
- Anderson, M. V. & White, S. (2011). Resourcing Change in Small Schools. *Australian Journal of Education*, 55(1): 50-61.
- Brislin, R. W., MacNab, B., Worthley, R., Kabigting Jr, F., & Zukis, B. (2005). Evolving perceptions of Japanese workplace motivation: an employee-manager comparison. *International Journal of Cross Cultural Management*, 5(1): 87-104.
- Buluç, B. (2009). Sınıf Öğretmenlerinin Algılarına Göre Okul Müdürlerinin Liderlik Stilleri İle Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 15(1): 5-34.
- Büyükebeşe, T. & Gökaslan, M. O. (2018). “İşe Gömülmüslük, İşe Adanmışlık ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisi: Bir Alan Çalışması”. *Mukaddime*, 9(2), 135-154.
- Büyüköztürk, Ş., Çokluk, Ö. ve Köklü, N. (2012). *Sosyal bilimler için istatistik*, (2. bs). Ankara. Pegem Yayınevi.
- Cafoğlu, Z.(1997). *Liderlik; Bilgi-Karizma-Değişim, 21.Yüzyılda Liderlik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (1. bs). İstanbul: Deniz Harp Okulu Basımevi.
- Christophersen, K., Elstad,E., & Turmo,A.(2011). The Nature Of Social Practice Among School Professionals: Consequences Of The Academic Pressure Exerted By Teachers In Their

- Teaching. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 55(6): 639-654.
- Çayırtaş, F. (2013). Özel Güvenlik Sektöründe Çalışanların Örgütsel Bağlılık, İş Motivasyonu, İş Performans Düzeyleri ve Bir Uygulama. *Elektronik Mesleki Gelişim Dergisi*, 1(1): 34-53.
- Çelik, Ö. (2010). *Okul yöneticilerinin özbilinç yeterliliği ile dönüşümcü liderlik özellikleri arasındaki ilişki* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Çelik, V. (2000). *Eğitimsel Liderlik*, (4. bs). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çelik, V. (2007). *Eğitimsel Liderlik*, (7. bs). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çetiner, A.(2008). İlköğretim okulu müdürlerinin dönüşümcü liderlik davranışlarını gösterme düzeylerine ilişkin öğretmen görüşleri (Burdur ili örneği) (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Demir, A. (2020). İkokullarda çalışan öğretmenlerin örgütsel adanmışlıkları ile iş doyumları arasındaki ilişki. Tezsiz Yüksek Lisans Projesi, Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Dündar, S., Özutku, H., & TAŞPINAR, F. (2007). İçsel Ve Dışsal Motivasyon Araçlarının İşgörenlerin Motivasyonu Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir İnceleme. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, (2): 105-119.
- Efil, İ.(1996). İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon, (1. bs). Bursa: Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayını, No: 80.
- Eraslan, L. (2004). Okul Düzeyinde Dönüşümcü Liderlik. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1): 1-22.
- Erdoğruca, P. (2011). *Dönüşümcü (Transformasyonel) liderlik ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişki* (Yayınlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Ergeneli, A. (2006). Örgüt ve İnsan, (1. bs). Ankara: Hacettepe Yayınları.
- Ertürk, R. (2014). Öğretmenlerin iş motivasyonları ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişki (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Gökçe, F., ve Kahraman, P. B. (2010). Etkili Okulun Bileşenleri: Bursa İli Örneği. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(1): 173-206.
- Gümüşeli, A.İ.(2001). Çağdaş Okul Müdürünün Liderlik Alanları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, (28): 531-548.
- Gün, F. (2020). *Okul yöneticilerinin dönüşümcü liderlik özellikleri ile öğretmenlerin okula bağlılıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.
- Güngör, A. A. (2018). *Etkili okul özelliklerinin dönüşümsel liderlik ve öğretmen bağlılığıyla ilişkisi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- İşık, B. (2016). İlkokul müdürlerinin karizmatik liderlik özellikleriyle okullarındaki öğretmenlerin motivasyonu arasındaki ilişki (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Van.
- İşcan, Ö. F. (2002). *Küresel işletmecilikte dönüştürücü liderlik anlayışı-büyük ölçekli işletmelerde bir uygulama* (Yayınlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, (4. bs). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kaya, S. (2015). *İlkokul müdürlerinin dönüşümcü liderlik özellikleri ile sınıf öğretmenlerinin örgütsel bağlılık düzeyleri arasındaki ilişki* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Zirve Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Keklik, B. (2012). Sağlık Hizmetlerinde Benimsenen Liderlik Tiplerinin Belirlenmesi: Özel Bir Hastane Örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1): 73-93.
- Korkmaz, M. (2007). Örgütsel Sağlık Üzerinde Liderlik Stilllerinin Etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 49(49): 57-91.
- Korkmaz, Y.(2017). *Liderlik türlerinin örgütsel bağlılığa etkisi: kamu çalışanları üzerinde bir araştırma* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Nişantaşı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Korkut, H.(1992). Üniversite Akademik Yöneticilerinin Liderlik Davranışları, *Amme İdaresi Dergisi*, 25(1): 159-174.
- Kouzes, J. M. and Posner, B.Z., 1997, *The Leadership Practices Inventory: Facilitator's Guide*, San Francisco: Jossey-Bass/Pfeiffer.
- Kuyucu, E. (2023). Öğretmenlerin yöneticilerinin dönüşümcü liderlik rollerine yönelik algılarının örgütsel bağlılık düzeyleri ile ilişkisi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adıyaman Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Adıyaman.
- Mottaz, C. J. (1985). The Relative Importance Of İntrinsic And Extrinsic Rewards As Determinants Of Work Satisfaction. *The sociological quarterly*, 26(3): 365-385.
- Pallant, J. F., & Tennant, A. (2007). An introduction to the Rasch measurement model: an example using the Hospital Anxiety and Depression Scale (HADS). *British Journal of Clinical Psychology*, 46(1): 1-18.
- Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Moorman, R. H., & Fetter, R. (1990). Transformational leader behaviors and their effects on followers' trust in leader, satisfaction, and organizational citizenship behaviors. *The Leadership Quarterly*, 1(2): 107-142.
- Samad, S. (2012). The İnfluence Of İnnovation And Transformational Leadership On Organizational Performance. *Procedia, Social and Behavioral Sciences*, (57): 486-493.
- Sarpbalkan, D. (2017). *Dönüşümcü liderliğin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi ve bir araştırma* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

- Sencer, M., ve Irmak, Y. (1984). *Toplumbilimlerinde Yöntem*, (2. bs). İstanbul: Say Kitap Pazarlama.
- Sönmez, V., ve Alacapınar, F. G. (2013). *Resimli Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, (7. bs). Ankara: Anı Yayınları.
- Şahin, B. (2009). Örgütsel Gelişmenin Sağlanmasında Dönüşümcü Liderlerin Rolü. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(3): 97-118
- Şahin, B. (2020). *Okul yöneticilerinin dönüşümcü liderlik davranışları ile öğretmenlerin örgütsel adanmışlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Şişman, M. (2002). *Öğretim liderliği*, (5. bs). Ankara: Pegem Akademi.
- Tengilimoğlu, D.(2005). Kamu Ve Özel Sektör Örgütlerinde Liderlik Davranışı Özelliklerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Alan Çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(5): 1-16.
- Tetik, S. (2012). Sağlık Çalışanlarının Örgütsel Bağlılık Düzeylerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(1): 275-286.
- Tetik, S. (2014). Yerel Yönetimler Açısından Dönüştürücü Liderlik: Belediye Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*. 21(1): 267-280.
- Toksöz, S. (2010). *21. yüzyılın liderlik anlayışı olarak okul yöneticilerinin dönüşümcü liderlik özelliklerinin öğretmenlerin algılarına göre değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Töremen, F. ve Karakuş, M.(2008). Okullarda İşleri Kolaylaştırma Çabası: Okul Yönetiminde Kolaylaştırıcı Liderlik. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(7): 27-64
- Tuğsal, T. (2019). *Liderlik ve Kuramsal Yönetim*, (1. bs). İstanbul: Gazi Kitabevi.
- Tsui, Kwok Tung, Cheng, Yin Cheong (1999). School Organizational Health And Teacher Commitment: A Contingency Study With Multi-Levelanalysis, *Edu. Res. Evaluation*, 5(3): 249-268.
- Uzun, D. (2016). *Dönüşümcü liderlik ve örgütsel bağlılık ilişkisi: bir araştırma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Van Der Voet, J. (2014). The Effectiveness And Specificity Of Change Management In A Public Organization: Transformational Leadership And A Bureaucratic Organizational Structure. *European Management Journal*, 32(3): 373-382.
- Zengin, R., Akın, MA ve Karadaş, H. (2021). Okul Müdürlerinin Dönüşümcü Liderlik Davranışları İle Öğretmenlerin Örgütsel Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(3): 2701.

Sariyannis, Marinos. Osmanlı'nın Üç Harflileri: Hortlaklar, Hayaletler, Cinler Arasında. Çev. Dâra Elhüseyini. İstanbul: FOL Kitap, 2023. ss.94. ISBN 978-625-6584-00-6

FOL Kitap Ekim ayında *Acaib Garaib Serisi* başlığıyla bir kitap serisine başladı. Bu serinin ilk kitabı olan *Osmanlı'nın Üç Harflileri: Hortlaklar, Hayaletler, Cinler Arasında*, Marinos Sariyannis'in daha önce akademik dergide yayımlanmış iki makalesinin birleştirilip düzenlenmesinden oluşmaktadır (Bu iki makalenin künyesi için bk. Sariyannis 2013; 2015). Cansu Aksoy'un birleştirip düzenlediği bu çalışmanın çevirisi Dara Elhüseyini tarafından yapılmıştır. Fol Kitap, çevirmen adına kapakta çok küçük punto ile yer vermektedir.

Kitabın önsözünde Sariyannis "Osmanlı ve doğaüstü" konusunda okuyucuları *GHOST: Geographies and Histories of the Ottoman Supernatural Tradition: Exploring Magic, the Marvelous, and the Strange in Ottoman Mentalities* (2018-2023) projesinin internet adresine, ayrıca H-Türk adresindeki tartışmaya yönlendirir (bk. e-GHOST; e-HNET). Bu adresler, konu ile ilgili bir başlangıç yapmak isteyen okuyuculara kapılar açar.

Kitabın *Ölümden Sonra Ne Olur?* adını taşıyan ilk bölümünde yazar, Osmanlıların "ölülerin akıbeti" konusundaki görüşlerinde bir belirsizlik olduğunu söyler. Bu belirsizlik, ruhların bir bedeni ele geçirmesi, ölüntün mezardan çıkması gibi inanışların çelişkisini de görünmez kılmıştır. Yazarın da belirttiği gibi hortlak hikâyeleri, Osmanlı literatüründe ihmal edilmiş bir konudur. Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinin meraklı birkaç anlatısı burada da en önemli referanslar olarak kullanılır. Ölüm ile kıyamet arasındaki süreci ifade eden *alem-i berzah*, *araf* gibi iki temel kavramı tartışan yazar, Gazali, Cezviyye, Suyuti gibi isimlerin ölümden sonrasına ilişkin yorumlarına değinir. Yazara göre, ölülerden yardım ve şefaât beklemeye şiddetle karşı çıkan Kadızâdeliler hareketine karşılık

Aslıhan HAZNEDAROĞLU
Düzce/Türkiye

e-mail:
**aslihankaragoz@
düzce.edu.tr**

orcid:
0000-0002-0778-6101

Atıf
Citation

Haznedaroğlu, Aslıhan (2023). Sariyannis, Marinos. Osmanlı'nın Üç Harflileri: Hortlaklar, Hayaletler, Cinler Arasında. Çev. Dâra Elhüseyini. İstanbul: FOL Kitap, 2023. ss.94. ISBN 978-625-6584-00-6. *Babür*, 2(2), 207-209.

Yayın Tarihi
Publication Date
08.11.2023

alimlerin genel eğilimi, ölüye tapınılmaması koşuluyla mezarlara adak adanabileceği yönünde olmuştur. Bu bölümde ölüm sonrasını tartışırken birden cin konusuna giriş yapan yazar, Osmanlı'da eğitilmiş kesimin halk inanışlarına karşı ilgisizliğine temas eder.

Hikâyeler ve Ruhlara Yapılan Atıflar (s. 32) başlıklı bölümde *ruh* ve *nefs* kavramları üzerine kısa bir girişin ardından Ebusuud'un mezarında canlanan ölümlere dair üç fetvası, mezarından çıkan iki Yeniçeri ile ilgili rapor, Evliya Çelebi'nin Çerkez ve Abhaz oburlarına, karakoncoloslara dair anlatıları kısaca konu edilir.

Hayaletler ve Hortlaklar (s. 47) başlıklı bölümde birkaç evliya kerameti anlatısına, hortlak ve cin çarpması öyküsüne yer verilir ve Osmanlı yönetiminin bu türden anlatıları oldukça ciddiye aldığı ve gerçekliğini sorgulamadığı yorumu yapılır.

Edebî Araçlar, Eğlence ve Şüphencilik (s. 57) bölümünde, Osmanlı'da hayalet ve cadı öykülerinin ve "acaip" literatürünün öğretici/eğlendirici ayrımındaki yeri sorgulanır. Bu anlatılar inanılarak aktarılan "gerçekler" midir yoksa sadece hoşça vakit geçirmeyi amaçlayan kurgu ürünleri midir? Bazı anlatımların rivayet ve nakil bilgisi ile delillendirilmesi, eğlendirme ile bilgi verme sınırlarının bulanıklaştırır. Özellikle 17. yy.da arttığı düşünülen "uhrevî" öyküler, 18. yy.da yerini daha rasyonelleştirilmiş aktarımlara bırakmıştır. Yazar şöyle der: *Cinâni'nin ciddi tanıklığa dayalı hayalet hikâyeleri anlatımından Evliya'nın şakacı tarzına geçiş, geleneğe karşı daha eleştirel bir duruşa doğru bu gidişin bir başka işareti olarak görülebilir* (s. 62).

Osmanlı İmparatorluğu'nda Büyücülük, Sihir ve Cadı Avı (ya da Bunların Yokluğu (s. 64) bölümünde büyüçülükle uğraşanların cezalandırılmasıyla ilgili birkaç husus tartışılır. Yazara göre Osmanlı'da büyüçülüğün genel olarak hoş görülmesi, Şeytan'ın güçlü bir kötülük faili olarak görülmemesi ile de uyumludur. Büyü ile şeytan arasında doğrudan bir ilgi kurulmaması, Avrupa'daki cadı avının Osmanlı'da olmamasının sebeplerindendir.

Ölümler ve Yaşayanlar: Teoloji ve Gelenek (s. 76) bölümünde, ilk bölümde dikkat çekilen ölüm ile kıyamet arasındaki sürecin belirsizliğine yeniden temas edilir ve benzer atıflar sıralanır. Yazarın Evliya Çelebi'nin eserindeki "II. Beyazıt'ın nefsinin ağzından *gelincik* olarak çıkması" anlatısı ile Giznbur'un aktardığı "ruhun bedenden *fare* şeklinde çıkması" anlatısındaki benzerliğe dikkat çekmesi değerlidir.

Doğaüstüne Dair Anlayışlar (s. 83) başlıklı sonuç bölümünde yazar Schimmel'e referans ile Osmanlı'da "doğaüstü" için bir sözcük olmayışına, bunun doğa ile Allah kavramlarının yakınlığı ile ilgili olabileceğine dikkat çeker. Sebep-sonuç zincirinin aşılması yine her şeye gücü yeten Allah'ın takdirindedir. Bu yüzden ilimle uğraşanlar da olağanüstü olayları ilimle uzlaştırabilmiştir. Kitap, modern dünyada "büyünün bozulması" olarak ifade edilen durumun Osmanlı'daki izdüşümünü sorarak biter. Burada Derin Terzioğlu'nun iddiası paylaşılır. Ona göre "tasavvufçuların" gündelik hayatı her zamankinden daha büyümlü hâle gelmiş bile olabilir.

Kitapta üç harfliler veya kötü ruhlarla ilgili altı minyatüre renksiz olarak yer verilmiştir. Bunlardan beşi Seyyid Muhammed bin Emin Hasan el-Saudi'nin *Metâilü's-Sa'adet ve Yenabü's-Siyâdet* adlı eserinden, biri de *Acaibü'l-Mahlukât*'tan alınmıştır. Kapaktaki ifrit görsellerinin kaynağı ise belirtilmemiştir. Kitabın sonunda kaynakça ve kısa bir dizin yer alır.

Yazarın "Osmanlı'daki üç harfliler" konusunu temsil için başvurduğu başlıca kaynaklar Evliya Çelebi, Âşık Mehmed, Cinânî, Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân, Abdülmecid Sivasî Efendi, Kâtip Çelebi, Enfi Hasan Hulûs Çelebi gibi sayılı isimden oluşur. Bu isimler 86 sayfalık bu

küçük çalışmada bütün bir literatürü temsil eder görünmektedir. Osmanlı sözlü kültürünü yansıtmada anonim halk edebiyatı malzemeleri, divan şiiri, alanda yapılmış derleme çalışmaları başvurulmayan kaynaklardır. Aslında geniş bir kaynakçaya yaslanan kitapta *albasti*, *ümmüsübyan*, *şubat karısı*, *cazı karısı*, *yaban adam*, *bocuk*, *gulyabani*, *devler*, *periler*... gibi Osmanlı kültürünün çeşitli korku figürlerinin de adı anılmamıştır. Sıklıkla anılan *cin*, *hayalet*, *cadı*, *hortlak* gibi sözcüklerin kavram alanına ise yeterince yer verilmemiştir. Kitapta ayrıca “cin” kavramının inanç geleneğindeki yerine, cin musallatına dair okunan dualara bir gönderme yoktur. Bu sebeplerle kitabın kapağındaki vadin ve adında geçen “üç harfli” ifadesinin kitapta tam bir karşılığını bulamadığımızı söyleyebiliriz.

İki makaleden oluşturulmuş metinde konu akışı sıklıkla kesilir. Bölümlerin ve paragrafların dizilişi konunun takibini zorlaştırmaktadır. Metne bütün olarak yaklaşıldığında bazı çelişkiler, kavram belirsizlikleri göze çarpmaktadır. Kitabın söz dağarcığı ilgili bir husus, “ahiret” sözcüğünün neredeyse doğa dışı alanı ifade eden tek sözcük olarak kullanılmasıdır. Bu sözcük hem ölümden sonrasını, ölümler ve ruhlar âlemini (öte dünya, öbür taraf... vs.) hem bilinmeyen âlemi (gayb âlemi, hatif, âlem-i ma'nâ... vs.) karşılar şekilde kullanılmıştır. Eskatoloji “ahiret bilimi” olarak karşılanmış, “ahiretten gelen ruhlar”dan söz edilmiştir. İslami bir terim olan *ahiret*, ölümden sonrasıyla değil, kıyametten ve dirilişten sonrasıyla ilgilidir ve hesap gününü ifade eder. Bu yüzden kitabın terimler dizgesiyle uyum sağlamak güçleşmektedir. Eserde alıntılanan metinlerden günümüz Türkçesine yapılan aktarımlar da kuşku uyandırır. Örnek olarak *ihitimam eyleyesiz* (s. 38) diye biten cümlemin aktarımı “onu yapacaksın” şeklinde sonlandırılır. *Gül cemâl* “gülün güzelliği” (s. 48) olarak aktarılır.

Kitapta yer yer yazım yanlışlarının ve sözcük eksiklerinin bulunması, yayın işinin aceleyle getirildiğini düşündürmektedir. Bu yazım yanlışları, metin alıntılarında daha da artar. Bu kusurların kitabın sonraki baskılarında düzeltilmesini umuyoruz.

Sonuç olarak bu çalışma okurlara alandaki temel kaynakları ve güncelliğini koruyan bazı tartışmaları tanıma fırsatı vermektedir. Kitaptaki dipnot bilgileri ve kullanılan kaynakça ufuk açıcıcıdır. Çalışmalarını Osmanlı kültürü üzerine yoğunlaştıran Marinos Sariyannis’in “Osmanlı ve doğaüstü” üzerine yeni bir kitap hazırlığında olduğu bilinmektedir. Osmanlı kültürünün korku unsurları üzerine ilgi uyandıracak elimizdeki kitap, Osmanlı entelektüelinin doğaüstü olaylar karşısındaki tutumunu değerlendirme konusunda bir başlangıç değeri taşımaktadır.

Kaynaklar

- e-GHOST: Geographies and Histories of the Ottoman Supernatural Tradition: Exploring Magic, the Marvelous, and the Strange in Ottoman Mentalities (2018-2023) <https://ghost.ims.forth.gr/> (son erişim: 27 Ekim 2023)
- e-HNET: Mining the Logs: Ottoman witchcraft? <https://networks.h-net.org/node/1134508/links/3250504/mining-logs-ottoman-witchcraft> (son erişim: 27 Ekim 2023)
- Sariyannis, M. (2015). The Dead, the Spirits, and the Living: On Ottoman Ghost Stories. *Jurnal of Turkish Studies / Türklük Bilimi Araştırmaları* 44 (2015) [Çekirge Budu: Festschrift in Honor of Robert Dankoff], 373-390.
- Sariyannis, M. (2013). “Of Ottoman Ghosts, Vampires and Sorcerers: An Old Discussion Disinterred”, *Archivum Ottomanicum* 30 (2013), 195-220.

Oğuz Mitolojisinde Köpek

The Dog in Oguz Mythology

Öz

Türkmen yazılı edebiyatı ve halk inançlarında bazen köpekle ve onun sahip olduğu yüce konumla ilgili atasözü, şiir ve rivayetlere rastlanır. Söz gelimi Türkmen inancında köpek uğur ve mutlulukla eşdeğer olarak görülmüştür. Fakat köpeğin İslam'ın fıkıh öğretilerinde iyi bir konumu olmadığı ve Türkmen halkının da Müslüman olmaları dikkate alındığında akla şöyle bir soru geliyor: Türkmenlerin kültürel bilgi birikimine dayanarak bu halkın köpeklere yönelik olumlu bakış açılara sahip olduğunu gösteren belirtileri nasıl izah edebiliriz? Tabii bu soruya belgelere dayalı bir cevap bulabilmek için kütüphanelerde belli bir inceleme yöntemiyle çalışmak gerekir. Buna göre, elinizdeki bu inceleme, eski Türkler ve Oğuzların, başka bir deyişle Türkmenlerin atalarının yaşadıkları dönemlerle ilgili mitolojik inançların kalıntlarına dayanıyor. Bu çalışmada birinci el sayılan kaynak ve araştırmalara baş vurarak söz konusu inancın genel olarak Türkler ve özel olarak Oğuzların eski rivayetlerinde bulunan ve yaratılış mitolojisi diye anılan mitolojik kökenini incelemeye çalıştım. Tabii şunu da hemen ilave etmem gerekir ki, bu çalışmada yaratılış mitolojisi denince bu kavramın etnik kökenlerinin inceleniş şekli göz önünde bulunduruluyor. Bu incelemenin bulguları, Türkmenlerin kültürel bilgi birikiminde köpek töresine yönelik inanç belirtileri eski Türk ve Oğuzlar arasında yaygın olan mitolojik etnik yaratılış rivayetlerine dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: köpek mitolojisi, Türkmenler, kültürel bilgi, soy tanımı mitolojisi

Annadurdi ONSORI

Çeviren:
**Hekim
BEHRAMI**

Tahran/İran

e-mail:
**hekimbehram@
hotmail.com**

orcid:
0009-0000-2836-4306

Atf

Citation

Onsori, Annadurdi
(2023). Oğuz
Mitolojisinde Köpek.
(Çev. Hekim Behrami)
Babür, 2(2), 211-224.

Yayın Tarihi

Publication Date
08.11.2023

GİRİŞ

Köpek, İslam şeriatı açısından pis ve mundar sayılan bir hayvandır. Buna göre böyle bir bakış açısı Müslüman olan Türkmenleri de etkiler. Ancak Türkmen yazılı edebiyatı, Türkmenlerle ilgili etnik yazılar ve onların genel inançlarında köpek konusuyla ilgili olarak, bu hayvanın Türkmenler arasında ayrıcalıklı bir yere sahip olduğunu gösteren kanıtlar vardır. Bu arada devam eden şeriat konuları ile bu “genel inanç” arasında bir uyumsuzluk olması yadırganmıyor. Ama şöyle bir soru ortaya çıkıyor: Böyle bir uyumsuzluk nasıl izah edilebilir? Türkmenlerin İslam’ın şeriat hükümlerine bağlı olmalarına rağmen neden onların kültürel bilgi yelpazesinde köpekten yana inançlara rastlanabiliyor?

İşte bu sorulara cevap bulabilmek bu incelemenin ana hedefidir. Bu meseleye cevap bulabilmek için Türklerin İslam öncesi inançlarına kadar uzanmak gerektiği kanısındayız. Yani, Türklerin eski ayinleri ve hayvan soydan ileri gelen etnik yaradılış konulu mitolojik rivayetlere olan inançlarını incelemek gerek.

Köpek, insan tarafından evcilleştirilen ilk hayvandır ve ondan sonra binlerce yıldan bu yana insanla birlikte yaşamaktadır (*Vekili-soshians.ir*) Köpek, eski insan topluluklarının çoğunda dost, yol arkadaşı ve vefakâr bekçi olarak bilinmektedir. İşte böyle bir duygusal bağlılığın bir sonucu olarak köpek git gide eski insanların dinî törenlerine dahil olmuş ve bu süreçte eski insanların dünyaya yönelik bakış açılarında totemik ve bazen kutsal bir yer edinmiştir. Örneğin köpeklerin önemli rolü olduğu ölümlerle ilgili törenler bunlardan biriydi. Bu yüzden de insanlar ve kavimlerin mitolojik rivayetlerinin çoğunda köpek, diriler ve ölümler dünyasında bir bekçi ve bir yol gösterici olarak dikkat çekmektedir (Chevalier, 1388: 602). Bu yüzden birçok milletler ve kavimlerin mitolojik rivayetlerinde köpek, yaşayanlar ve ölümlerin dünyasında koruyucu ve kılavuz rolünde dikkati çekiyor. Çeşitli Türk kavimleri de bu bağlamda diğer halklarla aynı uyum içinde kendi mitolojik rivayetlerinde köpek ve onun akrabası sayılan kurta yüce bir mevki ayırmışlardır. Aynı rivayetlere göre Oğuzlar gibi bazı Türk kavimleri kendi soylarını köpek ve kurtla ilişkilendirmişlerdir. İşte böylece köpek ve kurt söz konusu kavimlerin dinsel ve kültürel konularına girmiş ve onların genel etnik inançlar edebiyatında kültürel bir malzeme olmuştur. Rusya Federasyonundaki Altay Cumhuriyeti Türkleri arasında yapılan folklorik araştırmalar, hayvan kökenli soy inancının günümüzde yani XXI. yüzyılda bile bu kavimlerde yaygın olduğunu gösteriyor (Kalafat, 2004:107). Nitekim, günümüz Türkmenlerinin etnik ve kültürel hayatlarının çeşitli yönlerinde de bu antik inancın bazı kalıntılarına rastlayabiliyoruz.

İncelemenin Geçmişi

Köpek konusuyla ilgili Farsça olarak yayımlanan bilimsel ve bağımsız tek yazı, Şervin Vekilî imzasıyla *soshians.ir* sitesinde çıkan yazıdır. Vekilî bu yazısında, köpeklerin ırksal geçmişi ve ilk evcilleştikleri yer ve zamandan söz ediyor. Vekilî daha sonra köpeklerin antik İran dönemi ve Zerdüşî dininden olanların inançlarındaki saygın yerine değiniyor. Bu arada şunu da ilave edelim: Farsça kaynaklarda bu hayvanın antik çağ insanların töre ve mitolojilerindeki temel unsuru ve yeri genelde Jean Chevalier’nin yazdığı *Dictionary of Symbols* (1388¹:601-616) gibi mitolojiye dair kitaplar ve sözlüklerle sınırlı kalmaktadır.

Çin klasik kaynakları ve kimi Türkbilimcilerin eserlerinde, eski Türklerin tarih ve mitolojilerine ilişkin incelemelerde de köpek ve onun etnik yaratılış mitlerindeki yeri, ayrıca

totemik rolü hakkında da birtakım bilgiler mevcuttur (Zuyev, 1387: 21- 48). Ayrıca ünlü Türk tarihçi ve Türkolog Zeki Velidi Togan ile Türk tarihi profesörü Bahaeddin Ögel de eserlerinde Türk mitoslarından söz ederlerken, köpeklerin de kökenine değinmişlerdir. Togan'a göre "İslam tarihçisi Gerdîzî ve Mihail Süryani de çağdaş Marksistler gibi Oğuzlar ve Kırgızların kökenini köpeklere bağlayarak bu kavimleri aşağılamaya çalışmışlardır (Togan, 2002: 545). Ögel de bu bağlamda bazı Türkologların Türk kavimlerinin köpek soylu olduklarına dair iddialarının onların Türklerle Moğolları birbirinden ayırt edemediklerinden kaynaklandığını yazıyor (Ögel, 2003:568).

İran'da da görüldüğü üzere, köpeğin Türk mitlerindeki yeri ve konumuyla ilgili olarak bu güne kadar bağımsız bir inceleme yapılmamıştır. Dolayısıyla bu inceleme, İran'da Türk-Oğuz mitolojisi hakkında bilgi sahibi olma açısından bir başlangıç noktası olabilir.

Buna göre bu inceleme, köpeğin Türkmenler arasında iyi bir konuma sahip olduğunu gösteren Türkmen kültürel bilgi birikiminde mevcut olan belge ve kanıtların eski Türk kavimlerindeki köpek töresinden kaynaklanan antik çağ inançlarının bir sonucu olduğu görüşüne dayanıyor. Tabii köpek töresi de Türk- Oğuz kavimlerinden bazılarının soylarının köpeğe kadar uzandığına ilişkin inançlarından kaynaklanmaktadır. Sonuçta bu incelemeye başlarken, literatür tarama yöntemini ve yorumlama- anlatma metodunu kullanarak ve yukarıda bahsedilen bulgulara dayanarak araştırmanın ana sorusuna bir cevap bulmaya çalıştığımı söyleyebilirim.

Köpeğin Mitolojideki Yeri

Köpek, dünya halklarından mitolojilerinde çeşitli rollerde ortaya çıkmaktadır. Çin, Siberya, Orta Asya halkları, ayrıca Kuzey Avrupa ve İran'daki kavimlerle Amerikalı Kızılderililer arasında söz konusu hayvanla ilgili mitolojik birçok rivayet ve anlatımlar mevcuttur ve bunlar köpeğin o halkların dinî ve töresel inançları ve etnik mitlerindeki çeşitli işlevlerine dair kanıt niteliğindedir.

Köpeğin, dünyanın her tarafında da onaylanan mitolojik ilk işlevi, ruhlara yol gösterici olması rolüdür. Köpek, ölüm gecesinde ölüye rehberlik yapmaktadır. Ayrıca köpek, insanın mitolojik atası sayılır (Chevalier, 1388: 602).

Eski İranlıların geleneğinde köpek yüksek bir mevkiye sahip, çok sevilen bir hayvandı. Bu hayvan Zertüş dinî geleneklerinde de takdir edilmiş ve köpeğin öldürülmesi veya hırpalanması günah sayılmıştır (Yahakkî, 1386:470). Zertüş dininde ölen şahsın cesedini arındırma niyetiyle "köpek gördü" diye bilinen bir tören düzenlenirdi. "Mehr" mitlerinde köpek önemli bir konuma sahiptir. Onun müttefiği sığır öldürücü Mehr'dir (*Vekilî – Soshians. ir*).

Çin mitolojisinde köpek hem imparatorların mezarlarında defnedilmiş, hem de ruhların rehberi olan ve pirinç ekimini öğreten hayvan olarak görülmüştür (Christy, 1384: 152). Kelt mitolojisinde de köpek, avlanma ve ölüme dair karmaşık ama şifa vericilikle uyumlu sembolleri temsil ediyor. Böyle bir işleve, İrlanda ve Galler mitlerinde de rastlayabiliyoruz (Green, 1387: 78).

Yunan mitolojisinde iki başlı, yılan kuyruklu olan köpek "Orhrus", yeraltı dünyasının girişinin koruyucusudur (Bern, 1386:27). Eski Meksikalılar öteki dünyada ölümlere yardımcı olmaları için köpekleri özel olarak eğitir, güneşi temsil eden beyaz renkte bir köpeği, Tanrı

Slutel gibi ölüye yardımcı olması için ölen kişiyle birlikte gömerler (Chevalier, 1388: 602). Malezyalıların, Kuzey Borneo yerlilerinin ve Çinlilerin mitolojilerinde köpek, ata kabul edilir (Chevalier, 1388:: 613).

Türk tarihi profesörü Bahaeddin Ögel de köpeğin, Çin’de ve özellikle de bu ülkenin güney bölgesi halkı arasında çok etkili bir role sahip olduğunu kaydetmiştir (2003:565).

Türk Mitolojisinde Köpek

“Orta Asya milletlerinin özelliklerinden biri, kendi soylarını hayvan gibi bir dayandırmalarıydı. Bu hayvan genellikle vahşi bir hayvandı. Bu tür inanışlar çölde yaşayan kavimler arasında genelde etnik türeyiş ve siyasi tarihlerine göre biçimlenir (Gomliev 1395: 40). Türkiyeli araştırmacı yazar Yörükân (1887-1954) totem konusuyla ilgili olarak, totemin hayvanî veya bitkisel türden olabilmesinin yanı sıra, kabile üyelerinden çoğu için soy atası olarak görüldüğünü kaydeder (1954:12).

Günümüzdeki köpeklerin tamamı, yaklaşık 15000 yıl önce Orta Asya ve Çin’in kuzey sınırları yakınında yaşayan tek köpek sürüsünden türemişlerdir. Buna göre, köpeklerin evcilleştirilme coğrafyaları muhtemelen Kuzey Çin ve Orta Asya’dır (*Vekili Soshians.ir*).

Bu konuyu, Kuzey Çin’de “Köpek kafalı” kabilelerin yaşadığı ve köpek töreleri yapıldığına dair elde edilen bilgilerle bağlantılı olarak düşündüğümüzde, Çin’in kuzey bölgelerinde yaşayan bazı Türk kabilelerinin köpeklere ilgi göstermeleri ve köpeğin onların dinî, ritüel törenlerinde önemli bir role sahip olmasının tarihi bir zemin üzerinde şekillendiğini de anlıyabiliriz.

Ankara Üniversitesi Türk tarih profesörü Bahaeddin Ögel de kendilerinden “Proto- Moğol” diye bahseden Wuhuan kavminin köpek töresine inandıklarını kaydetmiştir (2003:564). Prof. Ögel’in yazdığına göre Wuhuanlar, M.Ö. yaklaşık III. yüzyılda Hun İmparatorluğu tarafından kimsenin yaşamadığı ıssız orman ve dağlık bölgelere sürülmüşlerdir. İşte Wuhuanlar köpek töresine inanan Proto- Moğol kavimlerin başını çekiyorlardı. Fakat tarihçi Ekber Necef, Wuhuanlardan söz ederken, onları Proto-Moğol değil de Türk asıllı olarak anıyor. Ekber Necef’e göre Wuhuanlar, Oğuzların ataları konumundadırlar (2003:63). Necef, bu kavmin inançlarıyla ilgili olarak Wuhuanların bir ölünün defin merasiminde bir köpeği kurban olarak kestiklerini ve bu köpeğin, ölen kişinin ruhunun “kızıl dağlar”a ulaşması için ona rehberlik edeceğine inandıklarını kaydediyor. Ekber Necef ayrıca, köpeğin antik dönem halklarından bazılarının mitolojik geleneklerinde önemli bir rol oynadığına değinerek, Çin takvimlerinde Türklerin atalarından sayılan köpeği temsil eden “Ti” işaretiyle betimlendiğini belirtiyor (Necef: 64). Öte yandan Chevalier de birçok Türk ve Moğol kavimlerinin kendilerinin köpek ve kurt soyundan geldiklerine inandıklarını vurguluyor (1388: 607).

Eski Çin ve Orta Asya kültürlerinde, Tibet’deki Türklerin köpek soyundan geldiklerine ilişkin efsaneler geniş çapta yaygındı. Bu bağlamdaki rivayetlere göre, söz konusu Türkler bir çift beyaz köpeğin çiftleşmesinden türemişlerdir. Gerçekten de köpek, bu kavimler arasında kutsal bir tabu sayılıyordu. Hatta kimi yerlerde Çinliler, Tibetlilerin yaşadıkları bölgelerden “Köpekler Yurdu” diye söz etmişlerdir (Ögel, 2003:561). “Köpekler Yurdu” tabiri aslında eski Türk tarihinin en önemli kişiliklerinden ve kağanlarından olan Bilge Kağan’ın “Tibet köpekler yurdudur” şeklindeki sözünü anımsatıyor (Zuyev, 1387:34). Bu

doğrultuda öyle tahmin ediyorum ki, Mahmud Kaşgarî'nin kendi kitabına aktardığı ve içinde köpekler kabilesine yapılan saldırıdan söz edilen şiir de Türkler arasında köpek kabilesi olarak birtakım kabilelerin var olduğu konusuyla da bir nevi bağlantılıdır. Özellikle o şiirde Tibet'e komşu olan Uygurlardan da söz edilmesi konuya açıklık getiriyor:

<i>Beçkem urup atlaka</i>	<i>Atlara belge vurarak</i>
<i>Uygur taki tatlaka</i>	<i>Uygurdaki Tatlara</i>
<i>Ogri yawuz ıtlaka</i>	<i>Hırsız, kötü itlere</i>
<i>Kuşlar gibi uçtımız</i>	<i>Kuşlar gibi uçtuk. (Atalay, 1998: C.I,483)</i>

Mahmud Kaşgarî daha sonra bu şiirle ilgili yaptığı açıklamasında şöyle yazıyor: *Bayraklarımızı elimize alıp, köpeklere doğru saldırıya geçtik. Şair (oradaki halkı) köpek olarak tanımlıyor ve kuşlar gibi onların başlarına indiklerini belirtiyor (Atalay, ibid: 484).*

Türk tarihi ve kültürü araştırmacısı Yaşar Kalafat, Altay Cumhuriyeti Türkleriyle ilgili bir yazısında, bu bölge halkının köpek dahil kutsal hayvan totemlerinin kökeniyle ilgili olarak Altay kabilelerinden bazılarında insanların yıllık geleneksel törenlerinde üzerinde köpek nakışı olan bir bayrak taşıdıklarını kaydediyor (2004:107).

Köpek mitolojisine dair konulardan biri de Türk veya Türk olmayan bazı kabilelerin “köpek kafalı” veya “köpek suratlı” olmaları konusudur. *Acâ'ib-ül-Mahlûkât* adlı kitabın yazarı Tûsî, Zulkarneyn'in zulemâta (karanlıklara) yaptığı seyahatinden söz ederken “Yüzleri köpeğe benzeyen bir kavimle karşılaştı...” kaydını düşer (Tûsî, 1345:425). İbn-i Batûta da kendi seyahatnamesinde “Berhengar” yurdu erkeklerini anlatırken “Sima olarak bizlere benziyorlar. Sadece ağızları köpek ağızı gibi. Fakat kadınları öyle değil. Üstelik çok da güzeller. Oranın kadınları hep güzel yüzlü erkeklerin peşindedir.” diye yazıyor (İbn-i Batûta, 1376: C. II, 274). Ayrıca, İbn-i Batûta ile Reşideddin Fazlullah'ın “İt Barak” kabilesi erkekleriyle ilgili rivayetlerinin birbirine olan benzerliği de şaşırtıcıdır: “Kocalar çirkin suratlı ve köpek sıfatlı olduklarından kadınlar onu beğendiler...” (Reşideddin, 1384:14).

Atâ Melik Cüveynî de Uygur Buguhan'ın fetihleriyle ilgili Uygurca bir destandan söz ederken “On iki yıl içerisinde bütün ülkeleri fethettiler ve isyana girebilecek hiçbir yer bırakmadılar ve onlardan ötede bir yerde artık hayvan benzeri insanların yaşadıklarını görünce ve medeni yerleşime dair bir eser görmeyince geri döndüler.” der (1378: C.I, 233). Ayrıca Hall da bu bağlamda “Ortaçağ Hristiyanları da muhtemelen bu tür söylentilerin etkisiyle *köpek kafalı* diye anılan ve kafaları köpek kafasına benzeyen bir kavmin dünyanın çok uzak sınırlarının ötesinde, tuhaf özellikleri olan başka kavimlerle birlikte yaşadıklarına inanıyorlardı,” der (Hall,1389:53). Hall yine başka bir yerde de “Ortaçağ kaynaklarını bir yana bırakırsak, Asur ve Mısır mitolojilerinde de köpek sembolü ve köpek kafalı bir insan İlah ve Tanrıyı simgelemekte” diye kaydeder (Hall, ibid: 52).

Görüldüğü üzere köpek kafalı kavimlerle ilgili anlatılar, Doğu Türkistan ile Çin'in doğu ve kuzeyinde yaşayan Türkler arasında yaygındı. Zuyev de bu konuda şöyle yazıyor:

Tatarların Şiyo yurdunda, erkeklerin vücutları insan vücudu, fakat kafatasları köpek kafasıydı. Bunların erkek çocukları aynı şekilde, ama kızları normal insan gibi dünyaya gelirdi. (...) Plano Karpini de, Dalaynor gölü sakinlerinin insan vücutlu, kafalarının da insan kafası olduğu, ancak suratlarının köpek suratına benzediğini yazıyor. Moğolistan Dobrotları arasında da köpek kafalı

erkeklerle normal kafalı kadınlara ilişkin rivayetler mevcuttur. (...) Altay halk edebiyatında da köpek krallığıyla ilgili bir hikâye anlatılmaktadır. Bu hikâyeye göre o yurttaki erkeklerin kafaları köpek kafasıdır, ama kadınları tamamen normal insana benzerler ve aynı zamanda çok da güzeldirler.”(Zuyev,1387:26).

Bu tür hikâyelerin tam bir örneği olarak bir köpeğin Çinli bir prensesle evlenmesine ilişkin bir masala değinebiliriz. Bu masal kısaca şöyledir: “Çin hakani batılı komşusuyla savaş halindeydi. Komutanları, ölü sayısının yüksek olması ve askerlerinin savaşta zayıf kalmalarından dolayı umutlarını kaybetmişti. Hakan bunun üzerine, yenilgiyi ve ondan doğacak rezaleti önlemek niyetiyle bir tedbir düşünür ve düşman ordusunun baş komutanının başını getirene kendi kızını vereceğini ilan eder. Hakanın bu vaadi her tarafa duyurulur ve herkes bunu konuşur. Nihayet Çin ordusu Baş Komutanının iri yarı ve güçlü köpeği de bu haberi duyunca gece vakti düşman ordusunun bulunduğu yere giderek baş komutanı bulur ve başını koparır ve bir gün seher vakti çıkagelir ve düşman komutanının başını Hakan’ın ayakları önüne atar. Öte yandan düşman askerleri komutansız kaldıkları için teslim olurlar. Kahraman köpek, Hakan’a kızıyla ilgili verdiği vaadini hatırlatır. Kızını bir köpeğe vermeye gönüllü razı olmayan Hakan, verdiği sözünden bir hayli zaman geçtiği ve köpeğin geç kaldığını ileri sürer. Köpek, kendisinin insana dönüşebileceğini söyler. Bunun sırrı da büyük bir kâse veya bir kadehin altında 280 gün saklı kalmasıdır. Bunu söyleyen köpek ayrıca “Bu sırrı kimse bilmesin ve bu süre bitmeden de asla hiç kimse kadehi kaldırıp içeri bakmasın” diye tembih eder. Hakan bu şartı kabul eder ve köpek büyük bir kadehin altına girer ve gözlerden kaybolur. Bu olaydan 279 gün geçer. Hakan dayanamaz ve meraktan kadehin bir köşesini kaldırıp içeri bakar. Kadehin altından vücudu insan vücudu, ama kafası köpek kafası olan biri çıkar. Aceleci davranan Hakan, hatalı kendisi olduğu için mecburen kızını bu köpek kafalı insana verir. Evlilik töreninde damadın kafasını örterler. Kimileri de damadın yüzünü görmemesi için örtüyü gelinin başına attıklarını rivayet ederler. Yine hikâyeye göre, bu köpek kafalı cesur insanın kendisi gibi cesur ve yürekli çocukları olur. Ayrıca, Fucu’da başları ve yüzlerini kırmızı bir sarılla örten Rung kabilesi erkeklerinin de aynı cesaretli köpek soyundan geldikleri söyleniyor. Yine bu bağlamdaki söylentilere göre, “Rung” kabilesi insanları evlerinde bir perdeye çizilmiş bir köpek resmine bakıp ibadet ediyor ve her yıl başında da o cesur ve kahraman ataları uğruna kurbanlar kesip, hediyeler dağıtıyorlar (Christy, 1384:200).

Oğuz Mitolojisinde Köpek

Ekber Necef’in bir yazısına dayanarak, Wuhan kabilesinin büyük atalarının Oğuzhan soyundan geldikleri tezini kabul edersek köpeğin antik çağlardan beri Oğuz kavimlerinin törenlerinde saygın bir rol ve yeri olduğunu da kabul edebiliriz. Nitekim, köpeğin ölümlere bir rehber ve yol gösterici olarak görülen mitolojik imajı Oğuzlar ve onların halefleri olan Selçuklu Oğuzlarının arasında da korunmuştur. Başkurdistanlı Türk tarihçi ve Türkolog Zeki Velidi Togan da konuyla ilgili bir yazısında, XI. yüzyılda Semerkant’ta yaşayan Mihail Süryani’ye dayanarak, Selçukluların atalarının İran’a yaptıkları bir seferlerinde köpeğe benzeyen bir hayvanın (kurt) onlara rehberlik ettiğini kaydetmiştir. Togan’a göre bu sefer İslamiyetin ortaya çıkışından yüz yıl önce gerçekleşmiştir (Togan, 2002: CIII, 544).

Divânü Lügâti’t-Türk’ün yazarı Mahmud Kaşgarî *barak* kelimesini şöyle tanımlıyor: *Çok tüylü köpek. Türklerin inandıklarına göre, kerkes kuşu kocayınca iki yumurta yumurtlamış,*

*bunların üzerine otururmuş, yumurtanın birisinden **barak** çıkarmış. Bu köpeklerin en çok koşanı, en iyi avlayanı olurmuş. Öbür yumurtadan da bir yavru çıkarmış; bu son yavrusu olurmuş* (Atalay, 1998: C. I, 377-378). Yine bu bağlamda “Zuyev” de *barak* adıyla ilgili olarak Çince- Rusça Büyük Sözlük gibi bazı kaynaklara dayanarak, *barak* isminin Tapgaçlar Birliğinde “İt-Brak” kabilesine katılan bir kabile adı olduğunu yazıyor (Zuyev,1387:34).

Barak adı sevilen bir mitolojik köpek ve aynı zamanda bir Türk kabilesinin adı olarak şüphesiz Ortaçağ Oğuzları için de bilinen bir ad idi. Onlar Müslüman ve şeriat kanunlarına bağlı olmalarına rağmen görüldüğü üzere, köpeğe karşı saygılı olmaya ilişkin atalarından kalma adetlerini günlük yaşantılarında hâlâ korumuşlardı. Nitekim Reşideddin, kendi “Oğuzname”sinde, Oğuzhan’ın savaş seferlerinden birinde İt-Barak kabilesiyle de çatıştığından söz eder. Reşideddin aynı zamanda, İt Barak kabilesini anlatırken, erkeklerin kara yüzlü ve köpek suratlı, kadınlarının da temiz ve güzel yüzlü olduklarını anlatmıştır.

Reşideddin daha sonra, İt Barak kabilesi erkeklerini tarif ederken birkaç yerde onları köpek olarak niteliyor. Buna göre Reşideddin’in bu anlatımı, Çinli veya benzeri diğer rivayetlere tam olarak uymaktadır. Ayrıca Reşideddin’in *barak* köpeğiyle ilgili anlattıkları dikkate alındığında bunların büyük ihtimalle Oğuz Türkmenleri arasındaki rivayetlere dayalı olduğu ve Oğuzların İt Barak’la ilgili anı ve rivayetlerinin öylece korunmuş olduğu anlaşılıyor. Nitekim Reşideddin’in Oğuznamesi’inde bu köpeğe ilişkin masalı da okuyor, ayrıca bu masalın bir atasözüne dönüştüğüne de şahit oluyoruz. Söz konusu atasözü Şehzade Teoman ağzından şöyle aktarılıyor: “Atalarımızın dediği gibi, sadaka vermek isteyen önce onu köpeğe vermeli. Ben de köpek acı çekmesin diye verdim, çünkü sonuçta biz acı çekmeyiz.” (Reşideddin Fazlullah, 1384:69).

Oğuzlar arasında yaygın olan *Yağmur Taşı*, *Hacer-ül Matar* ve *Yedi Taş* adlı mitoslarda da bazı Oğuzbilimcilerin söz konusu ettikleri bu taşı Oğuzların tam iktidarının kutsal sembolü olarak gördükleri anlaşılıyor (Kelyaştorni, 1388:2). Biz ayrıca vahşi bir hayvanın izine de şahit oluyoruz. Bu vahşi hayvanın bir köpek olması da mümkün.

“Tanrı, o *vahşinin* çölde bir taş bulup ona sahip çıkması ve göğe bakarak uluması ilhamını vermiştir.” (Tûsî, 1345: 141). Eski Türklere ait rivayetlerde Yafes’in kurt sütünden beslendiği söyleniyor (Gerdîzî,1384: 371). Gerdîzî ayrıca şöyle devam ediyor: “Yafes kuşağından olan Saklâbilerin kökeni köpeklerle bağlantılıdır; zira köpek sütüyle büyümüşlerdir. Bu yüzden onlara *Seglâbi* denir (seg ‘köpek’). (Gerdîzî,1384: 376). Gerdîzî Hırhızlardan (Kırgızlar) söz ederken onlardan da *Saklâbi* diye bahseder; bu da Gerdîzî’nin Kırgızların da köpek soyundan geldiğine inanıldığını açıklar. Üstelik bu bağlamdaki başka kaynaklar da bu meseleyi doğrulamaktadır. Örneğin Zuyev, Tiyanşan Kırgızları arasında yaygın olan efsanelere dayanarak bütün Kırgızların atası hükmünde ve onların yaratılış kaynağı olan varlığın Kızıl Köpek yani Kızıl Taygan olduğunu kaydetmiştir (Zuyev, 1387:32). Bu efsane aynı zamanda, Kazan Oğuznamesinde anlatılan hikâyeyi de doğrulamaktadır. Söz konusu Oğuznamede belirtildiğine göre, Yafes’in bir diğer oğlu olan Saklab, nihayet bir yere yerleşir. Karısı hamiledir ve doğum yapınca da ölür. O yüzden yeni doğan bebeği, kendisinin de emzirdiği yavruları olan bir dişi köpeğe teslim ederler. Böylece bebek köpek sütü emerek büyür. Bu yüzden de adını “İt beçen” koyarlar. Özbekler de işte o İt Beçen soyundan gelirler (Godarov, 2001:109).

Gerdîzî de bu konuda yazdıklarının devamında, ilginç bir konuya değiniyor ve Hırhız

halkının Hindular gibi ölülerini yaktıklarını söylüyor (Gerdîzî, 1384: 379). Bundan Kırgız halkının köpek soyundan olduğu ve geçmişte ölülerini yaktıkları anlaşılıyor. Bu konu Türkmen klasik şairi Mağtımghul'nın bir beytini de anımsatıyor:

Yetmiş iki millet gömer ölüsin

Seg-perest (köpeğe tapan) milleti lâşı yandırur (1388:94).

Bu beyitten, Mağtımghul'nın yaşadığı XVIII. yüzyıla kadar, köpek töresi ya da köpek soyluluğu ve ölülerin cesetlerinin yakılmasıyla ilgili geleneklerin Kırgızlar ve Türkmenler dahil bazı Türk kavimleri arasında yaygın olduğu anlaşılıyor.

Kavimlerin Mitolojik İnançlarında “Baş” Kavramının Yeri

Daha önce anlatıldığı gibi Çin ve İslam kaynaklarından öğrendiğimiz özellikle “İt Başlı” kavimlerle ilgili kavramın, genel olarak bazı insanların başları, yüzleri ve ağızlarının köpeği andırmasıyla ilgili olduğu konusunda görüş birliği vardır. Fakat bu bilgilerin en yaygını olan “köpek başlı” kavramı daha çok Türk kavimleri arasında dikkati çeker. Köpek damat ve Çin prensesinin evlenmesinin hikâyesinde damadın görüntü olarak köpekleştirilme sürecine şahit oluyoruz. Ama bu köpek görüntüsüne benzetme süreci birçok halkın masallarında geçen benzer rivayetlere rağmen eksik bir süreci andırıyor. Burada hayvanın (köpeğin) “başı” olduğu gibi kalıyor ve vücudun kalan kısmı insan vücudu oluyor. Burada akla gelen soru bu gövde değişiminin niçin eksik kaldığı ve köpek görünümünün vücudun kuyruk ve kulak gibi yerlerinde değil de neden baş kısmında olduğudur.

Soruya verilecek ilk cevap hayvanlarda da insanlarda olduğu gibi başın görüntüyü en iyi belirleyen unsur olmasıdır. Meselâ erkek arslanı dişi arslandan ayrı gösteren başlarıdır. Bu durumu vahşi köpeklerle evcil köpekler arasında da fark edebiliyoruz. Bu durum diğer dört ayaklı hayvanlar için de geçerlidir. Ama bu kolayca açıklanabilecek bir soru değil gibi görünüyor. Zira biz “köpek damat” motifinde Türklerin çok eski olan köpekle ilgili geleneğiyle karşı karşıyayız. Çin’de ve bazı Türk kavimlerinin arasında köpeğin kurban edilmesi ve onun padişah ile birlikte defnedilmesi, köpeğe yüce değer verilmesi ve ona mevtanın ruhunun kılavuzu olması görevi yüklenmesiyle ilgili yaygın bir gelenek vardı.

Ünlü İngiliz din araştırmacısı James Frazer (1854- 1941) şöyle yazıyor:

Teb halkı ve Teb Tanrısı Amon’a tapan bütün Mısırlılar Amon’un hayvan görüntüsünü temsil eden koçu kurban ediyorlardı ve onun derisini Amon’un timsaline örtüyorlardı. Koç bir bakıma Teb’in Tanrısı idi. Başka bir deyişle koç Amon idi. Bazı anıt binalarda Amon insan bedenli ve koç başlı görünüyordu. Ama bu, koçun değişim yolunda olduğunu gösterir. Böylece hayvan- yani Tanrılar o durumdan geçerler ve tamamen insana benzeyen bir Tanrıya dönüşürler (1386: 563).

Frazer’in anlatmasından anlaşıldığına göre Mısırlılarda Tanrıları Amon’un timsali vardı, yıllık törenlerinde Amon’un hayvan görünüşü olan kutsal koçlarını kurban ediyorlardı ve kurban derisini Amon’un timsaline örtüyorlardı. Aynı zamanda kendi anıt binalarında da Tanrı’yı koç başıyla betimliyorlardı. Köpek başlı Türk kavimlerine gelince, onlarda Mısırlılarda olduğu gibi hayvan-Tanrı ilişkili kavramla karşılaşmıyoruz. Mısırlıları andıran gelenek Sibiry ve Altay Türkleri arasında da bir ölçüde vardı. Şamanlar, getireceği uğurdan

yararlanmak için köpeğin işlenmiş derisini giyiyorlar (Chevalier, 1388: 605). Şamanlar avcılığa giderken avlayacakları hayvanın derisini giyiyorlardı. Bu şekilde o hayvanlara hemcins olduklarını çağrıştırmak istiyorlardı. Eski kavimlerin, bazı verza gibi hayvanların başını kafalarına geçirdiklerini de biliyoruz. Mask açıkça mitolojik varlığın betimlenmesini anlatır (Eliade, 1392: 271).

Köpek soyuna saygısı olan Türk kavimleri eski Mısırlılar gibi köpeğin başını kafalarına geçirip, köpeğe olan saygılarını bu şekilde gösteriyorlardı. Zira, kavimlerin mitolojik düşüncesinde başın ruhu taşıdığı düşüncesi olduğundan baş kutsal sayılmış ve saygıdeğer olmuştur. Frazer'e göre başın kutsallığı, onun, bazen hassas bir ruh içerdiği ile ilişkilendirilebilir. Yoruba kavmi herkesin aynı yerde bulunan üç ruhu olduğuna ve bunların birincisinin başta bulunduğuna ve insanın koruyucusu ve kılavuzu olduğuna inanır. Siyam halkı da baştaki koruyucu ruha inanır (Frazer, 1383: 261). Chevalier başla ilgili şöyle yazıyor: *Baş aslında en faal organdır ve buyruk verme ve yol gösterme gücüne sahiptir. Öte yandan baş, madde tecellisi olan bedenle karşılaştırıldığında, açıkça ruhun sembolüdür* (1388: 562).

Köpeğin başı kutsallık, yönetim ve gizemli durumlardan haberdarlık simgesi olarak yorumlanabilir. Bu özellikler, köpeğin başının kâhinler olan şamanlar ve hattâ hükümdarların başına geçmesiyle ortaya çıkabilir. Bu durum, Türklerin (Şamanların) ve başka bazı kavimlerin hayvan maskesini ya da derisini giymelerini andırıyor. Masalarda belli bir hayvanla yaşam ortaklığı düşüncesini sunmak için bazı törenlerde o hayvanın maskesi yüze geçirilir ya da derisi giyilir.

Barak Sözü'nün Etimolojisi ve Anlamları

Barak sözü DLT'de çok tüylü, hızlı ve avcı olan köpek şeklinde açıklanıyor (Atalay, 1998: C.I, 377). Türkmenistanlı araştırmacı Soltanşâ şöyle yazıyor:

Eski Türkler köpeğe *barak* diyorlardı. Köpek totemli kabileler Türkiye, Suriye ve Irak'ta, ayrıca Özbek, Kıpçak Türkmenler arasında vardı (Soltanşâ, 2004:51). Zuyev de *barak*'ı uzun tüylü, hızlı ve en iyi avcı köpek olarak anlatıyor, ayrıca uzun tüylü ve şamanların semâvî olduklarına inandıklarını Şçerbak'tan aktarıyor. Türk sözlüklerinde de *barak* tüylü avcı köpek şeklinde tanımlanmıştır (Akalin, 2005: 199).

Ögel, bu sözün *barmak/varmak*'tan türediğini yazmış ve *varan* sözünün hızlı giden anlamına geldiğini açıklamış (2003: 191). Zuyev de *barak* sözün anlatırken onu uzun ve karmaşık tüylü, çevik ve en iyi avcı sayılan bir köpek türü olarak tanımlıyor. Sonra bu köpeğin beyaz ve uzun tüylü olduğunu ve şamaların onları semâvî bir köpek saydıklarını Şçerbak'tan aktarıyor (Zuyev, 1387 H.Ş.: 34). Yeni Türkçe sözlüklerde de *barak* "tüylü av köpeği" şeklinde tanımlanıyor (Akalin, 2005: 1999). Türk bilgini Ögel bu sözün kökünü şöyle açıklıyor: *Barak* sözü *barmak/varmak* masterından türemiş gibi görünüyor. *Varan* şeklindeki sıfat 'hızlı yürüyen, hızlı koşan' anlamına gelir." (Ögel, 2003: C. I, 191). Ebulgazî, *Şecere-i Terâkime* adlı eserinde Salur Kazan'ın (İt) Beçene halkının Salur Kazan'ın annesini esir etmesini anlatırken Kazan'ın annesinin esaretten dönüştü bir çocuk doğurduğunu, çocuğa İt Beçene halkından olduğu için *İyrek* adını verdiklerini kaydeder: "Türkler arasında köpeklere İyrek ve Siyrek adı verilmiştir." (Ebulgazî, 1383: 68).

Barak sözünün etimolojik açıdan ‘kurt’ anlamına gelen *gorg* گورگ ile bağlantılı olduğu da düşünülüyor. İrani dillerden olan Yağnabî dilinde bu söz *urg* گروا şeklinde geçiyor. Bu söz Kürtçe ve Belûçî gibi dillerde *gûrg* گورگ şeklinde var. Mâzenderânîde *vûrg*, Eski Hintçede *verge*, Osetiya dilinde de ‘kurt’ anlamında *berağ* ya da *birag* sözü kullanılıyor (Yarzade, 1390: 24). Hindistan’da yaygın olan *verge* kavramı çok eski İran toplumunda savaşçılara ‘kurt’ anlamına gelen *vehrka* demeleri bakımından ilgi çekicidir. Bu kavram Orta Farsçada *gurg* olmuştur. Bu anlam Strabon’un raporunda da vurgulanmıştır. Yazar şöyle diyor: “Hazer Denizi’nin güneyinde *hirkaniye* sözü yaygındır. Bu söz de doğu İrani dilde *vehrkana*, Batı İrani *varkana* olmuştur ve ‘kurtlar ülkesi’ anlamına gelir. Bu bölgenin çölde göçebe yaşayan halkına da *gorg* denirmiş (Rezayî, 1388: 124-125). Bilindiği gibi Orta Farsçada /b/ ve /v/ seslerinin birbirinin yerine geçmesi yaygın bir fonetik hadisedir. Meselâ Farsçada ‘kar’ anlamına gelen *berf* Orta Farsçada *verf* şeklinde kullanılmış. ‘Yazdı’ demek olan *nebešt* نشون de نشون *nevešt* olmuştur. Bu kural *bireg* ve *vireg* şeklinde de kullanılan *barak* için de geçerlidir.

Bu konu ünlü Alman Şarkiyatçı Franz Altheim’in (1898-1976) kitabında da daha çok örneklerde irdeleniyor (1393: 308). Altheim, Hun kılıcının kabzasındaki muhtemelen kurt kafasına benzeyen süslemeyi anlatırken bu konuda kurt şeklini ispat etmek için şöyle diyor:

İlk önce Atilla’nın çevresindeki Hunlardan **brihus** üzerinde durmak isterim. Doğu Osetiya dilindeki *biräg* ve Batı Osetiya dilinde geçen *berag* da ‘kurt’ anlamına gelir ve *barak* ile bağlantılı olduğu düşünülür. Ancak bu Osetiya dilinde geçen sözlere açık etimoloji getirilememiştir. *Barak* sözünü Avesta’da geçen *vehrka* ve Eski Hintçe *vrka* ile ilişkilendirmek fonetik sorunlar yaratıyor. Ancak /ä/ sesinden /i/ sesine geçmesi olayı ve eski /g/ ve /k/ sesinin /h/ sesine dönüşmesi fonetik hadisesi Eski Türkçe üzerinden açıklanabilir. Türkçe ‘kurt’ anlamına gelen *böri* eski bir sözdür. *Brihus* ve onunla ilgili Osetiya sözlerinin *böri* ile ilgili olabileceği düşünülebilir. Ancak bunu ses bakımından değerlendirerek kanıtlamak kolay değildir.

Bilindiği gibi *kurt* sözü Eski Türkçede var olan bir kavram. Nedense bu sözü andıran ‘tüylü köpek’ anlamına gelen Eski Rusça *kurtus*, Litvanya dilinde geçen *kurtas* dikkate alınmamıştır. Rusça ‘kötü ruh, şeytan’ anlamına gelen чѣрм (okunuşu: *çiyort*) sözü de bu bağlamda üzerinde durulabilecek bir söz. Letonya dilinde *kurts* ‘sokak köpeği’ anlamına gelir. Fince de Rusçadan *hurta* şeklinde ödünçlenmiş olan söz ‘büyük köpek, şeytanî, cehennemî köpek, av köpeği’ anlamlarında kullanılır. Köpeklerle ilgili bir de *alpidzuri* (*alp it çor*) sözü var. Bu da kurtla ilgili olarak düşünüldüğü zaman ‘en güçlü köpek, köpeklerin pehlivani’ anlamına gelir.

Anlaşılan Altheim Eski Türkçede geçen *barak* sözünden habersiz olduğu için Osetiya dilinde geçen *birag* sözü ve ona benzeyen Eski Hintçe ve Avesta dilinde geçen benzer sözleri yorumlayarak onları Türkçe *böri* ile ilişkilendiriyor. Sonra da Türkçe *kurt* sözünü Rusça ve Fince ve Litvanya dilinde genel olarak ‘köpek’ anlamına gelen benzer sözlerle karşılaştırıyor. Okuyucunun bu sözlerin birbirine karıştığını gözlemleyebileceğini düşünüyoruz.

Altheim’in yorumlarını ben şöyle değerlendiriyorum: *Barak* sözünün Osetiya dilinde geçen *bireg* ve *birag* ve Eski Hintçe ve Avesta dilinde ortaya çıkan *vrka* ve *vehrka* sözleri

belki Prototürk döneminde ve Orta Asya'da göçebe halkların arasında *kurt* ve *kopek* için yaygın olarak kullanılan sözlere. Bu sözlere bazı ağızların fonetik özelliklerine göre değişmiş olabilir. Daha sonra da Türk kavimleri ırk ve dil bakımından diğer kavimlerden tamamen ayrılmışlar. *Barak* kavramı da giderek yapısı ve anlamı bakımından bir ölçüde değişmiş ve Türkçe özelliğini kazanmış olabilir. Belli ölçüde demegimiz aslında *kurt* ve *köpeğin* Türklerin yaşamındaki yeriyile edindiğimiz bilgilerde eş zamanlı olarak *kurt* ve *köpekten* söz edilmesiyle bağlantılı olabilir.

Zeki Velidi Togan köpek ve muhtemelen kurttan Mihayil Suryani'den aktarak bilgi veriyor: Salur Kazan'ın annesinin hamile olmasıyla ilgili dönemde de sarı köpekten, bazen de kurttan eş zamanlı olarak söz ediliyor. Yafes'in ve oğlunun çocukken beslenmesiyle ilgili sarı köpekten, bazen de kurttan söz ediliyor. Herdot'un Kuruş'un çocukken dışlandığı bir dönemde beslenmesiyle ilgili yazdıklarında onun bir kez dışı bir kurttan süt emdiğini anlatıyor. Başka bir hikâyede de bir çocuğu bir köpeğin beslediği anlatılıyor (Rezayî: 1388 H. Ş.:121). Bu durumla ilgili son bir örnek olarak bir beyitte Behmen Şah, Lulu'ya şöyle der:

Hemânâ ki tu şîr-i sek hurde'î

Çu bâ beççe-yi gürg perverde'î.

“Sen ne de olsa köpek sütü içmişsin

Çünkü bir kurt yavrusuyla birlikte beslenmişsin.” (Rezayî:120).

Yukarıda anlattıklarımızı şöyle özetleyebiliriz: *Barak*, *birag* gibi sözlere Prototürk döneminde Orta Asya'da yaşayan halkların köpek ve kurt gibi hayvanlar için kullandıkları sözlere. Köpeklerin tahminen on beş bin yıl önce ehlileştirilmiş olduğunu göz önünde bulundurursak, köpek ve kurt için kullanılan kavramların da aynı ölçüde eski olduğunu düşünebiliriz. Türk dilinde özellikle hayvanlar alemiyile ilgili bazı temel sözlere belli bir hayvan türünü adlandırmak için kullanılır. Meselâ *düve* sözü deve türlerinin genel adıdır. Bu söz söylenirken de devenin cinsi, yaşı ve ne için kullanıldığı göz önünde bulundurulmaz. Bir sonraki aşamada develerin belirtilen özelliklerine göre belli adları olabilir. Aynı şekilde *gılyal* sözü atlar için kullanılan genel addir. Bu söz kullanılırken atın cinsi, yaşı ve ne için kullanıldığı göz önünde bulundurulmaz. Muhtemelen Prototürk ve arkaik Hint ve İranî dillerde geçen *barak*, *birag* ve benzeri sözlere de aynı özellikler söz konusudur.

Türkmen Toplumbiliminde Köpek

A. Genel Bilgi

Ünlü Rus Mongolist Vladimir Tsev (1884-1931) Moğolların sosyal tarihini araştırırken Moğol halk edebiyatı ve atasözlerini de araştırmalarında değerlendiriyor (Tsev, 1384: 41). Bu yöntemin kültür tarihi için de geçerli olduğuna inanıyorum. Bu araştırmada da Türkmen atasözlerinden bazı durumlar açıklığa kavuşturulabiliyor. Buradan eski Türkmenlerin köpeklerine olumlu bakışı olduğu anlaşılıyor.

Bilindiği gibi Mahmûd Kaşgarî yazdığı *Dîvânü Lugâti'î-Türk* adlı eserinde bazı kavramların anlamını açıklamak için Eski Türk halk şiipleri ve atasözlerinden yararlanıyor. Bunların bazılarında köpek sözü söz konusu ediliyor. Bunlarda köpekle ilgili kötü söz

yoktur. Tersine bütün bu örneklerde köpekler takdir ediliyor ve onların yaptıklarına iyi değer veriliyor:

Taygan yügürgeni tilkü sewmes

“Tazının yügrüğünü tilki sevmez” (Atalay,1998:C. II, 15)

İtim tutup kudhu çaldı / Anıñ tüsin kıra yoldı

“Köpeğim onu tutup yere çaldı /Onun tüyünü büsbütün yoldu” (Atalay, 1998: C. II,23).

Kuş balası kusıncığ, it balası oxşançığ.

“Kuş yavrusu kusunç ve iğrençtir. Köpek yavrusu görünüşte ele alıp oynanacak kadar güzeldir.” (Atalay, 1999: C. III, 232).

Birçok Türkmen atasözleri İslamî düşüncelere uygun olarak köpek hakkında olumlu yorum yapmıyorsa da birçoklarında köpek hakkında olumlu bir bakış sergileniyor; bunlar daha eski zamanlarda ortaya çıkan atasözleri olmalı:

İt geldi gut geldi.

“Köpek geldi uğur geldi.”

İt wepâ, hâtın wepa

“Köpek vefa, kadın vefa.

İti urmaklık külli günâ “Köpeğe vurmak büyük günahdır.”

Bu düşüncenin, yani köpekleri rahatsız etmenin günah sayılmasının Zerdüştinin öğretilerinde de var olması ilgi çekicidir (Yahakkî, 1388: 467).

Türkmen masallarında da köpeğin kahramanlıkları sıkça dile getirilir. Destanların bazılarında köpek olumlu rolünü yerine getirirken insan görünüşüne giriyor. “Çoban Dünürlüğü” adlı bir destanda bir çobanın bir kızı varmış. Bir gün bu çoban kızına bir istekli bulmak için komşu köye gider. Orada bir aileden söz alır ve kız istemeye gelmeleri için gün belirlenir. Çoban kızının gelin olması işini emniyete almak için yolda iki aileyle daha aynı gün için anlaşır. Aynı zamanda çoban üç ailenin aynı gün gelmesinden huzursuz olur ve ne yapacağını düşünür. Çobanın bahçesinde bir dişi köpeği, bir de sağmal ineği varmış. Çaresizlikten köpeğe “Sen kızım olur musun?” demiş. Köpek de kabul etmiş ve anında çobanın kızına benzeyen bir kız olmuş. Çoban aynı öneriyi sağmal ineğe de verir. İnek de kabul eder ve o da çobanın kızına benzer bir kız olur. Şimdi çobanın birbirine benzeyen üç kızı vardır. (Guhyeva, 2011: 193). Bu hikâyede köpek iki özelliğiyle belirlenmiştir:

1. Vefalı bir hayvan ve gerektiğinde insana yardımcı olabilen bir hayvan.
2. Yararlı bir ev hayvanı ve inek değerinde bir ev hayvanı.

“Ecekem hu” (Ablam hu) Türkmenler arasında bilinen ve yaygın olan bir masaldır. Bu masal zengin epik unsurlarla bezenmiştir. Meselâ bu masalda üç akarsu ya da çeşmeden söz ediliyor. Onlar şöyle tanımlanıyor:

1. At akar suyu: Yani, bu akarsudan içen herkes ata dönüşüyor.
2. Geyik akar suyu: Yani, bu akarsudan içen geyik oluyor.
3. Köpek akar suyu: Yani, bu akarsudan içen herkes köpeğe dönüşüyor.

Görüldüğü gibi burada da köpek, at ve geyik düzeyinde değerlendiriliyor.

At ve geyik Türk mitolojisinde yüce ve semavî mevkiye sahiptirler. Dişi geyiğin Türklerin

Yaratılış Destan'ında önemli bir yeri vardır (Ögel, 2003: 569 ve Altheim 1392: 316). Atın Türkmen toplumu ve destanlarındaki yeri bilinen bir gerçektir; açıklamaya hacet yoktur. Su atına olan inanç Türkler ve Türkmenler arasında yaygındır (Göroğlu, 1387: 23).

B. Kavim Kayıtları

Türkmenlerin kabile düzenlerinde boyların ve boyların alt bölümlerinin hayvan adlarıyla tanımlanması yağın bir hadisedir. Bu hayvan adlarıyla ilgili olan adlar aslan, kurt, çakal gibi vahşi hayvanları ve koyun, sığır ve deve gibi ehli hayvanları kapsamına alır. Köpek ve onun türleri de Türkmen kabile adlarında kullanılır. Aslında köpek adı diğer hayvan adlarından daha çok kullanılır. *Şecere-i Terâkime*'de Türkmen boy adları alfabe sırasına göre yazılmıştır. Köpek adı ve köpek türlerinin adı ile adlandırılmış Türkmen boyları vardır: Barak (67), İt Baş (238), İt Beçene (71), Kancık (67), (Köpek) (153), Gücük 'köpek yavrusu' (68), İt (67) vb. gibi. Bu adlardan özellikle Barak ve İt Baş çok önemlidir. Birçok yüzyıl geçmesine rağmen Barak ve İt Baş boy adları günümüz Türkmenlerinin kültür tarihini eski Türk kavimlerinin köpeğe tapma düşüncesiyle ilişkilendiriyor.

Dünyanın diğer milletleri ve Türk kavimlerinde olduğu gibi, mitoloji ve destanlarda, genel bilgede ve Türkmen kavim kayıtlarında köpeğin toplumdaki yüce yerine ve bu hayvanın mitolojideki rolüne saygıya şahit oluyoruz. Köpek ırkının çıkış yeri Çin'in kuzeyi ve Orta Asya olduğuna inanılıyor. Bu yüzden köpek bir taraftan bazı Türk kavimlerinin ve Oğuzların ölü defnetme türlerinde rol alırken bir taraftan da tedricen bu kavimlerin mitolojileri ve efsanelerinde yer aldı. Bu konu İslamî kaynaklarda ve Türkoloji araştırmalarında ele alındığı hâlde Zeki Velidi Togan ve Bahaeddin Ögel yazılarında Türk kavimlerinin köpek asıllı olduklarına karşı gelmişlerdir. Köpekle ilgili en yaygın kavram *barak* idi. Bu söz çok eski zamanlardan Ortaçağa kadar göçer konar kavimler ve Orta Asya halkları arasında ve özellikle Oğuzlar arasında hem kurt hem de köpek anlamında rivayetlerde ve efsanelerde yaygın olarak kullanılıyordu.

Oğuzların tarih ve kültürünün mirasçıları olan Orta Asya Türkmenleri İslâmiyeti kabul ettikleri hâlde köpek kavramını rivayetlerinde ve efsanelerinde korumuşlardı. Bu durumun günümüzde de genel halk bilgisinde ve halk edebiyatında dikkati çektiğine şahit oluyoruz.

KAYNAKLAR

الف: منابع به زبان فارسی

- ابن بطوطه (۶۷۳۱)، سفرنامه، ترجمه، محمدعلی موحد، تهران، انتشارات آگه
- بهادرخان، ابوالغازی (۳۸۳۱)، شجرمتراکمه، ترجمه، آناردی عنصری، گنبدقابوس، انتشارات ایل آرمان
- جوینی، عطاملک (۷۸۳۱) تاریخ جهانگشا، ۳ جلد، به اهتمام احمد خاتمی، تهران، نشر علمی
- رشیدالدین، فضل‌الله (۴۸۳۱) جامع‌التواریخ (تاریخ اوغوز)، تصحیح و تحشیه، محمد روشن، تهران، میراث مکتوب
- خلف تبریزی، محمد حسین (۶۷۳۱) برهان قاطع، به اهتمام، محمد معین، چاپ ششم، تهران، امیرکبیر
- طوسی احمد (۵۴۳۱) عجائب‌المخلوقات، به اهتمام منوچهر ستوده، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب
- کاشغری، محمود (۴۸۳۱) دیوان لغات‌الترک، برگردان به فارسی، حسین مکمدزاده صدیق، تبریز، نشر اختر
- گردیزی، محمود (۴۸۳۱) زین‌الاکبار، به اهتمام رحیم رضازاده ملک، تهران، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی

ب: تحقیقات به زبان فارسی

- آلتهايم، فرانتس (۳۹۳۱) ساسانیان و هون‌ها، ترجمه هوشنگ صادقی، تهران، نشر فرزاد روز
 - الیاده، میرچا (۲۹۳۱) شمنیسم، ترجمه محمدکاظم مهاجری، چاپ سوم، تهران، نشر ادیان
 - برن، لوسیلا (۶۸۳۱) اسطوره‌های یونانی، مترجم، عباس مخبر، تهران، نشر مرکز
 - پاک، عبدالصالح (۹۷۳۱) دختر چوبی (افسانه ترکمنی) تهران، انتشارات قدیانی
 - تسف، ولادیمیر (۳۸۳۱) نظام اجتماعی مغول، مترجم، شیرین بیانی، تهران، علمی و فرهنگی
 - جین‌گرین، میراندا (۷۸۳۱) اسطوره‌های سلتی، مترجم، عباس مخبر، تهران، نشر مرکز
 - زویف، یو. آ (۷۸۳۱) روابط تاریخی و فرهنگی ایران و دشت قیچاق. ویراستار، مسعود عرفانیان، ترجمه، میترا نظریان
 همدانی «نیرومندترین قبیله» صص ۸۴ - ۱۲. تهران، مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی
 - سرکاراتی، بهمن (۵۸۳۱) سایه‌های شکار شده، انتشارات طهوری
 - شوالیه، ژان، آلن گربران (۸۸۳۱) ترجمه و تحقیق، سودابه فضالی، جلد ۳، تهران، انتشارات جیحون
 - جرج فریزر، جیمز (۸۸۳۱) شاخه زرین، مترجم، کاظم فیروزمند، تهران، انتشارات آگاه
 - قومیلویو. ل. ن. کامارو، کلیشینکو (۵۹۳۱) تاریخ ترک‌های باستان، ترجمه، بیوک سلطانی، تهران، امیرکبیر
 - کریستی، آنتونی (۴۸۳۱) اساطیر چین، ترجمه، محمد حسین باجلان فرخی، چاپ دوم، تهران، انتشارات اساطیر
 - هال، جیمز (۰۸۳۱) فرهنگ نگاره‌های نمادها در هنر شرق و غرب، ترجمه، رقیه بهزاد، تهران، فرهنگ معاصر
 - هینلز، جان (۳۷۳۱) شناخت اساطیر ایران، ترجمه، ژاله آموزگار. احمد تفضلی، تهران، نشر چشمه
 - یاحقی، محمدجعفر (۸۸۳۱) فرهنگ اساطیر و داستان‌واره‌ها در ادبیات فارسی، تهران، فرهنگ معاصر

ج: تحقیقات به زبان ترکی استانبولی

- _ Akalın, Ş.H. (۲۰۰۵) Türkçe Sözlük, 2c, Ankara, T. D. K
 _ Kalfat, Yaşar (۲۰۰۴) Şamanizm, Yeditepe Yayınevi, İstanbul
 _ Necef, Ekber. Ahmet Annaberdiyev, (۲۰۰۳) Hazar ötesi türkmenler, İstanbul, Kaknüs
 _ Ögel, bahaeddin. (۲۰۰۳) Türk mitolojisi, 1c, 4 baskı, T. T. K, Ankara
 _ Türkler, (۲۰۰۲), C, 3. Editörler: Hasan Celal Güzel. Kemal Çiçek. Salim Koça. Ankara, Yeni Türkiye
 _ Yörtükan, Yusuf Ziya (۲۰۰۵) Yol. Ankara

د: منابع و تحقیقات به زبان ترکمنی

- ۱ - گوراوغلی (۷۸۳۱) به کوشش اراز محمد سارلی، گرگان، نش مختومقلی فراغی
 ۲ - مختومقلی فراغی (۸۸۳۱) دیوان شعر (متن انتقادی) تصحیح، مقابله نسخ و مقدمه، نورمحمد عاشورپور، گرگان، نشر
 مختومقلی فراغی
 3_ Godarow, Rahmanberdi. (۲۰۰۱) Oguznama, Aşgabat, Türkmenistan milli Golýazmalae instuti
 4_ Gurbandurdy, Geldiyew. Annamyrat Altıyew. (۲۰۰۲) Türkmen nakyllary we atalar sözi. Ankara,
 Atatürk Kültür Merkezi.
 5_ Myratgulyýewa, Ş. (۲۰۱۱) Türkmen halk ertekileri. Aşgabat, Türkmen döwlet neşirýat gullugy.
 6_ ylýasowa, Gurbanjema. (۲۰۰۵) Türkmen halk yrym _ ynançlary. Aşgabat, Miras.

ه: مجلات به زبان فارسی

- ۱ - رضایی اول، مریم. اکبر شامیان ساروکلانی (۸۸۳۱) گرگ در منظومه‌های حماسی ایران، زبان و ادب فارسی، سال
 ۲۵، شماره ۱۱۲
 ۲ - صادقی، محسن (۵۹۳۱) بازنمایی اسطوره‌ی حیوان - داماد در حکایتی صوفیانه. فصلنامه علمی - پژوهشی نقد ادبی. سال
 ۹، شماره ۵۳
 ۳ - کلیاشنورنی، سرگی (۸۸۳۱)، اوغوزهای آسیای مرکزی و غوزهای آرال، مترجم، محمد جقی.
<http://pyragy.blogfa.com>
 ۴ - وکیلی، شروین (۸۹۳۱) سگ،
www.Soshians.Ir
 ۵ - یارزاده، تغای مراد (۰۹۳۱) افسانه یغناپ گرگک. برگردان سیاوش مرشدی، چپستا، یال ۸۲، شماره ۰۱ - ۹

Young, Simon. The Boggart: Folklore, History, Place-names and Dialect. Exeter UK, University of Exeter Press, 2022. ss. 310. ISBN: 978-1-905816-90-3

2020'lerde Viktorya Dönemi boggartlarını araştırmak, Viktorya döneminde olduğundan daha kolaydır.

İngiliz korku folklorunun önemli bir kavramı olan “boggart”, halk bilimci Simon Young’ın modern bir yaklaşımla ortaya çıkardığı araştırma serisinin konusudur.¹ Simon Young’ın çalışması, İngiliz doğaüstü inançlarını tanıma noktasında değerlidir. Bu çalışmayı önemli kılan şeylerden biri, halk bilimine yeni bir araştırma çerçevesi sunması, çağımızın dijital teknolojilerinin halk bilimi sahasında nasıl yarar sağladığı üzerine bir örnek oluşturmasıdır.

Geçmiş matbuat ürünlerinin dijitalleştirilmesi birçok alana olduğu gibi halk bilimine de büyük bir imkân sunmaktadır. Bu dijitalleşme yazarın binlerce saatlik bir araştırmayı birkaç filtreleme ile “saniyeler içinde” yapabilmesini mümkün kılar. Yazarın hesabına göre bu çalışma için yaptığı tarama işlemi manuel olarak 56.000 saat sürecektir bir taramadır; bu da hiç mola vermeden çalışılacak yaklaşık altı buçuk yıla tekabül eder. Yıllarca sürecektir böyle bir taramada gözden kaçması olası birçok ayrıntı, insan fiziğinin sınırlarını aşan algoritmalar sayesinde araştırmacının önüne gelivermektedir.

Yazarın bu seride amacı bir boggart külliyatı ortaya koymaktır. Bunu da ikincil kaynakların biraz daha ötesine geçmeyi umarak üç temel malzeme ile yapar: Bunlardan ilki boggart eferemerasıdır. Bu eferemerası gazete, dergi, broadside, mektup

¹ Bu seri iki kitaptan oluşmaktadır. Yazarın The Boggart Sourcebook (2022) eseri academia sayfasında ulaşılabilir haldedir. Bu sayfada ayrıca yazarın İngiliz korku folkloru ile ilgili dersleri de bulunmaktadır.

Aslıhan HAZNEDAROĞLU
Düzce/Türkiye

e-mail:
aslihankaragoz@
düzce.edu.tr

orcid:
0000-0002-0778-6101

Atıf
Citation

Haznedaroğlu, Aslıhan (2023). Young, Simon. The Boggart: Folklore, History, Place-names and Dialect. Exeter UK, University of Exeter Press, 2022. ss. 310. ISBN: 978-1-905816-90-3. *Babür*, 2(2), 227-230.

Yayın Tarihi
Publication Date
08.11.2023

gibi unsurlar içinde özellikle gazete öne çıkar. Hem boggart haberleri, hem bu haberlerin eleştirisi açısından zengin bir içerik sunan gazeteler, kitaplardan daha az sansürlü olması sebebiyle çağı daha iyi yansıtmaktadır. Boggart öyküsü anlatılan iki çocuğun ölmesi, bir eve medyum çağrıldıktan sonra iş yerinde hayalet söylentisi çıkması gibi yüzlerce ayrıntı gazete kaynağına dayandırılır. 2010’larda süreli yayınların dijitalleştirilmesi, *British Newspaper Archive* kaynağı, birçok konuda daha rahat döküm yapma ve veri toplama imkânı sağlamıştır. Yazar eserinde özellikle 19. yüzyıl gazetelerinde saklı ve yıllarca bilim insanlarının yeterince ilgisini çekememiş halk bilimi malzemesini okuyucuya sunmaktadır.

Young’ın külliyatının ikinci malzemesi “boggart onomastiği”dir. Boggart’la oluşturulan yer adları (*Boggart Köprüsü, Boggart Yeri, Boggart Evi* vb.) konusunda yazar yine dijitalleşmenin sunduğu verilerden yararlanmışır. Yazar boggart kişi adlarının ve yer adlarının boggart folklorunu anlamak için kilit rolde olduğunu vurgular. Ona göre boggart yer adları, boggart inançlarının da coğrafyasını çizmektedir. Ayrıca yazar doğaüstünün kökeninin yerleşim yerlerine, manzaralara dayandığı düşüncesindedir. Bu yüzden coğrafya kitabın önemli bir odağıdır.

Külliyatın üçüncü malzemesini ise boggart anıları oluşturur. Yazar, Arthur Taylor’un bir anısından hareketle çalışması için 1920 ile 1970 arasında doğanlardan boggart anıları toplamaya karar vermiştir. Temmuz 2019’da başlayan bu anı toplama işi başlangıçta medya desteğine rağmen pek verimli olmamıştır. Ancak yazar sosyal medya üzerinden insanlara ulaşınca kısa bir sürede 1100 anı elde etmiştir. Sosyal medya paylaşımları, kamuya açık ürünler olarak halk bilimcinin elinde önemli bir kaynak oluşturur. Böylece geçmişte biriktirmek için çok fazla zaman ve çaba gerektirecek, hayal dahi edilemeyecek bir dizi *boggart-lore* dosyası oluşturulmuştur. Bu malzeme, doğaüstü anlatıların zamanımızdaki görünümünü yansıtmak açısından da önemli bir kaynaktır.

Yazar çalışmasında özellikle Kraliçe Viktorya’nın taç töreninden (1838) Birinci Dünya Savaşı’nın patlak vermesine (1914) kadar olan süreçte ortaya çıkmış boggart anlatılarına (veya hatıralarına) odaklanır. Kitapta boggart yazarlarını, boggart yer adlarını, kişi adlarını ve boggart anlatılarını yoğunluğuna göre gösteren haritalar mevcuttur. Bu haritalar “Boggartdom” olarak İngiltere’nin kuzeybatısını işaretler. Lancashire boggart anlatılarının ana coğrafyasıdır. Yazara göre İngiltere’nin kuzeybatısı, ‘boggart’, ‘boggle’ ve ‘dobbie’ kavramları ile, birbirine kenetlenen üç bölgeye ayrılabilir: *Boggartdom, Boggledom ve Dobbiedom*.

Kitap üç ana bölümden oluşmaktadır: *Stuating the Bogart, Lived Boggart Folklore, The Death and Rebirth of the Boggart*. İlk bölümde boggart kavramı, etimolojisi, boggart inanışlarının ortaya çıkışı ve yayılışı ele alınır. İkinci bölümde yaşayan boggart folkloru, öykülerin aktarılış ortamları ve sosyal yönleri ile değerlendirilir. Üçüncü bölümde boggart inançlarının nasıl sönüşe geçtiği, farklı tanımlandığı, giderek fantastik öykülerin, Harry Potter evreninin bir unsuru olmaya evrildiği tartışılır.

Kitabın ilk bölümünde “boggart” kavramı detaylı şekilde ele alınmıştır. Bir doğaüstü varlık olarak boggart’ın tanımı ve betimlenmesi, tarihsel zamana, coğrafyaya, dahası anlatı kaynağı olan kişinin korkularına veya dinleyici kitlesinin bilgisine göre değişecektir. Yazar boggart kavramını belli bir sınır içinde tutmak için Kraliçe Viktorya ve Edward döneminin sözlüklerindeki *boggart* tanımlarını odağa alır. 27 sözlük maddesi içinde öne çıkan, “hayalet” (*ghost*) tanımıdır. Daha sonra da *ruh, kötücül ruh* gibi tanımlar da öne çıkar. Bazı boggart anlatıları açıkça *hortlaklık* hakkındadır: Ölen kişinin mezarından çıkıp dolaşması veya

kişinin ölümünden sonra boggart olarak geri döneceğini söyleyerek karşısındaki tehdit etmesi örneklerindeki gibi. ‘*Apparitions*’, ‘*spirits*’, ‘*spectres*’, ‘*a subject for scare*’, ‘*something of an unearthly nature*’ gibi tanımlamalarla boggart oldukça geniş bir fantastik varlık alanını karşılar: Uçabilir, şekil değiştirebilir, hayvan suretine girebilir... Bazen huzursuz ölülerdir, hortlayanlardır. Bazıları vahşi doğadaki belirli bir yerin, bazılarıyla evin koruyucu ruhudur (iye). Bazıları sokaklara, pınarlara, ormanlara musallat olurlar... Bu külliyatı oluştururken 1500’den 1800’e boggart kayıtlarını inceleyen yazar, üç yüz yılda boggart karakterinin çok fazla değişmediğini de ortaya koymuştur. Yazara göre boggart, bir dizi korkutucu varlığı ifade eden “şemsiye bir terim”dir. Sözcüğün kökeni olarak ‘bogie’ (umacı) öne sürülür. Bu kökle ilişkili görülen sözcüklerin anlamları da *korku* ve *kötü ruh* etrafında dönmektedir.

Yazar *Boggart Writing* (s. 11) başlığıyla boggart hakkındaki literatürü kısaca özetler. Lancashire yazarları bu literatürde öne çıkmaktadır. İlk boggart yazarı “*Lancashire folklorunun babası*” olarak takdim edilen, *Traditions of Lancashire* eserinin yazarı John Roby (1793–1850), ardından da John Harland (1806–1868), Thomas Turner Wilkinson (1815–1875) gibi isimler sıralanır. Boggart literatürünün 2000’lerden sonraki seyrine de temas edilir. Bu seyrinde yazarın kendi çalışmaları da vardır. Young, 2008-2013 yıllarında şu başlıkta yazılar kaleme almıştır: ‘*Dialect*’, ‘*What is a Boggart Hole?*’, ‘*Boggart Hole Clough*’, ‘*Joseph Wright*’, ‘*Lancashire Boggart Plays*’, ‘*Shantooe Jest*’.

Yazar boggart anlatılarının yayılışını da açıklamaya çalışmış, anlatı ağlarının önemini vurgulamış, belli mekanlara, toplumsal yerlere ve durumlara dikkat çekmiş, öykü anlatma durumunu odağa taşımıştır. Öykü anlatmanın ailede, halkın eğlence veya toplanma mekanlarında, iş yerlerinde gerçekleşmesi anlatıya farklı boyutlarla birlikte farklı yayılma yeteneği de katmaktadır. *Storytelling in the Family* bölümünde Anderson’dan alıntılanan şu sahne, çocukluğu yaylada geçmiş olanlara özellikle tanıdık gelecektir:

*Children sitting round the fire,
Could hear the wearied talk
Of what their grannies oft had seen,
When nights were cold and dark.*

Yazara göre 19. yüzyılda boggart folkloru sönüşe geçmiştir. Boggart sözcüğü de leksikal yıpranma ile standart İngilizcede geri plana çekilmiş, az bilinen pek tercih edilmeyen bir sözcük hâline gelmiştir. Yazarın yaptığı derlemede sözcük kimi zaman “ghost, boggie, bogey, bogeyman” gibi sözcüklerle karşılaşılır. Bu sonuçlar aslında yazarın arşiv taramalarıyla da uygunluk gösterir: İngiltere’nin öncü halk bilimi dergisi *Folklore* bile 1901’den 2000’e değin *fairy* “peri”ye bin yüzün üzerinde atıf yaparken “boggart”a sadece otuz bir atıf yapmıştır. Boggartın silinikleşmesi yazarın modern boggart anlatısı derlemesini daha değerli kılar.

Yazar sosyal medya kaynağı ile günümüz korku folklorundan birçok malzemeyi eserine yerleştirmiştir. Sözelimi bir deniz yaratığının, gizemli bir ışığın görülmesi, doğaüstü yaratıklarla ilgili toplantılar, eserde atıfta bulunulan halk bilimi malzemelerindendir. Doğüstü anlatıları, yaşadığımız “rasyonel çağ”da da büyük bir etkiye sahiptir. Sosyal medya, bu hikâyelerin dolaşımına farklı bir boyut kazandırmıştır. *Social Boggarts* bölümü bu türden haberlere yer verir. Yazarın eserine aldığı bu sayısız malzemenin, hayalet anlatılarının ne kadar hayatın içinde ve sosyal yaşama yön verici olduğu görülmektedir.

Boggart anlatılarında Türk halk bilimi için de birçok ortak nokta bulmak mümkündür. Atları ürküten, çocuk kaçıran, yol kaybettiren özelliğiyle bogartlar Anadolu'nun “üç harfli”lerini andırır. Beyazlar içinde başsız dolaşan dişi boggart figürü, özellikle Trakya kültürünün bir parçası olan “bocuk” anlatılarıyla uyum içindedir. Boggartların sevdiği “karanlık, ıssız yerler, köprü ve kavşaklar, soğuk geceler” birçok folklorda korku öykülerinin temel ortamıdır. Çalışma, İngiliz folkloru ile ilgili birçok kavramı, doğaüstü varlıklarla ilgili temel motifleri, Jenny Greenteeth gibi korku figürlerini tanımada da önemli bir kaynaktır.

Kitabın kuruluşu ve malzemelerin yerleştirilmesi, yazarın kitabını kaba bir külliyat olmanın ötesine taşımaktadır. Edebi seçkiler, şiirler, oyunlar; masal, tekerleme, deyim gibi birçok halk edebiyatı malzemesiyle kitap zengin ve uyumlu bir bütün oluşturur. Kırk beş görsel malzeme kitabın kompozisyonunu zenginleştirmiştir. Bu görseller içinde çeşitli kitaplardan alınan resimler, broadside ve gazete görselleri, kartpostallar ve haritalar vardır.

Çalışmanın sonunda yazar, Joseph Wright'ın 1898'de ilk cildini yayımladığı *Dialect Dictionary* eserindeki *boggart* maddesine atıf ile kısa bir *boggart* deyimleri sözlüğüne yer verir: *Appendix: Boggart A-Z* (s. 220). Buradaki deyimlerden biri *There's been Boggarts in here* deyimidir. Bu deyim, bir şeyin gizemli bir şekilde kaybolması, ipin düğüm olması, kapının kimse yokken açılması veya bunun gibi bir karışıklık yaşanması durumunda kullanılır ve bütün suçu boggart'a atar.

Simon Young'ın “az çalışılmış ve bir zamanlar çok korkulmuş olan” boggart hakkındaki bu eseri, kültür araştırmacılarını olduğu gibi doğaüstü anlatılara meraklı, akademi dışındaki okuyucuyu da yakalayabilecek bir çalışmadır. Bu çalışma, hem dijitalleştirme ve dijital kaynakların kullanımı hem de korku folkloru açısından halk biliminde önemli bir örnek oluşturur. Türkiye'de Osmanlı matbuat ürünlerinin ve yazma eserlerin dijitalleştirilmesinde son on beş yılda önemli mesafe katedilmiştir. Dijitalleştirilen kaynaklar üzerinde sosyal bilimcilerin tarama yapabildiğini mümkün kılan uygulamalar, akademiye çok daha ileri bir noktaya taşıyacaktır.

